

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

2025
5

Rakovszky Zsuzsa, Pirkko Saisio, Jezsó Ákos prózája ■
Farkas Arnold Levente, Miroslav Kirin, Parragi Eszter versei ■
Hansági Ágnes, Markó Dalma, Kubus Kata Virág,
Zsávolya Zoltán és Vaderna Gábor tanulmányai ■
Hajós-Szabó Dóra és Dudás Győző képregénye ■
Sárkány Tímea és F. Bátori Gyopár a *Reggeltől haláligról* ■
Kritikák Király László, Markó Béla és Szabó K. Attila köteteiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Új folyam, 24. évfolyam

Szerkesztők: Borcsa Imola (*próza*), Pataki Viktor (*tanulmány*),
Pinczési Botond (*líra*), Pintér Kitti (*líra*, honlap), Szenkovics Enikő (*műfordítás*),
Szép V. Árnika (*Kortárs olvasatok*), Vass Norbert (*főszerkesztő-helyettes, kritika*),
Vincze Ferenc (*főszerkesztő*), Zahari István (*repertórium*), Zsávolya Zoltán (*Figyelő*)

Főmunkatársak: Buda Attila, Zsolnai György

Olvasószerkesztő: Szenkovics Enikő

Korrektor: Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1072 Budapest, Akácfa u. 20.

Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif.szerk@gmail.com

www.szepirodalmifigyelo.hu

Szerkesztőségi titkár: Katona Petra

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Arany Imre | Layout Factory

Megjelenik minden második hónap végén

Előfizetési díj: 4000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio,
Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvar), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Országút, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly,
Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szörös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj,
Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múza

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,

terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,

az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban

és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: Érdi Rózsa Nyomda Kft.

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány

Felélős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke

ISSN 1585-3829

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

Farkas Arnold Levente: <i>Teketória</i>	3
Veréb Árnika: <i>Egy igazán öreg fa, ha fölélbred</i>	6
Fellinger Károly: <i>Macskakő</i>	11
Rakovszky Zsuzsa: <i>Az oda-visszaút (1. rész)</i>	12

MŰFORDÍTÁS

Ana Ristović: <i>Szeptember</i>	29
Varjúüdő (Orcsik Roland fordításai).....	30
Miroslav Kirin: <i>Halhatatlanság</i>	31
Utazás Becskerekre (Orcsik Roland fordításai).....	32
Pirkko Saisio: <i>Szulikő</i> (Fordította Varga P. Ildikó).....	33

KÉPREGÉNY

Hajós-Szabó Dóra: <i>Növények hőbörögnek (5. rész)</i>	42
--	----

FIGYELŐ

Kukucska Szabolcs: <i>a metabolizmus axiómája</i>	54
(Tiszatáj, 2025/7.)	
Papp-Sebők Attila: <i>Héj</i>	56
(Székelyföld, 2025/8.)	
Kalász István: <i>Szembesülés</i>	57
(www.ujiras.hu, 2025/7.)	
Pásztor Andrea: <i>Felszín</i>	58
(Élet és Irodalom, 2025. augusztus 8.)	
Parragi Eszter: <i>mosás</i> (Opus, 2025/4.).....	65
Farkas Gábor: <i>ereszkedés</i> (Bárka, 2025/4.).....	66
Soós Gábor: <i>Galambfoci</i> (Magyar Napló, 2025/7.).....	67
Jezsó Ákos: <i>Bátorságpróba</i> (Somogy, 2025/2.).....	68

JÓKAI MÓR – 200

Hansági Ágnes: <i>Jókai és a világirodalmi tér</i>	76
Markó Dalma: <i>Metamorfózisok Jókai Fortunatus-történeteiben</i>	90
Kubus Kata Virág: <i>„Kád arany helyett, jó uram, pohár víz kedvesebb volna...”</i>	107
Zsávolya Zoltán: <i>Proto/típus(tan) és rutin(izáció)</i>	120
Vaderna Gábor: <i>A magyar irodalom üstököse</i>	132

KÉPREGÉNY

Dudás Győző: <i>Az arany patkány</i>	142
--	-----

KORTÁRS OLVASATOK

Hervay Gizella: <i>Reggeltől halálig</i> , Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1966	144
Sárkány Tímea: <i>A líra mint megláttatott jövő</i>	145
F. Bátori Gyopár: <i>Hervay Gizella Reggeltől halálig című kötetéről</i>	155

KRITIKA

Nánia Hanna: <i>Szomjajztam. Innom adtatok?</i> (Hervay Gizella: <i>Siratók és keservek</i>).....	164
Tófalvi Előd: <i>Hovalett fekete kakaskürt, idelent fehér az éjszaka</i> (Király László: <i>Tisztamocsok feketefehér</i>).....	170
Moklovsky Réka: <i>A nyelv mint történelemkönyv</i> (Markó Béla: <i>A nem létező ország</i>).....	176
Bíró Annamária: <i>A hely, az egyén és a történet töredezettségéből</i> <i>építkező regényvilág</i> (Szabó Róbert Csaba: <i>Pokoltó</i>).....	180
Szekernyés Tünde: <i>Hány az egyben ez a költő?</i> (André Ferenc: <i>Százhusz csikorgó télen át – Hangjátékok</i> <i>József Attilára</i>).....	186
Szarvas Melinda: <i>Álmok, valóság, rokonok, ismerősök</i> (Szabó K. Attila: <i>Nem hiszek a tavakban</i>).....	191

REPERTÓRIUM

2025. július–augusztus	197
Számunk szerzői.....	218

Lapszámunk borítója Hajós-Szabó Dóra grafikájának felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap, a Petőfi Kulturális Ügynökség és a Magyar Kultúraért Alapítvány támogatta.

Nemzeti
Kulturális
Alap

PETŐFI
KULTURÁLIS
ÜGYNÖKSÉG

MAGYAR KULTÚRÁÉRT
ALAPÍTVÁNY

SZÉPIRODALOM

Farkas Arnold Levente

Teketória

a hóhér csöndje
szétfeszíti az ablakkeretet,
elváltoztatott hangon
közelít az indulat,
a halálraitélt érteni
szeretné a szabályokat, de
túl késő van már
a leleplezéshez, semleges
érzelmek csapódnak
a sárga falakhoz

beborítja a hóhér
csöndje, mint köpenybe
burkolt testet a sötétség,
gyermekkorára gondol,
mielőtt megtörténne,
amikor még szerették,
elválnak egymástól a részek,
a halálraitélt
unja az egészet

céllá merevül
a megismerés,
belepi a hóhér
csöndje a halálraitélt
hallgatását, ahogy a koszos
utcákat a néma hó,
a városban
senki nem dolgozik,
a pillanatra figyelnek,
ami éppen most
kirajzolódik az időből

délceg hóhér osztja az észt,
mert látszat a jóság, néma
a hóhér csöndje, a hó is
tisztá akármí,
hó és hóhér
mégse hasonlít, télen
a bárány szőre fehérlik
a tájon, a ködben
moccan az árnyék

elbújt régen
a hóhér csöndje
a messzire látszó látszat
alá, mert
háttérzajból támad
a lélek,
meggyilkolja a test
testvérét, persze a szó is
része a nyelvnek,
nincs értelme
ma
ennek a versnek

fiatal testére
a hóhér csöndje hull,
a halhatatlanság
kívülre szorul,
de majd az ablakot
kinyitja valaki,
nem szabad a rendet
felborítani,
a ködös udvaron
a hajnal öltözött
menyasszonynak halott
állatok között

gőgös a hóhér
csöndje, alázat
benne is annyi, mint
teketória nélküli szóban
a méla igazság,
gondolkodva elámul
a versen most, aki olvas,
bölcs ez a vers,
amit írtam, méltán
bölcs, aki írta

Veréb Árnika

Egy igazán öreg fa, ha fölébred

Részlet az *Ahol a fák fénye lakik* című regényből

Mióta ragyogok, az emberek figyelnek. Széles lencséjű, rézveretes távcsöveikkel próbálnak kilesni, de a csillagok jól rejtőzködnek. Csak a vázunkat mutatjuk, mint a rémült csigák, valódi testünk mélyre rejtjük, hogy soha senki ne szennyezhesse tekintetével. Én abban a tudatban nevelkedtem, hogy más szemek fürkésznek, mégis érteni vélem szegény, aprócska Sárát, amikor rádöbrent, hogy valaki folyton leselkedik utána. Az erdő tekintete már rég nem zavarta, belenyugodott abba, hogy állatok járnak a nyomában. Nyulakat sejtett a bokrok tövében, szelíd szarvasokat a fák árnyaiban és madarak rengetegét a lombok között. Hiába nem látta őket soha, ezek a láthatatlan állatok a bajtársai voltak, akik ugyanúgy az erdőben éltek, mint ő maga. És ha nekik sikerült, neki is sikerülni fog.

De most minden nehezebb lett. Sárát tulajdonképpen nem az zavarta, hogy *látják*, hanem hogy *ki* látja. És ennek a *kinek* a fullasztó bizonytalansága.

Miután a holdfényből szőtt lány megosztotta vele az elrablása részleteit, Sára nem kelt fel a függőágyból. Az oldalára fordult és öszszegömbölyödött, akár egy kismacska. (Egy függőágyban majdnem olyan jólesik a fekvés, mint egy igazi ágyban.) Nem merte lehunyni a szemét, még egy pillanatra sem, hiába égett már a szárazságtól. Próbáltatok már nem pislogni? Egy egész napig? Nehéz feladat. Sára viszont kitartott, ugyanis amint lehunyta a szemét, egy színes, óriás csarnokot látott, és a csarnokban *valakit*, aki nagyobb mindennél, amit valaha is el tudott képzelni. Ami a gondolatok határain túl van... az mi? Sára ki akarta söpörni a fejéből ezt a sok érthetetlenséget. De a név olyan éles volt, mint egy szelíd hajnalon a kakaskukorékolás.

Farkas-Sziszu nem mozdult mellőle. Nagy hátát Sára hátának vetette, és úgy lélegzett, akár egy ember.

Ahogy így gunnyasztottak, Sára fáradt tekintetével a függőágy színébe kapaszkodott. De nem lehet örökké egy narancssárga foltot bámulni, egyszer csak lecsukódnak a szemek, véletlenül. Az ember azt hiszi, még mindig nyitva vannak, hiszen ugyanazt látja, de már

nem a szemével, csak a gondolataival, majd arra riad, hogy órákat aludt át.

Sára szeme is lecsukódott a ringató lélegzés és a kelektóya, erdei szél ritmusára. Egy rövid ideig nyugodt volt, arcán kisimultak a nehéz felnőtttráncok. A szőke haj és a tündéarc mögül előderengett Sára igazi kislányarca, úgy, ahogy a csukódó pillangószárnyon a vörös minta.

Aztán ez a kedves arc összegyűrődött, az ajkai rémült O-ra nyíltak, és megfeszült a háta. Zihálva riadt fel, és úgy pattant ki a függőágyból, mintha kivetette volna magát az álomból.

– Nenenenem – dadogta. A farkas-Szizu a függőágy mélyéről pislogott fel rá.

– Nem megy, nekem nem megy – sírta Sára, és visszamászva újra iciri-picirivé gyúrta magát a függőágyban, arcát a Szizu kemény bundájába temette.

– Nem tudok, nem tudok, Szizu!

A Szizu, akinek szemernyi se csökkent az érzelmi intelligenciája, Sára ölébe fúrta a fejét, és vidoran feltekintett rá. Mintha azt akarta volna mondani: én itt vagyok és itt is maradok, és akkor semmi rossz nem történhet. És ezt is mondta. Sára pedig megnyugodott, ha csak egy rövid időre is.

Ezen az éjszakán eltűnt a telefonja és a kulacsa, a következő reggel pedig már nem volt sehol a hátizsákja sem. Minden emberi holmiját elrabolták tőle. Sára szomorún a Sziszura nézett.

– Hát nem marad belőlünk semmi. Mit tudnánk hazavinni? Ez itt – mutatott önmagára – nem én vagyok. És te se te vagy. – Tenyere közé szorította a farkas busa fejét. Szőrszálról szőrszálra, a hegyes késfogakon át, a sárga holdszemekig átvizsgálta. Könny fátyolozta el a szemét.

– Nem látlak, Szizu.

A teljes kétségbeesés napokon át tartott, főként azért, mert Sára olyan erősen küzdött az álom ellen, mint soha korábban. A bőre megsápadt, a háta kecses íve megtört, a szeme alá kékes árny vetült. Ha látta volna magát, ijesztően öregnek tartotta volna ezt az ismeretlen arcot. De mindeközben, a hiábavalóság szétterpesztett szárnyai alatt, Sára döntésre jutott. Egy kanárisárga reggelen felkelt, megrázta magát, akár a lovak, megmosakodott a patakban, és nekiállt az élelemgyűjtésnek. Itt fog maradni örökre.

Az erdő szép. Még szerintem is. Jó egy-egy vén fenyő csúcsára ülni, és letekinteni pikkelyes törzsén a gyökereig, hallgatni, mint

csordogál benne a lélek és a víz. Sára is sokat hallgatta a fák roppanós, régi dalait. A történetek sosem a jelenről szóltak, mintha a fák gyökerei olyan régi időkbe lógnának, ahol még minden színes, szagos és szikrázik a varázslattól. Nem érdemes hát előemelkedni.

A holdfényből szőtt lány csicseri volt, mint a kora délelőtti napfény vagy a háromhetes fiókák, és csüngött Sára minden mozdulatán. Általában ő tűnt idősebbnek, még egy hajszálnyival magasabb is volt, talán éppen azoktól az ezüstszáaktól, amelyek néhanapján felragyogtak a talpa alatt. Miközben Sára nyomában loholt, terveket kovácsolt, elbűvölő terveket. Minden terv alapja a legszebb tervek legcsodásabbja volt: a palota. A holdfényből szőtt lány részletesen ecsetelte, milyen szempontok alapján (holdállás, csillagkeringés, méhzümmögés és hollószárnyak) fogják kiválasztani az egyik öreg tölgyet, amelynek felkucorodnak az ágai közé, és addig sutyorognak neki, amíg az ágaival pompás palotát nem növeszt nekik. Amikor erről beszélt, arany szemének széle úgy hullámozott, ahogy a köveken ugrik meg a víz, és az arca mögötti növényzet alig sejlett fel fénylő bőrére át. És ilyenkor sokkal, de sokkal fiatalabbnak tűnt Sáránál. A lány úgy érezte, mintha magasból tekintene le rá, mintha a honvágy, a félelem és az éberén töltött éjszakák kimosták volna belőle az erdei paloták iránti őszinte rajongást. Sára feje üres volt, akár egy rég elhagyott bálterem, miközben a holdfényből szőtt lány kerek ablakokról álmodozott, amelyeket sűrű időben eltakarnak a lombok.

– De ha színes eső esik és erős a zöldillat, akkor megkérjük a palotafát, hogy nyissa meg a kerek ablakokat, hadd áradjon be az a sok-sok szín meg illat! – ábrándozott a holdfényből szőtt lány. Közben meg-megállt, széttárta a karját, és nagyokat szippantott a levegőből.

– Ááh! – kiáltotta. – Ugye, milyen jó lesz?

Sára bólintott. És arra gondolt, hogy tulajdonképpen egy kerek ablakú erdőpalota nem is olyan rossz dolog.

Ekkor történt, hogy mélyen az avar alatt, a fekete földben egy igazán öreg fa kiemelte gondolatait az ősi dalok közül, és megérintett egy másik igazán öreg fát. Mire az is kiemelte gondolatait az ősi dolgok közül, és megérintett egy másik igazán öreg fát. Szomorú simítások voltak ezek, és szokatlanok is, mert mint mondtam, a fáknek, főként az ilyen régieknek, nem szokásuk figyelmüket kiemelni a meszszetávol tengerének mélyéről. Lassabbak ők annál, mint ahogy az idő szalad. És mégis, Sára nem tudta, de jelenléte úgy megrezegtette az erdő szövevényes hálóját, hogy a fák felébredtek.

Sára a patak fölé görnyedt. Fáradt arca mögött három apró halcska lubickolt. Kettő szürke, szinte átlátszó, akár a kavicsok, de a harmadik lobogó narancssárga volt. Az ilyen szín úgy hat a vízben, akár egy villanásnyi tűznyaláb.

Nem tudom, próbálkoztatok-e valaha hosszasan ébren maradni. Talán azért, mert nagyon izgatottak voltatok, vagy mert túl izgalmas volt a történet, amit olvastatok, vagy csupán mókából. Mindenesetre, ha próbáltatok, akkor ti is tudjátok, mennyire nem könnyű feladat. Az ember először bóbiskol, aminek egy jó darabig ellen lehet szegülni, de aztán égni kezd a szem, mintha sírás fojtogatna, és jó is volna a feloldozó könnyzuhatag, legalább kimosná a viszketést – de nem jön. Ha ekkor még mindig ébren vagytok, ami ritka, akkor nagyon különös dolog történik. Minden tűnékenyvé válik, mintha csak egy ügyes festő vinné fel a színeket a világ vásznára, egyszerre megnyúlik és megrövidül a távolság, zizeg valami a szem mögött, és a test olyanná válik, akár egy szűrös pulóver. A legkitartóbbak is összeroskadnak ekkor, letiporják őket rosszindulatú álmok, amelyekben a pulóvert soha nem lehet levenni.

Sára itt tartott. Már majdnem két egész napja ébren volt. Azért ült a patak mellé, hogy valamivel lefoglalja a szemét, és ha megkörmökezné a gyengülés, és a feje egy sípoló lufivá változna, akkor felloccolhassa magát. Ahogy ott ült, maga is aprócska kavics a patak mélyén, fátýolszerű haját könnyedén borzolta a kedves szellő, egyszer csak megérintette valami hatalmas és nehéz és öreg és ropogós. No nem a vállán, a szívéen. Összerezzen a félelemtől, a semeit azonnal satuba szorította, a két összpreseledött szemhéj, akár két halott pillangó.

És megszólaltak a fák, minden vén és minden ifjú, énekelt az erdő minden oszlopa, ég és föld támasztéka. Körös-körül és belül, minden zsigerében, ott rezegtek a csontjában, ahogy a hangvilla á-ja fut végig a könyökcsonttól a fülí, majd koccan át a fogakon. Hallgatózni is csodálatos, de ahogy az erdő odafordult a kislányhoz, azt csak az értheti igazán, aki maga is ott volt.

sitty-sutty ríppi-ropp
mi vagyunk a világoszlop
ujjunk ám hozzád elér
csengő-bongó leányocská
erdőnk téged szóra kér
sitty-sutty ríppi-ropp

réges-régen itt e földön
élni arany nevetés
ám azóta sötét felleg
borított el mindent és
nincs már béke
nincs már csoda
pásztorunk rút fénnel ég
sok-sok féreg felzabálta
szépen lassan lehántotta
messze fénylő kéregét
gondolata mozdulatlan
szoborrá vált ó de rég
sitty-sutty rippi-ropp
csendes kedves leányocska
hangod szép akár madárka
menned kell hogy szóra bírd
nyisd ki szemed
nyisd ki szíved
tisztítsd meg s taposd a férget
hadd legyen ő újra ép
sitty-sutty rippi-ropp
minden erőnk neked adjuk
te vagy én vagy ő vagy én vagy
te vagy én vagy ő vagy én vagy
sitty-sutty rippi-ropp
te vagy már a világoszlop
sitty-sutty rippi-ropp

És énekelték újra és újra, amíg Sára el nem dőlt, akár egy rönk, és maga is a szavakat reszkette, amelyek csak rajta keresztül változtak szavakká. Nélküle csak halk, kivehetetlen pattogáshoz hasonlítottak, de zengett Sára, és ezért zengett az erdő is. Egy ősrég fa karjai közt fakón didergett a holdfényből szőtt lány, mert tudta már, soha nem énekelnek kerek ablakú tündérpalotát.

A Sziszu viszont, mert a Sziszu érzékeny volt az ilyesmire, és ezt farkasalakjában sem feledte el, megérezte azt az idegen izgatottságot, amely átsütött a daloló fák rengetegén. Felemelte busa fejét, és felnézett a lombkoronák közé. Mivel a Sziszu nem félt, amíg Sárát maga mellett tudta, nem kapta el a tekintetét. A fehér arc olyan hatalmas volt, hogy össze lehetett téveszteni az éggel.

Fellingner Károly

Macskakő

Polgár Anikó 50. születésnapjára

Magáért beszél a hallgatás, a szó,
mit sem sejtő, kint felejtett kísértet
járja be nappal az álmok rég benőtt
ösvényeit, csapásait, aztán mint

aki jól végezte dolgát, megnyitja
láncsájával egy mészakőből faragott
szobor oldalát, hadd keljen életre,
s álljon Hekaté vad szolgálatába.

Hekaté hallja a halál sikolyát,
az egyenletes óraketyegést, fel-
húzza naponta, nehogy még megálljon
a világ, s újat kelljen kitalálni

a költészet helyett. A szépséges
Perszephoné sikolyát egyedül csak
Hekaté hallja, amint elrabolja
Hádész, a föld alatti kincsek gazdag

istene, neki nyíljon, mint hű jácint.
Hekaté pillantásából újra lesz
végtagja a halottnak, akinek azt
az orvos egy életre amputálta.

A különbség elszámol a hiánnyal,
leszámol vele, a múlt morzsáit, lásd,
összegyűjtik a szorgos hangyák, s a
belső szervek, a faló katonái.

Rakovszky Zsuzsa

Az oda-visszaút

Első rész

– Szia, Péter! – kiáltott be a szobámba. Bevágta maga mögött az ajtót, és a kabátját gombolgatta kifelé. – Nem jött levelem?

– Nem, nem jött – feleltem. Nagyon fájt, hogy Péternek szólít, nem apámnak, mint régen, mikor még gyerek volt, de annak örültem, hogy egyáltalán szólít valahogyan... az utóbbi napokban megint alig lehetett szavát venni. Egy újabb csalódás, gondoltam, egy újabb, randiappon megismert pasas, aki a neten csak azt a régi fotót látta, az érettségi tablóképét... amelyik még *azelőtt* készült... és a kávézóban, amikor meglátta élőben, nem ment oda hozzá, hanem feltűnés nélkül eloldalgott. Esetleg mégiscsak odament, akadnak ilyen széplelkek, akik nem képesek rá, hogy szó nélkül odébálljanak, talán még beszélgettek is egy sort a kapucsínó fölött, szinte láttam magam előtt a pasas jedt, zavartan gyöngéd mosolyát, meg azt, ahogy egyszer csak, nem túl hamar, de félóránál semmiképpen nem hosszabb idő után, gyors pillantást vet a mobiljára, mintha csak véletlenül tenné, aztán színpadiasan a fejéhez kap: most jut eszébe, hogy elfelejtkezett valamilyen roppant fontos találkozóról, és igen, sajnos most rohannia kell, de föl fogja hívni, egészen biztosan, rövidesen jelentkezik... aztán persze nem jelentkezik. Dóri pedig napokig várja a hívást, lázasan és nyugtalanul, akármiről próbálok beszélgetni vele, hogy eltereljem a figyelmét, látom rajta, hogy csak fél szívvel válaszolgat, az esze másutt jár, aztán egyszer csak váratlanul nekem támad egy semmiség miatt, megvádol valami képtelenséggel, és akkor már tudom, hogy most adta föl végleg a reményt. Én már korábban föladtam: egy darabig még örültem, hogy az én emberkerülő lányom megpróbál új ismeretségeket kötni, hátha a kialakulófélben lévő szellemi kapcsolat felülírja a személyes találkozás ijedelmét, annak a csúf hegnek a hatását, amely ott éktelenkedik a bal arcán... de hát nem. Most meg ez a levél... ugyan ki ír még manapság hagyományos levelet? Valami különc bolond, persze, de hátha éppen azért... hátha, hátha.

Mert ha nem, akkor megint rám fogja zúdítani minden keserűségét, mert hát ki másra? Voltaképpen van benne némi igazság, ha

engem hibáztat: ha akkor nem engedem el a diszkóba, akkor nem történik meg az a szörnyű baleset... De hát mit tehettem? Gyerekkorában olyan kedves kislány volt, annyira ragaszkodott hozzám, az anyák a játszótéren meg az üdülőben, ahová néhány évig jártunk nyaranta, meghatottan, már-már könnybe lábadt szemmel néztek bennünket, miközben a saját rakoncátlan kölykeiket fegyelmezték: „Ha énnekem egy ilyen jó kislányom lenne...”, „Ha az anyémek apja is ennyit törődne velük...”. Zavart, hálás mosollyal nyugtáztam az elismerést... azt persze nem árultam el nekik, hogy Dóri anyja meghalt, amikor a kislány még csak négyéves volt, egy gyors lefolyású rák vitte el. Én meg próbáltam pótolni, ahogy tudtam. A barátaim biztattak, hogy nősüljek újra, „szerezsek anyát a gyerekeknek”, de hát képtelen voltam rá: Dóri iszonyúan féltékeny volt, és én nem szerettem volna még egy szörnyű traumának kitenni, azok után, hogy az anyját elveszítette... Különben is, mi az, hogy „szerezsek neki anyát?” Mintha új anyát is úgy lehetne rendelni a neten, mint egy új porszívót, ha a régi történetesen tönkrement... ki nem állhatom az ilyen okoskodó, egyszerűen érzélgős és kíméletlen locsogást. Ráadásul nem is ismertem senkit, aki legalább nagyjából megfelelt volna.

Meg aztán, tudja Isten, hogy van ez, egy mindennél kedvesebb, ugyanakkor érinthetetlen test közelsége mintha elaltatta volna bennem – még ha talán nem is véglegesen – a szexuális vadállatot, a prédaleső ragadozót – míg élt szegény Erzs, bizony megesett, hogy ha csak átmenetileg is, egy-egy vállalati buli, névnap vagy ilyesmi alkalmából kis időre összejöttem valamelyik csinosabb kolléganővel, de attól fogva, hogy ketten maradtunk Dórral – soha!

Nem csak Dórit akartam kímélni –nem is vágytam rá, az az igazság. Talán mert boldog voltam, és ha az ember boldog, az olyan, mint ha egy színültig teli poharat egyensúlyozna egy tálcán reggeltől estig – egyedül arra ügyel, hogy csak le ne ejtse valahogy, csak össze ne törjön, csak ki ne ömöljön a drága folyadékból akár egy csepp is – és nem marad ideje és energiája, hogy más dolgokra is figyeljen. Legálábbis így volt Dóri kiskorában, míg csak kamaszkodni nem kezdett. Akkor persze minden megváltozott.

Emlékszem, hét-nyolc éves lehetett, amikor a tengernél nyaraltunk – a naptej szagú bőrére, a napszítta, nedves hajára, a beletapadt homokkal, amit aztán én mostam ki belőle este, végtelen gyöngédséggel dörzsölgetve azt a törékeny kis koponyát, vigyázva, nehogy a szemébe menjen a sampon („...naaa, Apu, ez csíp!”), meg a véget

nem érő társasozásra téli estéken, amikor mindig engedtem nyerni, mintha nem vettem volna észre, hogy ha nem ezzel, hanem azzal a bábummal lépek, akkor leüthetem az övét („... jaaaaj, Apu, hogy te milyen buta vagy!” Kacagás).

– Elkényezteted! – mondta a nővérem, rosszkedvű, lángpallosú angyal a mi édenkertünkben, aki néha átjött segíteni a házimunkában, vagy vigyázni Dórirra, ha el kellett mennem valahová (bár ez elég ritkán fordult elő). – Hogy jut eszedbe még mindig egy szobában aludni vele, egy tízéves gyerekkel? – Nekem kettő helyett kell szeretnem! – mondtam neki hidegen –, különben is, mit tudsz te a gyerekekről? (Neki nincsen). Erre aztán elhallgatott, csak a fejét csóválta kicsit. Nem szeretem a Bettit! – közölte imádni való komolysággal a lányom, nem lehetne, hogy ne jöjjön hozzánk többet? Hogy te ne menjél nélkülem soha sehová?

És ez így ment sokáig, nagyon sokáig, úgy tizenhárom-tizennégy éves koráig. Tíz teljes boldog év – na jó, majdnem tíz... – kinek jut akár csak ennyi is? A baj csak az, hogy az utána következőket is végig kell csinálni. Még most is megsajdul a szívem, ha olyan utcán megyek végig, ahol valaha sokat sétáltunk együtt, ha elmegyek a cukrászda előtt, ahová séta után be szoktunk ülni, vagy az előtt az épület előtt, ahol korábban az a videotéka volt, ahonnét az állatos filmeket szoktuk kikölcsönözni (ma valami sportbolt van a helyén, súlyzókat meg könnyűbúvár-felszereléseket árulnak).

Na igen, a kamaszkor... Senki nem tud meggyőzni róla, hogy a nemi hormon, ösztrogén vagy tesztoszteron, vagy mit tudom én, hogy hívják, hogy az nem valami méreg – rendben van, szükséges méreg, ha az emberiség szaporodását tartjuk szem előtt, de ha az egyes ember felől nézem, hogy mennyire kiforgatja önmagából, hogy micsoda ellenséges, már-már gyűlölködő fúriát képes csinálni egy kedves, melegszívű, ragaszkodó kis lényből – esküszöm, mint valami gonosz varázslat egy rémmesében! Egy napon egyszer csak hazajön iskola után, köszönés helyett morog valamit az orra alatt, rád se néz, csak megy a szobájába, bekapcsolja a számítógépet, és ott ül előtte éjfélig! Néha hallod, hogy nevetgél, beszélget valakivel, de hogy kivel és miről, arról fogalmad sincsen, nem lehet érteni a csukott ajtón keresztül. Megkérdezni pedig Isten ments... „Tanultál?” „Nem kéne már lefeküdnöd?” – ilyenekkel jobb, ha nem is próbálkozik az ember. És akkor még nem is sejtettem, hogy ez voltaképpen milyen idilli állapot volt ahhoz képest, ami utána következett!

Mert akkor még legalább otthon volt, ha nem is állt szóba velem. „Mit olvasol?” – kérdeztem, amikor, nagy öröömre, könyvet láttam a kezében, mire letakarta a borítót valamelyik iskolai füzetével, és azt morogta, hogy ezt én úgyse ismerem, az én koromban az emberek ilyeneket már nem olvasnak. De ez még mind semmi volt ahhoz képest, amikor kezdett esténként eljárni otthonról. Úgy kezdődött, hogy egyszer csak nem jött haza iskola után. Amikor hazaértem a munkából, üres volt a lakás.

Már régen adtam neki kulcsot: nem volt más megoldás. Egy darabig Bettihez ment iskola után, ott ebédelt, mert a nővérem otthon dolgozik, varrást vállal, cipzárcserét, szoknyafelhajtást, meg ilyesmit, és ha marad ideje, mindenféle fura ékszereket állít elő, két kis üveglap közé szorított virágszirmokból meg simára csiszolt ásványdarabokból. Az egyik barátnőjének van egy kis boltja, és átveszi tőle a kész árut. Szóval Dóri egy darabig Bettinél ebédelt, és én az irodából hazafelé menet beugrottam érte. Két évig tartott ez az állapot, nem is tudom, miért emlékszem úgy, mintha mindig tél lett volna: havas utcákon baktatunk hazafelé a délutáni sötétségben, a hópelyhek aransárgán lebegnek át az autók fényszórójának sugárkévéjén, a kirakatokban meg már ott a karácsonyi dekoráció, hóemberek, integető Mikulás rénszarvas vontá szánon, ilyesmik. Útközben Dóri egyfolytában csacsog, részletesen elmesél minden jelentéktelen apróságot, ami napközben történt vele, mintha nem tudná elviselni, hogy legyen valami a fejében, ami az enyémben nincs ott. Egyszer mondott is valami ilyesmit: „De hát neked is muszáj tudnod róla! – fakadt ki döbbenetesen és kétségbeesetten, amikor – elég tapintatlanul, utólag úgy látom – megkérdeztem, hogy biztosan el akarja-e mesélni az iskolai kosárlabdameccs minden részletét, vagy valamelyik, számára különben egyáltalán nem fontos osztálytársnője furcsa és gusztustalan szokásait. – Ha egyszer én tudok róla! – Igen, néha egy kicsit sok volt. Biztosan sokkal jobban méltányoltam volna mindezt, ha tudom, hogy milyen hamar elveszítem. De ez persze meg se fordult a fejemben. Másoktól, igen, másoktól elidegenedik a gyerekük kamaszkorában, hiszen ezt látom mindenfelé: de mi ketten, az más. Mi különleges eset vagyunk. Istenem, ha tudtam volna!

Szóval ott tartottam, hogy amíg csak nem állt szóba velem, de ott ült a szobájában a gépe előtt, és számomra ismeretlen alakokkal csevegett meg nevetgált, az még eszményi állapot volt ahhoz képest, ami utána következett. Mert aztán, mondom, kezdett kimaradozni.

Akkoriban már nem volt hajlandó többet Bettinél ebédelni. Tizenöt éves vagyok, egyedül is be tudom tenni a kaját a mikróba! – közölte, és hát ebben persze igaza volt: akkor kezdtük a Stella mama konyhájából hozatni az ebédet. Nem örültem neki, hogy iskola után még órákig egyedül van a lakásban, de hát mit tehettem? Tényleg nagylány volt már, nem volt rá szükség, hogy valaki vigyázzon rá. Gondoltam akkor.

És egy darabig nem is volt semmi baj. Aztán jött az az eset, amikor hazaértem, és nem találtam otthon. Persze tulajdonképpen még ebben sincs semmi, nyugtatgattam magam: fölment valamelyik barátnőjéhez, a mobilja lemerült, és nem tud felhívni, majd előkerül. Furcsa dolog a szorongás: az agyammal pontosan tudom, hogy semmi okom rá, de a testem úgy reagál, mintha életveszélyben lennék. Nem kapok levegőt, a szívem összevissza ver, az izmaim görcsbe rándulnak és sajognak. Aztán a végtelen megkönnyebbülés, amikor végül mégiscsak előkerül: mintha egy fuldoklót dobna föl a felszínre valami játékony áramlat a ránehezedő víz többtonnányi súlya alól: a tudómba beáramló levegő, a megkönnyebbülés, a hála... igen, a hála. De addig!

Ez az első alkalom különösen lidérces volt, mert még nem szoktam hozzá. Nem mintha hozzá lehetne szokni... Olvasni próbáltam, tévézni, a vége felé már ötpercenként próbáltam hívni a mobilján, de persze hiába: ki volt kapcsolva. Nyolc óra körül kezdtem hívogatni a kórházakat, és kilenckor, hát igen, kilenckor felhívtam a rendőrséget. Persze azt mondták, amit ilyenkor szoktak, hogy korai még bejelenteni az eltűnést, hívjam őket másnap, ha addig nem kerül elő... Másnap! De hát én addig megőrülök! Ezt természetesen nem mondtam nekik, de a fejemben egymást üzték a szörnyűbbnél szörnyűbb lehetőségek. Elütötte egy autó... leánykereskedők rabolták el, vagy szervkereskedők, az interneten egy szadista kéjgyilkos hálójába került, és most személyesen is találkoztak... nem, ezt végig se mertem gondolni.

– A rendőrségre? Te megőrültél! – támadt rám, amikor tizenegy körül végre hazakerült. – Moziban voltunk, és kikapcsoltam a mobilomat, aztán elfelejtettem visszakapcsolni. Muszáj nekem minden lépésemet előre bejelenteni? Nem vagyok a tulajdonod! – vágta oda. És ment a szobájába, nemsokára pedig hallottam, hogy kacarászik valakivel a számítógépén.

És ettől kezdve ez így ment: a bulizás, a diszkó... Vagy hát nem is tudom: ha megpróbáltam megkérdezni, hová megy, hol lesznek

a barátaival aznap este, csak a vállát vonogatta, hogy még nem tudja, majd később eldöntik, és ha arra kértem, hogy legalább hívjon fel, ha már kiderült, hiszen tudja, mennyire aggódom, akkor rám támadt, hogy ez érzelmi zsarolás, hogy ki akarom sajátítani, hogy büntudatot akarok kelteni benne, nehogy véletlenül jól érezze magát másokkal. És különben is, akkor akár ötpercenként hívogathatna, hiszen ha fél tizenegykor még minden rendben volt, az nem garancia rá, hogy háromnegyedkor nem gyullad ki a diszkó, nem igaz? „Neked miért nincsenek barátaid? – kérdezte hűvösen egy ilyen alkalommal. – Szerinted az természetes, hogy egy... nem is túl öreg férfinak a lánya legyen az egyetlen társasága? – Azért nincsenek, gondoltam magamban, mert olyan sokáig minden időmet veled töltöttem... mert utáltad Bettit, meg a bébiszittert, akit néha megkértem, hogy vigyázzon rád... mert könnyek között találtalak, amikor egy sörözés vagy kártyaparti után hazaértem, míg végül nem volt szívem bárhová is egyedül elmenni... talán nem is akartam. Nem akartam neked fájdalmat okozni.

Igen, érzelmi zsarolás, mondta volna, ha ezt hangosan is kimondom, muszáj az orrom alá dörgölni, hogy mennyi áldozatot hoztál értem? Hát kértem én? És ebben persze megint csak igaza lett volna. Abban már kevésbé, hogy én szántsándékkal keltek benne büntudatot. Azt hiszem, akármit mondok, teszek vagy nem teszek, a büntudat ott munkál benne, alattomosan, elfojtva, de annál nagyobb erővel, mert hát azt a régi ragaszkodást nem tudja az ember csak úgy kitépni a lelkéből. Vagy igen? Nem hiszem. Elfojthatja, megtagadhatja, sőt mérheti azon a tulajdon erejét, hogy mennyire sikerült megtagadnia, azért az mégiscsak ott van. És persze ezért is engem hibáztat.

Voltaképpen a balesetéért is engem hibáztat... nem úgy, ahogy én saját magamat, hogy miért engedtem el akkor abba a diszkóba, miért nem álltam a sarkamra, pedig mindig is gyanakodtam rá, hogy a barátai, akikkel akkoriban állandóan együtt lógott, hogy azok nem jófélék... az elejtett szavaikból már sejtettem, hogy drogoznak, de hogy autót vezessenek olyan állapotban.... az egyik elkényeztetett kölyöknek már saját kocsija volt, tizennyolc évesen! Isten látja lelkem, próbáltam figyelmeztetni Dórit, pedig hát gondolhattam volna, hogy úgysí hiába... Neked azelőtt olyan kedves, értelmes kis barátnőid voltak, ezek az újak valahogy olyan... furák, mondtam neki, mire persze megint nekem ugrott. Hát igen, azok mintagyerekek voltak, amilyen én is voltam akkoriban: apuka pici lánya! A mostani barátaimban leg-

alább van bátorság, mernek önmaguk lenni, közölte sötét elégedettséggel, mintha örült volna, hogy ürügyet szolgáltatam neki erre a kirohanásra. – A saját fejükkel gondolkoznak, nem azt lesik, hogy mások mit szólnak hozzá! – Hát hiszen ha legalább tényleg gondolkodtak volna! Mert kérdem én, micsoda gondolkodás az, hogy lehetőleg szegjünk meg minden szabályt, bármi lesz is a következménye, mert minden szabály zsarnokság... nyilván a józan ész is zsarnokság, meg a fizika törvényei is, az emberi törvényekről nem is beszélve, például az olyanokról, hogy nem vezetünk autót részegen vagy be drogozva...

Szóval nem azért hibáztatott, hogy elengedtem, bár éppenséggel azon se csodálkoztam volna: Te vagy a felnőtt, neked kellett volna jobban tudnod! – néha ilyeneket is mondott. De azt hiszem, azt egyszerűen ténynek tekintette, hogy nekem kapóra jött a dolog – nincs több diszkó, nincsenek fiúügyek, valószínűleg soha nem lesz férje és családja, életem végéig velem marad, és ezért nyilván a szívem mélyén örülök neki, hogy így járt, még ha talán kicsit sajnálom is őt, még az is lehet, hogy valamilyen babonás és megmagyarázhatatlan módon én idéztem elő az egészet, mert annyira szerettem volna, hogy sose nőjön fel, hogy mindig mellettem legyen.

Pedig esküszöm, soha semmi ilyesmi meg se fordult a fejemben, még akkor sem, amikor a legjobban szenvedtem attól a – belátom, beteges – aggodalomtól. Ámbár... ha már nekiállunk minden esemény mögött ilyen titkos lélektani motívumokat keresni, mint ez manapság divat, akár azt is gondolhatnánk, hogy ő maga nem akart kiszakadni az otthoni biztonságból, az én feltétlen szeretetem hatóköréből, hogy félt próbára tenni magát idegen környezetben, ismeretlenek között. Mert hát nem sokkal az érettségije után történt a dolog, elsőnek egy külföldi egyetemet jelölt meg a jelentkezési lapján, még két hónap, és ha fölveszik, el kellett volna mennie otthonról, hogy aztán ott, a kollégiumban vagy az albérletében egyedül boldoguljon... Bizonyára szorongott, de hogy ennek a szorongásnak bármiféle fizikai hatása lett volna a látási viszonyokra, az autó kormánykerekére, vagy arra a drogtól vagy alkoholtól bizonytalan kézre, amelyik az autót vezette, neki egyenesen annak az útszéli fának... ugyan, nevetséges.

Furcsa, hogy éppen aznap éjjel nem is szenvedtem annyira az aggodalomtól. Mert milyen is az ember: úgy látszik, a szívem mélyén mindvégig meg voltam győződve róla, még ha nem is voltam tudatában, hogy az a szörnyűség, amit önkínzó módon, milliószor

elképzelünk – a karambol, a késes ámokfutó vagy a diszkótűz, meg az a sok mindenféle egyéb borzalom, amiről napjában lehet olvasni a lapokban, – szóval ha nem hessegetjük el ezeket a képzelgéseket, ha engedjük, hogy alaposan megkínozzanak, akkor mindez a valóságban semmiképpen nem történhet meg. Mintha ezzel az önkínzó képzelgéssel valamiféle áldozatot mutatnánk be – de kinek? a sorsnak? valamiféle sötét istenségnek?, és az viszonzásképpen beérné ennyi szenvedéssel, és megtartóztatná magát a legrosszabbtól.

Szóval aznap éjjel mintha nem szenvedtem volna annyira a pániktól, mint korábban. Kezdtem volna megszokni? Idővel nyugodtan aludtam vagy legalábbis olvastam volna olyankor, amikor Dóri kimarad? Ezt most már sose fogom megtudni. Akkor azért persze se aludni, se olvasni nem bírtam, valami idióta, ősrégi tévésorozatot próbáltam nézni a neten, egy kirándulóhajón játszódtok, kék ég, kék víz, tenger gyümölcsei meg színes koktélok a fedélzeten. Amikor hajnali fél négykor megszólalt a csengő, furcsa módon nem is gondoltam semmi rosszra. Ijedtség helyett az a hálás megkönnyebbülés öntött el, ami mindig, amikor vége volt a gyötrelmes várakozásnak: szóval végre megjött, csak éppen, úgy látszik, itthon felejtette a kulcsát, vagy elhagyta valahol. Amikor a pizsamámra sebtében felrángatott fürdőköpenyemben ajtót nyitottam – igen, pizsamában voltam, azt szerettem volna, ha azt hiszi, hogy álmomból ébresztett –, az első pillanatban hunyorogva és értetlenül néztem a két egyenruhás alakra – az egyikük nő volt, talán mert az ilyen megrázó hírek közlését jobb szeretik a nőkre bízni, abban a hiszemben, hogy ők tapintatosabban közlik – mintha lehetne az ilyesmit tapintatosan közölni!

De nem ő, hanem a férfi szólalt meg először. Várt egy keveset, mint aki akar még adni nekem néhány másodpercet abban a régi, boldog világban, amikor még nem következett be a tragédia, aztán azt kérdezte, hivatalosnak szánt, színtelen hangon, az én lányom-e X. Teodóra. Az első pillanatban kis híján nemet mondtam: már nem emlékszem, mit olvasott éppen Dóri születése előtt a feleségem, miért választotta ezt a ritka és császárnői ambíciókat sejtető nevet: annyi bizonyos, hogy soha nem használtuk. Aztán persze rádöbbenem, hogy hát persze, Dórinak hivatalosan ez a neve, és akkor, igen, akkor hirtelen görcsbe rándult a gyomrom a rémülettől. Ilyen helyzetekre szokták mondani, hogy egy pillanatra elsötétült előttem a világ, de nem sötétült el sajnos, tisztán láttam azt a két embert, az egyenruhájukat, a szánakozást az arcukon, és hogy számukra is kínos

kötelességet teljesítenek. Azzal sem hitegethettem magam, egy percre sem, hogy csak álmodom. Autóbaleset, közölte a férfi, a nem tudom, milyen rendszámú Renault fának ütközött, a kocsí kigyulladt, a vezetője és az egyik utas életét veszítette, a másik négyből kettő súlyosan, a másik kettő könnyebben sérült. Mert sajnos többen tartózkodtak a kocsiban a megengedettnél. Sajnálattal közöljük, hogy X Teodóra...

Éreztem, ahogy kifut az arcomból a vér.

– Meghalt? – kérdeztem. Az ajkam mintha megdermedt volna, alig bírtam mozdítani. A rendőrnő hevesen rázza a fejét. Nem, nem, de elég súlyosak a sérülései... Harmadfokú égési sebek, és esetleg belső vérzés...

A kórházban csak üvegen át láthattam eleinte, a fertőzésveszély miatt. Szinte az egész arcát géz takarta, csak a csukott szemhéja látszott. Altatásban van, mondták. Infúziót kap: nem, nincs életveszély, stabilizálódott az állapota. Később a helyreállító műtétek sorozata. A bőrátültetés után az a bizonyos csúf heg: nyoma sem marad, bizonygattam elszántan, ilyenkor dacos, megvető pillantást vetett rám, de a szemében ott volt a rémült könyörgés: ugye igazat mondok?

Ne engedje, mondja nekem az orvos, hogy valami sarlatán elbolondítsa magukat, és fűt-fát ígérjen. Ennyit tudtunk elérni, egyelőre legalábbis. Várni kell, hátha... Vannak esetek, amikor a heg idővel teljesen elhalványodik.

És mi vártunk, hátha.

Amikor végre hazakerült a kórházból, eleinte bizakodó kedvében volt. Ahhoz már késő volt, november vége, hogy elkezdje a bölcész-kart, ahová jelentkezett: egész nap otthon ült, és olvasott vagy netezett. Láttam, hogy ha el kell mennie az előszobai tükör előtt, elfordítja a fejét. És hogy a fürdőben, amikor a fogát mossa, nem gyújt villanyt: a mosdó fölött is van egy kis tükör. A barátaival is csak telefonon beszélt, vagy skype-on, de úgy hallottam, elég vidáman. Néha azon is rajtakaptam, hogy a félhomályos előszobában mégiscsak vet egy gyors pillantást a tükörbe. Mit akarsz, már szinte nem is látszik, akartam mondani neki (ami persze nem volt igaz), aztán mégsem mertem. Biztonságosabbnak tűnt úgy tenni, mintha az a dolog nem is létezne.

De hát előbb-utóbb csak ki kellett mozdulnia. Muszáj levegőn lenned, mondtam neki, vagy: Én szívesen sétálnék egyet, neked nincs kedved? Már jól benne jártunk a télben, felhajtotta a kabátja gallérját, mélyen az arcába húzta a sapkáját. Megint kettesben sétáltunk,

mint gyerekkorában. Boldog voltam, hogy visszakaptam, hogy nem veszítettem el, én a magam részéről akár életem végéig is megmaradtam volna ebben az állapotban, de tudtam: előbb-utóbb muszáj lesz emberek közé mennie. Néha, a séta vége felé betértem a kisboltba vagy a zöldségeshez, abban a reményben, hogy hátha bejön velem, de nem: ragaszkodott hozzá, hogy megvár a bolt előtt. Egy ilyen alkalommal, éppen amikor a zöldséges elé értünk, eleredt az eső. Ne butáskodj! – mondtam neki, belekaroltam, és bevonszoltam a boltba. Bár ne tettem volna! Az asszony, aki előttünk fizetett, ismert bennünket régről: afféle kedves, szószátyár néni. Nagy lelkendezéssel üdvözölt minket: Nahát, milyen rég láttam magukat, talán külföldön voltak? Jesszusom! – szisszent föl elmeredt szemmel, és Dóri arcába bámult –, mi történt magával, aranyom? Valami csúnya baleset? Igen, autóbaleset, de már jól van! – vetettem oda kurtán, mire a néni sópáncskodva szidalmazni kezdte ezeket a mostani, örült sofőröket, akik nem ismernek se Istent, se embert. Meg tudtam volna ölteni.

Ettől fogva Dórit nem lehetett kicsalni többet a lakásból. Jóformán a szobájából sem jött ki. És persze én se mertem kimozdulni, munka után meg a hétvégeken mindig otthon ültem. Pedig Dóri biztatott, hogy járjak el otthonról, de tudtam, hogy nem gondolja komolyan. Menj csak nyugodtan sörözni a barátaiddal! – vetette oda olykor szombat esténként –, nem kell engem őrizni. Persze nem mentem. Ő ott ült a gépe mellett, én olvastam vagy tévéztem. Boldog voltam ettől? Nem, nem hinném.

– Nem lesz ez így jó, mondta a nővérem, meddig akarjátok még ezt csinálni? Ami történt, megtörtént, azon már nem lehet segíteni. Mindenkinek megvan a maga keresztje. Azt hiszed, nekem olyan nagy öröm volt, hogy ilyen ronda vagyok? – kérdezte élesen. Szó, ami szó, csúnyácska volt világeletemben. Emlékszem, kislány korában sokat sírt miatta, hogy csúfolják az osztályban a kancsalsága meg a nagy, elálló füle miatt, aztán lassanként megedződött, látszólag legalábbis. Akkor tett szert erre a fanyar, kíméletlen modorra. Abba a gyülekezésbe is akkor kezdett járni.

– Nem lesz ez így jó, mondtam én is Dórinak, félénken, muszáj néha emberek közé menned! Hogy fogsz így egyetemre járni? Nem fogok egyetemre járni! – vágta oda diadalmasan, nyilván tudta, hogy ezzel sikerül érzékeny pontomon eltalálnia. Leesett az állam. Olyan jó esze van: abban reménykedtem, ha olyasmit csinál majd, ami igazán, mélyen érdekli, a szakmai siker elfeledteti vele, hogy nőként...

hát nem sok jóra számíthat. És ki tudja, talán akadhat olyan kollégája, aki nem a külsőt nézi, hanem szellemi társat keres... jó, nem túl valószínű, de hátha, hátha...

– Hát akkor mit fogsz csinálni? – kérdeztem, most már én is eléggé ingerülten. – Én sem élek örökké! Jó, tegyük fel, hogy még itt vagyok húsz-harminc évig, mondjuk a nyugdíjam sem lesz valami haj, de magas: igaz, addig még van több mint tíz évem, de aztán? Mire kitört: ha igazán figyelnék rá, ha felnőtt embernek tekinteném, és nem holmi házi kedvencnek, akkor tudnám... Leesett az állam. Mégis mit kellene tudnom, és honnét tudhatnám, amikor szinte állandóan benn rostokol a szobájában, és ha történetesen benyitok, olyan hideg gyűlölettel néz rám, olyan gyilkos udvariassággal kérdezi meg, hogy mit óhajtok, hogy nyilvánvaló: azt szeretné, ha azonnal eltakarodnék. De ezt nem akartam a szemére hányni, azt sem volt kedvem bizonygatni, hogy felnőttnek tekintem, mindössze annyit kérdeztem, hogy mégis mit kellene tudnom? Hát azt, hogy már hónapok óta végez egy online tanfolyamot. Leesett az állam. Miféle tanfolyamot? – kérdeztem elhűlve. Egy olyat, ahol szociális segítők képeznek. Már csak három hónapom van hátra. És mit fogsz csinálni, ha elvégezted? – hebegtem. – Hát ezt meg azt. Alighanem házi gondozást... Kijárok öregekhez, segítek takarítani, szükség esetén megfürdetem vagy tisztába teszem őket... – közölte, és rám sandított a szeme sarkából, hogy mit szólok hozzá, és közben kárörvendően somolygott.

Nagyon helyes, felelte Betti, amikor elpanaszoltam neki a dolgot. Legalább végre nem fogja napi huszonnégy órában önmagát sajnálni, hanem csinál valami hasznosat. És legalább rájön, hogy vannak nehezebb élethelyzetek is, mint az övé.

Annát is megkérdeztem, utóvégre neki értenie kell ezekhez a lelki dolgokhoz. Anna... tényleg, ő róla még nem is beszéltem. Nincs egy éve, hogy odakerült a céghez. Ő volt az új HR-esünk. Szép, magas, sötéthajú nő, fiatalabb nálam több mint tíz évvel, és még kevesebbnek látszik. Elvált, egy kis lakást bérel, mert vidékről költözött fel, ott szoktam meglátogatni. Annak idején elkezdte a pszichológus szakot, de másodév után abbahagyta, már nem emlékszem, miért. Talán meghaltak a szülei, és neki kellett eltartania magát... De azért sok mindent tud ezekről a lelki dolgokról, mert sokat olvas, komoly pszichológiai könyveket is, gondoltam, talán mond valami okosat, hogy mi ez az egész, mi készítheti rá, hogy tovább rontson a helyzetén,

hogy öregasszonyokat mosdasson és piszkos vénemberek után takarítson? Anna furcsán, fürkészően nézett rám, szemlátomást habozott, hogy kimondja-e, amit gondol. Végül elszánta magát.

– Szerintem téged akar gyötörni – mondta.

Döbbsenten meredtem rá.

– Engem? – hebegtem. Talán el is túloztam a csodálkozást, éppen, mert magam is gondoltam effélet, de annál inkább érzékeltetni akartam vele, milyen képtelenségnek tartom, amit mond. De Annát nem sikerült jobb belátásra bírnom.

– Te vagy az egyetlen ember, akin hatalma van... rajtad akarja leverni, hogy az élet így elbánt vele. Ha nem is vallja be magának, a lelke mélyén tisztában van vele, hogy az egészet a saját könnyelműségének köszönheti... hát könnyebb a lelkének, ha valaki mást kínozhat... még ha csak azzal is, hogy tovább rontja a saját helyzetét...

Na nem, ez már azért nekem is sok volt.

– Te gyűlölöd őt! – vágtam a szemébe, de mindjárt meg is rémültem attól, amit mondtam, féltem, hogy jóvátehetetlenül megsértettem, és alázatosan, dadogva szépíteni próbáltam: – Nyilván én mondtam valami félreérthetőt, és attól alakult ki benned ilyen torz kép róla...

De Anna csak vállat vont.

– Hogyan gyűlölhetném, amikor nem is ismerem? – kérdezte hidegen.

– Hát persze, ez volt a baj: soha nem hívtam meg hozzánk, féltem összeismertetni Dórizal. Féltem, hogy ez már sok lenne Dórinak, ezt már nem bírná elviselni: egy szép, még elég fiatal nőt a lakásban, és a mi kettőnk kapcsolatát, ezt a szerelemfélét, amiből neki valószínűleg már sohasem jut. Várjunk, mondtam Annának, amikor célozgatni kezdett rá – nem, nem is célozgatni, annál sokkal egyenesebb jellem, kereken kimondta –, szerinte megérett rá a kapcsolatunk, hogy összeköltözzünk. „Úgy érzem magam, mintha egy nős ember szeretője lennék – mondta. – Egy pedáns bankhivatalnoké a régi világból, aki hetente egyszer keres föl, és utána hazamegy a feleségéhez.” Ez azért nem volt egészen igazságos, mert hetente többször is felugrottam hozzá, igaz, csak rövid időre. Hosszabb ideig maradni tényleg csak hetente egyszer mertem, péntekenként, Dórinak azt hazudtam, hogy olyankor három kollégámmal kártyázunk késő éjszakáig. Vajon elhitte? „Nálunk miért nincs soha kártyaparti? – kérdezte egyszer gonosz, sötét gúnnyal. – Talán szégyellsz engem? – Én meg dadogtam valamit, hogy itt kicsi a hely, minden zaj behallatszik a szobájába,

nem tudna tőlünk nyugodtan aludni. „És gondolom, nem szeretnél egész délután szendvicseket készíteni! – mondtam álszentén, mire rántott egyet a vállán: Igazad van, tényleg nem szeretnék! – vetette oda, és bezárkózott a szobájába.

Egyszer, igen, egyszer, már a vége felé, megpróbáltam összehozni őket. Sose lehet tudni, gondoltam, hátha... Dórinak talán mégiscsak jót tenne egy idősebb nő társasága, vele talán jobban meg tudná beszélni a problémáit. Van egy kisvendéglő lenni a téren, oda néha le tudtam csalni Dórit a hétvégeken ebédelni: olcsó hely, a vendégek, de még a pincérek is elég fura figurák, így mi sem keltettünk feltűnést. Ráadásul többnyire elég későn mentünk, amikor a déli forgalom nagyja már lezajlott, és többnyire két-három üres asztal is volt közöttünk és a többi vendég között, akik egyébként ügyet sem vetettek ránk: jámbor alkoholisták, akik fontoskodó, kásás hangon magyaráznak valamit a poharukban lakó dzsinnek, vörösre vagy platinaszőkére festett, ijesztőre sminkelt, túlsúlyos nők alkalmi partnerükkel, sörtehajú, kiöregedett boxolókkal vagy magányos, szemüveges kisöregekkel – ilyesmik. És nem is főznek rosszul. Annát nagy nehezen meggyőztem, hogy nézzen be szombaton kettő és fél három között, mintha a közeli vásárcsarnokból jönne. Hadd lássuk, hogy reagál Dóri: egy próbát mégér.

Hát nem állíthatnám, hogy túl jól sikerült a kísérlet: Anna elég hihetően imitálta a meglepődést: „Nahát, Péter, nem is tudtam, hogy te is ismered ezt a helyet! Azt hittem, én fedeztem fel! Ez a nagylányod? Szerbusz, Halász Anna vagyok, édesapád kolléganője! Okosan teszitek, hogy nem bajlódtok hétvégén a főzéssel! Látom, te is szeretted a Jókai-bablevest! – Dóri szinte kővé dermedt: morgott valamit, aztán többet föl se emelte a szemét a tányérjáról. De nem evett, a kenyerét morzsolta kitartóan és módszeresen a levesébe, egyik szeletet a másik után, aztán a keletkezett kotyvalékot undorral eltolta magától. Mi ketten beszélgettünk Annával céges ügyekről a hátralevő idő alatt.

– Erős negyvenes, de azért ne aggódj, tud még neked gyereket szülni! – felelte Dóri, amikor otthon összeszedtem a bátorságomat, és megkérdeztem tőle, rokonszenvesnek találta-e Annát. – Egy jobb gyereket, olyant, akitől majd lesz unokád! – tette hozzá ugyanazzal a gonosz, sötét gúnnyal, mint amikor a kártyapartiról kérdezett. Én meg dadogva, felindultan bizonygattam, hogy nekem nem kell másik gyerek, csak ő, és nem érdekel semmiféle unoka. De erre csak legyintett, és bement a szobájába.

Annával ezek után persze vége lett: át is ment rövidesen egy másik céghez. De ez a gyerekdolog szöveget ütött a fejembe: lehet, hogy Dóri nem is önmagát sajnálja, hanem engem, amiért valószínűleg soha nem lesz unokám? Csak túlságosan büszke hozzá, hogy bevallja? Gyötörné a bűntudat a miatt a szerencsétlen baleset miatt, úgy érzi, hogy ezzel ő tette tönkre mindkettőnk életét? Ha lenne egy gyereke, akkor megbocsátana magának?

Utánaolvastam egy kicsit, és igen, kiderült, hogy lehetséges: mármint a mesterséges megtermékenyítés, nem kell hozzá férjezettnek lenni vagy ilyesmi. Magamtól persze nem mertem szóba hozni, de Dóri néha, ha jobb napja volt, érdeklődött egyik-másik régi barátunk iránt, akivel a baleset óta megszakadt a kapcsolatunk, legalábbis nem jártunk össze, bár én a cégnél azért össze-összefutok velük.

– Józsi? Most született meg a második unokája! Nagyon boldog! – hadartam buzgón, örültem, hogy egyáltalán érdeklődik valaki iránt, aztán le tudtam volna harapni a nyelvemet. De Dóri csak annyit jegyzett meg, igaz, kicsit szomorkásan: – Jó neki, hogy ilyen fiatalon már duplán nagypapa! – és én rádöbbsentem, hogy itt az esély, csak meg kell ragadnom.

– Hát igen, egy ötvennégy éves embernek még minden esélye megvan rá, hogy látja felnőni az unokáit... Te, figyelj csak! – kezdtem bizonytalanul, mintha csak most jutna eszembe a dolog: – Ha esetleg te is úgy gondolnád... úgy értem, szerintem nekem is van még úgy húsz jó évem, és tudnék neked segíteni... manapság ez már egyáltalán nem probléma! Nem kell hozzá férjnél lenni vagy ilyesmi... – dadogtam, de torkomon akadt a szó, Dóri olyan ádáz gyűlölettel nézett rám.

– Persze, hogy aztán az iskolában csúfolják miattam a szerencsétlen kölykök! – vágta oda. – Még jó, hogy nem azt ajánlod fel, hogy te személyesen csinálsz nekem gyereket! – sziszegte, és berothant a szobájába. Én meg magamban elátkoztam azt a mindenféle pszichoblablát, amit akkoriban tucatszám olvasott, gondolom, keresett valamiféle indoklást, miért jogos mégiscsak engem hibáztatnia minden bajáért.

Hát persze, gondoltam, ezzel mintha azt adtam volna tudtára: nem látok esélyt rá, hogy valaha még szerelmi kapcsolata legyen, hogy természetes úton essen teherbe... Szóval igen, megint csak a szex, vagy ha nagyon akarom, hát a szerelem: az egyetlen boldogságforrás, a szülői vagy gyermeki, esetleg egyszerű emberi szeretet, az nem

számít semmit. És jaj annak, aki ezt az egyedül boldogító érzelmet nem képes kiváltani, mert nem elég vonzó, nem elég fiatal, vagy mit tudom én... Igaza lenne a nővéremnek, hogy a szex, egyáltalán, a test a Sátán csapdája, ahogy abban az ő gyülekezetükben hirdetik? Vagy neki is csak savanyú a szőlő? Legalábbis ami Dórit illeti, én kitehetem a lelkemet, ha nem tudok neki egy ifjú trubadúrt keríteni, aki a heg és a piros foltok dacára eszeveszetten beleszeret, akkor az én szeretetem nem ér semmit... igazából én magam sem érek semmit.

Egyszer, igen, egyszer, néhány hétre vagy talán még rövidebb időre, mintha felcsillant volna valami remény. Akkoriban kezdett dolgozni, van egy központi iroda vagy mi, ahová időnként mégiscsak be kellett mennie, leadni valami dokumentációt, vagy ott kapta meg a címeket, ahová kiküldték, vagy mit tudom én. Ekkoriban kezdett mesélni egy kollégájáról, akivel időnként összefutottak ebben az irodában, és aki néha meghívta egy kávéra, ahol megbeszélték a nehezebb eseteket. Igazából informatikus, mesélte Dóri lelkesen, csak azt mondja, megunta, hogy egész nap a gép előtt ül már évek óta, és most valóságos kalandnak érzi, hogy ide-oda járkál a városban, furcsa kis utcákat fedez fel, amelyeknek azelőtt a létezéséről sem tudott. Ezek közül néhányat Dórinak is megmutatott.

Sajnos hamarosan ez a buborék is elpattant. Amit én lelki békének hittem, valójában lázas reménykedés volt, öncsalás, Dóri személyes vonzalomnak vélt holmi semmire nem kötelező kedvességet. Sejtettem volna, hogy így van, de mint szinte minden embernek, nekem is korlátlan képességem van az öncsalásra. Csak hát persze az igazság előbb-utóbb kiderül, nincs az önáltatásnak olyan vastag páncélja, amelyet könyörtelenül át ne törne. A mozipénztárnál álltunk éppen sorba, nem messze lakunk az utolsó, még működő kis művészmozik egyikétől, örültem, hogy Dórit sikerült kicsalnom otthonról. De már ahogy beléptünk az előtérbe, éreztem, hogy valami baj van: hogy Dóriba, aki egészen addig egykedvűen baktatott mellettem, mintha villám csapott volna, és bár hozzá se értem, éreztem az egész testéből áradó, lázas nyugtalanságot. Ahogy lassan araszottunk a sorban, mintha egy felrobbanni készülő, ember alakú bomba csoszogott volna mellettem. Nem akarsz leülni? – kérdeztem, mert oldalt, a tányérszemű úrlényeket és eszelősen vidám rajzfilmábrázoló moziplakátok alatt volt néhány szék azok számára, akik a sorban állókra várakoztak. Dóri tett valamilyen ideges, elhárító mozdulatot: nem, nem akar leülni. Az egyik széken már ült valaki, magas, szőke,

feltűnően csinos lány, hosszú kabátban és magas sarkú csizmában, a mobilját nyomogatta, gondoltam, talán ömellé nem akar odaülni. A sorban kettővel előttünk álló, magas, fekete fiú éppen lehajolt a pénztárlakhoz, és Dóri önkéntelenül a karomba kapaszkodott. Az a bizonyos kollégám, motyogta, tudod, akiről meséltem. A fiú fölegyenesedett, Dóri vadul szorította a karomat, de a fekete srác nem a kijárat felé indult, mikor is el kellett volna haladnia mellettünk, és nem is arrafelé, ahol a jegyszedők már nyitogatták az ajtókat, hanem odalépett a szőke lányhoz, aki éppen felállt a székről, és a táskájába süllyesztette a mobilját, aztán kettesben indultak a kijárat felé. Talán egy későbbi előadásra vettek jegyet. Dóri görcsösen elfordította a fejét, mintha elmélyülten tanulmányozná a rég halott, csokornyakkendő színészeket és kacéran mosolygó, tupírozott hajú színésznőket ábrázoló, fekete-fehér fényképsorozatot a falon. Én a távozó pár után néztem, és láttam, hogy a fiú a lány csípőjére simítja a kezét: vagyis biztosan nem a húga vagy valami közömbös ismerős, akinek pusztá udvariasságból megvette a jegyét. Gyerünk haza, dűnnyögte rekedten Dóri, nem is érdekel az a hülye film, csak a kedvedért akartam megnézni.

Aztán volt még egy kétségbeesett kísérlete: a neten rendelt magának valami csodaszert. Láthatott egyet ezekből a szélhámós hirdetések közül, azokból, amelyek úgy szoktak kezdődni, hogy „...az orvosok eltitkolják...”, és azzal folytatódnak, hogy a cég által forgalmazott uborkalé gyógyítja a rákot és megelőzi az infarktust, és az akácméz és szárított földigilisza porának keverékéből készült arckrém negyven évvel megfiatalítja a használóját. Dóri is valami ilyenféle kencefice reklámjára figyelt föl, abból rendelt egy tubussal, gondolom, horribilis összegért. Dugdosta előlem, nehogy a kételyeimmel agyoncsapjam a reményt, amelyet ezek a gátlástalan szélhámósok keltettek benne, pedig hát eszemben sem volt ilyet tenni, miért is tettem volna? Örültem, hogy pár napig jobb kedve van. Pedig talán jobb lett volna, ha figyelmeztetem, mert a heg a kenegetéstől nemhogy eltűnt volna, inkább gyulladt piros lett. Amikor hoztam neki valami rendes krémet a patikából, ami aztán megszüntette legalább a gyulladást, úgy nézett rám, olyan gyilkos szemekkel, mintha én tehetnék az egészről, mintha mindaddig nem lett volna kénytelen elfogadni, hogy ez az utolsó kísérlete is kudarcot vallott.

Utolsó kísérlete, mondom, bár persze én akkor még nem sejtettem, hogy ez volt az utolsó, hogy föladta. Éppen hogy nagyon is gyanakod-

tam valamire, valami új tervre, mert észrevettem, hogy eszelősen spórol. Boltba járni ugyan azelőtt sem szeretett, de korábban azért a neten rendelt magának ezt-azt, valamilyen ruhadarabot vagy kozmetikumot, néha könyveket is, de akkor már egy ideje semmit. A Netflix-előfizetését is lemondta. Régebben néha megnéztünk együtt egy-egy filmet, valamelyik régi, gyerekkori kedvencét, vagy egy olyat, amit a neten dicsérték. Egyik este, amikor úgy tűnt, mintha kicsit jobb kedve lenne, fölvettem, nincs-e kedve megnézni velem a már nem emlékszem, melyik filmet, és akkor mondta, hogy már nem fizet elő.

El akar költözni, gondoltam rémülettől kihűlő szívvel, egyedül akar lenni, terhére vagyok. Össze akarja spórolni a beugrót valami olcsó kis lakásra. Vajon kapna bankkölcsönt? Alig hinném. Vagy csak bérelni akar valahol egy szobát? Abból a nyomorúságos kis fizetésből? Ha kifizeti a bérleti díjat meg a rezsit, még ennivalóra sem marad pénze. Éhen fog halni. Vagy ez is mindegy neki, csak ne kelljen velem egy levegőt szívnia?

MŰFORDÍTÁS

Ana Ristović

Szeptember **(Septembar)**

Nyüszítő hinták
libikókák aritmiája
ajrakos-bajrakos lányok¹
égen úszó pelenkák

A Nap állandó tűzön
fortyogó leves

A szeptemberi fény romjai
új értelemre bukkannak a csalán
a menta a citromfű bokrai között

Már egy hónapja
minden reggel
hazai költőket olvasok

Mindegyikük él
már középkorúak
és kerülnek a metaforákat

1 ajračkinje-bajračkinje: balkáni népi gyerekjáték

Varjúidő (*Vreme vrane*)

A legkegyetlenebb hónap
a május közepétől június végéig
míg a varjúanyák meg nem tanítják kölkeiket
repülni

Kölkök járulékos veszteség
Kölkök aszfaltba taposott kis fekete esernyők
Kölkök az írásra váró tinta cseppjei

Könnyen megeshet
hogy a varjú karmaival vagy csőrével
belekap a kobakodba füledbe tarkódba füledbe

Megeshet
hogy szárnyával pofon csap
hogy egy egész varjúraj meggyűlöl mert

varjúanya védi a gyengéit
varjúanya védi a kicsinyeit
varjúanya védi a fészket
varjúanya védi a tollát

A többség úgy véli a varjú oldalán az igazság
ő az anya neki óvnia kell
neki szeretnie kell
madarak madara
okos madár

Ám sok varjút láttam
hullákat rágni
rokonaikét és ifjaikét
alapos gonddal
mintha az egész varjúvilágot menteni akarnák
a harmadik világháborútól

Miroslav Kirin

Halhatatlanság (*Besmrtnost*)

És míg abban hittem, hogy David Bowie a halhatatlanság, ugyanúgy hittem, hogy a kezem halhatatlan, végtelen, és írni kezdtem a mondatot, visszautasítván a gondolatát is, hogy ez a mondat már létezik, hogy a halhatatlanság létezik, és hogy igazából Arvo Pärt a neve.

Utazás Becskerekre (*Put u Bečkerek*)

Gerevich Andrással beszélgetve Splitben, 2016-ban

Becskerek metafora akar lenni, a metaforáról lemondott korban, ám ez is túl olcsó, és átlátható, metaforának lenni, befejezni a történetet vagy az utat még az indulás előtt, senki sem él harc nélkül, nem éled túl, ha nem harcolsz, ha nem habzol, mint a sebzett vaddisznó, miközben tompán bámulja az erdő mélyébe tűnő őzet, és mikor nincs metafora, Becskerek sincs, akkor mi ketten miért vitázunk a tulajdonosától megfosztott birtokról? Azt a becskereki utat, emlékszel rá, András, na? Mondd. Te magyarul válaszolj, én pedig horvátul kérdezlek. Te mosolyodj el horvátul, én meg magyarul. Becskerek új Barcelona, ahol törbe csaltuk a szegény katalánokat. Azokat az örök földnélkülieket. Becskereken Buffalo Bill kizsákmányolja a megkopott indiánokat. Őshonosokat. Fehér fogsoruk megőrjíti a helyi lakosokat. Becskereken jutunk legközelebb Közép-Európa zűrés eszméjéhez, ott, hol létrejött, tán az átfogó térképen, tán ott, hol kiemelkednek a halott kémények, és a leállított fekete-fehér filmeknek mintha lenne cselekménye, hol az energia szabadon távozik a messzeségbe, és hol a kioldott cipőfűzők az emberi szabadság járulécai, hol Handke és Kundera kását reggeliznek, hol bonbonok helyettesítik a kommunista kiáltványt, a gesztenyefák alléján rejtőző zeneiskola pedig a zsinagógát, hol a por hamar finom filozófiává válik, a birsek pedig a békés gyerektörténelembe gurulnak... Becskerek nem Split, András, felőrlődik benne a kő, és elsüllyed a sárba. Ha számít a legközelebbi helyiség, amelyhez nem kell semmiféle ösvény, semmiféle nyalóka, hogy becsapjuk az ízérzékelést, akkor
elmegyek,
elmegyek Becskerekre.

Orcsik Roland fordításai

Pirkko Saisio

Szulikó (*Suliko*)

(regényrészlet)

Vannak dolgok, melyek soha nem változnak.

Ezt mondta Vlagyimir Majakovszkij, aki – Joszif Visszarionovics szerint – nem néz ki túl jól.

A tetejébe még a címe is megváltozott, már nem Lili és Oszip Brikkal lakik együtt abban a fura hármásban, pedig úgy hallom, Brikének elég kellemes, már-már nemesi lakásuk van.

A kommuna kis szobája rendetlen, a földön és a székek karfáján ruhák, ceruzavázlatok hevernek összegyűrve és széthajigálva.

És még ennek is a tetejébe Vlagyimir Vlagyimirovics rendkívül udvariatlanul folyton a karórájára pillantgat.

– Melyek azok a dolgok, amelyek soha nem változnak meg?

– Hallgassa csak meg! – válaszolja Vlagyimir Vlagyimirovics.

De Joszif Visszarionovics a kommuna előszobájában álldogáló testőrök lépésein és suttogásán kívül semmi mást nem hall, mert még ide is a cingár, hangosan nyelő tisztet osztották be. Tiszta szerencse, hogy mellé a csendes Vojnikovot rendelték.

– Megmotozták Zinaida Jegorovná-t és Pavel Alekszandrovicsot? – kérdezi Vlagyimir Vlagyimirovics.

– Természetesen, és a szobájukat is átkutatták. De kik ezek amúgy?

– Hallgassa csak meg!

És most valóban halk vita hangja hallatszik a konyhából, mely kezd felerősödni.

– A házkutatásokat ki kellene terjeszteni egész Moszkvára, sőt, tulajdonképpen az egész Szovjetunióra – jegyzi meg Joszif Visszarionovics. – Az embereknel meglepően sok fegyver maradt még a forradalom idejéből, amit nem szolgáltattak be. Pisztolyok, mauserok.

Vlagyimir Vlagyimirovics elpirult?

És a pír továbbterjed, ahogy Joszif Visszarionovics tekintete égeti?

– Zinaida Jegorovna a húsfeldolgozóban minőségellenőr – vágja rá gyorsan Vlagyimir Vlagyimirovics. Igaz szovjet, példásan haladt előre a ranglétrán Pavel Alekszandrovicsal ellentétben, aki trombitás,

abbahagyta a zeneakadémiát, és most az utcán zenél sapkával a lábánál. Együtt élünk itt, ebben a kommunában, természetesen mindenki a saját szobájában, Zinaida Jegorovna továbbra is lekvárt és teát tart a konyhaszekrényben, manapság már füstölt húst is, Pavel Alekszandrovics pedig továbbra is lopja tőle a lekvárt, a teát és a füstölt húst. És még mindig magázódnak, pedig úgy élnek, mint a csótányok.

– Mit ért azalatt, hogy *úgy, mint a csótányok*?

– Hallgassa csak meg! – válaszolja Vlagyimir Vlagyimirovics, és újból rápillant az órájára.

Most már hangos veszekedés hallatszik a konyhából, vádlóként a húsfeldolgozó minőségellenőre lép fel, vádlottként pedig az utcazenész.

A vita tárgyát valóban a lekvár, a tea és a füstölt hús képezi, de aztán áttérrelődik a szó a proletariátus jogaira, melyet a szerencsétlen utcazenész képvisel, míg az állami hivatalnok a kommunizmus alaptételeit tisztázza: *mindenki az igényei és képességei szerint részesül.*

– A szovjet nép fiai, akik manapság az új szociobiológiai emberfajhoz tartoznak, legjobban egy kommuna konyhájában tudják kifejezésre juttatni meggyőződésüket – mondja Vlagyimir Vlagyimirovics, és végigsimít az óráján. – Magának szerepelnek, Joszif Visszarionovics, magára akarnak hatást gyakorolni, nehogy véletlenül a lefortovói börtönben találják magukat. De kétségem sincs afelől, hogy ez a legalkalmasabb időpont arra, hogy az emberfeletti ember lenyűgöző érvelését hallgassuk.

– Vagyis olvasta Trockij esztelen manifesztumát – jegyzi meg Joszif Visszarionovics. – Ő már nem tényező a Szovjetunióban, de ezt valószínűleg maga is tudja.

– Tudom, és lehet, hogy jól van ez így.

– Kételkedik benne?

– Én mindenben kételkedem, Sztálin elvtárs. Kételkedem, mert én nem emberfeletti ember vagyok, így aztán nem is tartozom ehhez az új, meghökkentően szociobiológiai emberfajhoz, mely a földön csúszik-mászik, az árnyékban, és amikor fény gyúl, eltűnik a padlórésein. Meghökkentő teljesítmény, elismerem. Ha Charles Darwin ma élne, biztosan be tudná bizonyítani, hogy korunk emberfeletti embere egyenesen a csótánytól származik.

Vlagyimir Vlagyimirovics feláll, az ablakhoz megy, és elhúzza egy kissé a függönyt.

Csak nem intett a kezével Vlagyimir Vlagyimirovics?

Jelt adott vajon valakinek? De miért?

– Vendéget vár, Majakovszkij elvtárs? – kérdez rá Joszif Visszarionovics.

– Nem – vágja rá Vlagyimir Vlagyimirovics. Gyorsan, túlságosan is gyorsan. – Vagyis tulajdonképpen igen.

– És ezért azt akarja, hogy elmenjek?

– Dehogyan. Látogatása öröm számomra.

Vlagyimir Vlagyimirovics lehangoltan ül le az ágy szélére.

– És mindenekelőtt nagyon meglepő – teszi még hozzá.

Joszif Visszarionovics elbizonytalanodik.

Vlagyimir Vlagyimirovics Majakovszkijból láthatóan fáradt és cinikus férfi lett, a tetejébe még másnapos is.

– Azért jöttem, hogy a forradalomról beszélgessünk – mondja Joszif Visszarionovics. – Hogy harcba hívjam, hiszen maga volt az, aki szavakba öntötte a forradalmat, lelkesítő szavakba. És nemcsak a forradalmat, hanem a szovjet állam és a szovjet ember első lépéseit is. Az emberekben szikra gyulladt a versei hatására, kívülről tanultak meg versszakokat, erőt merítettek belőlük. És új perspektívát, melynek hatására az emlegetett padlórészből kijöttek a fényre, messzire tekintettek, és megrészesgítette őket mindaz, amit láttak. Hova tűnt mindez?

– Egy ugató dög vagyok – válaszolja Vlagyimir Vlagyimirovics. – Ha Zinaida Jegorovna és Pavel Alekszandroovics a győzedelmes, mindenhova eljutó csótányfajt testesíti meg, én az egyedül, mindig egyedül járó. Nincs az a szovjet ember, aki – ha engem meglát – ne akarna agyonütni egy cipővel vagy kővel, aki ne köpne le vagy csukná be az ajtót az orrom előtt.

– Elég romantikus elképzelése van önmagáról – kommentálja Joszif Visszarionovics unottan. – Szedje össze magát, hagyja abba a vinnyogást!

Vlagyimir Vlagyimirovics erre nem válaszol, csak bámulja a kezét, időnként ökolbe szorítja, mint aki tornáztatni próbálja a tétlenségbe merevedett ujjait.

Joszif Visszarionovics egy üveg Ararat konyakot és egy köteg papírt vesz elő a táskájából. Az asztalról lesöpri a tollakat, az összegyűrt lapokat és az üres cigarettásdobozokat, az üveget az asztalra teszi, a köteg papírt Vlagyimir Vlagyimirovics ölébe dobja. A belső mellzsebből két aranyozott szélű, lapos pálinkáspoharat húz elő, és a konyakosüveg mellé helyezi.

– A szovjet formatervezés legkedvesebb eredményei – szólal meg Vlagyimir Vlagyimirovics hirtelen támadt jókedvvel. – Zsebben hordható pálinkáspoharak, koporsóvivőknek tervezve.

Joszf Visszarionovics ingerülten pillant Vlagyimir Vlagyimirovicsra.

– Miért pont a koporsóvivőknek? Használhatók ezek a viszontlátás örömeinek kifejezésére is, vasútállomásokon ezzel búcsúztatják az indulókat, és ezzel fogadják az érkezőket. Esküvőkön is lehet koccintani ezekkel hosszú, boldog házasságot kívánva, vagy sportrendezvényeken a győzelmet ünnepelni.

De Vlagyimir Vlagyimirovics meg sem hallja, annyira belemerül a papírköteg lapozgatásába.

– Gőzfürdő.

– Igen, Gőzfürdő, koccintunk a színdarabjára?

– Miért koccintsunk? Senki nem szerette, sem a kritikusok, sem a közönség.

– És én sem – mondja Joszf Visszarionovics, közben konyakot tölt a poharakba. – Úgyhogy igyunk inkább a viszontlátásra. De azért beszéljünk egy kicsit erről a Gőzfürdőről.

Vlagyimir Vlagyimirovics egy hajtásra próbálja kiinni a konyakot, de az két oldalon lecsorog az ingére.

– Megszokja majd, csak gyakorolni kell. Fordítsa meg a poharat, és a keskenyebb oldala felől igyon, mintha csőrös kancsóból inna, jó ember!

– Belefáradtam abba, hogy a Gőzfürdőről beszéljek – mondja Vlagyimir Vlagyimirovics, és újra az órájára pillant. – Elegem van abból, hogy a saját rajzaimról beszéljek, a verseimről, a Gőzfürdőről, a terveimről, a múltamról, magamról.

– Ha a csapat élén áll, akkor addig ott is marad, míg valaki meg nem előzi. Ért engem? – kérdezi Joszf Visszarionovics.

– Nem, nem értem – válaszolja Vlagyimir Vlagyimirovics, és a nevetséges, lapos poharat újratöltésre nyújtja.

– Amikor ezt a futurizmust egyenesen Olaszországból lemásolta a barátjával együtt, akkor megelőzte a korát, maga legalábbis ezt gondolta akkor. A puskinokat, csehovokat és dosztojevskijket a történelem szemétdombjára hajította. Éppen ideje volt, nem mondom, hogy nem, elég csak arra a hívő, bolond Dosztojevskijre gondolni. A forradalom a társadalom régi és elkorhadtt pilléreit rombolta le, maga pedig ugyanezt tette a művészetben. A forradalom útját járta, gyakorlatilag kéz a kézben a forradalommal, formát és hangot adott neki. De aztán ott megállt. Megállt, hogy csodálhassa önmagát és barátait. Mejerhold és még néhány barátja úgy fogalmaztak a Gőzfürdőt dicsőítő megszólalásaikban, hogy *Kiszabadította a művészetet a múlt*

fogságából. Újra? Mégis hányszor fogják a megavasodott futuristák még kinyilvánítani a hasonszőrűeknek, hogy Majakovszkij újra kiszabadított bennünket mindannyiunkat a művészet múltjának fogságából? Mégis meddig gondolja, hogy ott állhat a forradalmi művészet első soraiban egy és ugyanazt szajkózva? Nem látja, hogy vannak, akik éppen most előzik meg?

– Kik? – kérdez rá Vlagyimir Vlagyimirovics őszinte meglepődéssel a hangjában.

– A foszforeszkáló nő – válaszolja Joszif Visszarionovics, és színültig tölti Vlagyimir Vlagyimirovics poharát.

– Milyen kurva foszforeszkáló nőről beszél?

– Honnan tudnám én azt? – nevet fel Joszif Visszarionovics.

– Kérdezze meg a tükröt, mely időgéppel visz bennünket egyenesen a jövő kommunizmusába, a maga színdarabjában, a Gőzfürdőben. Azt mondjuk nem értem, miért van szükség foszforeszkáló nőre, amikor hazánk tele van tiszta lelkű asszonyokkal, valódi káderekkel, kiknek ereiben igazi, emberi vér csordogál. Emberek, valódi emberek. Miért nem ilyeneket ábrázol?

– Mi az, hogy nem valódi embereket ábrázolok, Sztálin elvtárs? Hazánk tele van Diadalszkij elvtársakkal, akik egyebet sem tesznek, mint ülnek az irodáikban, és végeláthatatlan papírhalmokat írogatnak alá, melyek aztán eltűnnek a levéltárakban, melyek a maguk rendjén megtelnek hivatalos dokumentumokkal. Ezek válnak minden gondolkodás és cselekvés akadályává, minden találmány akadályává. A Diadalszkij elvtársak Optimisztjenko titkáiraikkal a poros múltba húznak vissza bennünket, a cári Oroszországba. Miben különbözik bármely szovjet város a revizorok kisvárosától?

– Azért maga mégsem egy Gogol, Majakovszkij elvtárs – válaszolja Joszif Visszarionovics. – A maga foszforeszkáló nője inkább egy gyermekdarabba való, ha egyáltalán színpadra. Abban persze igaza van, hogy a darabjában megjelenő Diadalszkij és Optimisztjenko elvtársak a múltba húznak vissza, a cári Oroszországba, ahogyan maga is megjegyezte. De miért kell ilyen embereket ábrázolni?

– Mégis milyeneket kellene? – teszi fel a kérdést elképedve Vlagyimir Vlagyimirovics.

– Hát olyanokat, akik a szocializmust építik, természetesen. Nem olyanokat, akik hátráltatják. Ilyen írókra van szükségünk: jövőbe látókra, harcostársakra. Egyidejűségre. Egyidejűségre és egyirányúságra. Ért engem?

– Nem. Azt persze értem, hogy maga szerint az írónak a politikai bizottságtól kellene vennie a témáját, de az egyidejűségről és egyirányúságról fogalmam sincs.

– Amikor a fiatal szovjet politikai vezetés céljait az állam fejlődése alá rendeli, akkor jó lenne, ha az oktatás és a művészet is minden szinten ezt a törekvést szolgálná. Mert csak így fejleszthetjük az átlag szovjet ember tudatosságát. Csak így érhetjük el a szocializmus, majd pedig a kommunizmus végső célját. Ezt értem egyidejűség és egyirányúság alatt.

– *Az új szociobiológiai emberfaj feladata irányítani a fejlődést, mely minden területen egyidejűleg megy végbe, ugyanattól a lelkesedéstől vezérelve.* Erre gondolt, Sztálin elvtárs?

– Pontosan erre.

– De hát akkor maga Trockijnál is trockianusabb! – nevet fel Vlagyimir Vlagyimirovics. – Ezt ugyanis egyenesen Trockijtól idéztem. Most Jozsif Visszarionovics vörösödik el.

– Trockij elvtárs szerint a forradalmat el sem kellett volna kezdeni Oroszországban, mivel a világ más részén nem ugyanakkor tört ki – feleli sértődötten. – De mi megcsináltuk a forradalmat, mi vagyunk a világ proletárjainak példaképei, és most be fogjuk fejezni, amit elkezdtünk, de úgy tűnik számomra, hogy maga nélkül.

– Inkább éhezem, mintsem hagyjam, hogy a nyakamba tegyék a kötelet.

– Miért, valaki akasztással fenyegette, Majakovszkij elvtárs?

– A pórásra gondoltam, Sztálin elvtárs.

Joszif Visszarionovics feláll.

Vlagyimir Majakovszkij elveszett ember, teljességgel használhatatlan a forradalom számára, no meg önmaga számára is.

– Nem is visz magával? – kérdezi Vlagyimir Vlagyimirovics.

– Megbánta? – kérdez vissza Jozsif Visszarionovics. – Mégis szeretne részt venni a... miben is?

– Semmiben.

Joszif Visszarionovics kinyitja az ajtót.

– Csak azt hittem, hogy magával visz egy olyan helyre, ahova manapság a kényelmetlen embereket viszik, de nyilván nem. Majd elfelejtettem, hogy az NKVD a nép ellenségeit éjszaka, kora hajnalban viszi el. Azt hívják a farkasok órájának, amikor a többi kísértet is betör az alvók házába. Akkor harcolunk, Sztálin elvtárs. Akkor az ember lelkéért harcolunk.

Joszif Visszarionovics Sztálin elindul, anélkül, hogy hátranézne.

A cingár tiszt siet kinyitni a bejárati ajtót, de nem bír nem rápillantani az állva maradt költőre, aki éppolyan hangosakat nyel, mint a tiszt.

[...]

Tavas, tavasz, tavasz.

Szántatlan mező, fekete föld, míg a szem ellát, tele traktorokkal, tízzel, százzal, ezerrel. Olyan sok van belőlük, hogy a távolabbiak teljesen eltűnnek a kék horizont ködében.

Joszif Visszarionovics vonaton ül, és az ablakból nézi az elsuhanó, soha véget nem érő sztyeppét. Csak egy dolog tölti el nyugtalansággal, hogy a kutya sárga felsőt visel. De az, hogy a kutya vezeti a vonatot, az egyáltalán nem zavarja.

Valahonnan muzsika szól, valahol énekelnek, a zene közeledik. Egy hőlégballonból szól, mely átúszik a sztyeppe fölött, a vonat fölött, a kosarában szomorú valcert húznak a zenészek, szomorú, szomorú és édes elérékenyülés vesz erőt a lelkén, és a lelkén keresztül eljut a mellkasába és a térdébe.

Azán megjelenik egy másik hőlégballon, a kosara tele árva gyermekekkel, akik akkurátusan szomorú, szabatos árvaházi éneket énekelnek.

Azán érkezik egy újabb, melyből pénzt szórnak a mezőre, szállnak a rubelek, mintha havazna Szibériában, de senkinek nincs szüksége a pénzre, nem akarja őket, és a rubelek beolvadnak a fekete földbe.

A következő a harctérre indul ugyan, de örömteli gömb, a kosarából Tarasz Bulba integet, akiről Joszif Visszarionovics azt hitte, hogy egy Gogol teremtette hős.

Robbanás hallatszik, a sárga felsőbe öltözött kutya kiugrik az ablakon, a hőlégballonok egyszerre zuhannak le a sztyeppére, és Joszif Visszarionovics erre felébred.

A dolgozója kanapéján aludt el, a tavaszi ruhájában, még a cipőjét sem vette le.

A robbanás visszhangja még a szobában, amikor Joszif Visszarionovics kinyitja a folyosóra vezető ajtót.

A széken ültében alszik a kopasz testőr, Roman Novikov, akiről Joszif Visszarionovics azt hitte, már régen nyugdíjba ment.

– Alszik?

Novikov mosolyogva kinyitja a szemét.

– Dehogy! Csak csukva tartottam a szemem egy pillanatra. Magának is így kellene tennie.

– Hallotta a robbanást?

– Nem robbanás volt, csak egy lövés, egy mauserből, úgy vélem. Feküdjön le. A jobbágyok és a stricik lövöldöznek egymásra. Megszokott dolog ez éjszaka. Feküdjön le. Holnap is tavasz lesz.

Joszf Visszarionovics a kanapéhoz megy, megborzong.

Joszf, Joszf, ébredj!

Joszf Visszarionovics kinyitja a szemét, az ablakon besüt a szemtelen nap.

Nagyezsda áll mellette, természetellenesen sápadtan, olyan sápadtan, hogy Joszf Visszarionovics úgy érzi, még mindig álmodik.

– Mondanon kell valamit. Valami fontosat.

– Hozz először teát. Vagy mondd Novikovnak, hogy hozzon.

– Kinek? – kérdezi döbbenten Nagyezsda.

– Novikovnak.

– Ki a fene az a Novikov?

– Roman Novikov, ki lenne, mégis hány Novikov szolgál itt, mit gondolsz?

– Roman Makszimovics Novikov?

Joszf Visszarionovics rosszkedvűen feláll a kanapéról, az ajtóhoz megy.

A tatár tiszt, Daher van odakint, akinek megvan az a furcsa szokása, hogy állandóan mosolyog. Tiszteleg. És mosolyog.

– Hol van Novikov? – kérdezi Joszf Visszarionovics. – Vagy már megvolt az őrségváltás?

– Még nem, Sztálin elvtárs – válaszolja Daher. – Néhány óra múlva.

Joszf Visszarionovics visszafordul a szobába, Nagyezsda az ablak mellett áll. Kinéz. Mintha reszketne.

– Menj, kérj teát, Nagyezsda. Elfelejtettem szólni annak az ostoba Dahernek, hogy hozzon ő. Novikov már elment.

Nagyezsda megfordul, úgy tűnik, megint sírt, és Joszf Visszarionovics szerint nincs is annál unalmasabb dolog, mint a női könnyek.

– Roman Makszimovics Novikov három éve meghalt, Joszf. A temetésén is voltál, vittél koszorút.

– Ne beszélj ostobaságokat, hiszen az éjszaka beszéltem vele.

– Miről?

– Mit számít az, miről? A robbanásról. Arra ébredtem. Novikov állította, hogy nem robbanás, hanem lövés volt, méghozzá egy mauserből. Csak nem talállok ki a saját fejemtől ilyesmit.

Nagyezsda mereven és aggodalommal telve néz Joszif Visszarionovicsra.

– Mauserből?! De az nem hallatszódkhatott ide, a Kremlbe!

– Mi?

– A mauser. Vlagyimir Majakovszkij főbe lőtte magát. A múlt éjszaka. Egy mauserrel.

Fordította Varga P. Ildikó

NÖVÉNYEK HÖBÖRÖGNEK

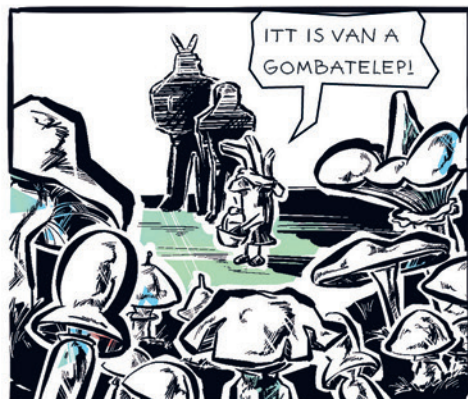
5. RÉSZ

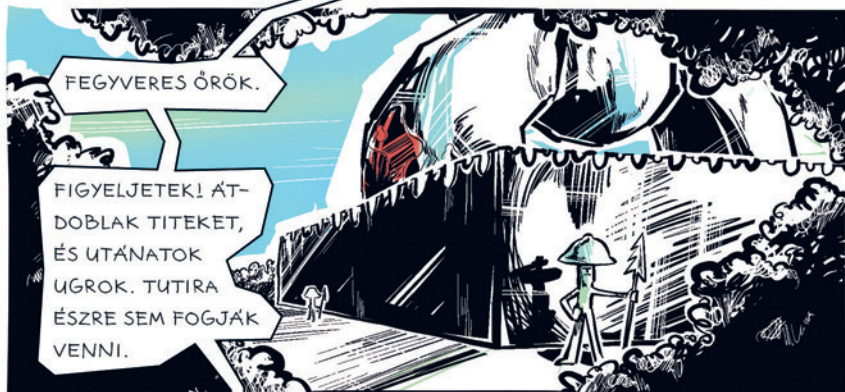
KÉSZÍTETTE:

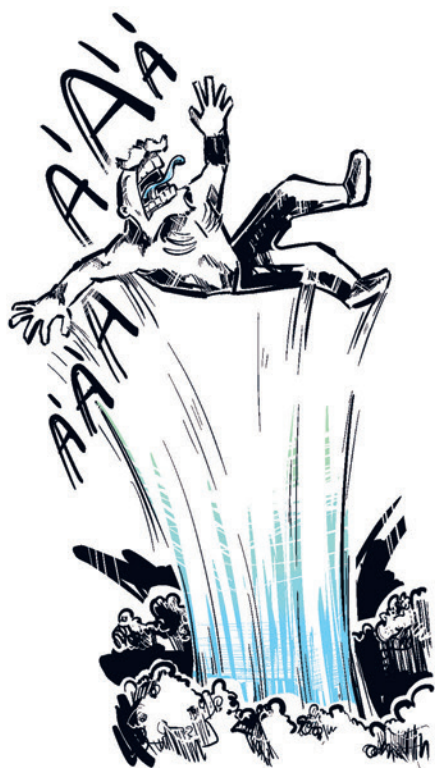
HAJÓS-SZABÓ DÓRA

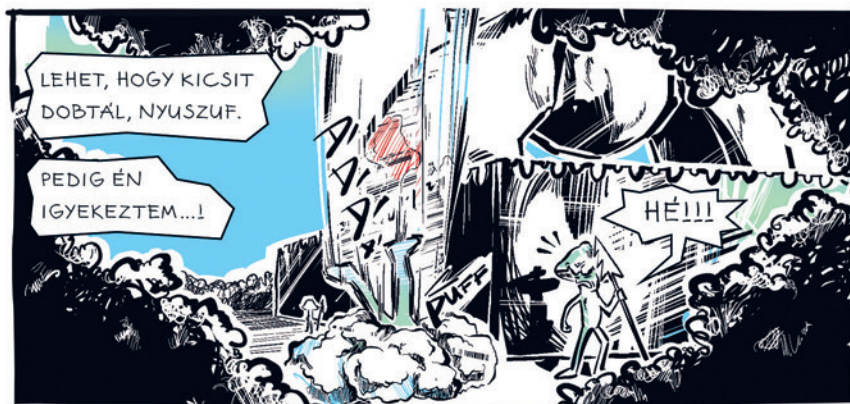

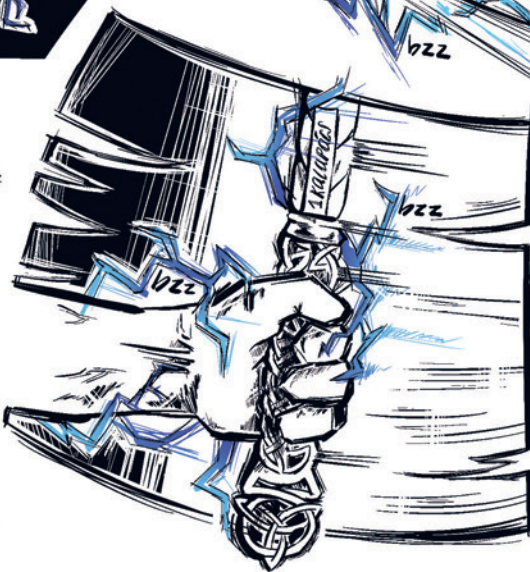
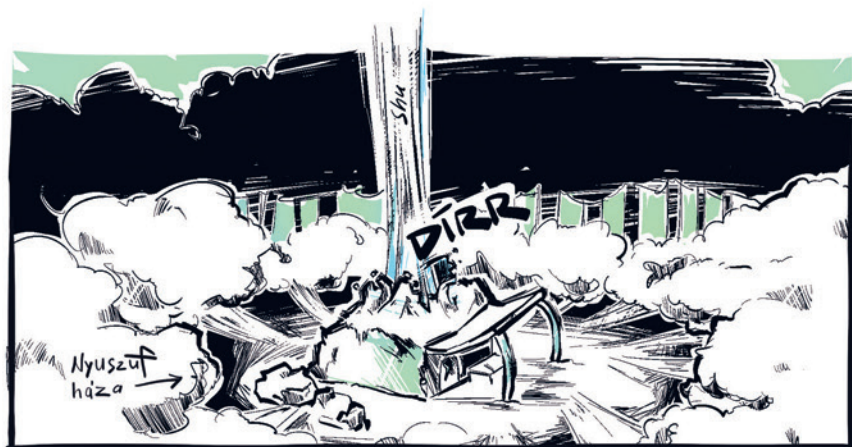

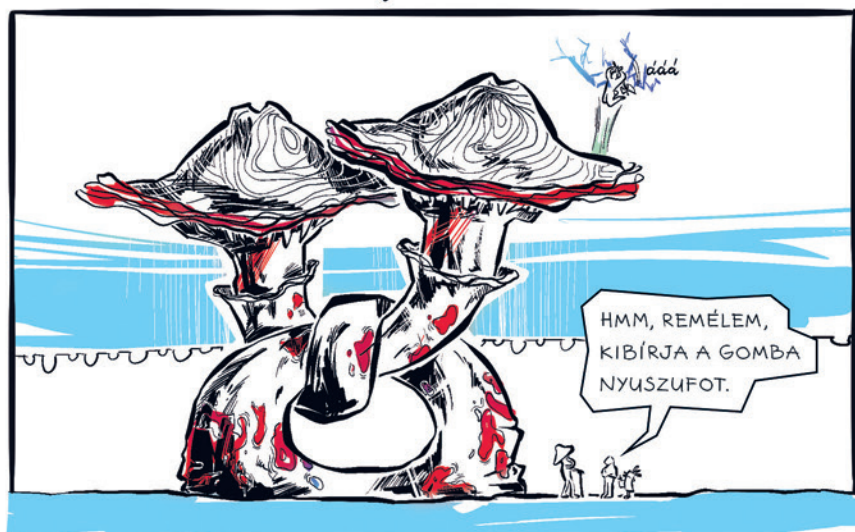
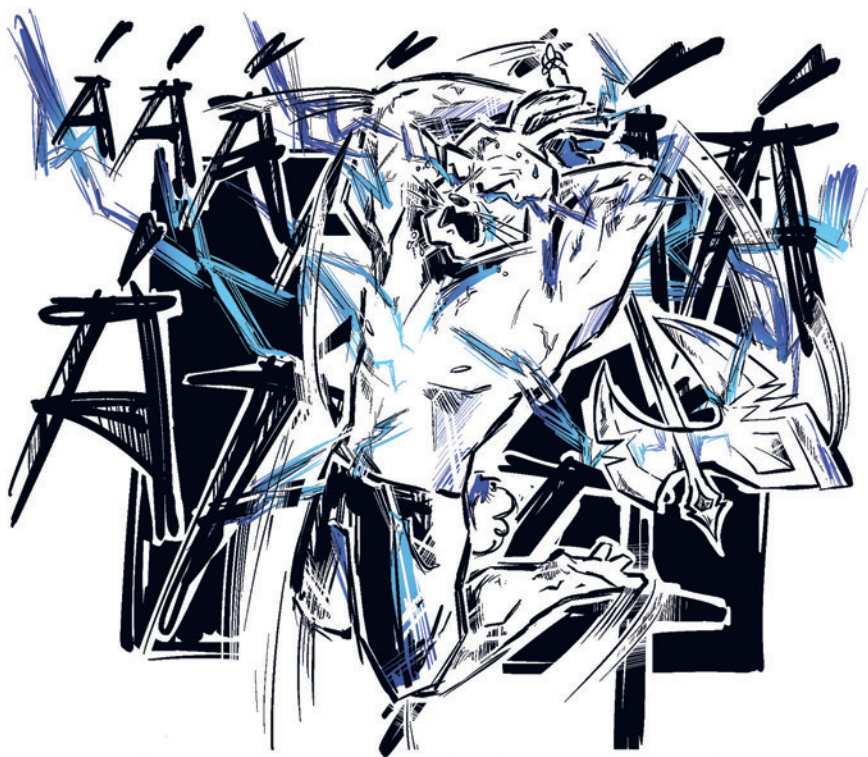

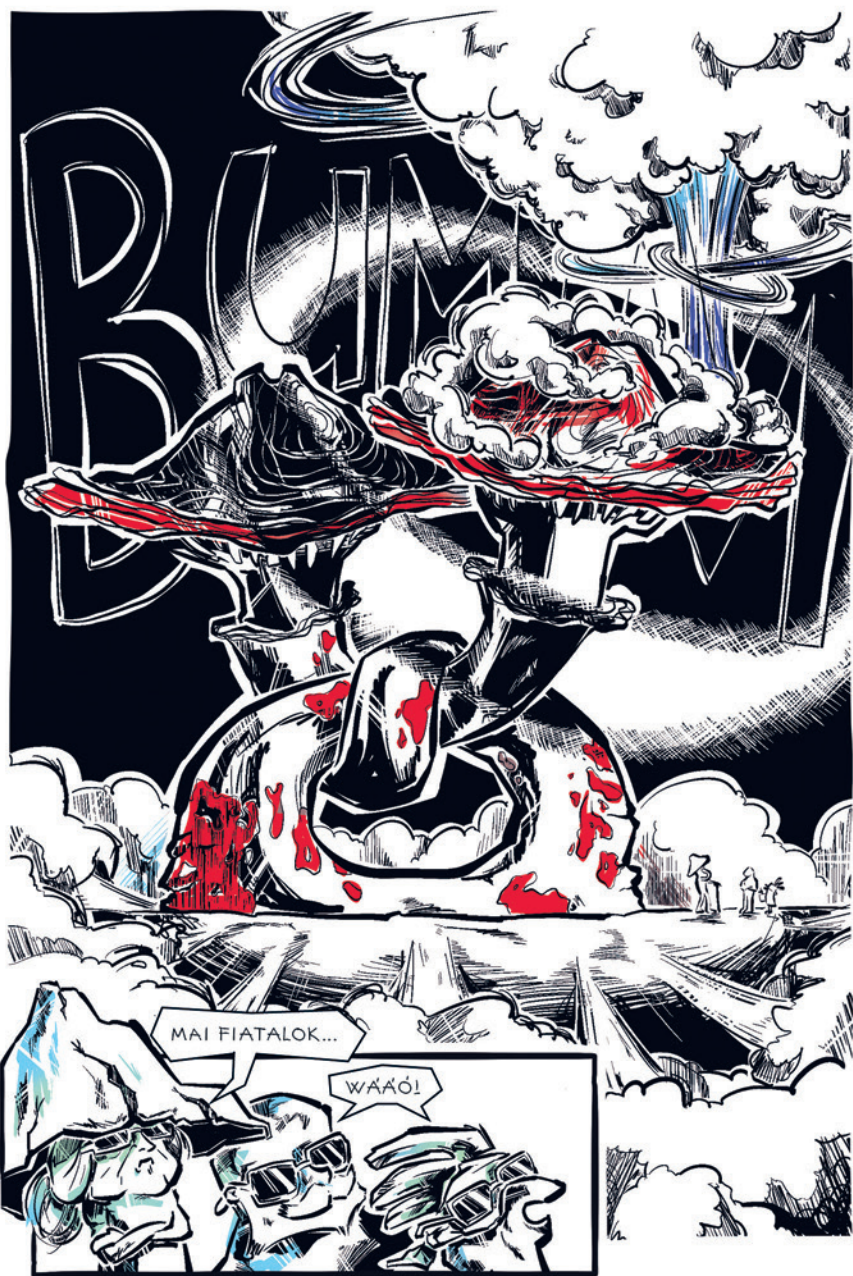

FOLYTATJUK...

FIGYELO

Kukucska Szabolcs

a metabolizmus axiómája

mesélhetnék neked arról a szent intézményről
ami erényre neveli a vadakat

az állítások halmazából levezethető
formulák megegyeznek az elmélet következményeivel
de mi mégis köszönetet mondunk
a bárányok lenyúzott bőréért

minden megszüntetés behelyettesítés
úgy változtatom meg az engem körülölelő aspektusokat
ahogy kedvem tartja
csak ne érezném azt
mintha nem lehetne ragozni őket

végtelenített blaszfémia vesz körül
meg az a kevés igaz ember
aki a pszichózis után velem maradt
az arborétum félszigetként nyúlik be
északi irányból a kórház kertjébe

narkózni is szeretek
de azért annyira nem
hogy egész nap csináljam

jelen pillanatban
a hazatérésnél tágabb fogalmakba
kell kapaszkodjak

a morfológiai hasonlóság még nem bizonyíték semmire
ahogy a világ nap nap után megtelik a fény hangjaival
és szárnyra kelnek ágyam körül
a kora tavaszi harmattól csillogó eukaliptuszok

így építgetek nyúlgátat a halál ellen
mert itt
ahol nincs isten
mindent szabad

Tiszatáj, 2025/7.

Papp-Sebők Attila

Héj

Kedves! Az, hogy hányszor mondom a jogom,
rám tartozik. Aki megtanulta a dió burkát
kalapáccsal szétütni, úgy, hogy ne sérüljön
a bél, az tudja, amit a megsebzettek.

És mozognak az állkapcsok, éles fogak
harapnak rá együttlétünk idejére.
Befeszül, kienged. Belélegez, kilélegez.
Olyan nyelven beszélnek hozzánk,
melyben az érintéseknek nincs helyük.

Az uralkodhat rajtam, aki hiszi a kő
mozdulatlanságát. Én nem hiszek semmiben.
Isten fényt vet rám, és megköszönöm.
Hogy honnan küldi, nem tudom.

Befeszül, kienged. Belélegez, kilélegez.
Ennél többet mit akarhat egy szerelmes,
akit az érintés avat bennfentessé?
Aki a látást elcseréli a behunyt szemre.

Feszítsd szét a szememet, feszítsd,
mintha csonthéjas gyümölcsöt bontanál,
harapj, rágj, de vigyázz, nehogy torkodon
akadjon a termés, jól vigyázz, mérgező.

Székelőföld, 2025/8.

Kalász István

Szembesülés

Aznap a teraszról fejszét fűrészt vittem
mert a többi fáért tenni kell mondtam
fél hangosan a beteg menthetetlen koronába
néztem majd kérgét ütöttem fűrészeltem
téptem gesztet és amikor eldőlt a fekvő rönkről
a gallyakat vágtam azt gondoltam ezt a fát nem
én ültettem és amikor az utolsó lemetszett ágat
a többihez dobtam mondtam hogy a völgyből
így többet látok több a fény és a sors ismétелhetetlen
majd kötelet vettem és húztam az élettelen törzset
magam után felfelé. És gondoltam még hogy holnap
a hajnali szürkületben egyedül érzem majd
magam.

www.ujiras.hu, 2025/7.

Pásztor Andrea

Felszín

A hetvennégy éves apámat nézem, ahogy a kerti csapnál mossa félmeztelen testét. A lecsorgó, jéghideg kútvíz nadrágját is benedvesíti. Nem tudom, tudja-e, mit jelent az, hogy vitiligo vagy hogy pigmenthiányos. Sosem neveztük meg pontosan a dolgokat. Gyerekkoromban keveset láttam őt ruha nélkül, és úgy emlékszem, kisebb területen voltak ezek a foltok: a hónalján, a combhajlatánál, a karján és a kézfején. De most mintha a teljes felsőteste foltos lenne. Szórtelen, szinte csupasz és vékony alakján nem látni, hol kezdődik egy-egy fehérebb rész, hol az árnyéka egy-egy kiálló csontnak. Apámnak nem lehetett jó viszonya a testével. Nagyanyám elmondása szerint apámat gyerekkorában csúfolták apró termete, soványsága és foltossága miatt. Nyáron sem volt hajlandó rövidnadrágot venni, és utálta, ha fénykép készült róla. Ezért őrizhette nagyanyám féltve azt a néhány képet, amiken még nem volt annyi idős, hogy öntudatára ébredve tiltakozzon ellenük.

Ahogy hajolgat a csap előtt, úgy ékelődnek ki a bordái, hogy szinte attól félek, átszúrják az oldalát. A mellén kissé petyhüdt a bőr, de ezt is csak most veszem észre, ahogy hajol lefelé. Én semmi szégyellnivalót nem látok rajta, hiszen stabilan tartja a gerincoszlopa, látszólag megingathatatlan. Enyhén behajlítja a térdeit, hogy könnyebben le tudjon hajolni, mégsem remegnek meg csenevész kis izmai. Még mindig biztosan áll a két lábán. Azt hiszi, senki sem látja, mert ő nem vesz észre engem. Belefeledkezik a mosakodásba, aprólékos és precíz, ahogy mindig.

Gyorsan és halkán zárom magam mögött a kaput, és megpróbálok lopva bejutni a házba. Ha tudná, hogy megláttam így, kiszolgáltatottan érezné magát, és esélyünk sem lenne aznap semmire. Verejték fut le a halántékomon, amikor végre lerakom a nehéz szatyrokat. Fűszeres csirkecomb, petrezselymes krumplicsusz, kókuszgocka, mosószer, Baba szappan, Ultra Derm, szőlő Márka. Utóbbit a Traubi helyett, mert azt néhány éve megszüntették. A lényeg, hogy szőlőízű legyen, bor helyett, fröccs helyett. Kinyitom a hűtőt. Van benne bor, de kibírom, hogy nem öntöm ki a lefolyóba. Közvetlenül mellé, beteszem a Márkát. A polcok egyébként teljesen üresek. Mustár, baracklekvár,

margarin. Kidobok egy penészes élesztőt. Fogalmam sincs, hogy kerülhetett apám hűtőjébe. Betolom a kókuszkecska dobozát, és feljebb állítom a hőszabályzót, hogy minél hamarabb kihűljön az üdítő. Odakint nagy a hőség. Egy tányérba szedek az ételhordóból, vagy ahogy anyám mondaná, a kotlából, pedig szükségtelen ezt is nevének nevezni, tudom, hogy apám ebből is megenné, ha jó. Hogy valóban jó-e, hogy ízlik-e neki, azt persze sosem mondaná. Apám nem foglalkozik az evéssel.

Az őrölt kávé próbálom remegő kézzel beleegyensúlyozni a kottyogósba, amikor belép. Az őrlemény kiszóródik a tűzhelyre. Ahogy megfordulok, apám méltatlankodó tekintetét látom. Még mindig féltelmetlen, ennek ellenére egyáltalán nincs zavarban, és úgy tűnik, bosszankodásának az én ügyetlenkedésem az oka. Kettőnk közül én viselem nehezebben ezt a helyzetet. Én vagyok az, aki nem tud még mit kezdeni póré testének látványával.

Tudom, hogy más családoknál természetes a meztelenkedés. Magától értetődő együtt fürdeni, egymás előtt levetkőzni, akár ellenkező, akár azonos nemű a másik. Mi azonban nem mutogattuk magunkat, egyetlenegyszer sem láttam apámat ruhátlanul, és ő sem engem. Nem láttam testet, takarni való testrészeket hosszú évekig a magamén kívül. Kilencéves korom körül jelentek meg az első pihék, majd a szőrszálak is. A mellbimbóim kicsúcsosodtak. Nem tudtam, normális-e, ami a testemmel történik, igyekeztem figyelmen kívül hagyni, és takarni, lenyomni, eltüntetni, amennyire lehet.

Nagyjából ekkortájt, a boltból hazafelé menet estem el a Tacsókó biciklimmal. Siettem, hogy minél kevesebben hallják a sörösüvegek csörgését. Megszállott módjára tekertem a járdán. A kormányt nem tartottam biztosan, a kerék kifordult a járda peremén, és a gumivégű vascső egyenesen a mellkasomba vágódott. Elterülve kapálóztam az üvegszilánkok közt, lassan csordogált mellém a habzó sörfolyam, miközben kétségbeesetten próbáltam levegőhöz jutni. Úgy éreztem, soha többé nem tudok majd. Óráknak tűnő, hosszú másodpercek után egy ismeretlen férfi felkapott, és a karjaiban velem futásnak indult a rendelő felé. A szüleim szerint Hacsek Gábor, a gyerekorvos vett kezelésbe, de én tudtam, hogy más is jelen volt, a felnőttek pedig a kapkodás miatt később sem tudták megmondani, ki volt az, aki elvitt, és én éppen ezért voltam benne biztos, hogy angyal segített.

A mentő a Madarász utcai Gyermekkorházba szállított, ahol a vizsgálatok megállapították, hogy az eséstől enyhe agyrázkódásom

van, és az ütéstől zúzódott a mellkasom. Nem volt szükség semmilyen beavatkozásra, de a történetek miatt két hétre bent tartottak megfigyelésre.

Mariann, aki akkor már hetek óta feküdt a kétágyas szobában, megszeppenve köszönt, pedig néhány évvel idősebb volt nálam. Súlyosabb sérülése lehetett, mint nekem, mert az ágyát egyszer sem hagyta el, ott mosdatta az anyukája, míg engem a nővérek a zuhany alatt. Minden délután meglátogatta őt, de igazán csak a második napig irigykedtem rá, mert onnantól mindkettőnknek hozott Fruttit, Macskanyelvet vagy hitlerszalonnát. Estig maradt és mesét olvasott. Boldog voltam, hogy én is hallgathatom. Kedvességük megszeliđített, és csak a búcsúzásakor lettem szomorú, amikor megölelték, megpusztilták egymást.

Aztán a hatodik közös napunkon, amíg engem vizitre hívtak, Mariann eltűnt a szobából. Az egyik nővértől érdeklődtem. Annyit mondott, hogy áthelyezték máshová. Nem volt lehetőségünk elbúcsúzni, és ha előre tudtam volna, elkérem a címét, hogy később levelet írjak neki. Szerettem volna a közelében maradni, a barátjává válni. Csalódott voltam, és feldúlt. Még fel sem fogtam, hogy nem lesz többet édesség és esti mese, hogy nem lesz Mariann huncut, jókedvű társasága gyógyír, Robi rögtön ott termett. Az ő mosolya visszataszító volt. Kuszán sorakoztak a fogai, a megszáradt nyál fehér habként ült ki az ajka sarkába. Ha beszélt – márpedig elég sokat –, esőpermetként fröcsögött a nyál a szájából. Vörös haja és szétálló fülei egy gonosz manó benyomását keltették bennem.

Már Mariann ágyában feküdt, mire engem visszakísértek a vizsgálatról. Törött jobb lába csavarokkal rögzítetten volt fellógatva. Még a bemutatkozás előtt elmondta, hogy elütötte egy motor. Nevetett. Akkor még nem volt fogalmam róla, hány és milyen napot kell kibírnom vele, de az első pillanatban eldöntöttem, esélyt sem adok neki. Nem is lehetett, mert Robi folyton ugráltatott: hol vizet kért, hol, hogy igazítsam meg a párnáját, hol nővérért küldött, mert pisilnie kellett, hol unalmasabbnál unalmasabb történetekkel fárasztott. Három napja voltunk szobatársak, amikor egyszer csak felém fordult:

- A te szüleid mikor jönnek látogatóba? – sóhajtott. Nem válaszoltam, így hát folytatta: – Mióta vagy itt egyáltalán?
- Egy hete – vágtam rá a lehető legrövidebben.
- Vannak egyáltalán szüleid?
- Kettő is – néztem rá gúnyosan.

– Az én szüleim most váltak el. Apám a saját lakásunkban csalta meg anyukámat. Lefeküdt egy másik nővel. Aki fiatalabb, szebb, szőke, és nincs gyereke.

Ha hagyta volna, sem jutok szóhoz. Megdöbbsentett, amit mondtott és ahogy mondta. Gyereket így beszélni még nem hallottam. Megfogta a zseblámpáját, ami addig az éjjeliszekrényén hevert, és tekergetni kezdte. A következő mondat előtt becsúszhatta maga mellé az ágyba.

– Az a kurva tönkretette a családunkat! – Ugyanolyan nyugodt, halk hangon jelentette ki ezt is, mint az előzőeket. Megmukkanni sem mertem. Én soha nem használtam ilyen szavakat. – Tudod, mi az, hogy szex? – és ekkor már felém is fordította a fejét, mélyen a szemembe nézett, mintha vallatna, mintha ő biztosan tudná.

Zavarban voltam, azonnal rávágtam az igenlő választ. Valójában nem tudtam pontosan, csak elképzeléseim voltak, hogy a férfi és a nő összedörgölik a testüket olyan helyeken is, amit egyébként nem illik egymásnak megmutatni. A könyvekből azt is tudtam, hogy emiatt születnek meg a gyerekek.

Robi néha felszisszent a fájdalomtól, de továbbra is mosolygott, és ez rosszabb volt, mintha folytatódott volna a beszélgetés. Az ajtót a lábával belökte egy nővér. Ebédet hozott. Csontlevest és tökfőzeléket kaptunk vagdalt hússal. A levest még csak-csak megeszegettem, de a húst képtelen voltam megrágni, pláne leengedni a torkomon. Robi megevett mindent, ami a tányérokra volt. Azt hittem, még a szalvétát is betömi, úgy falt. Mindenesetre örültem, mert addig is csendben maradt. Miután befejezte, elégedetten és nagyot sóhajtva befúrta magát az ágyába, amennyire csak a felkötözött lába engedte. Én még egy ideig próbálkoztam az étellel, végül feladtam. Egy idősebb ápoló rosszállóan ingatta felém a fejét, amikor bejött a tálcáért. Robit megdicsérte. Igyekeztem tudomást sem venni róla, de azért mérges és sértődött voltam. Utáltam mindenkit, a nővéreket, Robit, az ő szüleit és az anyémeket is. Elővettem a könyvemet és belemerültem az olvasásba, de nem bírtam figyelni a történetre. Felkeltem az ágyról és kimentem a mosdóba.

A vécén ülve azonban egészen másképp gondoltam magamra, mint addig. Kíváncsivá tett a saját testem, részletesen ismerni akartam minden porcikámat, próbáltam elképzelni, milyen lehet belülről. Bármennyire igyekeztem elengedni magam, nem bírtam pisilni, pedig feszített, nyomott, szúrt. Feleltem a hálóingemet, megsimogattam

a hasam, lenéztem, és összerándultam a gondolattól, hogy van egy testrészem, ami nem az enyém. Alább simítottam a tenyerem. A bőr puha volt, és ahogy haladtam lejjebb, egyre puhább, simább és egyre melegebb. Elkaptam a kezem. Éreztem, ahogy a forróság végre kibugygyan belőlem, és sugárban, teljes erővel áramlik kifelé, hogy a visszafröccsenő, meleg cseppek a belső combomra érkeznek. Olyan hirtelen lett vége, ahogyan elkezdődött. Még ültem egy darabig felette behunyt szemmel, és megpróbáltam anyám meztelen testét elképzelni, majd apámét, de egyiket sem bírtam, bárhogy erőlködtem. Felhúztam a bugyim, és le a hálóingemet, alaposan beszappanoztam a kezem, megmosakodtam. Amikor végeztem, visszamentem a szobába, ahol Robi már aludt. Egyébként sokat aludt. Irigyeltem, hogy délután is képes erre, én még éjszaka is alig bírtam. Megvetéssel néztem a takaró alól kikandikáló fejét, a nyitott száját, kusza fogsorát. Szépnek és elégedettnek éreztem magam, egy pillanatra talán tökéletesnek is.

Éppen hogy visszahelyezkedtem az ágyamba, amikor anyám belépett az ajtón. Megijedtem. Az volt az érzésem, mintha tudná, milyen bűnököt követtem el a megérkezése előtti percekben. Sajnálkozóan nézett rám, majd körül a szobában.

– Egy fiúval tettek egy szobába? – ezek voltak az első hozzám intézett szavai. Bólintottam, és szándékosan igyekeztem minél könnyörületesebb képet vágni. Megpuszilta a fejem tetejét, és csendesen kihúzta az ágyam melletti széket, majd leült rá. Ettől egy kicsit megnyugodtam. Robi nem ébredt fel.

– Nem akarok itt lenni – és ez nem volt teljesen igaz, mert sehol sem akartam lenni, de mindenáron szerettem volna kicsikarni anyámtól egy kis sajnálatot.

– Már majdnem eltelt a fele – sóhajtott, én pedig egyre jobban kezdtem belejönni az önsajnáltatásba attól, hogy végre meglátta, van miért.

– Ijesztő... Félek tőle... – haraptam el a szavakat.

Anyám megérezte, hogy ha így folytatjuk, ő egykönnyen nem tud majd elmenekülni, pedig várják a rajtam kívüli feladatok.

– Nem tudok sokáig maradni... De nem hiszem, hogy itt lenne bármi félnivalód – zárta végül rövidre. Rövidebbre, mint amire számítottam.

Kipakolta, amit hozott: tiszta hálóinget, tisztasági csomagot, Sió narancsot, vaníliás karikát meg meggyes joghurthabot, amit rögtön ki is bontott, hogy megegyem. Sokszor csinálta ezt. Etetni kezdett,

ha nem tudott rajtam segíteni. Betömte a számat, csak nem ilyen ínyemre való finomságokkal, mint most. Átvettem tőle a joghurtos poharat, és letettem a szekrényre. Aztán nem néztem rá többet. Mérges voltam, de ez a mérge egy pillanat alatt elszállt volna, ha megölel. Sóvárogtam. Kedves, lágy hangon köszönt el, és legközelebb csak akkor láttam, amikor értem jött, hogy hazavigyen. Újra a kezembe vettem a könyvemet, de továbbra sem bírtam figyelni rá, azon igyekeztem, hogy visszatartsam a könnyeimet.

Odakint még mindig világos volt, amikor Robi felébredt. A vacsorát hozták.

– Remélem, az anyukád nem tömött tele édességgel, és a vacsorából rendesen fogsz enni! – mosolygott rám a legkedvesebb nővérke, aki már többször megfürdetett.

Visszamosolyogtam, de nem mondtam semmit. Sejtettem, hogy mi következik. Robi kíváncsiskodni kezd, vagy mérges lesz rám, amiért az én anyukám itt járt. Fogalma sem lehetett róla, hogy azt kívántam, bárcsak ne így történt volna.

– Inkább a vaníliás karikát edd meg! – bökött a fejével a szekrényem felé. Megsajnáltam.

– Kérsz?

– Nem. Otthon degeszre fogom zabálni magam belőle – tudtam, hogy nem mond igazat. Csak hogy példát statuáljak, előbb nekikezdttem a két fél főtt tojásnak meg a kenyérnek. Könnyebben csúszott le a torkomon, mint az ebéd, de jól semmiképp nem esett. Kibontottam a vaníliás karikát, és bár még mindig nem voltam éhes, sorra az ujjaimra húzgáltam néhányat, és szertartásszerűen kezdtem körberágni őket.

– Hm? – kínáltam újra felé a csomagot, amikor az ujjaim felszabadultak. De nemet intett a fejével, aztán duzzogva belesüllyedt a saját tányérjába.

Kis idő elteltével engem elvittek a zuhany alá, és őt is megmosdatták az ágyában. Később sem szóltunk egymáshoz, és én viszonylag gyorsan elaludtam. Kimerültem az aznapi történésektől. Éjszaka azonban rémülten ébredtem, Robi az ágyában pisszegett, takaró nélkül, a felhúzott hálóingében világította meg a fütyijét. Engem nézett, szikráztak a szemei. Sikítani akartam, és már nyitottam a számat, de nem jött ki hang a torkomon. Óvatosan hátat fordítottam neki, majd egy-két perccel később vissza. Majd kiugrott a szívem.

– Mi a fene bajod van neked? – suttogtam dühösen.

– Semmi – röhögött a képembe –, megmutatod a tiédet?

Visszafordultam a fal felé, próbáltam erőt venni magamon, legalább erősnek tűnni, de majd kilyukasztotta a hálóingemet a szívem dobogása. Robi sokáig meg sem mukkant, aztán hallottam, hogy megigazítja a pizsamáját, magára húzza a takaróját. Hamarosan szuszogni, majd horkolni kezdett. Mozdulatlanul feküdtem, lélegezni is alig mertem. Próbáltam azzal nyugtatni magam, hogy úgysem tud az ágyából felkelni. Ő reggelig durmolt, én csak percekre mertem megengedni magamnak.

A következő két nap nem szóltunk egymáshoz. Ha tehettem, kerültem még a tekintetét is, és ez igen sok energiát kívánt tőlem. Egyre gyengébbnek éreztem magam, és két nap múlva belázasodtam. A negyvenfokos láz miatt, meg azért, mert nem tudtak mit kezdeni velem, áttettek egy másik szobába, ahol a maradék néhány napot teljesen egyedül töltöttem. Anyám csak akkor tudta meg a lázat, a másik szobát, amikor értem jött.

– Majd otthon kipihened magad – mondta nekem, hogy ő meg nyugodhasson.

Egy pillanat alatt pörög le ez az emlék, és csak az ránt vissza, hogy apám újra megjelenik előttem, teljesen felöltözve. Nem atlétát vett magára, hanem ingpólót, mintha valami ünnepre készülne.

– Csak ez volt tiszta – magyarázkodik. Mosolygok: néha meglep annak a kisfiúnak a szelídsége, aki benne lakik. Közben rotyogni kezd a kávé. Érte nyúlok, apám is. Összeér a kezünk. Érzem az érdes, durva bőrt, ahogy végigszánt az enyémen, miközben elhúzza tőlem. Még mindig szép a keze: a hosszúkás, kecses ujjai, a foltok, a kidagadó erek. Arra vágyom, hogy megsimogasson velem.

– Indítok egy mosást – mondom zavartan, és elviharzok a fürdőszoba felé.

Élet és Irodalom, 2025. augusztus 8. (LXIX. évfolyam, 32. szám)

Parragi Eszter

mosás

ez jó módszer
bekapcsolom a mosógépet, az mosni kezd, és máris előáll az érzés,
hogyan dolgozom
ma egész nap dolgoztam
a szárító azonnal tele is lett
jöttek a csövek, az ajtók, a zuhanyfülke oldala, a székek,
a fűtőtestek, a tükrök, a két nagy szekrény, aztán a nádfotel meg
a műbőr-,
sőt a könyvespolcok is
akármerre megyek, mindenhol lóg valami
sőt némely bútor is le van takarva
mosás? költözés? színház?
szellemlakásban élek, leplek lebbsz minden mozdulatra
bujkálók, eltűnők
félíg-ittlét
az ágyhuzatok, pólók, terítők és konyharuhák aiosz jó szeleire
várnak
távolságvág, leplek a lakásban!
itthonvitorlák! fel, fel! kavarodjatok!

Opus, 2025/4.

Farkas Gábor

ereszkedés

cisztás fibrózis. a negyven éve
megjelent orvosi enciklopédia
szerint genetikai betegség, a várható
átlagélethetőség hét év.

karomba veszek. három kilogramm
létbe ereszkedés övezi
emésztetlen keserűségem. amit
adhatunk egymásnak, az hét éven
túl van.

imádkozunk a tudósokért, hogy
megelőzzék a kapott idő
terjedelmét.

felkelsz, köhögsz, iszol,
inhalálsz, nyákot ürítesz,
rutin és ösztön minden lélegzet.

takarja az évekbe ékelt félelmet.

Bárka, 2025/4.

Soós Gábor

Galambfoci

Galambok fociznak a házunk előtt,
morzsalabdákkal gurigáznak ide-oda.
Csőrükkel passzolnak, vékony lábukon totyognak.
Edzőjük, egy idős néni a satyrában kotorászik.

Két száraz kiflijéből újabb labdákat dob a pályára.
Az egyik madár hirtelen kapura rúg, s a labdacs
a kapus szárnya alatt elzúgva pókhálóban landol.
A galambok gurguláznak, a néni tapsikol örömeiben.

A győzelem mámora azonban gyorsan a fejükbe száll.
Büszkén, pislogás nélkül néznek az ibolyántúli jövőbe,
már zsírosabb falatokról és nagyobb pályáról álmodnak.
Vezényszó sem hangzik, mégis egyszerre repülnek tovább.

A néni egyedül marad a koszos grundon.
Becsomagolja a kiflik maradékát, és elcsoszog.
Közben talán az új aranycsapatról ábrándozik,
de ezt a gondolatot gyorsan elhessegeti.

Hamarosan lejár a szerződése, ami ide köti.

Magyar Napló, 2025/7.

Jezsó Ákos

Bátorságpróba

Azon a nyáron Ádám három hetet töltött a nagyszüleinél. Vagy ahogyan őket hívta, a kovácsházi mamánál és papánál, megkülönböztetendő az apai nagyszülöktől, akik az ország túlsó felén, a Győr melletti Abdán éltek.

Kovácsháza: a felhőtlen, önfeladt szabadság hazája. Különösen egy pesti gyereknek, aki ég és föld között, egy tízemeletes ház harmadik emeletén lakott és csak az erkélyről látta a fűvet, a virágokat és bokrokat, itt meg közöttük csavaroghatott és mezítláb mehetett, vagy a műanyag, csatos szandáljában, beleugorhatott a pocsolyába, nem baj, legfeljebb piszkos lesz a lába, este úgyis megmossa.

Minden nap kiment a strandra, ahol Franciska nénye volt a büfés. Nagyanyjától reggelente mindig kapott egy húszast, ami nagy pénz volt, pláne akkor, ha el sem kellett költenie, mert a nagynénje addig csavarta a pénztárgép kurbliját, amíg az nem jött ki, hogy nem kell fizetni. Ilyenkor mindig összekacsintottak, Ádám meg behabzsolta az ingyen, ajándékba kapott sült kolbászt zsíroskenyérrel, lilahagymával és megitta a porceláncsatos üvegben árult málnaízű Hűsit. Franciska aztán este anyussal elszámolt, így a népgazdaságot sem érte kár, anyus pedig reggel az unokájának odaadta a következő húszast.

– Apusnak ne szólj róla! – súgta Ádámnak és összemosolyogtak. Apus persze mindenről tudott, de úgy tett, mintha...

A strandon hamar összeverődtek a gyerekek. Egyidősek, egyivásúak. Átfocizták a délelőttöt, észre sem vették, hogyan múlik az idő. Amikor pedig elfáradtak, leheveredtek a kerítés melletti hatalmas fűzfa árnyékába. Pihegtek, nézték, ahogyan a szél apró rebbenésére meghajlanak a fűz vékony ágai, ahogy a felhők vonulnak az égen és közben a Tenkes kapitányáról, meg Pirx kapitány kalandjairól beszélgettek. Aztán a Németh Tóni felsóhajtott: – Szegény Lumumba!

Miért, mi van vele? – kérdezte Ádám.

– Hát még ezt sem tudod? Te semmi lényegest nem tudsz? Meghalt! Elütötte valami pesti főmuki, de erről tilos beszélni, mert elvisznek a zsaruk! – válaszolta a nagy Durcsányszky, az öccse pedig titokzatos arccal bólogatott és elhúzta a mutatóujját a szája előtt.

– Szegény! – válaszolt Ádám elkomorodott arccal. Szerette Lumumbát, bár csak egyszer találkoztak, de a falu évek óta róla beszélt és valóságos látványosság volt, amikor csattogó láncú Csepel biciklijével végigtekert a Fő utcán. Hosszú idő múlva tudott csak megszólalni.

– Emlékeztek? Tavaly, amikor ugyanígy lógtunk itt a fa alatt, a kis Kovács szúrta ki, hogy az öregek medencéjében áztatja magát a Lumumba, mi pedig odafutottunk hozzá, ő pedig mesélt nekünk Rózsa Sándorról! Hogy milyen jó betyár volt, senkit sem bántott, csak a gazdagokat, és mennyire szerette a gyerekeket. Meg hogy harcolt a hazáért, '48-ban!

Így volt, mindenki bólogatott.

– Vigyünk virágot a sírjára! – mondta Ádám. Az ötlet mindenkinek tetszett. Összeszedték a holmijukat, s a kabinsor mögé futottak, ahol egy méretes lyuk tátongott a kerítésen. A rutinosabb kovácsházaiak itt szokták meglátogatni a strandot. Sokkal olcsóbb, mintha a pénztárt választanák. A lyuk még tavaly keletkezett. Akkor még akkora volt, hogy csak egy kutya tudott átbújni rajta, de a fiatalság gondoskodott arról, hogy megfelelő méretre táguljon. Most már kényelmesen át lehetett bújni.

– Honnan vegyünk virágot? – kérdezte Ádám, miután utolsónak bújt ki a kerítésen.

– A munkásörség gyakorlóterén nagyon szép virágok vannak. Kardvirágok, meg rózsák is! – válaszolta határozott hangon a nagy Durcsányszky. Ádám visszakérdezett:

– Hát ezt meg honnan tudod?

– Mit gondolsz, anyák napjára honnan vittem virágot? – kapta meg a választ, és mivel a nagy Durcsányszky volt közöttük a legerősebb, senki sem kérdezte meg, hogy akkor mi is van azokkal az anyák-napi virágokkal.

Korhadt lécek takarták a munkásörség gyakorlóterének hátsó kerítését. A szürke festék már régen megkopott, csak imitt-amott látszott a színe, a 60-as évek elején felpingált méteres fehér betűk alkotta szöveg pedig alig-alig tűnt elő. Csak egy jelszót, egyetlen egyet lehetett teljesen kivenni, elejétől a végéig, mely szerint „Reakció pusztuljon!” A többi felirat tartalmát inkább csak sejteni lehetett abból a néhány szófoszlányból, amit meghagyott az idő. Mindenesetre az biztosnak tűnt, hogy azok meg a szocializmus diadaláról tanították a dolgozó parasztság Kovácsházán egységbe tömörülő sokaságát. Meg minden

bizonyval a békéről is taníthatott néhány felirat, hiszen ezt a szót több helyen is el lehetett olvasni, valahogy nem falta fel az idő.

A gyakorlóteret a munkásőrség főutcára néző parancsnokságának egyemeletes épülete és a teherautógarázs mögött alakították ki, mégpedig úgy, hogy kifutott egészen a KISZ-lakótelepig. Futópálya, távolugró homokpad, földtöltéssel körbevett lőtér és az elmaradhatatlan focipálya, ahol a nép lelkes fiaiból a munkásőrök közé állt élcsapat szabadon sportolhatott. A kerítés mellett pedig virágok. Végig, a korhadt lécek mentén. Meg is dicsérte a városi munkásőrparancsnokot Kovács elvtárs, aki Szegedről személyesen jött le a Lenin-sapkás egyenruhájában, hogy tájékozódjon, hiszen hírért vette, hogy itt, a végeken milyen kiváló a harci morál és a néphatalom iránti hűség, amelynek a jeleként a helyi munkásőrök a határőrséggel együttműködve a Kovácsháza mögötti nádasban elfogták azt a két románt, aki átlépte az államhatárt. Pedig azok határozottan be akarták csapni a munkásőröket. De a nép fiait nem lehet becsapni! Még akkor sem, ha az a két román magyarul beszélt és azt mondták, hogy a szomszédos szocialista országban őket üldözik, mert magyarok. De a munkásőrök átláták a szitán és a románokat átadták a hatóságnak. Ráadás képp pedig ilyen szép virágokat is ültettek a gyakorlóterre. Kovács elvtárs a Lenin-sapkája alatt roppant elégedetten szemlélte meg a gyakorlóteret, a falu krémje, a párttitkár, a tanácselnök és a helyi munkásőrparancsnok pedig követte, bármerre is ment. Estére elvtársi egyetértésben be is rúgtak mindannyian a Kacsá Presszó dísztermének kinevezett egyetlen termében, amelyet erre az alkalomra lefoglalt a munkásőrség. Még cigányt is hozattak Makóról, a Popeye és bandája nevű együttest, amely jóval éjfélén túlig húzta a talpalávalót.

A hátsó kerítésnél másnap mutatta az utat a nagy Durcsányszky, hiszen ő már ismerte a járást. Tudta, hogy melyik deszka van annyira elkorhadva, hogy enyhe nyomásra is megadja magát. A résbe először csak a fejét dugta be. Körbenézett, nem látott semmi gyanúsat.

Semmi mozgás. A munkásőrség éberségét elaltatta az esti dorobéolás. Még a garázs mögé ültetett tölgyfa ágai is aludtak. Először a nagy Durcsányszky bújt át, aztán az öccse, majd sorra a többiek és egy pillanat múlva már mindannyian ott lapultak a kardvirágok között.

– Ez jó lesz? – kérdezte a nagy Durcsányszky. A többiek bólogtak, de leginkább csak azért, hogy leplezzék félelmüket, hiszen mégis csak egy fegyveres testület laktanyájába hatoltak be, mégpedig azért, hogy ott lopjanak. Tudták: itt akár rájuk is lőhetnének.

Villámgyorsan letépdesték a körülöttük lévő kardvirágokat, az összeset, egyet sem hagytak, még mutatóban sem, aztán vissza, a résen keresztül. Lóhalálban futottak, meg sem álltak a KISZ-lakótelep túlsó végén lévő öreg temetőig, amelynek a kövesút felőli részén egymás mellett nyolc, hajdanán, még az első, nagy háború előtt épített kriptá árvalkodott. Lepusztult állapotban volt az öreg temető, hajdani szépségéből semmi sem maradt, az élők épp úgy elfeledkeztek róla, mint ahogyan az oda temetett kovácsházaiakról is. Évtizedek óta senki sem látogatta. Azóta, hogy a tanács kijebb egy új temetőt nyitott, közvetlenül a Szárazér kanyargó partjára támaszkodó strand mögött. Az öreg temetőben pedig a vadon burjánzó növényzet visszavette jussát. Fák, bokrok és gaz, égis éró rendetlenségben. Meg vadrózsa, amely szinte áthatolhatatlan sűrűséggel nőtt be mindent. A kövesút melletti kriptasor ázóttan, foszlott vakolattal árvalkodott. A két középőnek már a teteje is beszakadt, a Bittő-kripta faláról pedig az összes vakolatot lemarta az idő. Kilátszóttak a csupasz téglák. Az egykoron nagyobb földbirtokkal rendelkező környékbeli családok ezekbe a kriptákba temetkeztek, de amióta Kovácsházára is berobbant a népi demokrácia, már senki sem hozott ide virágot és senki sem imádkozott a holtak lelkeért. A nagy Durcsányszky egészen idáig futott, a többiek pedig lihegve ugyan, de annak ellenére is követték, hogy útközben sok virág hullott ki a kezük közül.

A Simay-kripta ajtaja előtt pihentek meg. Ez volt a legelső, a KISZ-lakótelep felől nézve.

Jó darabig csak lihegték.

– Hú, ez nagyon durva volt! – mondta Ádám, aztán hozzátette: – Egy kicsit be is voltam gyulladva. A kis Durcsányszky sandán rápillantott és megszólalt:

– Mi van, beszartál?

– Nem, nem, dehogy! – hadarta szinte egy szuszra Ádám. De akkor már körbelengte a gyávaság gyanúja. Mindenki őt nézte, Ádám pedig fülig pirult.

– Hát, ezt könnyedén be tudod bizonyítani! – mondta a nagy Durcsányszky, aztán a kriptá felé bökött és izzó szemmel azt mondta: – Menj be! Egyedül! Menj le, egészen a lépcső legaljáig! A koporsók termébe. Ha meg mered tenni, akkor bátor vagy. Ha nem, akkor gyáva, és többet nem állunk szóba veled.

Ádám elfehéredett. Kezéből kihulltak a kardvirágok. Oda? A holtak közé? A sötét koporsók termébe, a csontvázakhoz? Egyedül?

Nekifeszült a nagy Durcsányszky a Simay-kripta ajtajának, de a rozsdás zsanérok nem fordultak, a pántok nem engedtek, a térdig érő gaz pedig minden erejével marasztalta a fémrózsákkal díszített rozsdamarta vasajtót. A természet még a nagy Durcsánszkynál is erősebbnek tűnt. Leküzdhetetlen akadálnak. Pedig a kápolna ajtaján nem volt lakat, azt már régen leverték, a zárat pedig felfeszítették. Kik és mikor? Ki tudja. Évtizedekkel ezelőtt, de az is lehet, hogy csak pár éve. Megbecstelenítették itt már az összes kápolnát. Sorban, mind a nyolcat.

A rozsdás, öreg ajtó azonban nem mozdult. Őrizte, védte a Simay család holtában is meglévő maradék becsületét a betolakodóktól, a szentségháborítóktól. Mindenkitől, aki meg akarja gyalázni a múlt emlékét, a régi idők örökségét, az ősök hajdani fényét. A valódi örökséget, azt, ami tényleg volt, függetlenül attól, hogy abból mit őrzött az emlékezet és mi maradt meg. Többet már nem tudott tenni ez az ajtó, csak ennyit. De ehhez ragaszkodott. A becsülethez és az ősök tiszteletéhez. Ez az, amit az új világ el akart söpörni, ez az, amiről az *Internacionálé* himnuszában azt énekelték az új világ felkent hívei, hogy a „múltat végképp eltörölni, rabszolgahad, indulj velünk!” És indultak ezek a hadak. Éjszaka, fosztogatva. Amikor senki sem látta. Még ide is. A kriptákba. Amit ki lehetett fosztani, épp úgy, mint a kastélyokat, a gyárat, vagy a pesti, a debreceni és a kecskeméti palotákat. Vagy kriptákat. Mert oda a holtakat az őseink szép ruhákban, díszmagyarban, öltönyben, kosztümben temették el. S a díszmagyarban ott volt az aranygomb, vagy az ékszer. A kincs, az arany, amit el lehetett venni, lopni, rabolni. Épp úgy, mint a földet, vagy a gyárat. Az önzés ősi ösztönére, a rablás világára épült alantas ösztönök még itt is, a határ menti kriptasorban is működtek.

Elvettek mindenkitől mindent.

Még a holtaktól is. Nem volt kivétel.

– Mire vártok már? Segítsetek! – mordult a nagy Durcsányszky a többiekre, akik azon nyomban ugrottak és együttes erővel legyűrték a vasajtót, s kinyitották az egykori Simay család kápolnáját.

– Tessék! – mutatott befelé, a szélesre tárt ajtó felé, diadalittas képpel a nagy Durcsányszky. Pont úgy, mint egy igazi bandavezér. Mint Rózsa Sándor, akiről tavaly Lumumba mesélt a srácoknak az öregek medencéjében.

Ádám egyik lábáról a másikra állt. Nem akaródzott indulni.

Minden szem reá tapadt. Nem bírta ezt a nézést. Nem akart gyávának tűnni. Az mindennél nagyobb szégyen.

Benézett az ajtón. A Nap fénye jódarabon megvilágította a föld alá vezető boltíves lépcsősort. Lépett egyet az ajtó felé, de a küszöbön megállt. A fenébe ezzel a hülyeséggel, legfeljebb nem jövök ki a strandra, a jövő héten úgylis hazamegyek Pestre. Kell ez nekem? – gondolta és mélyet szippantott a kriptá dohos, bűdös, áporodott levegőjéből. Beszívta a halál szagát. Aztán bizonytalan léptekkel, de megindult.

– Meddig menjek? – kérdezte a harmadik lépcsőfok után.

– Le, az aljáig. Ne félj, innen mi látni fogunk! – válaszolta mosolyogva a kis Durcsányszky. – Anyád! – gondolta mérgesen Ádám és folytatta az utat lefelé, egyre lejjebb és lejjebb. Az első métereknél még kitartott a fenti világosság, de ahogyan haladt előre, úgy lett körülötte egyre sötétebb. Az utolsó lépcsőfoknál már alig látott. Megállt. Kezével kitapogatta a téglafalat, nekitámaszkodott és megvárta, amíg a szeme megszokja az alvilági sötétséget.

Szoba méretű terem fogadta odalent. Középen egy márvány kőasztal, amelyre hajdanán a koporsót rakták, miután lecipelték ide a gyászhuszárok. Szemben, a falon méretes gyertyatartó. Még a gyertyacsonkok is benne voltak. Alatta egy koporsó, amit az egyik, falba mélyesztett fülkéből rántottak ki.

Jobban körbenézett. A koporsókat befogadó fülkék majd' mind üresen tátongtak. A záró márványlapok a földön, összetörve, a koporsók pedig kiráncigálva, szétszórva, felnyitva, összetörve, széthajigálva. S a hullák, a kriptá lakói mind csontvázzá aszalódva feküdtek a nyitott koporsókban. A díszes ruhák még tartották magukat, a posztó, a selyem, a csipke tartósabb a testnél, amely már rég elenyészett. A koponyák üres szemmel, bambán bámulták a plafont, nem értették, hogy miért háborgatja valaki a nyugalmaikat. Csak néhány hajfoszlány csúfokodott egyikük-másikuk feje helyén.

Eleget látott, megfordult és felviharzott.

– Bátor vagy! – mondta a kis Durcsányszky és kezet nyújtott. Ádám félrelökte a kinyújtott jobbot. Lépett néhányat, hogy minél távolabb legyen a kriptától és lerogyott a föbe. Hányinger kerülgette és öklendezett. Felnézett az égre és felkiáltott. Teli torokkal, ahogy csak bírta: – Istenem! De jó, hogy élek! Nem akarok meghalni!

Szétnyílt a gaz és megjelent a nagy Durcsányszky. Öccse rábólintott.

– Tudtam, hogy megcsinálod. Nézd, hoztam egy dinnyét, neked. Persze, együtt esszük meg, de tiéd a legnagyobb rész. No, menjünk le a Szárazér partjára és mosakodj meg! Kurva büdös vagy!

A mézédés dinnye helyre rakott mindent. Jóízűen falták és senkit sem érdekelt, hogy Erzsébet néni kertjéből lett kilopva.

Este volt már, amikor Lumumba sírjához jutottak. Addigra már a virágok felét elhagyták, de még így is maradt néhány szál, amit a fejfához rakhattak. Körbeállták és elmondtak egy Miatyánkot. Közösen, hangosan. Mindegyik gyerek ismerte, pedig egyik sem járt hittanra.

Somogy, 2025/2.

TANULMÁNYOK

JÓKAI MÓR – 200

A magyar irodalmi-kulturális nyilvánosság 2025-ben Jókai Mór születésének 200. évfordulóját ünnepli. Jelen lapszámunk tematikus összeállítása úgy csatlakozik az egyik legismertebb szerzőnk bicentenáriumi ünnepéhez, hogy munkásságát novella- és drámaírói tevékenységén, valamint sokrétű világirodalmi kapcsolódási pontjain keresztül mutatja be. Jókai-lapszámunk tehát egyszerre állít emléket a 200 éve született írónak és kívánja felmutatni jelenleg is ható, szerteágazó életművét. A tanulmányok sorát a Petőfi Irodalmi Múzeum Jókai-kiállításáról szóló írása zárja – ezzel is megerősítve az emlékéllítésre történő reflexió gesztusát és a Jókai-szövegek jelenlétét.

Hansági Ágnes

Jókai és a világirodalmi tér

Világirodalom-érzékelés és stratégia*

A 19. század második felében a tárcaregény világméretű elterjedése, a regények tárcaközlésének általános gyakorlattá válása mindössze három évtized leforgása alatt (1830 és 1860 között) globalizálta az irodalmi piacot.¹ Ennek a folyamatnak fontos katalizátorai voltak az alfabetizáció terjedése és a szabadidő megjelenése. A tárcaregények iránti szinte kielégíthetetlen igény életre hívta a nemzetközi tárcaügynökségeket, és a regények egy időben több idegen nyelvre fordítása, regiszttertől függetlenül, ekkoriban válik az irodalom disztribúciójának megkerülhetetlen lépésévé.² Ezért is lehet igaz, hogy a tárcaregény (és a kontinensen az 1910-es évekig minden regény először tárcaregény!) eredendően a „világirodalom” műfaja.³ Ez áll a háttérben annak is, hogy a fordítás, az irodalom nyelvisége és a világirodalmi tér kérdése a 19. század második felének legfontosabb témájává vált, mindekelőtt a feltörekvő irodalmak és a nem világnyelveken író szerzők számára. Ezért sem tekinthető csupán gesztusértékűnek, hogy Jókai két „hivatalos” önéletrajza körül a korábbi, amely a Jókai-jubileumra készült nemzeti díszkiadás 100. kötetében pontos datálással (1883. május 29.) szerepelt, az önéletrajz teljes terjedelmét (15 lap) tekintve hosszán, bő fél oldalon emlékezik meg külföldi kiadóirol és fordítóirol, és mindez a szöveg zárlatába, vagyis kiemelt helyre került:

De a mit még kevésbbé hagyhatok felemlítés nélkül, ez azon külföldi kiadók és fordítók megbecsülhetlen barátsága, a melylyel ők egy ilyen kis „anonym” nemzet troglodyth írójának a műveit a földré-

* A tanulmány az NKFIH által támogatott OTKA K 146519 „Jókai 200: Jókai Mór Összes Művei kritikai kiadásának bicentenáriumi munkálatai” projektum keretében készült.

1 Erről bővebben: HANSÁGI Ágnes, *Irodalmi kommunikáció és műfajiság. A Jókai-próza narrációs eljárásai a romantikától a korai modernségig*, Akadémiai, Budapest, 152–153; HANSÁGI Ágnes, *Tárca-regény nyilvánosság. Jókai Mór és a magyar tárcaregény kezdetei*, Ráció, Budapest, 2014, passim.

2 Uo., 70–71.

3 Erről bővebben: HANSÁGI, A *komparatiztika „műfaja” – a tárcaregény*, Helikon 62. (2016/3.), 380–387, 386–387.

szűnket lakozó minden nemzet nyelvén megismertetni törekedtek. Angol, német, francia, hollandi, dán, svéd, lengyel, orosz, finn, spanyol, cseh, román, szerb, szláv, horvát és török nyelven megjelent műveimnek kiadói, áttüztetői, megbíráói sorából alig tudom kiválasztani azokat, a kiknek legtöbb hálával tartozom: Wallner, Janke Ottó, Braun von Wiesbaden, Schmidt Julian, Uhlbach, Jalava, Patterson, de Grandó Antónia grófné, Stuart M. grófnő, Callier A. grófnő, Hemgren Károly, Axel Damkier, Jovanovics, Kertbeny Károly, Dux Adolf, Kárffy, Silberstein, Geist, Schwartz Armin, Weisz Julian, Helfy I., Brelich E., Pock Waczláv, Sasváry, Erődy, Lindau Pál, Fleischer Richard, Karpeles, Heigel a [...] Prochaska, tescheni könyvkiadó. – Tisztelet annak, a kit megillet. A jó fordító és a jó kiadó az írónak az, a mi a szárny a madárnak. A „toll” még nem röpit el.⁴

A szövegrészletben nem csak a magyar íróra külső nézőpontból, a világirodalom metropoliszából a távoli perifériára tekintő perspektívának a megidézése, pontosabban ironikus imitálására érdemes felfigyelnünk (magyar író ~ troglodita). A fordítókat, kiadókat, közvetítőket szinte vég nélkül soroló seregszemle zárata ennél sokkal fontosabb belátással szembesíthet: Jókai irodalomfelfogásának egy igen lényegi mozzanatával. Azzal nevezetesen, hogy az írói, művészi teljesítményt önmagában nem tartotta elégségesnek az írói sikerhez, az olvasókhöz való eljutáshoz, ahhoz, hogy művei célba érjenek. Bár mind a 37 nyelvet, amelyre műveit lefordították, itt nem sorolta fel, de jól látható az idézett passzusból, hogy a fordítások száma az írói/irodalmi eredményesség fontos fokmérője a számára. Az irodalomra nem kizárólag anyanyelvi, hanem fordításokban, áttüztetésben, adaptációban is létezhető művészeti ágként tekint. Az irodalmi művek

4 JÓKAI MÓR, *Jókai a maga irodalmi munkásságáról* = *A Jókai-jubileum és a nemzeti díszkiadás története. Az előfizetők névsorával és a száz kötet részletes tartalomjegyzékével, valamint Jókai összes írásainak a bibliographiájával*, JÓKAI MÓR *Összes Művei* [nemzeti kiadás], 100, Révai testvérek, Budapest, 118–133, 1904, 131–132. Jókainak bizonyosan ez volt a legismertebb önéletrajza. A negyvenéves írói jubileumra a Franklin Társulat egy, a Jókai-művekből összeállított aforizmagyűjtemény kiadásával tiszteltgette, és a kötet előszavául az említett önéletrajz szolgált. A kötet beharangozójaként az önéletrajzot 1883. augusztus 19-én a Nemzet teljes terjedelmében közölte, a nagyobb fővárosi napilapok és a vidéki lapok, valamint a hetilapok (pl. a Vasárnapi Ujság és az ekkoriban még hetilapként megjelenő Koszoru) is átvették. Első kötetkiadása: JÓKAI, *Negyven év visszhangja*, Franklin, Budapest, 1883.

címzettjének nemcsak az azonos anyanyelvű olvasókat tekinti, hanem azokat is, akik fordításban olvasnak irodalmi műveket. A fordító és a kiadó pedig nélkülözhetetlen együttműködő partner az író számára, akik nélkül az irodalmi kommunikáció eseménye nem jöhet létre, nem valósulhat meg.

Jókai az 1850-es évtized elején lényegében egy időben lépett ki a nemzetközi irodalmi piacra, a világirodalmi térbe, és honosította meg Magyarországon a rendszeres, napi periodicitású tárcaregényközlés gyakorlatát. Sajó álnéven közzétett novellagyűjteménye, a *Forradalmi és csataképek az 1848–49-es magyar forradalomból*⁵ 1850 és 1854 között német és angol fordításban is megjelent, a hetvenes években olasz, a nyolcvanas években pedig finn nyelven is napvilágot látott. Az 1850-ben induló Pesti Naplóban 1851 szeptemberében kezdte meg az *Erdély aranykora* tárcaközlését, amelyet további hat tárcaregény és hét, szintén folytatásokban közölt novella követett. Ez a tizennégy cím a Pesti Naplóban közölt tárcaepizódok harmadát tette ki az ötvenes években.⁶ Tárcaregényeit már ebben az évtizedben szinte egy nap eltéréssel közölték német fordításban (eleinte) a pesti német lapok.⁷ A szinte egyidejű, többnyelvű megjelenés tehát Jókai számára pályája felívelésének pillanatától, az 1850-es évektől kezdve írói gyakorlatának a része, amely ugyanakkor nem vezetett olyasfajta nyelvi „önkorlátozáshoz” vagy öncenzúrához, amely a nyelvi komplexitás önkéntes redukcióját eredményezte volna nála. Mivel Jókai kitűnően beszélt németül és franciául, és rendszeresen olvasott angolul is,⁸ bizonyosra

5 SAJÓ [JÓKAI MÓR], *Forradalmi és csataképek 1848 és 1849-ből* (Heckenast, Pest, 1850); SAJO [JÓKAI MÓR], *Schlachtenbilder und Scenen aus Ungarns Revolution 1848 und 1849 von Sajo, deutsche Ausgabe* (Verlag von Gustav Heckenast, Pesth; Georg Wiegand, Leipzig, é. n. [1850]); SAJO [JÓKAI MÓR], *Schlachtfelderblüthen von Sajo* (Verlag von Heinrich Matthes, Leipzig, 1850); *Schlachtfelderblüthen aus Ungarn. Novellen nach wahren Kriegsscenen* (Druck Nies, Leipzig, 1850); SAJO [JÓKAI MÓR], *Kampf und Schlachtenbilder von Sajo* (Hermann Geibel, Pesth, 1851); MORITZ JÓKAI, *Hungarian sketches in peace and war, with prefatory notice by Emeric SZABAD* (Constable, Edinburgh, 1854, 1855³); MAURIZIO JÓKAI, *Episodi della guerra della indipendenza ungherese nel 1848 e 1849*, trad. per E. B. (Tip. Mohovich, Fiume, 1872); MAURITS JÓKAI *Sotakuvia 1848 ja 1849 vuosisista* (Söderström, Porwoossa, 1884).

6 HANSÁGI, *Tárca-regény nyilvánosság*, 159.

7 VÖ. HEDVIG UJVÁRI, *Kulturtransfer in Kakanien. Zur Jokai-Rezeption in der deutschsprachigen Presse Ungarns (1867–1882)*, Weidler Verlag, Berlin, 2011.

8 „Hivatalos” önéletrajzában hangsúlyozza a különbséget a „passzív” és az „aktív” nyelvtudás között: „Először is a saját anyanyelvemen kívül teljesen el kellett sajátítanom a latin, angol, francia, német nyelvet; azután az olasz, szláv, görög nyelvben annyira vinnem, hogy szótár segítségével eligazodjam benne, [...]” JÓKAI, *Önéletrajsom*

vehető, hogy tisztában volt azzal a fordítási veszteséggel, amelyet lefordíthatatlan, átültethetetlen nyelvjátekai „okoztak” az idegen nyelvű kiadások esetében. Az egyik legfontosabb visszatekintő esszéjében, *A láthatatlan Istenben* a festészet és az irodalom különbségét a két művészeti ág eltérő kommunikációs és disztribúciós lehetőségeinek aspektusából ragadja meg: a nyelvhez kötött irodalom „anyanyelvi” lokalitásával szemben a festészet ikonikus kommunikációja lehetővé teszi, hogy a festő a globális térben (a nagyvilágban, bárhol, „fordítási veszteség nélkül”) megértesse magát.⁹

Jókai hat évtizedes alkotói pályáján időről időre visszatért a világirodalmi tér hierarchikus szerkezetének és törvényszerűségeinek a tárgyalásához, ezen belül pedig a „kis” nyelvek, a nem világnyelveken születő irodalmak fennmaradásának, megismertetésének a dilemmáihoz. Ahhoz a kérdéshez, milyen lehetőségei vannak a nem világnyelveken születő irodalmaknak, a nem világnyelvek íróinak – Pascale Casanova terminológiájával élve a „periféria” alkotóinak – a világirodalmi térbe való belépésre és érvényesülésre. 1857-ben *A magyar irodalom missiója* címmel a Magyar Sajtóban, hat részben megjelent terjedelmes tanulmányában tárgyalta, mi a magyar irodalom küldetése,¹⁰ és ebben a kontextusban mérlegelte a világirodalmi tér és a perifériák, a nem világnyelvek irodalmának a viszonyát, illetve azt a kérdést, milyen lehetőségekkel és nehézségekkel számolhat az az író, aki nem a világirodalom metropoliszaiban és nem valamely világnyelven alkot. A rákövetkező évben, 1858-ban a *Bajza Lenke munkái* című esszéjében szintén kitért a világirodalmi tér, a világ-

(Tíz évvel később) = *A Jókai-jubileum és a nemzeti díszkiadás története. Az előfizetők névsorával és a száz kötet részletes tartalomjegyzékével, valamint Jókai összes írásainak a bibliográfiájával*, JÓKAI Összes Művei, 149.

9 „Ifjúságomban festőnek készültem, volt tehetségem hozzá s kezdetben biztató szerencsém. Ha ott maradtam volna, most talán az egész világ volna a hazám s senki sem neheztelne érette.” JÓKAI, *A látható Isten*, Koszoru: A Petőfi-Társaság havi közlönye, 1. (1879/6.), 481–493, 483. A szöveg a nemzeti díszkiadásban az *Életemből* ciklusába került: JÓKAI, *A látható Isten* = Uő., *Életemből. Igaz történetek, örök emlékek, humor, utleírás*, I., JÓKAI Összes Művei Nemzeti Kiadás XCVI, Révai, Budapest, 1898, 20–32, itt: 22.

10 JÓKAI, *A magyar irodalom missiója* = Uő., *Cikkek és beszédek 1850–1860*, I., s. a. r. H. TÖRÖ Györgyi, *JMÖM Cikkek és beszédek*, IV., Akadémiai, Budapest, 1968, 421–435. [Az idézetek oldalszámait a továbbiakban erre a kiadásra vonatkoznak.] Az írást, amelyet Bényei Péter méltán nevezett Jókai egyik „legkiválóbb esszéjének”, a Magyar Sajtó 1857. június 22-én kezdte közölni, a hat epizód egy hónap leforgása alatt jelent meg a politikai napilapban, amelyet később, 1862 márciusától az év végéig Jókai maga is szerkesztett.

nyelvek és a nem világnyelvek viszonyának a kérdésére,¹¹ amellyel a világirodalmi piac ökonómiája a perifériák íróit ekkoriban már drasztikusan szembesítette. Jókai alapos és élesen megfogalmazott helyzetelemzése tehát alátámaszthatja Pascale Casanova megállapítását, miszerint a periféria alkotói számára a világirodalmi tér hierarchikus struktúrája, a tranzakciók egyenlőtlensége, a világirodalmi ökonómia működése sokkal inkább átlátható, mint a centrumban alkotó írók számára, akik vagy eufemisztikusan írják le, vagy tagadják, vagy egyszerűen nem látják át a világirodalmi tér szerkezetének a működését.¹²

Az az áthidalhatatlan és erőszakos szakadás, amely a metropoliszok irodalmi világa és annak külvárosi peremvidékei között fennáll, igazán kézzelfoghatóan csak a periférián élő írók számára érzékelhető, akiknek meg kell küzdeniük azért, hogy megtalálják „a jelenbe vezető kaput” (ahogy Octavio Paz fogalmazta meg), hogy azután sikerüljön bejutniuk a centrális területekre; világosabban látják az irodalmi hatalmi egyensúly természetét és formáit, mint mások.¹³

Jókai a világirodalmi tér működésének törvényszerűségeit több aspektusból vizsgálta. A személyes írói karrier perspektívájából a szimbolikus tőke (az elismertség, a hírnév elérése) és ettől nem függetlenül az író gazdasági érvényesülésének, másfelől viszont a nemzeti irodalmi tőke, a magyar nyelvű irodalom láthatóvá válásának, sőt fennmaradásának a szempontjából. A világirodalmi tér, a centrum „elszívó” hatását olyan valós fenyegetésként azonosította, amely közép- és hosszú távon a nem világnyelvek visszaszorulásához vezethet. Jókai az írók nyelvváltását azért tekintette olyan veszélynek, amelyet komolyan kell venni, mert a világirodalmi tér centrumai a perifériák-

11 JÓKAI, *Bajza Lenke munkái* = Uő., *Cikkek és beszédek 1850–1860*, II., s. a. r. H. TÖRÖ Györgyi, JMÖM, *Cikkek és beszédek*, V., Akadémiai, Budapest, 1968, 88–99, 89–91. [Az idézetek oldalszámait a továbbiakban erre a kiadásra vonatkoznak.] A cikk eredetileg szintén a Magyar Sajtóban jelent meg, három részben, 1858. június 24. és július 3. között. Az irodalomtörténet-írás elsősorban az ún. „nőíró-vita” egyik fontos dokumentumaként tartja számon. Lásd *Angyal vagy démon. Tanulmányok Gyulai Pál Irónőink című írásáról*, szerk. TÖRÖK Zsuzsa, Reciti, Budapest, 2016 (Hagyományfrissítés 4).

12 Pascale CASANOVA, *The World Republic of Letters*, ford. M. B. DEBEVOISE, Harvard UP, Cambridge, Massachusetts, London, 1999, 42.

13 Uo., 43.

hoz képest aránytalanul nagyobb szimbolikus, irodalmi és gazdasági tőkével is rendelkeznek.

Magyar írónak lenni már önmagában sem kecsegtető pálya, [...] míg másfelől nagyobb nemzetek írójának lenni buzdító kilátás. [...] akiknek nálunk költői tehetséget adott a sors, nemcsak hogy vissza nem utasítanak hasonló ajánlatokat [külföldi kiadók, lapszerkesztők ajánlatai, hogy a sikeres új műveket a magyar szerzők valamely világnyelven írják meg, és a világnyelven való megjelenést követően fordítsák vissza magyar nyelvre, jelenhessen csak meg magyarul – H. Á. megj.], [...] sőt rajta lesznek, hogy eleve akként kvalifikálják magukat, hogy mindjárt eredetiben adhassák azt a munkát, olyan nyelven, amilyenen kéri, egy szóval akkor is lesz író és tanult ember a Duna Tisza között, csakhogy annak mind az lesz a végcélja, hogy valami európai hírre vergődjék, amihez természetesen a magyar nyelv nem vezet.¹⁴

Casanova a nyelv- és hagyományváltásnak Jókai által is leírt stratégiáját Beckett és Michaux példáján mutatta be, hangsúlyozva, hogy a nyelvi döntés egyúttal esztétikai és formai döntés is. Ebben a pályamodellben az író sikeres önpozicionálása a világirodalmi tér centrumában a nemzeti örökség elutasításával és országváltással jár együtt, „egy olyan ország javára, amely gazdagabb irodalmi készletekkel rendelkezett”.¹⁵

A nyelvváltásnak ezt a modelljét Jókai azért utasította el, mert olyan karrierstratégiát ismert fel benne, amely a nemzeti irodalmi tőkét, annak gyarapodását veszélyezteti:

Meg lehet egy nyelvet tanulni tökéletesen, lehet rajta beszélni, levelezni, de arra nézve, hogy azt valaki irodalmilag is kezelhesse, okvetlenül az szükséges, hogy kizárólag abban az irodalomban éljen, annak a kifejezéseit eltanulja, annak a szelleme, eszmejárása minden csepp véréért keresztüljárja, különben minden percben kiismerszik belőle az idegen, s erre a németek is kényesek, a franciák még kényesebbek, az angolok pedig minden superlativuson felül legkényesebbek.¹⁶

14 JÓKAI, *Bajza Lenke munkái*, 90–91.

15 CASANOVA, *I. m.*, 41.

16 JÓKAI, *A magyar irodalom missiója*, 427.

Casanova szerint „az irodalmi világot strukturáló egyenlőtlenség maga a irodalom nemzettől való eredendő függősége. A nemzetek közötti rivalizálás abból fakad, hogy az egyes nemzetek politikai, gazdasági, katonai, diplomáciai és geográfiai története nemcsak különböző, hanem egyenlőtlen is. Az irodalmi erőforrások, amelyek mindig a nemzet bélyegét viselik magukon, ezért szintén egyenlőtlenek és egyenlőtlenül oszlanak meg a nemzetek között.”¹⁷ Jókai számára a magyar irodalom nemzetközi elismertetése, a világirodalmi térben való megjelenés stratégiáinak kidolgozása nemcsak a nemzeti irodalmi tőke megtartása, az írók nyelv- és kultúráváltásának megelőzése, vagyis a magyar írók *magyar íróként* való elismertetése szempontjából kulcskérdés. Meggyőződése, hogy a nemzetek közötti versenyben a kultúrának, az irodalomnak is fontos szerep juthat, hogy az irodalom az országimázs leghatékonyabb eszköze is egyúttal: „ki kell mondanom azt a meggyőződésemet, hogy nincs biztosabb hódítás, mint amit egyik irodalom tesz a másikban, és ez a legerősebb szövetség, amit a változandó körülmények meg nem bonthatnak soha”.¹⁸ Jókai, miközben a *nyelvet* nem tartotta függetlennek a gondolkodásmódtól és a hagyományoktól, és egyúttal a nemzeti irodalmi tőke mindent megelőző alapjának tekintette, hitt az *irodalom* nemzetköziségében.¹⁹ Az a tény azonban, hogy a nyelvi korlát áthidalhatatlanságának belátása ellenére lehetségesnek látta a magyar irodalom nemzetközi elismertetését, a magyar szerzők világ-irodalmi térbe való sikeres belépését, nem csupán az irodalom nemzetköziségébe vetett hitre vezethető vissza. Jókai nemcsak önmagát tekintette európai írónak, szilárd meggyőződése volt, hogy a magyar kultúra „ép oly factor az európai műveltség történetében, mint a németé, angolé, franciáé”.²⁰ Európaiságának ez a biztos tudata tette képessé arra, hogy a magyar nyelvű irodalom periféria helyzetét a világnyelvek centrumpozíciójához képest kihívásként, ne pedig a frusztráció forrásaként kezelje. Tulajdonképpen ennek az önbizalomnak az alapján állva dolgozta ki azt a „cselekvési tervet”, amely szerinte a magyar író a világ számára is láthatóvá teheti, és amelyet ő maga sikerrel meg is valósított.

Jókai szerint nem a fátum, a véletlen vagy a jó szerencse felelős azért, hogy „ilyen ismeretlenség ködében élünk, hanem mi saját magunk.

17 CASANOVA, I. m., 39.

18 JÓKAI, *A magyar irodalom missiója*, 423.

19 Uo., 434.

20 Uo., 432.

[...] maga az irodalom; maguk az irodalom képviselői, sorban.”²¹ Ön-kritikus és a magyar írókkal szemben nagyon kritikus véleményét az összehasonlításra alapozza: a szomszédos, szláv irodalmak szerzőinek, a szerb, a lengyel, a cseh, az orosz írók érvényesülési stratégiáinak az elemzésére.²² Casanova konklúzióinak ebben sem mond ellent Jókai megállapítása, amikor az írók személyes felelőssége mellett érvel, amellett, hogy különféle írói stratégiák, sőt kizárólag egyéni utak és megoldások létezhetnek a világirodalmi térbe való belépésre. Amikor felteszi a kérdést: „Mit tettünk azért, hogy a külföld figyelme felénk forduljon? hogy elismerést; buzdítást, méltánylatot nyerjünk ott, ahonnan az ignorálás, megvetés olyan keserűen esett”,²³ a világirodalmi térbe való belépés első és legfontosabb előfeltételét határozza meg. Azt nevezetesen, hogy bármilyen működőképes írói karrierstratégia előfeltétele a világirodalmi tér hatalmi viszonyainak és a tranzakciók egyenlőtlenségének a tudomásulvétele, és ennek nyomán a tranzakciós szabályok, valamint a centrumok működési szabályainak a körültekintő tanulmányozása.²⁴

Tudósítottuk-e a külhoni irodalmak vezetőit a mienknek mozgalmairól? volt-e egy emberünk aki hosszú korszakonként vagy egy külhoni hirlapban nemzeti mivelődésünk haladásáról értesítette volna a világot? Jutott-e eszükbe lapszerkesztőinknek egy párizsi, berlini vagy londoni lapszerkesztővel érintkezésbe tenni magát, hogy érdeket gerjesszen működéseink iránt, hogy jelenünk mozzanatait ismertesse, hogy nevezetesebb irodalmi termékeink iránt felhívja a külföld figyelmét? Pedig mind az milyen könnyű lett volna. Pedig mind azt cselekszik a szlávok, a szerbek, a csehek, a lengyelek: állandó összeköttetésben állnak a külhoni sajtóval: vannak a külországok fővárosaiban irodalmi megbízottjaik, kik szellemi érdekeiket folytonosan képviselik, kik jobb műveiket ismertetik, átfordítják, [...] kik semmi alkalmat el nem mulasztanak, melyben nemzetiségük e téren haladását a világ elé hozhatják. [...] nem törekedtünk kifelé hatni.”²⁵

21 Uo., 422.

22 Vö. Uo., 423.

23 Uo., 422.

24 Az irodalmi világ hatalmi viszonyairól, a tranzakciók egyenlőtlenségéről lásd CASANOVA, I. m., 42.

25 JÓKAI, *A magyar irodalom missiója*, 423.

Ebből a felsorolásból, amelyben számba veszi, mit kellett volna vagy kellene tennünk a magyar szerzők és ezáltal a magyar irodalom megismertetése érdekében, világos képet alkothatunk arról, miként érzékelte Jókai a világirodalmi teret. Nem csupán többpólusú, de több centrummal vagy csomóponttal rendelkező térként, amelyet nem elsősorban az írók és az olvasók, sőt nem is a könyvkiadók, hanem sokkal inkább a lapok szerkesztői alakítanak, akiket a 19. század intellektuális véleményvezéreinek tekintett. Jókai tehát felismerte, hogy a 19. század nyomtatott periodikái nemcsak ajánlórendszerek hordozói, hanem maguk is ajánlórendszerként funkcionálnak. Ez azért is figyelemre méltó, mert egybevág az elmúlt évtized periodikatudományának egyik legtermékenyebb felismerésével. J. Stephen Murphy és Mark Gaipa a folyóiratok és hetilapok szerepét a kulturális (túl)kínálat összefüggésében vizsgálta. A szerzőpáros annak a hipotézisnek a bizonyítására tett (sikeres) kísérletet, hogy a periodika formátumából és jellegéből adódóan, így már a 19. században is, a kulturális túlkínálat kezelésének legfontosabb eszközeként működött. A periodika szerintük értelmezhető olyan printmédiumként, amelynek elsődleges funkciója a kulturális túltermelés „menedzselése”, amennyiben a rövid terjedelmű, lapokban megjelenő szövegek valójában „helyettesítő” szerepet töltenek be. A tudósítás egy esemény, a kritika egy másik műalkotás, a regényrészlet vagy mutatvány a teljes mű, egy novella a bennfoglaló kötet vagy a szerző más, terjedelme-sebb művei helyett (is) áll.²⁶ A lapszerkesztők csomóponti szerepének a felismerése azért lehetett Jókai későbbi pályafutása tekintetében kulcsfontosságú, mert a 19. század második felében az irodalom elsődleges médiumává nem a nyomtatott könyv, hanem a periodika vált, és ez a tendencia az olvasás tömegesedésének, demokratizálódásának a folyamatával is egybeesett.

A személyes kapcsolatok fontossága mellett felismerte a folyamatos tematizáció szükségességét is, amelyhez azonban „megbízottakra”, vagyis olyan, a centrumokban élő közvetítőkre van szükség, akik nemcsak képviselik a centrumtól távoli irodalom érdekeit, de képesek azoknak a szövegeknek az előválogatására, amelyek a centrumban is érdekesek lehetnek, valamint ismerik a célnyelvek irodalmának

26 Lásd. J. Stephen MURPHY – Mark GAIPA, *You might also like...: Magazine Networks and Modernist Tastemaking in the Dora Marsden Magazines*, *The Journal of Modern Periodical Studies* 5. (2014/1.), [Special Issue: Visualizing Periodical Networks], 27–68, különösen: 29 skk.

aktuális és kurrens beszédmódjait. Jókai ezt a „képviseleti” vagy ügynői tevékenységet nem egyszerű és biztos sikerrel kecsegtető munkaként írja le, inkább olyan sziszifuszi tevékenységként, amely permanens figyelmet, folyamatos alkalmazkodást és a változásokra való azonnali reagálást követel. A cikkben Jókai egyértelműen állást foglal abban a három „nehéz” kérdésben is, hogy „*ki írjon, hová írjon, mit írjon*”. A magyar irodalom és a magyar szerzők világirodalmi térben való megismertetését és elismertetését Jókai szerint nem lehetséges elérni magyar szerkesztésű, szubvencionált, világnyelven megjelenő lap kiadásával.²⁷ A világirodalmi jelenlét szerinte kizárólag úgy érhető el, ha magyar szerzők művei világlapokba kerülnek bele, mint amilyenek Jókai szerint a *Revue des deux Mondes*, a *Revue contemporaine*, illetve a *Die Grenzboten*.

Jókai tehát azt is felismeri, hogy a nemzeti irodalmi tőke és a világirodalmi tőke értékelési szempontjai nem esnek egybe, vagyis a szövegek kiválogatásának a lehetőségét a centrumban élő, véleményvezér értelmiségi szerkesztőkre érdemes bízni. A „miről beszéljünk” kérdésre adott nem kevésbé radikális válasz a cikk több pontján, nagy nyomatékkal ismétlődik meg: magunkról. Egyrészt, mert ezt más nem teheti és nem is teszi meg helyettünk, másrészt, mert éppen ez lehet érdekes az idegen tekintet számára. Jókai konklúziója nem csupán azért keltheti fel a mai olvasó érdeklődését, mert szóhasználatában Casanova fogalmai köszönnek ránk a 19. század derekáról. Azért is, mert Jókai nemcsak az irodalmi cserefolyamatok, a kulturális transzfer egyenlőtlenségét és igazságtalanságát ismerte fel, hanem ezeknek a folyamatoknak a nyelvvel összefüggő, mégis a nyelven túli, az átélt kultúrában gyökerező komplexitását és szenzibilitását: „Kellene olyan kapacitásokkal tenni magunkat összeköttetésbe, a kik az illető idegen irodalmi metropolis közepében élne, annak az irodalmi nyelvet birják és a mienket értik.”²⁸

Miként valósította meg Jókai azt a stratégiát, amelyet elméletben már 1857-ben felvázolt?

1. Számtalan, ún. „gyenge kapcsolattal” rendelkezett. Az erős kapcsolatokkal ellentétben a gyenge kapcsolatok „döntő szerepet játszanak

27 „Először is nem óhajtom azt, hogy valami nagyobb napilapot subventionáljunk, a mi csak uri segítség mellett volna kivihető, a Nord mintájára. Arra nekünk szükségünk nincs, nem is volna ránk nézve annak semmi értelme.” JÓKAI, *A magyar irodalom missiója*, 426.

28 Uo.

a külső világgal való kommunikációs képességünkben [...], számos társadalmi tevékenységben, a pletyka terjedésétől az állásszerzésig. A gyenge kapcsolatok vagy ismerősök a mi külső világba vezető híd-jaink. Ők azok, akik különböző helyekre járnak, és eltérő forrásokból szerzik be az információkat, mint a közvetlen barátaink.”²⁹ Vagyis különböző irodalmi metropoliszok egymástól távoli irodalmi és művészi köreinek véleményvezéreivel állt összeköttetésben. Tehát nemcsak a nemzetközi irodalmi elittel, hanem a kulturális élet legkülönbözőbb képviselőivel keresett és ápolt kapcsolatot. 1874-es berlini látogatásáról részletesen beszámolt A Hon számára írt „úti képekben”,³⁰ amely ciklusként, önálló kötetben először német nyelven Karl Maria Kertbeny nem túl cizellált fordításában jelent meg, Otto Janke kiadásában.³¹ Az úti képek olvasható annak a dokumentumaként is, miként valósította meg a networkinget Jókai a gyakorlatban. Utazása célját eleve a személyes kapcsolatok építésében határozta meg: „Utazásomnak különben is főcélja volt személyes ismeretségek kötése képviselői és irodalmi körökben; múzeumokról, színházakról, építészeti és művészeti nevezetességekről nem sokat jegyezhettem fel.”³² Jókait Franz Wallner, a Wallner Színház tulajdonosának a felesége, az ismert színművész, Agnes Wallner látta vendégül. Jókai fogadtatásáról, a vendéglátásról a következőket tartotta fontosnak feljegyezni:

[Agnes Wallner – H. Á.] saját uri lakát bocsátva rendelkezésemre, egész ott létem alatt úgy látott el, mint egy fejedelmet – jobban! mint egy testvért! S attól fogva író társaim ki nem bocsátottak kezeik közül; egy nap három lakomát ültem velük végig: vizet nem láttam egész Berlinben soha, de annál több valódi magyar bort, s ha följegyzem, hogy ötven látogatást téve, ugyanannyi helyen ittunk áldomást Magyarorszáért, csak a történelmi adatokhoz maradok hű.³³

29 BARABÁSI Albert-László, *Behálózva. A hálózatok új tudománya: Hogyan kapcsolódik minden egymáshoz, és mit jelent ez a tudományban, az üzleti és a mindennapi életben*, ford. VICSEK Mária, Magyar Könyvklub, Budapest, 2003, xx.

30 Az *Úti képek* A Hon reggeli kiadásának első oldalán, „A »Hon« tárczája” rovatban jelent meg 1874. február 24. és március 12. között. A ciklus része volt a nevezetes Bismarck-„interjú” (Bismarcknál).

31 Maurus JÓKAI's Reisebriefe: von Pest nach Berlin, 18. Februar bis 4. März 1874, [ford. KERTBENY, Károly Mária], Otto Janke, Berlin, 1874.

32 JÓKAI, *Úti képek* = Uő., *Életemből: Igaz történetek, örök emlékek, humor, utleírás*, II., JÓKAI Összes Művei, 414–454, 425.

33 Uo., 435.

A mindössze nyolc, sőt inkább csak hétnapos látogatás alatt Jókai saját „statisztikája” szerint 50 (!) látogatást bonyolított le, naponta három lakomán vett részt. Az *írói és művészi körök Berlinben* című útiképben hosszú lajstromát adja mindazoknak a berlini celebritásoknak, akikkel találkozott, Karl Braun és Agnes Wallner estélyt adtak a tiszteletére, Gisela von Arnim (Achim és Bettina von Arnim leánya) és Hermann Grimm, a nagy hatalmú kritikus Julian Schmidt, kiadója, Otto Janke az otthonukban látták vendégül.³⁴

Az *Úti képek* sietős német kiadása előrevetíti azt is, hogy a szöveg-együttes célja nem csak a magyar olvasók informálása volt a német irodalmi viszonyokról, illetve Jókai német irodalmi piacon elfoglalt pozíciójáról vagy megítéléséről:

A bécsi szerkesztők és pályatársak hűs (Kühl bis ins Herz hinab) fogadása után úgy jött nekem a berlini írók baráti rokonszenve, mint valami tündérmese. Nagynevű, világhírű költők, kiknek műveit a kerek földön minden nyelven olvassák, az első találkozásnál magukhoz emeltek, s a barátság és rokonszenv annyi igaz tanújelével halmoztak el, hogy ez eddig előttem „ismeretlen” élvezet képes lett volna elkábítani, ha nem tudtam volna, hogy ebből az oroszlánrészt nemzetemnek kell hazavinnem.³⁵

Az idézetből világosan kiolvasható, hogy a szöveg kettő, sőt három odaértett olvasót szólít meg egyidejűleg. A német olvasót, akinek azt az üzenetet közvetíti, hogy Jókait a német irodalmi piac és kulturális élet véleményvezérei magukkal egyenrangú partnernek tekintik, magas presztízsű, ünnevelt tagja a világirodalmi térnek. A nemzetközi, vagyis se nem német, se nem magyar olvasó számára pedig

34 Uo., 435–436. Rövid válogatás a Jókai által közreadott névsorból, az újságírók és lapszerkesztők esetében annak az orgánumnak a nevét is megadtam, amelynek a munkatársai voltak: Agnes Wallner, Berthold Auerbach, Robert Schweichel (a Deutscher Schriftstellerverband elnöke), Julian Schmidt, Gregor Samarow (Oskar Meding), Herman Grimm, Gisela von Arnim, Adolf Glaßbrenner (Berliner Montagszeitung), Julius Rodenberg (Der Salon für Literatur, Kunst und Gesellschaft), Gustav Hermann Kletke (Vossische Zeitung), Ludwig Pietsch (Illustrierte Zeitung, Vossische Zeitung, Spensersche Zeitung), Karl August Heigel (Bazar), Paul Lindau (Die Gegenwart), Karl Braun (Spensersche Zeitung), Otto u. Gustav Janke, Heinrich Dorn (karmester), Rudolf Menge (klasszika-filológus), Alexander Duncker (kiadó), Franz / Carl (?) Hoffmann (kiadó), Richard Schmidt-Cabanis (Berliner Montagszeitung), Paul Friedrich Meyerheim (festőművész).

35 Uo., 434–435. Kertbeny fordításában: Maurus Jókai's *Reisebriefe*, 28.

azt kommunikálja, hogy Berlin irodalmi metropoliszként a világ-irodalmi térben olyan pozíciót foglal el, amelynek véleményvezérei a világirodalmi tér alakításában meghatározó szerepet játszanak. Vagyis az *Úti képek* egyszerre pozicionálta Jókait olyan magyar szerzőként, aki a világirodalmi tér egyik centrumában is meghatározó szerzőnek számít, ezzel erősítve a magyar irodalmi piacon betöltött szerepét, és a német irodalmi metropolist a világirodalmi tér olyan kanonizációs erővel rendelkező hatalmi centrumaként, amely befogadóbb és nyitottabb, mint Bécs.

2. Olyan német kiadót választott magának, aki a kortárs világ-irodalom meghatározó szerzőinek volt kiadója, könyvsorozataival egyfajta interfészt hozott létre a populáris regiszter divatos szerzői és a korabeli világirodalom élő klasszikusai között. Rudolf Schmidt német könyvkiadókról szóló összefoglaló munkájában a századfordulón a Janke cég portfólióját a különféle sorozatok bemutatásával, az egyes sorozatokban kiadott szerzők listáin keresztül ismerteti, és igencsak árulkodó, hogy a „Collection Janke” prominens szerzői között Tolsztoj, Dosztojevskij és Turgenyev mellett szerepel Jókai.³⁶

3. Nagy gondot fordított a politikai napilapok és az irodalmi hetilapok, magazinok szerkesztőivel, főmunkatársaival, a nemzetközi sajtóval való kapcsolatok ápolására. Az *Úti képek* tanúsága szerint Jókai a Vossische Zeitung, a Spencersche Zeitung, a Die Gegenwart (Paul Lindau), a Montagszeitung, a Börsen Zeitung, a Berliner Tageblatt, a Magazin für die Literatur des Auslandes szerkesztőségébe látogatott el.³⁷ A szerkesztők egy részével már korábban is levelezésben

36 Rudolf SCHMIDT, *Deutsche Buchhändler, deutsche Buchdrucker: Beiträge zu einer Firmengeschichte des deutschen Buchgewerbes*, Weber, Berlin, 1901–1908: „In fast gleichem Umfang und Format begann Janke 1867 die Herausgabe des »Roman-Magazin des Auslandes«, das eine Auswahl der besten Romane berühmter ausländischer Schriftsteller in tüchtigen deutschen Uebersetzungen brachte, so von A. Wilkie-Collins, [512] Henry Woos, Braddon, Jonge, Ainsworth, Kingsley, Eliot, M. S. Schwartz, Victor Cherbuliez, Erckmann-Chatrian usw. Der Inhalt der Zeitschrift, die von 1876 bis 1879, ihrem Aufhören, unter dem Titel »Romane des Auslandes« erschien, wurde auch in Buchform herausgegeben. Nach und nach sammelten sich 100 Bände in dieser Sammlung an; sie war gleichsam der Vorläufer der später in die Erscheinung getretenen »Collection Otto Janke«, in der neben den schon genannten Schriftstellern hauptsächlich noch vertreten sind: K. Berkow, F. Bodenstedt, J. v. Dewart, Dostojewski, G. Hartwig, M. Jokai, E. A. König, O. von Leixner, G. Raimund, Graf Tolstoi, Turgenjew u. a.”

37 Karl Maria Kertbeny a Janke-féle kiadásban közöl egy passzust, ami a magyar szövegváltozatban nem szerepel, és egyértelműen a német sajtót megszólító utalás: „Bei den meisten Redaktionen der größeren Journale – von denen ich nicht alle in

állt, a személyes kapcsolatfelvételt azonban ezekben az esetekben is elengedhetetlennek tartotta, mert a személyes rokonszenv „többet ér egy hadseregnél”.³⁸

Egyébiránt Berlinben nem is léteznek olyan hírlapok, a miknek jó vagy rossz véleményét pénzen meg lehet venni de igen is meg lehet azokat nyerni egy jó szóval és helyes felvilágosítással s ezt mulasztottuk el eddig, a mihez pedig nem kellett volna egyéb, mint az írói körökkel barátságos érintkezésbe tenni magunkat s aztán a szíves hajlamot, mely irántunk mindenütt mutatkozik Észak-Németországban, alapos és jól szerkesztett ismertetéseivel a magyarországi ügyeknek folyton fentartani. Hanem ehhez bizony ember kell, s a ki ezt feladatának tartsa.³⁹

Jókai számára tehát nyilvánvaló volt, hogy a személyes, sokszor a családi közege is kiterjedő, face to face találkozások *testi tapasztalata* révén válhat a világirodalmi metropolisok világának a részesévé. Bár az egyes nemzeti irodalmak közötti nyelvi idegenség tekintetében az ilyen jellegű személyes kapcsolatok teljességgel indifferensek, a centrum és a periféria alkotói közötti kulturális idegenség áthidalására mégiscsak alkalmasak, amennyiben a személyes kapcsolódás az (európai) kultúra és irodalom értékközösségének a tapasztalatát tette a felek számára megtapasztalhatóvá. Erről tesz tanúbizonyságot Berthold Auerbach 1874. március 7-én Jókainak írott levele is: „Akivel beszéltünk, akinek a szemébe néztünk és a kezét megszorítottuk, annak úgy írhatunk, mint ahogyan beszélnénk vele.”⁴⁰

den wenigen Tagen besuchen konnte, aber ein nächtes Mal zu besuchen hoffe – fand ich Kollegialität entgegengekommen.” Magyar fordításban: „A nagyobb folyóiratok szerkesztősegeiben – amelyek közül valamennyit ebben a néhány napban nem tudtam, de egy következő alkalommal remélek felkeresni – kollegiális fogadtatásban részesültem.” Maurus Jókai's *Reisebriefe*, 29.

38 Uo., 434.

39 Uo., 433–434.

40 „Mit dem man gesprochen, dem man ins Auge gesehen u. dis Hand erfasst, dem kann man gesprochen schreiben.” „Berthold Auerbach – Jókainak [Berlin, 1874. márc. 7.]” = JÓKAI MÓR *Levelezése* (1860–1875), szerk. OLTVÁNYI Ambrus = JÓKAI Összes Művei, *Levelezés*, II., Akadémiai, Budapest, 1973, 496, 920.

Markó Dalma

Metamorfózisok Jókai Fortunatus-történeteiben *

Konrád Miklós a magyar zsidók vallásváltását tematizáló munkájában¹ arra a következtetésre jutott, hogy a hazai irodalomban az „áttérés elítélése legkonzekvensebben Jókai Mór műveiben jelent meg. [...] A *zsidó fiú* című drámájától a századforduló éveiben kiadott regényeiig Jókai üzenete nem változott: az áldozatos hithűség magasztos erény, az áttérés jellemtelenség, az áttérésre való felhívás becstelenség.”² Erre szemléletes példaként szolgálnak a II. Lajos alkincstárnokát, a zsidó hitről keresztényre áttért Fortunatus Imrét³ színre vivő művei, s a rajtuk végzett módosítások is.

A számos historiográfiai értekezés⁴ mellett a konvertita fikcionalizált alakja több szépirodalmi műben is feltűnik,⁵ melyekről Scheiber Sándor készített összefoglaló jellegű gyűjtést,⁶ rövid kommentárokat fűzve a szövegekhez egyes elemeihez. Feljegyzéseiből kitűnik, hogy az alkincstárnok karakterét legtöbbször Jókai Mór használta fel, aki több műfajban is a cselekmény középpontjába állította. A rabbi listáján

* A tanulmány az NKFIH által támogatott OTKA K 146519 „Jókai 200: Jókai Mór Összes Művei kritikai kiadásának bicentenáriumi munkálatai” projektum keretében készült.

1 KONRÁD Miklós, *Zsidóságon innen és túl. Zsidók vallásváltása Magyarországon a reformkortól az első világháborúig*, Történettudományi Intézet, Budapest, 2014 (Magyar történelmi emlékek. Értekezések).

2 Uo., 97.

3 Fortunatus vagy Szerencsés Imre Salamon néven született, spanyol zsidó családba. Elűzetésüket követően Budán telepedett le családjával, ahol házasságtörő viszonyba került egy keresztény asszonnyal. A kivégzéstől csak a kikeresztelkedés menthette meg. Áttérését követően II. Lajos alkincstárnokaként továbbra is pártfogolta egykori hitsorosait, a társadalom azonban kizsákmányoló oligarchaként tartotta számon.

4 Néhány fontosabb: KOHN Sámuel, *Héber kutforrások és adatok Magyarország történetéhez*, Zilahy Sámuel bizománya, Budapest, 1881; BÜCHLER Sándor, *Szerencsés Imre származása*, Budapest, 1937; HARASZTI György, *Az „igazi” Fortunatus*, Történeti Szemle 2005/3–4., 221–239; KOMORÓCZY Géza, *A zsidók története Magyarországon*, I., A középkortól 1849-ig, Kalligram, Pozsony, 2012.

5 Néhány fontosabb: Jósika Miklós: *A zöld vadász*; Szigligeti Ede: *Szerencsés*, Balázs Sándor Mátyás után nevet viselő egyfelvonásosából a *Fortunatus Imre és Mohács előtt* címűek, Móricz Zsigmond: *Fortunatus*; Molnár Ákos: *A hitehagyott*.

6 SCHEIBER Sándor, *Folklor és tárgytörténet*, II., Magyar Izraeliták Országos képviselete, Budapest, 1977, 465–477.

ezek között szerepel *A zsidó fiú* című dráma⁷ – egy hosszú évek múltán megkezdett, újragondolt szövegváltozat elkészült részleteivel együtt –, a *Fortunatus Imre. Egy öreg ember naplójából 1522* című elbeszélés⁸ és a *Fráter György* című regény.⁹ A két drámaváltozat és az elbeszélés kifejezetten az ő alakját tematizálja, míg a regényben fontos mellékszereplőként tűnik fel. Világosan kirajzolódik tehát, hogy volt valami Szerencsés Imre történeti munkákból felsejlő alakjában, ami megragadta Jókai figyelmét és fantáziáját, hiszen a kincstartó története fél évszázadon át foglalkoztatta, Fortunatust megjelenítő alkotásai ugyanis 1843 és 1893 között születtek. Komparatív vizsgálatuk hiánypótló vállalkozás, hiszen a korpuszról összehasonlító elemzések nem készültek, s az egységeit külön-külön vizsgáló munkák száma is csekély.¹⁰ A tudományos közeg leginkább a drámával foglalkozott, azonban részletes elemzést a kritikai kiadáson¹¹ kívül egyedül Szilágyi Márton kiváló tanulmánya¹² nyújt, melyben ő maga is hangsúlyozza, hogy a Jókai pályaképével foglalkozó munkák vagy nem, vagy csak röviden tárgyalják *A zsidó fiút*.¹³

A kritikai kiadás rávilágít arra, hogy Jókai számára a historikusok elemzéseiben¹⁴ fellelhető történelmi tényanyag pusztán a művészi feldolgozás kiindulópontját jelentette, sokszor függetlenedett tőle,

7 JÓKAI MÓR, *A zsidó fiú* = Uő., *Drámák (1843–1860)*, s. a. r. SOLT Andor, Akadémiai, Budapest, 1971, 7–71. [A későbbiekben: *A zsidó fiú*.]

8 JÓKAY [sic!] MÓR, *Fortunatus Imre. Egy öreg ember naplójából 1522 (Regényes krónika)*, Pesti Napló, 1852. június 16., 1–2; június 17., 1–2; június 18., 1–2; június 23. 1–2; június 24., 1–2; június 28., 1–2; július 2. 1–2; július 3., 1–2; július 5., 1; július 7., 1–2; július 9., 1–2. [A továbbiakban: *Fortunatus Imre*.]

9 *A magyar nemzet története regényes rajzokban* II. Lajos uralkodását festő fejezeteit Scheiber kihagyja, minden bizonnyal azért, mert mindössze két alkalommal, csupán említésszerűen tűnik fel Szerencsés Imre.

10 Lásd pl. VAJDA Béla, *Jókai és a zsidóság*, Kármán Könyvkereskedés, Losonc, 1904; BERNSTEIN Béla, *Jókai és a zsidók. Zsidó vonatkozások és alakok összes műveiből*, Garai Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1925; RÉVÉSZ György, *A zsidó Jókai regényeiben*, Magyar-Zsidó Szemle 56. (1939), 145–195.

11 JÓKAI MÓR, *Drámák (1843–1860)*, s. a. r. SOLT Andor, Akadémiai, Budapest, 1971, 737–777. [A továbbiakban: *JMÖM, Drámák*, I.]

12 SZILÁGYI Márton, *Egy legendásított színműírói pályakezdés különös története* = „...Nekem is van egy hőstetem, amivel dicsekedni lehet”, szerk. HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán, Tempevölgy, Balatonfüred, 2023, 15–32.

13 Uo., 16.

14 A kritikai kiadás szerint Jókai potenciális forrásra lelhetett Pray és Istvánffy feljegyzéseiben, Budai Ferenc *Magyarország polgári históriájára való lexikonjában*, a német nyelvű források tekintetében pedig Engel, Fessler és Leipzig történeti munkái merülnek fel lehetséges inspirációként. Erről bővebben: *JMÖM, Drámák*, I., 747.

vagy éppenséggel teljes mértékben ellene ment.¹⁵ A hátrahagyott történeti feljegyzések vázlatossága, néhol ellentmondásossága révén kötetlenebb keretek közt válik alkalmazhatóvá az alkotói szabadság. A munkákban Jókai egy komplex, többdimenziós karakter megalkotásának lehetőségét ismerte fel. A rendelkezésére álló munkák különösen keveset szólnak Fortunatus egykori magánéletéről, javarészt már kincstárnoki minőségében foglalkoznak vele. Jókai pedig éppen az előbbire építkezik: az a minimális magánéleti szál, melyet a historikusok ismertetnek, alkalmasnak bizonyul arra, hogy a szerző valóság és fikció határvonalán egyensúlyozva, az írói képzeletet segítségül hívva kiegészítse a történeti munkák által felvázolt képet. Pontosan ezért az életútnak azt a szakaszát állítja a fókuszba, amely még nem a nyilvánosság előtt zajlott, „a szemünk elől elrejtett életet forrásánál fedi fel”,¹⁶ s nem a hivatalos, kincstárnoki működésére helyezi a hangsúlyt, inkább személyiségének magánemberi aspektusa, valamint a kettő összeütköztetése kerül központi szerepbe a drámában és az elbeszélésben is. Kezdetben a hivatalviselést megelőzően, egyszerű közemberként mutatja meg a főszereplőt, így a későbbiekben az országszerte ismert, uralkodói pártfogás alatt álló, dúsgazdag, kereszténnyé lett kincstárnok mögül felsejlik Salamon, a zsidó fiú.

A 16. századi alkincstárnok történeti munkákban vázolt alakja kiváló alapot szolgáltat egy drámai mű megalkotásához, hiszen életútjának meghatározó fordulatai mind embert próbáló, identitásformáló dilemmákra és tragikus konfliktusokra épülnek. A házasságtörés és a titkos szerelmi viszony által központi szerepet kaphat a társadalmi normákkal való szembeszállásának, valamint az egyén felelősségtudatának kérdése. Ebből következően a feleség és a gyermekek hátrahagyása a lelkiismereti terhekkel szembeni küzdelem megjelenítésének lehetőségét hordozzák magukban. Az elhagyott múlt kísértése visszatérő, baljós érzékeltetése lehet annak, hogy a főhős életében vannak még elvarratlan szálak. Az ebből fakadó felelősségvállalás problematikája pedig erősítheti a tragédia kibontakozásának szükségességét. Az alkincstárnoki rang megszerzése, a hatalmi pozíció és az arra válaszként kapott közgyűlölet, valamint a társadalmi

¹⁵ Uo., 747–748.

¹⁶ Vö. Dorrit COHN, *Áttetsző tudatok*, ford. GÁCS Anna = *Az irodalom elméletei*, II., szerk. THOMKA Beáta, Jelenkor, Pécs, 1996, 84. Cohn a kifejezést E. M. Forster *Aspects of the Novel* című munkájára hivatkozva használja.

elismerés és megbélyegzés ellentéte összetett társadalmi és pszichológiai szituációt teremtenek, melyek akár meg is alapozhatják a központi karakter sorsának tragikus végkimenetelét. Az egyén belső vívódásának bemutatására azonban mégis az áttérés dilemmája bizonyul a legalkalmasabbnak, hiszen a vallásváltás révén az egész személyiségre kiható identitásátalakulás megy végbe. Ez a metamorfózis egyszerűen érinti az egyén szubjektív, belső világát, miközben környezete róla alkotott képét is módosítja, e kettő összehangolása pedig Szerencsés identitásának radikális újradefiniálását igényli. A műfajváltásból adódó eltérő formai követelmények jelentősen módosítanak azon, miként konstruálódik a főszereplő alakja, és ezáltal hogyan formálódik az olvasó zsidóságról alkotott képe.¹⁷ A dráma és az elbeszélés más értelmezési keretbe képes helyezni Fortunatus Imre történetét, a műfajváltás jelentős perspektívaváltást eredményez. Ennek oka, hogy a drámában a cselekmény a karakterek dialógusain és a szerzői utasításokon keresztül követhető, míg az elbeszélés esetében az elbeszélő fölürendelt szöveg háttérinformációkat biztosít az olvasó számára az események történelmi és társadalmi kontextusáról, valamint a szereplők érzéseiről és gondolatairól. A *zsidó fiú* a karaktereket mindössze dialógusaikra hagyatkozva, belső világukat feltárva mutatja be. Az olvasónak saját képzeletére hagyatkozva kell megformálnia a szereplőket, jellemeikről elhangzott szavaik alapján von le következtetéseket önmaga számára. Az elbeszélő explicit kijelentései azonban már tényeket közölnek a karakterek attribútumait illetően. A narrátor külső nézőpontjából motivációik artikuláltabbá válnak. Ezt a megfigyelést rögzíti Thomas Mann, akinek gondolatait Dorrit Cohn szintén felhasználja már idézett munkájában: „A regény pontosabb, teljesebb, értőbb műfaj a drámánál mindabban, ami az ember testi és jellembeli ismereteit illeti, és ellentétben azzal a nézettel, hogy a dráma a voltaképpeni plasztikus költői mű, jómagam inkább valamiféle árnyjátékművészetnek látom, s csakis az epikusán ábrázolt embert érzem kerek egésznek, valóságosnak és plasztikusnak.”¹⁸

17 A Jókai-életműben feltűnő Fortunatus-történetek egyes elemei között eltelt idő nem csupán a szerző Fortunatus-ábrázolásának módjában hozott változást, de a magyarországi zsidóság társadalmi és politikai helyzetének alakulásában is. A kérdéskörben Jókai nemcsak az újságok hasábjain és a parlamentben foglalt állást, hanem szépirodalmi munkáinak zsidóábrázolásával is.

18 Thomas MANN, *Vázlat a színházról*, ford. GERGELY Erzsébet = Uő., *Válogatott tanulmányok*, II., Helikon, Budapest, 1970, 375.

A tizennyolc éves Jókai első irodalmi alkotását, *A zsidó fiút* a Magyar Tudós Társaság 1843-as drámapályázatára nyújtotta be.¹⁹ Ő maga is ehhez köti írói pályafutásának kezdetét.²⁰ A dráma mint az alkotói pálya origója több önéletrajzi ihletésű szövegben is viszszaemlékezik. Az *Önéletrajzomban*,²¹ amellyel, hogy *A zsidó fiú* szintén a karrier kezdőpontjaként tűnik fel, Jókai arról is említést tesz, hogy a dráma egyben a zsidó közösség elnyomatottságára is felhívja a figyelmet. Magát a darabot gyengének tartja, de érdekéért hozzáteszi: volt benne „egy merész emberi eszme, ami a korszellemet félszázaddal megelőzte, egy elnyomott faj szenvedéseinek égrekiáltása”.²² Jókai számára *A zsidó fiú* tehát ténylegesen meghatározó szereppel bírt. Erről árulkodik a sógorától kapott 1843. novemberi levele is, melynek végén az író édesanyja is kíváncsian érdeklődik fia első műve felől: „hát a zsidó fiú mit csinál írj felőle és iparkodj kiadatni”.²³ A zsidó közösség több meghatározó tagja is úgy véli, hogy a dráma a szerző filozofikus megnyilvánulásának kiindulópontja.²⁴ „Providenciális működését a zsidóság érdekében Jókai az irodalom terén kezdte meg” – szögezi le Gábor Gyula, a pesti hitközség főtitkára az Egyenlőségben.²⁵ A következő Fortunatus-történetet, a *Fortunatus Imre* című elbeszélést a Pesti Napló tárcarovata közölte, 1852. június 16-án és július 9-e között. A tartalmi módosítások közül – a későbbi összehasonlító elemzés érdekében – fontosnak tartom megemlíteni, hogy a dráma Kajánja az elbeszélésben Fuggerként szerepel, történetbeli pozícióját és a karakterek közti dinamikát azonban a névváltoztatás nem befolyásolja.

Az Egyenlőség 1887. október 16-i számában olvasható *A Zsidó fiú* című cikk²⁶ ismeretlen szerzője azt állítja, hogy nemrégiben ő maga kereste fel Jókait, és arra kérte, adjon neki egy példányt *A zsidó fiúból*,

19 JMÖM Drámák, I., 737–739.

20 Lásd: 1893. április 9-én Kemény Nándornénak írt levelét: „Októberben lesz az ötven éves írói jubileumom. Ebben a hónapban hirdette ki a Magyar Tudományos Akadémia a legelső munkám (»Zsidó fiú« cz. dráma) fölötti elismerő bírálatát. Ettől a naptól számítom írói pályafutásomat.” Lásd: Uo., 737.

21 JÓKAI Mór *Összes művei*. Nemzeti Kiadás, 1–100., Révai, Budapest, 1894–1898. [A továbbiakban NK 100.]

22 NK 100., 1895, 138–139.

23 JÓKAI, *Levelezés (1833–1859)*, s. a. r. KULCSÁR Adorján, Akadémiai, Budapest, 1971, 13.

24 Lásd: BERNSTEIN, I. m., 7–8.

25 GÁBOR Gyula, *Jókai és a zsidók*, Egyenlőség 1925/34., 11.

26 *A »Zsidó fiú.«* Egyenlőség 1887. október 16., 4–5.

mert sehol sem tudta megvásárolni. „Bizon ön is lekötelezne vele, ha nékem mutatna be belőle egy darabot”²⁷ – feleli az író, majd hozzáteszi, első művét azóta nem látta, hogy 1842-ben Petőfire bízta.²⁸ A dráma kéziratát Jókai 1893-ig valóban elveszettnek hitte.²⁹ Az előkerülésről Szana Tamáshoz írt humoros hangvételű levelet elsőként a Fővárosi Lapok,³⁰ majd az Ország-Világ közölte.³¹ Ebben a szerző önkritikával él többek között egykori forráshasználata kapcsán is.³² Emellett hajdani önmagát a túlvállalás vádjával illeti: „históriai alakok formálásához gyöngécskék a kezeid”, „verselésed nagy bővében van a bombasztoknak, ideád nincs a színpadi technikáról”.³³ A Fővárosi Lapok szerkesztőjével azt is közli, hogy mivel az eredeti drámát elvesztettnek hitte, elkezdte újraírni. A levélhez az új változat eddig elkészült két jelenetét is csatolja. „Toto coelo más darab ez, mint a milyennek az újra megírásához én hozzá kezdtem”³⁴ – teszi hozzá. Az Egyenlőségben megjelent cikk névtelen szerzőjének Jókai a két drámaváltozat közt írt elbeszélés olvasását javasolja, hiszen annak tárgya „Fortunatus Imre – a kérdéses zsidó fiú”.³⁵ A cikk írója ekkor eszmél rá: „Tehát Jókai »Zsidó fiú«ja ugyanegy evvel a történeti alakkal!”³⁶ A rácsodálkozás nem indokolatlan. Bár a dráma és az elbeszélés címe egyazon személyre mutat rá, előbbiben Jókai még a közismertté válás előtti állapotában, „zsidó fiúként” nevezi meg a címszereplőt, utóbbiban azonban már a közszereplőként, kincstárnokként használt névvel fémjelzi alkotását.

A dráma kezdőpontja – in medias res – Salamon érzelmi kitörése. Szerelemtől megtévelyodva kéri Kajántól lánya, Judit kezét. A válasz rámutat a zsidó és keresztény közösség közti társadalmi kontextusra: „Hehe! zsidófiú! – mit álmodtál?”³⁷ A megszólítás aktusa nem a név

27 Uo., 4.

28 A pályázati felhívás kitétele volt, hogy a nevezett darabot idegen kéz másolja. Jókai a feladatra Petőfit kérte fel. Lásd: JMÖM, *Drámák*, I., 737.

29 Uo., 739.

30 *Jókai és a zsidó fiú*, Fővárosi Lapok 1893/3., 97, 827–828.

31 *Jókai Mór, az ő első színdarabjáról*, Ország-Világ 1893/4., 16, 258. [A továbbiakban: Jókai levele Szana Tamáshoz.]

32 Elégedetlenségét fejezi ki, hogy a kronológiai gátak révén még nem olvashatta Horváth Mihály *A magyarok története és Szalay László Magyarország története* című munkáit.

33 Jókai levele Szana Tamáshoz.

34 Uo.

35 Egyenlőség 1887/6., 41, 4–5.

36 Uo.

37 *A zsidó fiú*, 8.

individuális jelölőjén, hanem Salamon származásán, felekezeti hovatartozásán keresztül történik. Kaján egy közösség tagjaként aposztrofálja a fiút, az antropológiai egészét figyelmen kívül hagyva lényegében individualitásától fosztja meg. Salamon ezzel szemben a nevén szólítja Kajánt. A kettejük közt végig megmaradó alá-fölé rendeltségi viszonyt ebben az esetben az egymáshoz való odafordulás, a megszólítás alapozza meg. A narrátor ezzel szemben azon keresztül beszél el a zsidóság kirekesztettségét az elbeszélésben, hogy részletes leírást ad a budai zsidónegyed nyomorúságos körülményeiről, és arról, hogy az ott élő zsidókat „a nemes urak és a szegénység pedig, ahol elől utól kapták, megverték, megdobálták, sőt a mi nem egyszer megtörtént, a szomszéd városnegyedet lakó ráczok ki is rabolták, s megölték őket”.³⁸

Az elbeszélés narratív struktúrája különösen összetett, az egyes szám első személyű elbeszélő ugyanis egyszerre pozicionálja magát a történeti közösség tagjaként és támaszkodik Péter nevű szolgálója beszámolójára, aki egykor Salamon apjának is szolgálatában állt. Vagyis az elbeszélő kortárs, „részleges” szemtanú: van, amit maga is látott, más dolgokat hallott általa ismert személyektől. Az olyan visszatérő formulák, mint az „amilyen büszke, fastuosus embernek ismertük”,³⁹ „a világ sok mindenféle mendemondát összebeszélt”,⁴⁰ vagy „Még én emlékszem arra az elzárt városrészre”,⁴¹ nem pusztán a közösség kollektív emlékezetére utalnak, hanem egyben a narrátor önreflexív stratégiájának részei is, melyen keresztül saját megbízhatóságáról igyekszik meggyőzni az olvasót. Ez a retorika a kvázi defenzív pozícióba helyezi az elbeszélőt: azáltal, hogy folyamatosan megjelöli tudása forrását (a közösség mendemondái, Péter elbeszélése), mintegy előre védekezik a lehetséges kételyekkel szemben. A narrációs eljárás feszültsége azonban éppen abból adódik, hogy míg az elbeszélő deklaráltan közvetítő szerepet vállal, bizonyos pontokon mégis a pszichonarráció eszközével él, amelyhez sem a szóbeli hagyomány, sem Péter szemtanúsága nem biztosíthatott hozzáférést. „[A]z első személyű narrátor nehezebben fér hozzá saját múltbéli pszichéjének feltárásához, mint a harmadik személyű elbeszélés mindentudó narrátora szereplői pszichéjéhez.”⁴² A szövegben Jókai ezt

38 *Fortunatus Imre*, Pesti Napló [A továbbiakban: PN], 1852. július 3., 1.

39 *Fortunatus Imre*, PN, 1852. június 16., 1.

40 *Uo.*, 2.

41 *Fortunatus Imre*, PN, 1852. június 17., 1.

42 COHN, I. m., 105.

paradox módon azáltal teremti meg, hogy a mindentudó elbeszélő Péter látószögéből beszél, ő a fokalizátor, ugyanakkor saját hangja olykor átlépi ennek határait, és az olvasóhoz a „szereplő mentális nyelvén”⁴³ szól.

Kirekesztettségével maga Salamon is tisztában van. A drámában a következőképpen számol be saját jogi és társadalmi kívülállóságáról:

Zsidó vagyok s hazátlan földeden
Nem olyan, mint más isten embere;
Mert gúny tekint szemem közé, s hová
Fejemet lehajtsam, nincsen birtokom;
Kizártatok a lét kényelmiből,
A tisztelet, hir és becsültetés
Számomra nem viruló szép virág.⁴⁴

Úgy gondolja, zsidósága azonban nem jelenthet akadályt a szerelemben. Ugyanakkor a házasság intézményében való részesülés – mint a társadalmi integráció egy formája, és egyben személyes vágya – elérhetetlen számára. Amikor ennek áthidalására Kaján azt a feltételt szabja, hogy Salamon keresztelkedjen meg, ő ezt elutasítja, hiszen ebben az esetben apja kitagadná. A kikeresztelkedés lehetőségével identitása kerül veszélybe, hiszen zsidósága önazonosságának alapját képezi. Elhatározza hát, hogy áttérés nélkül is megszerzi Juditot: „S bár elkárhozzak, ő enyém leend.”⁴⁵ A cselekmény ezen pontján kerül sor elsőként a kárhozat említésére. A dráma tetőpontjához közeledve az átok és a végzet motívumai fokozott intenzitással reprezentálódnak a főszereplő és környezete hanyatlásával párhuzamosan, anticipálva a történet tragikus végkifejletét. Az elbeszélésben szintén nyomon követhető ez a determinisztikus szólam. Elsőként közvetlenül azelőtt érvényesül, hogy Salamon megpillantaná Juditot: „rossznak senki sem születik, hanem a sors kénye-kedve hányja az embereket”.⁴⁶ Ezáltal az erkölcsi hanyatlás kiindulópontjává az elbeszélő a lánnyal való első interakció momentumát teszi. A narrátor megjegyzése magyarázatként szolgál a főszereplő későbbiekben elkövetett, erkölcs-telen cselekedeteire, sőt, részben fel is oldozza őt azok alól. A két

43 Uo., 97.

44 A zsidó fiú, 8–9.

45 Uo., 10.

46 *Fortunatus Imre*, PN, 1852. június 23., 2.

műnem eltérő karakteralkotási technikájából adódóan az elbeszélésben a kívülálló nézőpontnak tulajdonítható antropológiai pozitívizmus számlájára írható a későbbi hanyatlás, a dráma Salamonja ezzel szemben lényegében saját feje felett mond átkot.

A Judit iránt fellobbant szerelem körülményei a drámában tisztázatlanok. Salamon örülete indokolatlannak, a házasodási szándék erkölcstelennek tűnik, ahogyan azt Kaján is megjegyzi: „Eszed lehetne, hisz nem vagy gyerek. / Nőd van neked otthon s porontyaid”.⁴⁷ A *Fortunatus Imre*ben azonban a főszereplő motivációja éppen azért válik érthetőbbé, mert a narrátor képes leírást adni karaktereiről. Ezáltal megismerhetjük a Salamon környezetét meghatározó körülményeket – különös tekintettel családját –, így döntéseinek indítékai észszerűbbé válnak az olvasó számára. A szerző például a drámában a főszereplő édesapját, Izsákot már első feltűnésétől kizárólag egyoldalúan, csak pénzével törődő, fősvény uzorásként viszi színre. Az elbeszélésben azonban a narrátor azt is kiemeli, hogy ő maga is többször találkozott vele, s Izsák „oly alázatosan köszönt mindannyiszor”.⁴⁸ Az elbeszélő szöveg a karakter gyarlóságának árnyalására is tágabb kereteket biztosít. Megtudhatjuk például, hogy Izsák fia feleségét, a fekete szemű Aishát, akinél „az egész zsidósoron nem volt szebb asszony”,⁴⁹ elküldte a kamaráshoz a harmincadok bérére feljogosító papírért, hiszen „Zsigmond úr nagyon szereti a szép fekete szemeket”.⁵⁰ Míg A zsidó fiúban nem esik szó arról, mi jellemzi apa és fiú kapcsolatát, a *Fortunatus Imre* elbeszélője erről is részletesen beszél. Az uzorás erkölcsi romlottságát példázza az is, hogy fiát a szakadó esőben küldi el Fuggerhez üzletelni, és amikor a szombatonként a ház körüli munkákat ellátó Péter felajánlja, hogy elkíséri, nehogy bántódása essék, a következő szavakkal utasítja vissza: „kend nem arra született, hogy ilyen időben egy rossz zsidógyereket kísérgessen az utcán”.⁵¹ Izsák látványosan nem törődik fia hogylétével, ezt bizonyítja azon állítása is, miszerint nem bánná, ha ellensége végezne fiával, hiszen akkor beperelhetné. Családi körülményein kívül magáról a címszereplőről is megtudhatjuk, hogy „valami szokatlan vadság volt éles, fekete szemeiben, mindig úgy járt az utczákon, mintha valaki ker-

47 A zsidó fiú, 9.

48 *Fortunatus Imre*, PN, 1852. június 17., 1.

49 Uo.

50 *Fortunatus Imre*, PN, 1852. július 3., 2.

51 *Fortunatus Imre*, PN, 1852. június 23., 1.

getné, s ő meg-meg akarna állni, hogy visszaforduljon rá; a fal mellé húzódva járt szüntelen, s ha találkozott bármi becsületes emberrel, mintha megijedne tőle, kikerülte”.⁵² Távolágtartása az emberekkel szemben a környezete által tanúsított megvetés következménye, egyfajta belső védekezés, önkéntes elkülönülés.

Mindez azt bizonyítja, hogy az áttérés lehetőségének felmerülésekor teljesen más képpel rendelkezik az elbeszélés olvasója, mint a drámáé. A zsidó fiú Salamonjából előzetes ismeretek nélkül mindössze annyit látunk, hogy a hirtelen fellobbant szerelem hevében képes lenne elhagyni feleségét és gyermekeit, ami a megfelelő háttérinformációk nélkül impulzív, illogikus döntés látszatát kelti. Az elbeszélésből azonban egyértelművé válik, mi az, amiért végül mégis képes a családjával való szakítás mellett dönteni: „Elmérgesülve gondolt sorsára, és végig tekintve mindazon szenvedéseket, miket a mióta eszét tudta, meg kellett érnie, és nem találva semmi okot, mi által azt megérdemelte volna, keserű gyűlölettel látott maga körül mindent, utálta apját, nejét, gyermekeit, a világot, melyben élt, a hazát, melyben bujdosott és a sorsot, melynek alá volt rendelve.”⁵³ „A fantáziának ezen játéka, melyek a valóságban nem létező átlátszóság segítségéhez folyamodnak, annak a hatalomnak lehetnek a metaforái, melynek egyedül a regényíró van birtokában: az írók az általuk teremtett lények belső világát is kedvük szerint feltárhatják.”⁵⁴ Mindezek fényében artikulálttá válnak az áttéréshez vezető motivációk. A drámabeli egyetlen okhoz, a Judit iránt érzett szerelemhez az elbeszélésben hozzájárul még a társadalmi kirekesztettség, Aisah hűtlensége és Izsák ridegsége is. Éppen ezért, míg *A zsidó fiú*ban kezdetben ellenáll a vallásváltásnak, az elbeszélésben ő maga ajánlja azt fel Fuggernek, hiszen gyűlöli életét. A kikeresztelkedés tehát egyszerre válik a megvetett családtól való elszakadás, a társadalmi integráció és a vágyott nő megszerzésének zálogává. Míg áttérése a Fortunatus Imrében önkéntes elhatározás, a drámában Kaján nyomására meghozott, kikényszerített döntés. Salamon az áttérés elutasítását követően az első felvonás hatodik jelenetében megpróbálja erőszakkal elrabolni Juditot. Amikor a lány szerelme, Mór rajtakapja, Kaján üzletet ajánl: nem jelenti fel Salamont, így ő megmenekül a büntetért járó halálbüntetéstől, cserébe azonban át kell térnie. Titkos terve az, hogy ha a fiú konvertitaként

52 *Fortunatus Imre*, PN, 1852. június 17., 1.

53 *Fortunatus Imre*, PN, 1852. június 23., 2.

54 COHN, I. m., 105.

meggazdagszik, hozzáadja lányát, és ő maga részesül a haszonból. Judit Kaján szemében a meghozandó áldozattá, Salamonéban pedig azzá válik, amiért áldozatot kell hozni. Ezt vetíti előre a dráma Vergilius *Aeneis*éből származó kettős mottója is: „Kárhuzatos kincsszomj, mire nem viszed emberi lelkünk!”, „Rettenetes Szerelem, mire nem viszed emberi lelkünk!”⁵⁵ Az idézetek anticipálják Kaján és Salamon lelkének elkárhozását, előre jelzik az olvasó számára, hogy a dráma embertelen cselekedetek színterévé fog válni. A zsidó fiúról írt tanulmányában Szilágyi Márton is e két jelmondat fókuszmeghatározó szerepét hangsúlyozza: „a darab élén található két Vergilius-mottó éppen a szerelem és a pénz által kiváltott, kontrollálhatatlan érzelmek eluralkodására irányítja a figyelmet.”⁵⁶

Jókai az áttérést és annak a főszereplő általi megélését is másként ábrázolja a két változatban. A drámában a kikeresztelkedés okozta identitásválság intenzívebbnek érzékelhető, mint az elbeszélés esetében. Ennek oka, hogy a címszereplő drámabeli monológjai által az áttérés közvetlen, szubjektív tapasztalata kerül a középpontba, míg az elbeszélésben az önnarráció eszközével ezt a szöveg nem teszi láthatóvá. Míg a *Fortunatus Imrében* Salamonnal egyszerűen csak megtörténik a vallásváltás, *A zsidó fiúban* a tényleges, belső metamorfózis dilemmái realizálódnak. Az eddigi Salamont a második felvonás kezdetekor, a szereplők felsorolásánál már „Imre, keresztelt zsidó”-ként tünteti fel a szöveg, explicit módon jelezve az identitásváltást, a névváltoztatáson keresztül. Erre az átváltozásra azonban környezete tagjai eltérően reagálnak. Perényi Imre, az ország nádora, aki keresztapaként vesz részt a szertartáson, a fiú megkeresztelkedését az újjászületéssel azonosítja. Az ő narratívája szerint tehát Salamon, a zsidó fiú meghalt, új élete – Imreként – a kereszttség felvételével kezdődik. Ezt megerősítve hangsúlyozza, hogy újjászületésének köszönhetően immár ő is részese a „honnak, mely eddig csak mostohád volt”.⁵⁷ Az őt korábban, zsidóként elutasító külvilág egyes tagjai most érdekvezérelten közelednek hozzá, képmutató módon továbbra is zsidónak tekintik, ha a helyzet úgy kívánja. Ezt a magatartást példázza az a nemes is, aki a keresztelő után rögtön azt az ajánlatot teszi Imrének, hogy titoknokaként segítsen neki pénzhez jutni, mindezt pedig arra a sztereo-

55 Első: *Aeneis*, III. ének, 56. sor. Második: *Aeneis*, IV. ének, 412. sor. Lásd: JMÖM, *Drámák*, I., 772.

56 SZILÁGYI, I. m., 19.

57 *A zsidó fiú*, 29.

típiára alapozza, hogy így zsidóként szerzett ügyességét tovább kamatoztathatja. Az Imrét továbbra is megvető szereplők közé tartozik Kaján is. A Judittal való házasság feltételül olyan anyagi követelményeket szab, amelyek az apjától és annak vagyonától elszakadt Imre jelenlegi, elszegényedett helyzetében teljesíthetetlenek. Ez az újabb társadalmi gát tovább erősíti a címszereplő helyzetének ellehetetlenülését: korábban zsidósága miatt nem vehette el a lányt, most pedig szegénysége áll célja útjába, így magának az áttérésnek az értelme is megkérdőjelezhetővé válik. Ezt a benyomást erősíti az is, hogy még Kaján is, aki belekényszerítette zsidó identitása hátrahagyásába, annak ellenére, hogy kegyelmes úrnak szólítja, a következő szavakat intézi hozzá: „Bizony zsidó te most is.”⁵⁸ Kaján nézőpontjával néhol maga Imre is képes azonosulni. Új identitásához való ellentmondásos viszonyát jól mutatja, hogy noha korábban megtagadta Izsákot, bizonyos helyzetekben mégis apjaként hivatkozik rá. Ez a beszédfordulat arra utal, hogy a metamorfózis nem teljes, belső azonosulás nem következett be. Az átváltozás elmaradásának kifejeződése Imre vallomása is, amelyben a keresztelési szertartás során átélt élményeiről számol be:

Hol mindenütt hordoztak, nem tudom,
Ugy tetszék, mintha énekhangokat
Körülem zúgni hallottam vala,
Mint messze szélnek búsult fúvatát, –
Komoly beszédet nagy csend közepén.
Sok népet, rám fordítva arcaik,
S hideg víznek fejemre csordulását,
De még hidegebb lélekborzadást.⁵⁹

A „lélekborzadás” kifejezi az új identitás kialakulásának képtelenségét. Az, hogy a megkeresztelkedési szertartás rituális elemeivel sincsen tisztában, szintén alátámasztja, hogy áttérése nem önszántából, hitből történt, hanem külső kényszer hatására, melyet a társadalmi kitisztottság és Kaján zsarolása idéztek elő. A környezete és önmaga áttéréshez való ellentmondásos viszonya az identitásváltás kérdését problematizálja: vajon valóban megtörtént-e a metamorfózis, vagy

⁵⁸ Uo., 32.

⁵⁹ Uo., 30.

az csak formális, látszólagos? Az elbeszélésben a változás elfogadása magától értetődőbbnek tűnik, mivel a szövegben nincs közvetlen utalás arra vonatkozóan, hogy a főszereplő vívódna a kettős identitásával kapcsolatban. Magát a keresztelkedésnek az aktusát és annak személyes megélését nem részletezi az elbeszélő, az átváltozás pusztán külső narratív elemként van jelen, szubjektív aspektusai a háttérbe szorulnak. Az egykori Salamon a történet egy pontján Imreként mutatkozik be Judit kedvesének, Leventának, akit fenyegetéssel figyelmeztet, hogy tartsa magát távol a lánytól. Az áttérésről az olvasó ezt követően értesül, amikor az elbeszélő leírást ad Fortunatus Imre palotájáról: „Ez volt ama zsidó fiú, Salamon, ki megkeresztelkedvén a sacramentomban Imre nevet kapott, a Fortunatust a sors toldotta hozzá.”⁶⁰ A vallásváltoztatást társadalmi pozícióváltás követi: a nemes urak, „látva Imrének szándékaik iránt való engedelmességét, elhatározták magukban, hogy őt megteszik főkincstárnoknak”.⁶¹ Az olvasó a narrátor külső nézőpontjából értesül arról, mi történt a főszereplővel, így a nemesek bizalma és az új társadalmi státusz látszólag megerősíti az új identitást. A dráma szerkezetében az időbeli eltolódás hangsúlyozza, mélyíti el a metamorfózist, a cselekmény ugyanis két év elteltével folytatódik. A főszereplő már nem Imre, keresztelt zsidóként, hanem Szerencsés Imreként tűnik fel a harmadik felvonás elején, a dráma legfontosabb monológjában:

Két esztendő, és mennyi változás!
Egymást felváltó sűrű esemény.
Esténként távol harangszó között
Ha végig gondolok két évemen:
Elbámulok, mik történtek velem!
Úr lettem, és Szerencsés a nevem;
Zsidó fiúból kincstartó levék,
És dúsabb ember nálam messze nincs!
...Szegények ők! életben vannak-e?
Hol hordja őket a lét szélvészé?
Hol, merre járnak fáradtan, aléltnak?
Nem, nem szabad rájuk gondolni többé,
Bérc áll köztünk...a hitkülönbözés. –

⁶⁰ *Fortunatus Imre*, PN, 1852. július 2., 1.

⁶¹ *Uo.*

Ő engem megdagadt, én vissza őt;
Embernek átka engem el nem ejt;
Szerencsés a nevem, bár nem megy el
Egy ember is ablakim alatt,
Hogy vad szemet ne vessen fel reájok;
S mi mind ezekre vitt, a szerelem,
Ez el nem alvó, el nem oltható láng,
Még mostanig elégitetlen ég.⁶²

A monológ Salamon átváltozásának kulcspillantata. Az eltelt két év távlatából a főszereplő önreflexiója azt sugallja, hogy a metamorfózis valóban megtörtént, ugyanakkor az átváltozás ellentmondásosságával, következményeivel is szembesül. A nyitó sorok hangsúlyozzák a változás intenzitását: „Két esztendő, és mennyi változás!”. A felkiáltás nem pusztán az eltelt időt jelöli, hanem a Salamon, zsidó fiú és Szerencsés Imre, főkincstartó közt húzódó, identitásbeli távolságot is. Az „úr lettem” kijelentés a társadalmi felemelkedésre, a hatalom megszerzésére utal, a „Zsidó fiúból kincstartó levék” sor azonban a régi és új identitás közti ellentmondásosságot tükrözi. Amíg tehát társadalmi szinten megtörtént az átváltozás, annak belső integrációja bizonytalan marad. A bizonyosság hiányát az is fokozza, hogy Imre felemlegeti hátrahagyott családját. A „...Szegények ők! életben vannak-e? / Hol hordja őket a lét szélvésze? / Hol, merre járnak fáradtan, alétan?” sorok gondoskodás és az odatartozás nyomait tükrözik, az „Ő engem megtagadt, én vissza őt” kijelentés azonban éppen ennek ellenkezőjét állítja. Ezt erősíti a „Bérc áll köztünk... a hitkülönböztetés” metafora is, a vallási különbség akadályaként jelezve az elválasztottság visszafordíthatatlanságát. Az, hogy Szerencsés arra figyelmezteti magát, „nem szabad rájuk gondolni többé”, azt jelzi, hogy a múlt emlékei még mindig foglalkoztatják, és akadályozzák átváltozásának befejeződését. Emellett egy újfajta társadalmi gyűlölettel is kénytelen szembenézni: a zsidóként elszenvedett kirekesztést a meggazdagodott kincstárnokként tapasztalt irigység és közgyűlölet váltja fel. A vallásváltás tehát nem szabadítja fel a megvetés terhe alól, csupán áthelyezi azt egy másik dimenzióba.

Ezt követően indul meg hanyatlásának legintenzívebb szakasza, ahogy Zsigmond Ferenc fogalmaz, „a tragikus alaknak induló hős

62 A zsidó fiú, 40–41.

a darab közepén hirtelen átváltozik elvetemedett gazemberré”.⁶³ Ezzel párhuzamosan halmozódnak az átok, a végzet és a halál motívumai a drámában. A „Szerencsés” név ironikus felhangot kap, hiszen éppen az áhított cél, a gazdagság és a társadalmi integráció elérése katalizálja az erkölcsi romlást. Szerencsés helyzete egyfajta liminalitásként értelmezhető: identitása két világ között reked, és ez a közties állapot a mindkét közösségtől való elidegenedést eredményezi. A dráma ezen pontján a múlt és a jelen, a szeretet és a gyűlölet, a siker és az elidegenedés metszéspontján egyensúlyozva Szerencsés Imre tragédiája elkerülhetetlenné válik. A kincstartó és az ország hanyatlása szorosan összefonódik az elbeszélés- és a drámaavatózatban egyaránt.⁶⁴

Az utolsó felvonás temetőjelenetében a főszereplő vizuálisan is szembesül binaritásával, amikor a víztükörbe pillant: „A mit megláttam ott, tán arcom az! / Ki vagy te bennem, a ki tetteim / Ellen fölordítasz, jer állj elő!”⁶⁵ A dráma a főszereplő kettősségét tehát saját, szubjektív tapasztalatán keresztül szemlélteti. Ezzel szemben az elbeszélés narrátorának külső nézőpontja leegyszerűsíti a belső válság ábrázolását, az eseményt az arra adott ösztönös reakciók szintjén ragadja meg: „Imre elfeledé e borzalmában, hogy megkeresztelkedett”, majd „öntudatlanul rebegé a zsidó védmondatot”.⁶⁶ Az, hogy a szavakat nem képes pontosan felidézni, identitása teljes összeomlását jelzik. Személyiségének már egyik felével sem képes azonosulni, összeomlása visszafordíthatatlanná válik. Az elbeszélésben ennek hírnöke egy kuvik, amely „háromszor kiáltva le rá a halál jóslatát”,⁶⁷ elrepül felette. A drámában saját édesapja mondja ki rá a végső jóslatot. A megőrült Izsák, saját magát holtnak titulálva szólítja fel fiát: „Elmenj, holnap te is közénk jövendsz”.⁶⁸ Ezzel párhuzamosan a haza sorsát is megjövendőli:

63 ZSIGMOND Ferenc, *Jókai*, MTA, Budapest, 1924, 52. Zsigmond erősen bírálja Jókai pályakezdő darabjának karakteralkotását, lírai stílusát azonban érdemként tartja számon.

64 Utóbbi harmadik felvonásában az országgyűlési jelenetben Perényi nádor kétségbeesetten számol be arról, hogy a török egyre közeledik a határhoz, a lerombolt végvárok sorra buknak el, a hadianyag pótlására azonban egyetlen nemes sem hajlandó pénzt áldozni.

65 *A zsidó fiú*, 64.

66 *Fortunatus Imre*, PN, 1852. július 7., 1.

67 *Uo.*

68 *A zsidó fiú*, 67.

Nem messze van az úrnak napja már.
Távol földekről összegyűlt pogány
Népek kiáltása hallik nagyon,
És Babylon, sok országnak dísze
Pusztúltni fog.⁶⁹

Szerencsés Imre és az ország sorsa párhuzamosan halad a pusztulás felé. A végkifejlet előrevetített tragikumuk mind a dráma, mind az elbeszélés esetében beteljesedik, ám *A zsidó fiú* és a *Fortunatus Imre* lezárása is a probléma komplexitásával szembesíti az olvasót. A drámában a tragédia a temetőből hazatérő Kaján és Szerencsés számára akkor válik teljessé, amikor holtan találják Juditot. Bűnösségük összefonódik: míg a haza elvesztéséért, Nándorfehérvár elestéért letartóztatják Szerencsést, Judit haláláért Kaján felelős, aki önös érdekeit előtérbe helyezve a kincstartóhoz akarta kényszeríteni lányát. Az elbeszélés végén Jókai váratlan megoldással oszlatja el a történet során felépített előítéleteket. Izsák az elbeszélés végén felfedi Fugger előtt, hogy annak rég eltűnt fia nem vízbe fullt, hanem ő találta meg, és sajátjaként nevelte fel Salamont. Ezzel Jókai rávilágít arra, hogy a történetben felhalmozott antiszemita sztereotípiák megalapozatlanok. Az, hogy Szerencsés az országot kizsákmányolva a török kezére játszotta Nándorfehérvárat, nem vallási vagy etnikai hovatartozásának következménye, hanem az emberi gyarlóságé, az erkölcstelenség nem köthető kizárólag egyetlen közösséghez. Jókai cselekményszervezési stratégiája kezdetben mindkét esetben felerősíti az antiszemita előítéleteket, majd a történet végén egy váratlan fordulattal leépíti; a zsidó és nem zsidó szereplőket pedig azonos erkölcsi szintre helyezi. Mindezzel arra irányítja az olvasó figyelmét, hogy a bűn nem származás kérdése, hanem az ember antropológiai adottságainak következménye. Ennek fényében az emberi cselekedetek értékelése független az etnikai vagy vallási hovatartozástól. Haraszi György a valós Fortunatusról szóló tanulmányában megjegyzi, hogy a kincstartó „igazi bűne a mindenkori parvenükre jellemző túlhajtott azonosulási törekvés, a »befogadó« környezet rosszul elsajátított szokásainak túllihegésére irányuló vágy volt”.⁷⁰

Környezete képtelen Szerencsés Imre befogadására, és mint ahogy azt Szilágyi Márton is megállapította, „a darab voltaképpen a zsidók

69 Uo., 63.

70 HARASZI, I. m., 232.

integrálásának a lehetetlenségét állítja implicite (igaz, egy meghatározott történeti korszak viszonyait felvázolva): Szerencsés Imre zsidóként nem lehet részese a magyar rendi világnak, amikor pedig kikeresztelkedik, nem tud mihez igazodni, s beépülésére a keresztény társadalomba sem igény nincs, sem pedig ösztönzés”.⁷¹ Jókai ezt már 1843-as darabjával is érzékelteti az olvasóval. Az ötven évvel későbbi drámaváltozat elkészült két jelenetében azonban még inkább fókuszba kerül a zsidóság marginalizációja, az őket „ért megaláztatások, a kitaszítottság és hazátlanság ábrázolása sokkal nagyobb teret kap, mint az 1840-es évekbeli kéziratban, azaz az újraírás valóban a zsidóemancipáció szükségessége melletti, filantróp, erkölcsi alapozású érvelésként fogható fel”.⁷² Jókai maga is utal erre Szana Tamásnak címzett levelében, amikor önmagát kritizálja debütáló darabja kapcsán: „hogya te ötven esztendővel anticipáltad a zsidó egyenjogusítás kérdését, arra nem találok mentséget. Eredj még vissza az iskolába!”⁷³ A két szöveg keletkezése között eltelt időszakban a magyarországi zsidókérdés jelentős politikai változásokon ment keresztül, amely befolyásolhatta a szerző témához való viszonyulását.

Mivel a teljes átdolgozás végül nem valósult meg, a két drámaváltozat részletesebb elemzését nem tartom célravezetőnek. Említésre méltó azonban, hogy míg az 1843-as verzióban a zsidók diszkriminációja explicit, sérelmező hangnemben jelenik meg, addig az 1883-as változatban már a kitaszítottság általános, köztudatba beépült beszédmódja realizálódik. A kitaszítottság motívuma szintén differenciált: az 1843-as változat több ponton a jogi számkivetettségre helyezi a hangsúlyt, míg 1883-ban a társadalmi kirekesztettség konkrétabb, hétköznapiabb ábrázolása dominál. A zsidókép tekintetében a korábbi változat inkább a „földönfutó”, hazátlan kívülálló toposzát idézi, míg a későbbi változat a „velünk élő idegen” képét jeleníti meg.

71 SZILÁGYI, I. m., 28.

72 Uo.

73 Jókai levele Szana Tamáshoz.

Kubus Kata Virág

„Kád arany helyett, jó uram, pohár víz kedvesebb volna...”

Az értékek relativitása Jókai Mór
Kincses Abdul és Gyáva Izmál című szövegében*

Jókai Mór *Kincses Abdul és Gyáva Izmál* című novelláját 1856 januárjában a Budapesti Viszhang közölte először,¹ és még ugyanebben az évben helyet kapott a szerző *Délvirágok*² című novelláskötetében is. Ahogyan arra a gyűjtemény címe is utal, a novellákat a Jókai által sajátos módon meghatározott Dél tematikája kapcsolja össze. A ciklusban jellemzően a cigány, a kínai és – ahogyan azt a *Kincses Abdul és Gyáva Izmál* című szöveg is példázza – a török történetek szerepelnek. Az elbeszélések többségére jellemző, hogy valamilyen történeti esemény áll a cselekmény középpontjában, ami Jókai anyaggyűjtő forráshasználatát ismerve nem meglepő.³ A novellák alcíme sok esetben a szöveg történeti vonatkozásaira hívja fel az olvasó figyelmét. A *Délvirágok* nyolc novellájából három, a *Perozes*,⁴ a *Kelet királynéja*⁵ és a *Tsong-nu*⁶ a *Históriai novella* műfajmegjelölő alcímet kapta. Ezek-

* A tanulmány az NKFIH által támogatott OTKA K 146519 „Jókai 200: Jókai Mór Összes Művei kritikai kiadásának bicentenáriumi munkálatai” projektum keretében készült.

1 Első megjelenés: JÓKAI MÓR, *Kincses Abdul és Gyáva Izmál*, Budapesti Viszhang 1856/2., 1856/3;

Első kötetmegjelenés: JÓKAI MÓR, *Kincses Abdul és Gyáva Izmál* = Uő., *Délvirágok*, I., II., Emich Gusztáv, Pest, 1856.

Nemzeti kiadás: JÓKAI, *Délvirágok*, Révai, Budapest, 1984, (JMÖM Nemzeti kiadás) 85–111.

2 JÓKAI, *Délvirágok* I., II., Emich Gusztáv, Pest, 1856.

3 Anyaggyűjtő forráshasználatáról többek között Mikszáth Kálmán, Zsigmond Ferenc és Hankiss János is beszámol: MIKSZÁTH Kálmán, *Jókai Mór élete és kora*, II., Akadémiai, Budapest, 1960 (JMÖM), 114.; ZSIGMOND Ferenc, *Jókai*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1924, 55.; HANKISS János, *Európa és a magyar irodalom: A honfoglalástól a kiegyezésig*, Singer és Wolfner, Budapest, 1942, 479–500.

4 JÓKAI, *Perozes* (*Históriai novella.*) = Uő., *Délvirágok*, I., II., Emich Gusztáv, Pest, 1856, 128–167.

5 JÓKAI, *Kelet királynéja* (*Históriai novella.*) = Uő., *Délvirágok*, I., II., Pest, Emich Gusztáv, 1856, 19–104.

6 JÓKAI, *Tsong-Nu* (*Históriai novella.*) = Uő., *Délvirágok*, I., II., Emich Gusztáv, Pest, 1856, 105–127.

ben az esetekben a történetvezetés a valóságillúzió megteremtésére törekszik a korszakban hitelesnek tartott források felhasználásával. Jókai prózaprogramjának összetettségére, a történelmi hitelesség kérdését illetően, Fried István hívta fel a figyelmet a *Kleopátra orra, avagy Jókairól többen sokféleképpen és Jókai prózaprogramjai*⁷ című tanulmányában. Jókai *Egy asszonyi hajszál* című regénye kapcsán meggyőzően érvelt amellett, hogy a „forrásokhoz való szuverén viszony” ellenére a befogadók „történelmi” elbeszélésként is olvashatták a szövegeket. A fikciós próza által használatba vett történeti források funkciójáról a következőket állapítja meg:

Másképpen komponálódik meg az a próza, amelyet előadva nincs kétség a történeti események egymásutánjával összefüggésben, hiszen a hivatkozható források (valamilyen mértékben) hitelesítik. Ellenben a történetíróktól nemigen becsült imponderabiliák, a jelentéktelennek tetsző mozzanatok, tárgyak (mint az asszonyi hajszál) ott rejtőznek a valóban fontos cselekvésekben, feltáratlan okul szolgálnak a váratlan fordulatokhoz. Ehhez ugyanúgy kell a regényírói stratégiának igazodnia, mint az elfogadottnak minősített történelmi regényekben.⁸

A hitelesített történeti forrásokon alapuló események és a történetírói szemszögből „jelentéktelennek tetsző” mozzanatok kettőssége határozza meg a cselekményt.

Ez az általam vizsgált, *Beszély a mostani háborús világból* alcímmel megjelent novellát illetően is érvényes állítás lehet. Az alcím ugyanakkor olyan olvasói utasításként fogható fel, amely arra szólítja fel a befogadót, hogy hiteles, referencializálható történet elbeszéléseként értelmezze a szöveget.

A *históriai novella* alcímmel ellentétben viszont a szintén műfajmegjelölő *Beszély a mostani háborús világból* nem a szöveg történetiségére utal, hanem a történet aktualitására hívja fel az olvasók figyelmét. A novella az éppen zajló krími háború stratégiai szempontból meghatározó ütközetét beszéli el, a történet tehát a korabeli olvasó jelenében játszódik.

7 FRIED István, *Kleopátra orra, avagy Jókairól többen sokféleképpen és Jókai prózaprogramjai*, ItK 2019/2., 222–224.

8 Uo., 223.

Az 1830-as évektől kezdődően a novella és a regény egymástól való elkülönülése folyamatszerűen írható le,⁹ és az elhatárolódási törekvés a novella műfaji kereteinek körvonalazódását eredményezi:

[...] a műfajtörténeti narratívában az ötvenes évek egy három évtizedes differenciálódási, kikülönülési folyamatnak volna a záró periódusa. Az az időszak, amelyben a novella önálló műfajként, véglegesen leválik a műfajok rendszerében már korábban stabil pozíciót elfoglaló regényről és a két műfaj távolsága érzékelhetővé válik. Ez, vagyis az újrafelismerés „nyilvánvalósága” pedig éppen-séggel a megkülönböztethetőség minimális feltétele.¹⁰

Az ebben az időszakban keletkezett Jókai-novellák a műfaji kanonizáció folyamatában is kitüntetett szerepet játszanak: „Jókai novelisztikáját az ötvenes évtizedben nemcsak az tette attraktívvá, hogy a műfaji differenciálódás utolsó időszakára, lezárulásának idejére esett, és ennek köszönhetően a szövegek nem kizárólag a maguk singularitásában, irodalmi műalkotásokként, hanem egy »új« műfaj »képviselésében,« egy műfaj »példáiként« is kanonizálódtak.”¹¹ Már a novella címének a mesehagyományra utaló jelzős szerkezetei és a műfajmegjelölő alcím közötti feszültség is előrevetíti, hogy a metalepszis fikciós alakzata¹² érvényesül a történet kompozíciójában, ez pedig paradigmateremtő gesztusként értelmezhető a szövegben. Gérard Genette a következőkben látja a történelmi elbeszélések fikciós aktusának működését:

[...] mivel mindig olyan részletekről van szó, melyek „nem kitalációk”, s melyek „valódinak hatnak”, ám hatásuk paradox módon – a történelmi elbeszélés fikcionalizálása, mely olyannyira elevenné válik, hogy eljut a tiszta regény fikciós eljárásáig, még akkor is, ha a regényszerű elbeszélésben a hatás szimmetrikusan ellentétes. Mégse túlozzuk el ezt a szimmetriát: a részlet kiválasztása és

9 HANSÁGI Ágnes, *Műfajtörténet, poétika és narráció. Az ötvenes évtized a novella és a Jókai-novellák poétikatörténetében* (Egy komondor naplója, A falu bolondjai, Az én galambom nem vált porrá) = *A kispróza nagymestere*, szerk. HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán, Balatonfüred Városért Közalapítvány, Balatonfüred, 2018, 17–48.

10 Uo., 20.

11 Uo., 26.

12 Gérard GENETTE, *Metalepszis. Az alakzattól a fikcióig*, ford. Z. VARGA Zoltán, Kalligram, Pozsony, 2006, 25–29.

a „kép” beállítása mindkét esetben valami olyasmit sugall, hogy „Láttam, hallottam, ott voltam”, ami egyformán félrevezető és fikcionális a történelmi elbeszélésben és a regényben.¹³

A *Kincses Abdul és Gyáva Izmaél* című novellában az olvasó életvalósága és a mesei hagyomány egyidejűsége működteti a történetet, ez a kettősség pedig nem feszíti szét a novella műfaji kereteit, azonban a meta-lepszis fikciós alakzata¹⁴ a műfaji kommunikációnak formáját teremti meg, amely előrevetíti a századfordulós modernség egyik fontos műfajának, a fantasztikus mesenovellának az elbeszélői hagyományát.

A történet jelenidejűségét nemcsak az alcím, hanem a narráció is több helyen alátámasztja a szövegben. A kor olvasója a háború helyszínének konkrét megnevezése nélkül, már a címből és az alcímből asszociálhatott arra, hogy a szöveg kontextusa a krími háború lehet. A korabeli napi sajtó rendszeresen hírt adott a hadi cselekmények alakulásáról,¹⁵ melyeket az olvasók részéről nagy érdeklődés övezett. A kialakult helyzetnek ugyanis közvetlen hatása volt a magyar kereskedelmi kapcsolatokra és érdekekre.¹⁶ Az 1849-ben még szövetséges Ferenc József és Miklós cár egymás ellen való fordulása,¹⁷ az európai erőegyensúly megbomlása és a kereskedelmi utak átjárhatósága miatt aggodó nagyhatalmak aktivizálódása nyomán felcsillant a remény Magyarország függetlenségének visszanyerésére.¹⁸ A magyar emigráció

13 Uo., 83–84.

14 Uo., 82–85.

15 Többek között: Ismeretlen szerző, *Törökország*, 1853. december 15., 73; Ismeretlen szerző, *Külföld. Tudósítások a harczterekről.*, Budapesti Hírlap 1854. május 21., 2892; Ismeretlen szerző, *Törökország*, 1854. június 2., 8; Ismeretlen szerző, *Külföld. Tudósítások harczterekről. Délkeleti csatátér*, Budapesti Hírlap 1855. október 2., 10; B. József, *A háboru Ázsiában*, Pesti Napló 1855. október 29., 1. stb.

16 Az érdeklődés okáról irodalmi vonatkozásban lásd: „A magyar közvéleményt a háborúval kapcsolatban erősen foglalkoztatta Ausztria állásfoglalása. Ausztria ugyanis [...] diplomáciailag is tiltakozott a dunai fejedelemségekre igényt tartó orosz expanzió ellen, mert a dunai hajózások szabadságát veszélyeztette – sőt a törökök és a szövetségeseinek balkáni ellentámadásával párhuzamosan Szerbia határán katonailag is fenyegető pozíciót foglalt el, úgy, hogy 1854 nyarán Oroszország nem utolsósorban ezért volt kénytelen kiűriteni a dunai fejedelemségeket. Ausztriának ez a magatartása természetesen némi reményeket keltett az ellentétből nemzeti hasznát vő magyar közvéleményben.” VÖRÖSMARTY Mihály, *Kisebbségi költemények*, III., kiad. HORVÁTH Károly – TÓTH Dezső, Akadémiai, Budapest, 1962 (VMÖM). 575.

17 BODNÁR Erzsébet, *A krími háború (1853–1856). Előzmények és diplomáciai csatározások*, Századok 2001/1., 137.

18 ARBANÁSZ Ildikó – CSORBA György, *Kmety György emlékirata Karsz erődjének 1855. szeptember 29-i védelméről*, Hadtörténelmi Közlemények 2005, 297.

nem csupán a diplomácia szintjén aktivizálódott.¹⁹ A szabadságharc bukása után becslések szerint több mint ezer magyar emigrált az Oszmán Birodalomba.²⁰ A krími háborúban az oszmán oldalon volt 1848-as magyar honvédek és honvédtisztek is harcoltak.²¹ A háború Jókait is élénken foglalkoztatta, az ottani események nem csupán a *Kincses Abdul és Gyáva Izmál* című novellájának alkották referenciális hátterét. 1855-ben *Véres könyv*²² címmel megjelent egy novelláskötete, mely a *Csataképek a jelenkori háborúból* alcímet kapta. A kötet alcíme a *Kincses Abdul és Gyáva Izmál*hoz hasonlóan reflektál arra, hogy a szöveg egy aktuális háborút tematizál. A szerző sajtó alá rendezett följegyzéseinek kritikai kiadása a következőképpen világít rá az orosz–török konfliktus témájának megjelenésére az író további szövegeiben: „Az orosz–török háborúról szól két elkésett, 1856-ban keletkezett novellája: *Az örök harc*, valamint a *Kincses Abdul és Gyáva Izmál* című.”²³ Az „elkésett” jelző itt a *Véres könyv* megjelenésének viszonylatában értelmeződik. A két novella viszont, annak ellenére, hogy valóban a háborút tematizáló kötet megjelenése után keletkezett, nem tekinthető elkésettnek a téma aktualitását illetően. Az 1856-os háborús események újabb fordulatokat hoztak, melyekről az addigiakhoz hasonlóan beszámolt a korabeli sajtó, ezek pedig újabb inspirációt jelenthettek Jókai számára.

Mivel nagy volt az olvasói érdeklődés, a lapok igyekeztek minél sűrűbben tudósítást közölni a háború aktuális fejleményeiről. Ezek a cikkek sok esetben először nem teljesen objektív, vagy nem teljesen pontos leírásokat és információkat közöltek, de a tudósítók folyamatosan törekedtek az információk hitelességének igazolására.²⁴

19 Az emigrációról lásd: CSORBA György, *Az 1848–49-es törökországi magyar emigráció története*, Hadtörténelmi Közlemények 1999, 1–10.

20 Uo., továbbá: Barbara JELAVICH, *A Balkán története*, I., Osiris, Budapest, 1996, 274.

21 „1854 februárjában Guyon Richárd (Hursit Pasa) mellett számos magyar, lengyel, brit, francia és más nemzetiségű tiszt érkezett Karsba. A magyarok közül ott találjuk többek között Kohlmann József vezérkari másodfőnököt, Stein Miksát, Frits Gusztávot, Papp Jánost, Tüköry Lajost és Schneider Antalt.” ARBANÁSZ Ildikó – CSORBA György, *Kmety György emlékirata Karsz erődjének 1855. szeptember 29-i védelméről*, Hadtörténelmi Közlemények 2005, 299–300.

22 JÓKAI, *Véres könyv*, Heckenast, Pest, 1885.

23 JÓKAI, *Egy magyar nábob*, II., kiad. SZEKERES László, Akadémiai, Budapest, 1962, (JMÖM), 342.

24 Szilágyi Márton két kurrens szakirodalmi forrásra hívja fel a figyelmet, melyek alapján az olvasók mégis pontosabb és valamivel objektívebb információkhoz juthattak: *Egy megkomponált novelláskötet a háborúról és az oroszokról – s még sok minden másról* című tanulmányában: *Hírlap-szótár az orosz–török viszály előidézte háborúnak*

Már a novella első mondatából kiderül, hogy a történet helyszíne Karsz városa, melynek háborús helyzetéről és kulcsszerepéről a Budapesti Hírlap és a Pesti Napló is rendszeresen beszámolt olvasóinak 1853 és 1856 között. Karsz helyzete kulcsfontosságú volt gazdasági szempontból,²⁵ így a lapok nagy figyelmet szenteltek az ostrom alakulásának. A hírközlési eszközök technikai színvonalából adódóan viszont előfordult, hogy egy-egy sajtóorgánumban hiteltelen forrásból származó hír jelent meg. A tények hiteltelenségére általában reflektáltak a szerkesztők, később pedig a megfelelő információ birtokában pontosították őket. Több alkalommal jelent meg álhírként Karsz városának bukása, ezekre a Budapesti Hírlap cikkei mindig reagáltak,²⁶ eloszlatták az olvasókban esetlegesen felmerülő kételyeket. 1855 októberében és novemberében viszont már az orosz túlerőről és Karsz városának bekerítéséről szóltak a hírek, végül november 28-án Karsz vára megadta magát az oroszoknak. Erről december közepén a Budapesti Hírlap a következő sorokban értesítette olvasóit:

Karsz bukását a varsói távirati tudósítás megerősíti. A vár feladása nov. 28-án történt. A „Morning Post” tehát jól volt értesülve, midőn ezt írta: „Sajnálattal közöljük, hogy hiteles tudósítások érkeztek, melyek Karsz sorsa felől többé semmi kétséget nem hagynak fenn. **Izmail pasának** [kiemelés tőlem – K. K. V.] s még egy tisztnak sikerült az orosz előőrsök éberségét megcsalni s megmenekülni. Midőn ők Karszt elhagyák Williams tnök az éhinség által kényszerítve lőn parlamentár lobogót küldeni az orosz táborba s kapitulatot ajánlani.”²⁷

magyarázatára: Betűrendbe szerkesztett segédkönyv hírlapolvasó számára, Németből, Edelmann Károly, Pest, 1854. A kötet a fontosabb háborús helyszíneket és személyneveket szedi betűrendbe, illetve alapvető információkkal jellemzi is azokat. Ezenkívül szintén 1854-ben megjelent egy háborús történeti jegyzetekkel ellátott kötet: *Az orosz-török háború történeti jegyzetekkel, okiratokkal, a szereplő jelesb férfiak, vezérek életrajzával, földabroszokkal és útközeti térképekkel felvilágosítva*, szerk. FÉNYES Elek, Landerer és Heckenast, Pest, 1854.

25 SZALISZNYÓ Lilla, *Palmerston és a krími háború*, Aetas 2009/3., 51.

26 Három egymást követő lapszám hírei a karszi hadszíntérről: Ismeretlen szerző, *Külföld. Tudósítások a harcztékekről*, Budapesti Hírlap 1855. december 11., 43.; Ismeretlen szerző, *Külföld. Tudósítások a harcztékekről*, Budapesti Hírlap 1855. december 12., 46.; Ismeretlen szerző, *Külföld. Tudósítások a harcztékekről*, Budapesti Hírlap 1855. december 13., 58.

27 Ismeretlen szerző, *Külföld. Tudósítások a harcztékekről*, Budapesti Hírlap 1855. december 17., 65.

A Morning Postban megjelent tudósítás szubjektív jelzőt használva foglal állást az oszmán oldal mellett. Jókai novellájában a központi szereplő neve Izmal, de a hangzásbeli hasonlóság alapján feltételezhető, hogy a név nem csupán a szerző fantáziájának a szüleménye. A háborús tudósításokban többször is felbukkan Izmail²⁸ pasa neve, tehát a történeti alak nem volt az olvasók számára ismeretlen. Az irodalmi szöveget olvasva a befogadók így a karszi háborús tudósításokban szereplő Izmail pasára asszociálhattak a két névalak hasonló hangzása miatt. A kontextusban minden adott volt ahhoz, hogy a névválasztás irodalmi játékként működjön. Izmail pasa viszont, akinek heroikus megmeneküléséről a Morning Post is beszámol olvasóinak, csak a háború alatt viselte ezt a nevet és tisztséget. Itthon Kmety György néven ismerjük.²⁹ Kmety György 1848-ban a magyar fronton is harcolt, szerepe pedig fontosnak bizonyult a krími háborúban, háborús hőstettéért a legmagasabb oszmán-török érdemrenddel tüntették ki.³⁰ Kmety hőstette inspirációként szolgálhatott Jókainak a szöveg megírásakor, a novella elemeinek nagy része azonban nem egyeztethető össze Kmety György katonai pályájával és életútjával. Mivel a névváltozat hasonló hangalakja önmagában utalásként volt értelmezhető a korban (a hőstett pedig valós elemnek tekinthető³¹), a politikai állásfoglalás miatt a korabeli sajtóban való megjelenés is szükségszerűvé tette, hogy az író fiktív elemekkel egészítse ki a történetet. A Jókai által megírt Izmal karakter és Kmety György életútja és habitusa között azonban hiba volna egyenlőségjelet tenni. Az elbeszélő nem kis iróniával jegyzi meg, hogy Izmal nem ment harcolni akkor sem, amikor Karsz városában már a nők is harcba szálltak a város védelméért, pedig minden fizikai adottsága meglett volna hozzá.³² A hazaszeretetből fakadó küzdelem számára tehát nem jelentett motivációt a történetben, gyávasága erősebbnek bizonyult. A félelem érzetét a novella tetőpontján csak a szerelem volt képes felülírni, ez

28 Többek között: Ismeretlen szerző, *Dunai fejedelemségek*, Budapesti Hírlap 1854. január 4., 11; Ismeretlen szerző, *Hadi mozgalmak*, Budapesti Hírlap 1854. augusztus 1., 4. stb.

29 „A krími háború idején önkéntesként ismét török katonai szolgálatba állt, hiszen a kezdeti események reményt adtak egy esetleges Ausztria elleni háborúra, de legálábbis az oroszok elleni harcra.” ARBANÁSZ–CSORBA, I. m., 297.

30 Uo., 307. „Karsi hőstetteikért Kmetyt és Schwarzenberget a legmagasabb oszmán-török érdemrenddel, a Mecidiye-rend különböző fokozataival tüntették ki.”

31 Kmety György hőstettéről emlékiratában is beszámol, erről bővebben lásd: ARBANÁSZ–CSORBA, I. m.

32 JÓKAI, *Kincses Abdül és Gyáva Izmal*, Budapesti Viszhang 1856/3.

pedig olyan fordulatot hozott, mely az egész városra hatással volt. Adamikné Jászó Anna a történet cselekményét egy mondattal, a következőképpen foglalja össze: „Mese a gyávából lett hősről, a szerelem teszi hőssé.”³³ A történetben tehát a hazaszeretet magasztos eszménye és a városvédők hősiessége helyett egy meseszerűen banális, egyént érintő érzelem, a szerelem mentette meg a várost. Zsigmond Ferenc monográfiájában a következőképpen világít rá a *Perozes* című novella és a *Kincses Abdul és Gyáva Izmál* karakterábrázolásainak párhuzamára: „Akármilyen kifogyhatatlan is Jókai mesetermő képzelete, egészen természetes dolognak kell tekintenünk, hogy a körülbelül kétezer nyomtatott ívre terjedő könyvrengetegben jó egynéhány ismétlődő helyzet is akad [...]. Gyáva Izmál jellemének átalakulása, elejétől végig Perozes esetének második kiadása.”³⁴ A meseszerű történetvezetés mindkét esetben történeti kontextusban jelenik meg, a cselekményszál pedig több ponton hasonló. A *Kincses Abdul és Gyáva Izmál* esetében többek között az egyéni és a társadalmi értékek relativizálódásából adódik a szöveg ironikus alaphelyzete, Izmál végletes, karikatúrisztikus ábrázolása pedig fokozza ezt a hatást. Szinnyei megjegyzően érvel amellett, hogy a humor forrása a szöveg nyelvezetéből is adódik: „[...] humoros hatású ellentét van a keleti emberek világos stílusa, alázatoskodó udvariassága, hódoló ömlengése, kegyes szentenciózussága és a mi rendes európai beszédünk között. A hatásnak ezt az eszközt is gyakran használja keleti tárgyú novelláiban (pl. *Kincses Abdul és Gyáva Izmál*, 1856) és regényrészleteiben.”³⁵ Szinnyei rámutat arra is, hogy a mese műfajából adódóan végletes és kiszámíthatatlan fordulatok határozzák meg a történet cselekményét: „A *Kincses Abdul és Gyáva Izmál* (*Beszély a mostani háborús világából*) mese, ennek minden túlzásával és valószínűtlenségével a lomha gyávából egyszerre csodás hőssé változó fiatalembről. Látjuk, hogy ezt a tárgyat már harmadszor írja meg. Kitűnő humora miatt ma is kedves olvasmány.”³⁶

Ebből adódik, hogy a szöveg szerveződését több síkon is a szimbolikus rend határozza meg. A túlzás és az ellentét alakzata mindvégig a szöveg fontos szervezőelemei. Roland Barthes az S/Z-ben meggyő-

33 ADAMIKNÉ JÁSZÓ Anna, *A Véres könyv és a leplező nyelv. Jókai török témájú novellái az 1850-es években*, Magyar Nyelvőr 2022/3., 317.

34 ZSIGMOND, I. m., 383–384.

35 SZINNYEI Ferenc, *Humoristáink a Bach-korszakban*, Irodalomtörténet 1934/8., 185.

36 SZINNYEI, *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban*, I., Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1939, 234.

zően érvel amellett, hogy „az alakzatok közül a legszilárdabb az ellentét [...]”.³⁷ Mivel az elemek egymással való szembenállásának stabilitása nagymértékű, az állapotból való kibillenést meghatározónak tartja az irodalmi szövegek szerkezetében:

Nem egyszerűen arról van szó, hogy az ellentét két eleme valamilyen vonás meg- vagy nemlétében különbözik egymástól (ami rendszeren a paradigmaticus oppozíció esete); az ellentét esetében mindkét elem megjelölt: különbözőségük nem valamiféle komplementer, dialektikus mozgásból (az üres, szemben a telivel) fakad; az ellentét két állig felfegyverzett, egymással rituálisan farkasszemet néző teljesség csatája; az ellentét az adott, örök, örökké visszatérő szembenállás alakzata: a jóvátehetetlen alakzata. Az ellentét két oldalának bármilyen összekapcsolódása, elegyedése, kibékítése, egyszerűval bármiféle áthatolás az ellentét falán törvényszegés, transzgresszió.³⁸

A *Kincses Abdul és Gyáva Izmál* alapmotívumát két ellentétpár összefonódása alkotja: a gazdag/szegény és a bátor/gyáva. A címben szereplő „kincses” és „gyáva” jelzők ugyanis egymásnak nem ellentétei, a történet első felében mégis úgy tűnik, hogy aki gazdag, az bátor is, aki pedig szegény, az gyáva is. Ez az állapot retorikailag egyfajta „többletet” eredményez,³⁹ melynek Barthes a következőkben látja szerepét: „Pontosan ezáltal a többlet által, mely azután furakszik a szövegbe, hogy az a retorika szintjén kellőképpen telítődött, pontosan ezáltal mesélhető el valami, veszi kezdetét az elbeszélés.”⁴⁰ Az állapot létrejötte után a háborús helyzet relativizálja az alapvető értékeket, így a történet elején még fukar Abdul adakozóvá válik, hiszen az arany értéke is megkérdőjeleződik – a történet egy pontján egy pohár víz bizony többet ér. Izmál esetében a helyzet dinamikáját pedig a szerelem képes megváltoztatni, ezáltal szükségszerűen jön létre az ellentétek között a „transzgresszió.”

Az ambivalencia a novella történeti kontextusát is meghatározza. Jókai ugyanis az oszmán vereség ellenére Karsz városának megmenekülését írta meg *Kincses Abdul és Gyáva Izmál* című novellájában.

37 Roland BARTHES, *S/Z*, ford. MAHLER Zoltán, Osiris, Budapest, 1997, 43.

38 Uo., 43.

39 Uo., 43–45.

40 Uo., 45.

Arról nincsen pontos információnk, hogy mikor írhatta Jókai a novellát, de az biztos, hogy a szöveg megjelenésekor Karsz városa már másfél hónapja orosz kézen volt. A korabeli olvasó befogadói tudásának kontextusában a megjelenéskor tehát úgy konnotálódhatott a történet, hogy Jókai a valós eseményekkel ambivalens perspektívát ágyazott a történet cselekményébe, a háború végkimenetelét a tapasztalati valóságot figyelmen kívül hagyva ábrázolta. Todorov az általunk ismert világ és egy ezzel összeférhetetlen, másik világban bekövetkezett esemény kettősségében látja a fantasztikus irodalom működési struktúráját.⁴¹ Az általam elemzett szöveg esetében ez a kettősség a tapasztalati valósággal ellentétes végkimenetelt tesz lehetővé. Az így létrejött ambivalencia számos értelmezési perspektívát kínál az olvasó számára, a történeti kontextus pedig a korban megteremti annak a lehetőségét, hogy a szöveget parabolaként lehessen olvasni.

Az európai közvélemény a térség hatalmi egyensúlyának megtartását látta elsődleges célnak, melyet az orosz győzelem teljesen felborított volna.⁴² Mivel a krími háborúban Ausztria kezdeti állásfoglalása magyar viszonylatban is reményeket keltett,⁴³ nem meglepő, hogy Jókai szövegében az Oszmán Birodalomra és oszmán kultúrára vonatkozó jelzők pozitívak (ilyen például a „szép muzulmán város” stb.), a nyelvi elemek tehát végig alátámasztják a magyar nézőpontot. A mesei formulák keverednek a történeti, referenciális elemekkel, mind a narratíva, mind pedig az oszmán kultúrát és a muzulmán hitvilágot illetően. A szerző sok esetben releváns, hiteles információkat vesz alapul, ugyanakkor a novella számos mozzanata az orientalizmus sztereotipikus leírásait tartalmazza. A jelenség jól megfigyelhető a szöveg következő soraiban is: „A keleties városokban ilyen szép egyetértésben szoktak egymás mellett állni a kicsinyek és nagyok, kunyhók és

41 Tzvetan TODOROV, *Bevezetés a fantasztikus irodalomba*, ford. GELLÉRI Gábor, Napvilág, Budapest, 2002, 24–38.

42 „Az európai társadalmakban az 1848-49-es események és Oroszország általi vérbefojtásuk még elevenen élt, ezért valószínűnek tűnt az, hogy pozitívan fogadná az európai közvélemény az oroszok elleni háborút. A francia és angol kormányzati körök ezt érzékelték, és szinte minden vezető politikusnak volt elképzelése arra vonatkozóan, hogyan óvható meg a legyengült Török Birodalom Oroszországtól.” BODNÁR Erzsébet, *A krími háború (1853–1856). Előzmények és diplomáciai csatározások*, Századok 2001/1., 141–142. A térség hatalmi egyensúlyának megtartásáról lásd: Barbara JELAVICH, *A Balkán története*, I., Osiris, Budapest, 1996, 245.

43 ARBANÁSZ–CSORBA, I. m., 297.

paloták.”⁴⁴ Jókai szerint tehát a „keleties városok”-ra általánosan jellemző, hogy a társadalmi különbségek élesen megmutatkoznak a városképben, mert a társadalmi rétegek a térben nem különülnek el annyira, mint az európai városokban. David Sibley *A bináris város*⁴⁵ című tanulmányában rávilágít, hogy a városképekben megjelenő ket-tősség a nyugati társadalomban szükségszerűen konstruálódik meg:

[...] a térnek az eddigi kritikai vizsgálatnak alávetett bináris felosztása nem csupán az arisztotelészi filozófia terméke, hanem mélyen benne gyökerezik a nyugati társadalmakban, a „nyugati szelf” szociális és materiális megkonstruálódása miatt. [...] az olyan oppozíciók, mint a kívül-belül, közösségi-privát, azonos-másik áthatják a nyugati kozmológiákat, és hogy a társadalom, a gazdaság és a tudattalan hogyan kapcsolódik be a bináris kategorizációk termelésébe.⁴⁶

A novellát a Sibley által meghatározott ellentétpárokhoz hasonlók kísérik végig, melyek jellemzően a társadalmi helyzetre reflektálnak. Ezek sokszor a térérzékelésben és a városképben még élesebben jelennek meg, mint ahogy azt a nyugati kultúrkörben megszoktuk, hiszen a város nem tagolódik negyedekre a társadalmat meghatározó anyagi helyzet szerint – gazdag és szegény egymás mellett él. Ezt a szöveg következő részlete is alátámasztja: „A nagy, erős kastély néhány lépésnyire még előbbre is áll a sorban, míg a rozzant házikó hátrafelé húzódni látszik, amint illik, ha egy fényes és egy rongyos személy áll egymás mellett az utcán.”⁴⁷ A térbeli elrendezés tehát meghatározó, az utcafronttól való távolság reprezentálja a ház lakójának vagyoni helyzetét és az illem szerint való megjelenést. A térelrendezés viszont nemcsak horizontálisan, hanem vertikálisan is meghatározó, ugyanis Gyáva Izmaél az elbeszélés szerint „süllyedt házban lakott”. A novella két főszereplője azonban nem csupán anyagi és társadalmi helyzetében különbözik egymástól.

Mivel a történet szerint egymás mellett élnek, a különbség kiélezetten látszik házaik és életmódjuk között, viszont a nevük előtt álló jelzők, a „kincses” és a „gyáva” nem alkotnak ellentétpárt. A novella

44 JÓKAI, *Kincses*.

45 DAVID SIBLEY, *A bináris város*, ford. TAKÁCS MÓNICA, *Thalassa* 2004/1., 33–52.

46 Uo., 40.

47 JÓKAI, *Kincses*.

később „fényes” és „rongyos” személyként is jellemzi a két szereplőt, jól látható tehát, hogy ezek sem ellentétpárként jelennek meg a szövegben. A karakterek személyisége is különböző. Az egyes szám harmadik személyben beszélő narrátor omnipotens, külső elbeszélőként számos helyen humorosan, ironikus hangnemben mutatja be az egyes szituációkat, betekintést nyújt a szereplők gondolataiba. A történetmesélés ívében Jókai explicit ellipszissel jeleníti meg, hogy az oroszok megtámadták Karsz békés városát. A háború kitörésével az értékek relativizálódnak, és ebben a helyzetben csak az emberi személyiség és a viselkedés lesz az, ami sorsdöntő fordulatot képes hozni.

A következő szövegrészlet rávilágít arra, hogy a történet szerint egész Kis-Ázsiában „gyermek avagy hetven éves, szatócs avagy teherhordár, gazdag és szegény, boldog ember, boldogtalan”,⁴⁸ egyszerűen mindenki harcba szállt a hazáért, kivéve Gyáva Izmált. Izmál gyávasága a szövegrészletben hiperbolikus szerkezeten keresztül jelenik meg. Míg az összes férfi a fronton volt, Izmál otthon maradt. Egyetlen időtöltése az volt, hogy Kincses Abdul leányát, Fatimét figyelte saját, megsülyedt portájáról. A leány házuk ablakában tűnt fel időnként, Izmál számára elérhetetlen magasságban. A térelrendezés itt is meghatározóvá válik, a leányt paradicsomi, mennybéli magasságokba emeli a kettejük között lévő távolság: „Ember azt ki nem mondhatja, hogy minő szép volt az a leány, a ki onnan a kerek ablakból reá tekintett; így néznek le talán a paradicsomból a bájos hurik, a kiknek még csak annyi dolguk sincs, hogy virágokat öntözzenek. Hahj, csak az a menyország olyan magas ne volna!”⁴⁹ Abdul házának magassága tehát a mennyországként, lánya pedig az iszlám hitvilág túlvilági nőalakjaként jelenik meg Izmál számára. Fatima az iszlám hitvilágban Mohamed próféta lánya, így a Fatime alakváltozat és a karaktert leíró tulajdonságok (például kék szem) is számos konnotációt érvényesítenek.

Az oszmán győzelmet Jókai történetében egy csodával határos mesei fordulat hozza meg. Amikor az orosz sereg kezd felülkerekedni az oszmán népen, Kincses Abdul egy kád aranyat ajánl annak a vitéznek, aki az első ágyút visszaveszi az ellenségtől, ám a vitézek egyetértenek abban, hogy ezt a csatát előbb mentené meg egy pohár víz, mint egy kád arany. Az értéket az aktuális szükséglet határozza meg. Ebben a reményvesztett helyzetben a nők is kivonulnak a harctérre segíteni,

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo.

vizet hordani a vitézeknek. Izmál Fatime iránti szerelme elég erős volt ahhoz, hogy félelmét leküzdje, és kivonuljon a csataterre, a lány után. Ekkor Izmált a „puszták dühös bikájaként” jellemzi a szöveg, majd mikor Kincses Abdul összes kincsét és lánya kezét is az oroszok visszaverőjének ígérte, „veszett oroszlánként” támadta meg az ellenséget. Olyan hőiesen harcolt, hogy a történet szerint Karsz városának sikerült visszavernie az orosz támadást, Izmál pálfordulásának köszönhetően tehát megmenekült a város. Gyáva Izmál cselekedete és az értékek viszonylagossága feloldja a társadalmi és gazdasági különbségeket. Kincses Abdul lánya és Gyáva Izmál között beteljesül a szerelem, és a pár anyagi jólétben élhet tovább. A két főszereplő habitusát illetően tehát fordulat következik be, Izmál gyávából bátor emberré válik, Abdul pedig nem tartja meg többé magának a kincsét, házából most már kifelé is áramlik a pénz, így a pénz útja kétirányúvá válik. A novella megjelenésekor még nem lehetett tudni, de néhány hónappal később, 1856. március 30-án Párizsban Oroszország és az Oszmán Birodalom között békeszerződés kötött, melynek értelmében Karsz újra oszmán kézre került.⁵⁰ Pár hónap leforgása alatt tehát a krími háború végkimenetele előre nem sejthető módon „újramesélte” Jókai fantasztikus novellájának zárlatát.

50 ORMOS Mária – MAJOROS István, *Európa a nemzetközi küzdőtéren*, Osiris, Budapest, 2003. 113–114.

Zsávolya Zoltán

Proto/típus(tan) és rutin(izáció)

A [n]évtelen vár regény(e)
a Jókai-œuvre viszonyítási pontjaként

Valami megváltozik...

A *Névtelen vár* című könyv¹ első megjelenésének évében még további két regény lát napvilágot Jókai Mórtól kötet(ek) alakjában. S az *Egy az Isten* meg a *Szép Mihál* mellett még a Milton-dráma is a komoly(abb)

- 1 A 'könyv/kötet' modern, illetve (leg)újabb, többnyire gyakorlatiasan, szinonimaként használt fogalma nem feltétlenül alkalmas itt a publikáció(s) jelenségrend) megragadására. Magunk most *Jókai Mór Műveinek* a centenáriumi kiadásával, abból tehát a XXVIII-XXIX. kötetel dolgozunk mint a *Névtelen vár. Történelmi regény* megjelölésű szöveg I-II. tomoszával. A latin terminust aligha felesleges körülményességből vetjük be, ugyanis az 1926-ban megjelenő munka I. t. címlapverzóján a következő információ szerepel: »A névtelen vár« könyvalakban 1877-ben jelent meg három kötetben Pfeifer Ferdinánd bizományában." Vagyis, mint Jókainál oly gyakran, szinte egyenrangú variánsként él egymás mellett a műcím egy határozott névelős és egy névelő nélküli változata. Ilyen helyzet már az író életében gyakran előáll egy-egy munkája kapcsán, nem ritkán az irodalmi világban feltétlenül rangosabb, hangsúlyosabb kötetmegjelenés, ezzel pedig a hosszabb távú befogadástörténet tulajdonképpeni kárára szolgálva. A (legalább) kettős címezés technikailag ugyan kitűnően alkalmas az adott, mindenkor mű folyóiratközléseként, valamint könyvvé (gyakran több köteté) fűzött variánsának mint korpusznak a fizikai, filológiai megkülönböztetésére, azonban – mivel nemritkán a kötetkiadás alkalmával tűnik el a cím szó szerkezetéből a határozott névelő – végtére is a távlatos recepció fosztódik meg így legalább némiképp a talán valamivel (még) komolyabb értelemmel bíró kifejezésváltozattól a cím, a szövegfelirat képében. Feltétlenül szerencsés, hogy *A fekete gyémántok* névelős címezéssel jön ki szöveggyűjteményként 1870-ben, és A Hon közli ugyanekkortájt folytatásokban mint *Fekete gyémántokat*. De [A] [J] *Janicsárok végnapjai* vagy [A] [S] *Zerelem bolondjai*? Ezekben az esetekben pl. már fordított a helyzet az 1854-es és 1868-as nagyobb lélegzetű nyomdai terméket, illetve a Délibáb, a Hölgyfutár, meg A Hon szerkesztősége által eszközölt periodikumi megjelenést illetően. A konkretizáló tárgymegjelölés egyszerűen pontosabb, frappánsabb közlést, intencióérvényesülést enged(ne) meg – kivéve, ha éppen a historiai áthallás lehetővé tétele a cél, ahogyan talán a janicsárok esetén, akik minden bizonnyal aligha kizárólag mint az oszmánok gyalogsági fegyverneme, legalább annyira a korabeli „Bach-huszárok” gyanánt is érthetők... Mármint a *Névtelen vár* esetében nem hitelesíti lexikoni adat az egykori könyvmegjelenéssel közel azonos idejű, bármilyen cím alatt futó folyóiratközlést, így a névelős felíratváltozat megjelenését, a fent említett címlapverzón, a recepció anomáliájának vagy csak egyszerű jelenségének tekinthetjük.

terjedelmi vagy formátum-, illetve publikációs kategóriához tartozó szépirodalmi szövege az írónak 1877-ből. Ugyan majd csak 1879 lesz a következő esztendő, amelyben ismét három regényművet ad közre nyomdai ívekbe fűzötten a „nagy mesélő”, ám ezek közül a sorrendileg első, az *Egy hírhedett kalandor [a XVII. századból]*² már 1878 folyamán lejön folytatásokban A Hon hasábjain. A *romancier* „termelése” tehát már az 1880-as évtizedfordulóhoz közeledve nem egyszerűen folyamatos, szinte a pillanatnyi megingásoktól is mentes módra töretlen (azt elhagyva pedig majd már egyenesen felpörög), de igen szorosnak, bizonyos szempontból egyenesen következetes-zártnak is mondható, különösen akkor, ha ezt a tevékenységet nem korlátozzuk a nagyepikai teljesítményre, hanem a romantikus regényesség érvényesülését az elbeszélések sokaságára, mondhatni szövedékére is kiterjesztjük, igen természetesen.³ Ez utóbbiból pedig jól kivehető: e próza némiképp, ha nem is teljesen új, mindenesetre megsűrűsödő jelekből következtethető tematikai fókuszálása, ekkori vektoriránya(i) földrajzilag, földtanilag különféle (ég)tájakkal fémjelezhető(k) immár, ami nem ismerhető félre a vizsgálódás által most, éspedig némiképp véletlenszerűen – ám, mint majd láthatóvá válik talán, majd annál emblematikusabb érvényességgel – valamiféle gyűjtőpontként felvett/felvehető 1877-et megelőzően hangsúlyosan megelőlegeződni érződik a szerző elbeszélői univerzumában (pl. *Égész az északi pólusig*, regény, 1876/1875; *Föld felett és víz alatt*, 1872; ebből a szempontból részleges érvényességgel: *A fekete gyémántok*, 1870). Ez a kavalkád szinte a natúrfilozófiai vagy legalábbis -filozofáló paroxizmusig fokozott állapotúnak mutatja az író érdeklődéshorizontját a hetvenes évek beköszöntével. Ami nemcsak leíró kategóriaként alkalmas annak érzékeltetésére, hogy mi is történik, mi mozdul el lényegében ebben az alkotói műhelyben emez évtized folyamán, hanem annak küszöbállapotát is segít megfelelően értékelni, hogy még ehhez képest is merrefelé fordul ki, billen el a súlypont aztán a nyolcvanas években, illetve milyen helyi értéket foglal el ebben a folyamatban vagy ehhez képest a *Névtelen vár* című regény.

Itt kell azonban gyorsan, hangsúlyosan emlékeztetni arra, hogy a *Fekete gyémántokkal* szomszédos évben megjelent Jókai-regénymű

2 A Hon 1878: még a szögletes zárójelbe tett címrész nélkül.

3 *Észak honából. Muszka rajzok* (1878); *Görög tűz* (elbeszélések, 1878); *Jedikulai rab* (elbeszélés, Üstökös: 1878); *A dagói torony* (elbeszélés, Magyar Népvilág: 1879).

nem más, mint *A köszívű ember fiai*, 1869-ből! Utóbbi, az 1848–49-es eseményeket családtörténetileg társadalomgenetikus szövésmetszetben, terjedelmileg is hangsúlyosan, komplexen, differenciáltan és már valamiféle történelmi perspektívából (mindenesetre a kiegyezés utáni históriamomentumban) bemutató, nagyszabású „eposz” bizonyosan az egyik, ha nem a(z abszolút) csúcsa az életműnek, a távlatos vagy akár csak (aktuál)politikai értelmezéskonnotációkat mozgásba lendítő potenciált tekintetbe véve legalábbis mindenképp. Ami azt illeti, magyar műltperspektíva éppenséggel fellelhető a *Névtelen vár*, e „történelmi regény” zsánermegjelölésű nagyepikai prózaalkotás szöveg(iség)ében is, ám ez jelentős mértékben, sőt, meghatározó módon az idegenség fénytörésében mutatkozik meg. Az „adomák földjére” (mint a második szerkezeti egység címe mondja) sodródó francia emberek, katonák éppúgy (a) differencia-, valamint az azonosított specifikajelenségek észlelésén, érzékelésén keresztül tapasztalják meg a magyarországi (társadalom)viszonyokat, mint ahogyan az Északi-sarkra vagy a mediterráneumba látogató utazók összegezhetik, értékelhetik azt, amit látnak, megtudnak. Mármost az egész életmű egyik leggazdagabb recepciótörténettel rendelkező regénye, az 1873-as megjelenésű *Az arany ember* a (mindazonáltal hungarospecifikus) geográfiai egzotikum vonzását társítja, perspektivizálja bele a társadalmi hasznosság, az egyén/közösség dilemma kapitalista, polgári kihívásainak alapvető vonatkoztatási rendszerével/-be, ugyanakkor a földrajzi tájakkal külsődlegesen, egyben erőteljesen fémjelezhető kaland(osság) – úgy is, mint a (romantikus hagyományú) regényműfaj egyik döntő kritériuma és építőrétege – amúgy egyszeriben, hirtelen emelkedik benne jelentékeny konstituenssé, témaelemmé. Amely lényegében már soha nem tűnik ki az életműből, olyannyira, hogy a kalandos olvasmány produkciójának egyenesen döntő összetevőjévé válik. Akár a (nekünk) külföldről, az egzotikumról, akár (még) Magyarországról szóljon a mese. Átmeneti, de fontos: szükséges, elhagyhatatlan fázisnak látszik mindebben egy olyan Magyarország-feldolgozás, amely territóriálisan éppúgy hazai, mint amilyeneket az 50–60-as évek regényei hajtanak végre, ám a vonatkozó tapasztalat idegenek, (e)migránsok, betelepülők és *betörők* (ügynökök, kémek, betyárok, hódító hadsereg) kezébe csúszik át. Ez a fajta narratív feldolgozás (más hozadékai, funkciói mellett): a *Névtelen vár*.

Valami megváltozik. Valamikor az 1870-es években vagy évekkel. Hogy pontosan mi, az ellentmondásos, nehezen tetten érhető, s irányzatosan éppenséggel a „realizmus” irányában is elszámolható (lenne), csak hogy a hetvenes évek közepétől működésbe lendülő kulturális-földrajzi kaleidoszkóp eléggé megcsökkenti ezen, a romantikából kiinduló, ám nem tudni, pontosan hová tartó átalakulás útjának komolyságát a regényírás terrénján. Nagy Miklós a „kritikai realizmus” elérése helyetti „kisszerű realizmus”-hoz való megtérést konstatálja, fájjalja ebben a folyamatban. Sőtér István a döntő váltást az egyik 1879-es regénnyel köti össze.⁴ 1879 éppen ott helyezkedik el, ahol mi is keresgélünk... A magunk részéről ugyan nem feltétlenül alkalmaznánk az eltérő vagy különféle stílus/korszak/ok címkeit a fejlemények megragadására, értelmezésére – hiszen az 1850-nel kezdődő mintegy két alkotói évtized bebizonyította: inkább a romantika égisze alá kerülve is lehetséges izgalmas, tartalmas, emberi gazdagságot hordozó, egyben a nemzeti reprezentativitás rangjára számot tartó, összefoglalóan: *komoly* műveket alkotni –, az azonban, hogy ezek mintázata, rendje meginog, s számuk az élet/pálya utolsó negyedszázadában eléggé, mondhatni döbbenetesen megritkul Jókai Mórnál, nos ez már aligha csupán a döntően megváltozó: prózai, polgári, „kapitalista” világrend dezilluzionáló, lehúzó hatásának rovására írandó.

Átfogó(bb) regénytipológia alapján közelítve

A leglátványosabban, leginkább markánsan az 1870-es évek félelmetes szélességű földtani-geográfiai tájékozódásspektruma mutatja meg a (mindenkori) regénykoncepció(k) extenzív/külsődleges szóródását, jóformán az alkotói intenciók sodródását. Feltehetően kezdettől fogva így koncipiált valójában az alkotó, csak választásai, érdeklődése(i) jobban egybehangzottak a társadalmi-kulturális, nemzeti-történelmi (hazai) *mainstream* hangjával, törekvéseivel, igényeivel, mint később. Mégis, vagy talán éppen ezért, amikor a kiengedés utáni évtized, különösen annak második fele műveit valamiféle hasonlóság bázisán érezzük egybeláthatónak, összeköthetőnek – minőségileg kiemelve közülük a *Névtelen vár* című regényt –, akkor egyebek mellett azt is meg kell vizsgálnunk, hogy az egész

4 Vö. Sőtér István: Jókai pályafordulata. A *Rab Ráby*. Lásd először a *Romantika és realizmus* című kötetben (1956).

életmű viszonylatában, a Jókai-művek összesített univerzumában, mindenekelőtt pedig most a regények sorában még milyen más szövegcsoportokat tudunk (lehetőleg minél önkéntelenebbül) megképezni, kihasítani? Az itt vagy ott kiindulási alappontként felismerhető (fő) eszmei, ideológiai, szemléleti stb. témaelem(ek), a kirajzolódó tematikus mintázat, a határozottabban, tendenciózusan kitapítható cselekményvonal (/irány) az az egyébként természetesen meg lehetőszen extenzív divergencia-, illetve tájékozódási szempont, tényező, amely a kivételes gazdagságú munkásságon belül műcsoportok elkülönítését, akár az egész életmű kisebb-nagyobb fókuszú tagolását, ha bármily felületesen is, de lehetővé teszi, illetve szokványosan megalapozza. Ezen az alapponton lehetséges a szabadságharc bukásakor megkezdett módszeres írói munkát egymásba csúszo, egymással átfedésben lévő, ám mindazonáltal elkülöníthető mikroegységekre, alkorszakokra felosztani.

És, teszem azt, olyasféle megállapítást tenni, miszerint az *Erdély aranykora* (1852), a *Törökvilág Magyarországon* (1853) és a *Janicsárok végnapjai* (1854) regénysorával a Bach-korszakra jellemző önkényuralmi elnyomás körülményei között éppenséggel a történelmi példázat műformáját alkalmazva a parabolisztikus elbeszélőalakzat szimbólumállítási eljárás képességét gyakorolja a szerző, egyebek mellett az áttételesség revelációinak felismertetésével dolgozva, finoman észlelhető társadalmi párhuzamok megkonstruálása révén buzdítva a maga korának emberét és közösségeit a kitartásra, az értelmes ellenállásra, művészileg kínálva fel a túlélés, a kibírás, a „kibekkelő” jellegű, maratonifutás-győzelem reményét, perspektíváját az idegen, ellenséges hatalommal szemben.

Míg például – hogy most hosszabb idő alatt összeszálazható szövegsokrot vázoljunk fel – a *Kárpáthy Zoltán* (1854), *Az új földesúr* (1863), majd *A fekete gyémántok* (1870) olyan nagyepikai szerkezetképlet egy-egy megvalósításaként lenne felfogható, amely mindig az emberi/személyiségbeli felépülés, illetve a birtokbeli-vállalati építkezés, a szerves-konstruktív (alakzat)progresszió nagystruktúráját modellezi, részletezi le a befogadó elé a lépről lépésre zajló epikai változás/el(ő)re)mozdulás gépezetébe, fogaskerék-mechanizmusába ágyazottan – döntő részben függetlenül attól, hogy múlt felé forduló vagy éppenséggel aktualizáló jellegű-e az a szociális anyag, amelyből lényegileg vétetik.

Ha mármost mindehhez – és a némileg ad hoc, azaz valamenynyire véletlenszerűen kiválasztott-felrajzolt előbbi műmintázatok mellé vagy éppenséggel azok közé illesztve – további műveket próbálnánk illeszteni, társítani (vagy netán újabb mintázatokat észlelni, kimutatni), úgy nem lenne nehéz helyet szorítani egy elképzelt és elvben-virtuálisan az életmű egészére kiterjesztett regénytípológián belül, mondjuk, *A régi jó táblabíráknak* (1856). Ezt ugyanis akár mint a magyar hagyomány szükségképpen dzsentroid, liberálisan bírált, ámde feltétlenül pozitív kisugárzással is rendelkező ország- és hazafiságvízióját szintén láttathatnánk, aligha elszakíthatóan valamiféle fejlődő, fejlesztő kiépülés, s mint ilyen, élni segítő erkölcsi sugalmazás érzetétől, hatásától, netán mindjárt alkotói, művészi programjától. Persze, negatív, sőt, szatirikus felhangú szerkezetképletként, *Az elátkozott családot* (1858) nyugodtan tekinthetnénk *A kőszívű ember fiai* szimplább, (még) destruktívabb előképének... Vagy *Az úrnő* című elbeszélést (*A Hon* 1865) a még csak nem sokkal korábbi *Új földesúr* miniatürizált, feminin tükörképének... *A Gazdag szegényeket* (1890) a *Szegény gazdagok* (1860) afféle kifordítása gyanánt... És a hasonló játékos-provokatív virtualizálások sora még folytatható lenne, majd-hogynem a „végtelenség” illúzióját, érzetét felkeltve.

Az előbbieken olyan műcsoportokat, írások esetleg mégannyira csak képzeletbeli vagy önkényesen megállapított csoportjait, a körülöttük kirajzolható mikrokorszakokat vagy évtizedes léptékben felálló (felállítani vélt) tendenciáit említettük Jókai Mór regényírásán belül, amelyek a(z) egyelőre kortárs) klasszikusként való megalapozódásának mérföldkövei, dokumentumai, mindenestre a nemzeti múlttal/hagyománnyal, az aktualitásban előtűnő politikai sorsfordulókkal összekapcsolódó alkotói pálya hangsúlyos állomásait jelentik. De hogyan helyezzük el az írásfelelősség súlya alól lassanként kivonódó, kreatívan felszabaduló alkotó néhány egyéb művét a regénytípológia játékos-képzeletbeli tábláján? Úgy tűnik fel, hogy példának okáért *A kőszívű ember fiainak* visszatekintő cselekvéstablója, a nagy történelmi megpróbáltatás, országhataklizma ábrázolása és kiértékelése, valamint *A fekete gyémántok* gazdasági centrumú tájékozódásának térbelakó hangsúlyeltol(ód)ása után – amely munkák konkrét-pontos megjelenése végül is bizvást bemutatatható a könyvkiadás véletleneként is, vagy mint az alkotás-folyamat megannyi elhúzóódás a kiváltó stimulushoz képest, azaz

gyakorlati „utánlövés” – a dualizmus korszakának beköszöntével könnyedebb és/vagy inkább természettudományi, tudománytörténeti, mondhatni: „hobbista” feladatvállalások kerülnek az alkotói figyelem fókuszába. Tulajdonképpen már a *Fekete gyémántok* naturalis-költői látomása a köszénmezők földtörténeti dimenziójú létesüléséről – ennek az új szerzői helyzetnek a kifejeződése, fokmérője és tipikus teljesítménye. A *Föld felett és víz alatt* kötet „mindenre” kiterjedő figyelmű „regénykéit” már említettük. Az *Eppur si muove!* (1872) pedig egyenesen a Galilei-féle modern szcientizmus hitvallását helyezi tárgyalása tengelyébe. Míg azután *A jövő század regénye* (1872) már a technikai innováció Jules Verne hatásától sem éppen független látomásával szolgál. (Az egyéni emberi élet dimenziójára alkalmazott, kicsinyített változata e témának és egyben kidolgozásának a *Mire megvénülünk* regény 1865-ből – hogy a mintázatkérés vektorát ezúttal időbelileg visszafelé fordítsuk.)

És ebben az alakulásmenetben a még Jókai életművében is kivételes fogadtatástörténettel rendelkező *Arany ember* jóformán már kivételnek számítható meglehetősen társadalmi komolysága miatt. A menekülésszerűen elért, elbirtokolt titkos magánparadicsom utópiájába torkolló regény valódi intencionalitására, mozgatórugójára az 1875-ben közvetlenül rákövetkező *Enyim, tied, övé* kötet vet fényt, a tulajdonlás valóságosan regényes kihívásaira koncentrálna. Az önmegvalósítás kivételes lehetőségnek, emberi-társadalmi kiváltságának a mesés vagyoni helyzet a kulcsa!

Ám ezzel lényegében meg is érkezünk – ismét – ahhoz a műcsoporthoz, a pálya azon minikorszakához, amelyet mindjárt tárgyalásunk elején már elkezdtünk felmutatni a *Névtelen vár* afféle keletkezéstörténet tájéka környékén, annak közvetlen szövegelőzményeit számba véve. Márpedig az 1876-os év egyik könyv alakú regényszövege, az *Egész az északi pólusig*, Verne-től jóformán egyenesen a *César Cascabelt* idézi.⁵ Mintha Jókai annak ellenére képes lenne akkor is Verne hatása alatt állni, hogyha az ő műve másfél évtizeddel megelőzi a francia íróét...

Ebben a környezetben maga a *Névtelen vár* egészen különleges teljesítménynek látszik. Néhány, de erőteljesnek vélt vonással rá fogunk mutatni ezekre. Miközben a mű korántsem magányos Jókai regényírói pályáján, bőven társítható, természetesen, bizonyos, akár

5 Egyik magyar fordítása *Cirkuszkocsival a sarkvidéken át* címen fut!

évtizedes léptékű mintázatokba is.⁶ De éppen ezeknek ezúttal pontszerű, ritka, sajátos, de különösen értékesnek tetsző relációi, kapcsolódási pontjai helyezhetik sajátos fénytörésbe a kiemelt regényt. A meghatározó értelmező, Nagy Miklós által tételezett *s* szerinte nagyjából 1880-tól induló, „összességében” bekövetkező pályahanyatlás megvilágításában pedig egyenesen az a gyanú is felébredhet az olvasóban, hogy egy amolyan utolsó nagy vállalkozás, egyfajta, a korábbi, reprezentatív művekre emlékeztető fellobbanás ez a munka, mielőtt a *Rab Ráby[k]* (1879), *Páter Péter[ek]* (1881) és az *Asszonyt kísér, Istent kísért* (1882) típusú, nem utolsósorban szójátékok által fémjelzett, címkézett és így emblematisztált művekkel végérvényesen egy másik, már döntően új szakasz kezdődik az életműben. A könyvedebb olvasmányoké és általában az extenzívebb olvasmányosságé. És részben máris ilyen sajátosságokat felmutatva!

Rutinizálódás helyett: rutinizáció

Ha tehát a *Névtelen vár* című regényt valamiféle előzménymintázatokhoz (ezzel pedig – egyelőre persze csak virtuálisan – valamilyen lehetséges folytatásmintázatokhoz) próbáljuk meg odailleszteni, akkor a szerző saját regényírói teljesítményéből olyan gazdag hálózat kínálkozik mindenekelőtt a korábbi regénykonstrukciók döntően történelmi ihletettségű vonulata(i) révén, hogy már pusztán ez a tény maga világíthat rá az úgynevezett „történelmi regény” kategóriájának voltaképpen nem létező mivoltára... Amennyiben ugyanis a konkrét (nemzeti) múlt, majd azután a cselekmény időbelileg nagyobb távlatot átfogó, abba belenyúló szálai, rétegei meghatározó szerepet játszanak a narrációban, az elmondott történetben vagy (időnként) akár még az elmondás módjában is (és a *Névtelen várnál* – látni fogjuk – még ez az utóbbi helyzet is fennáll), úgy valójában nem lehet

6 Fentebb, amikor az *Erdély aranykora – Törökvilág Magyarországon – Janicsárok végnapjai*, illetve a *Kárpáthy Zoltán – Az új földesúr – A fekete gyémántok* kvázi műegyütteseit „észrevételeztük”, úgy kisebb vagy nagyobb időbeli közöléssel *s* – hogy önkritikusan, kellő (ön)íroniával értékeljük saját eljárásunkat – alighanem önkényes kreativitással (ámde bizonyosan jellemző összefüggés-lehetőséget érzékeltetve) vizionáló módon villantottuk fel két lehetségesen kijelölhető regénycsoportot az életműből. Főként vagy nem utolsósorban azt demonstrálva, hogy még számos másik efféle műhalmaz is felállítható lenne – jóval túl a rögtönzés hirtelenségén, ám még bőven innen az akár általunk magunk által is valószínűsített „hihető” tájékoztató, kutatási valóságon...

igazi értelmet tulajdonítani az ilyesféle zsánerelkülönítésnek, (al/ál)-műfajlehatárolásnak. Anélkül, hogy újabb kutatógenerációink idevonatkozó/-tatható teoretikus-szakirodalmi kontextualizálásaiba belemerülnénk, pusztán egy emlékezetes világirodalmi példa képes ezt a felfogást alátámasztani, illetve megvilágítani. Émile Zolának az 1870–80-as évek folyamán megalkotott Rougon-Macquart ciklusa elkezdése pillanatától fogva „történelmi”, ha úgy tetszik, mivel deklaráltan egy már lezárult és indulásánál is meglehetősen precizitással kijelölhető periódus, a franciaországi második császárság, pontosabban III. Napóleon korszakának (1848/1852–1870) emberi-társadalmi-politikai jelenségeire koncentráló, egy tágabban értett család tagjait középponti figurákként működtető elbeszélő(i) vállalkozás, egyben viszont a jelen(lét) plaszticitásával operáló, még abszolút „kortársi” benyomást keltő epikai folyam. Az írói figyelem intenzitása és a megjelenített univerzum annyira csupán a közel/múlt még a feldolgozás idején, hogy a(z elvi) befejezettség a tárgyat illetően itt inkább a megfigyelés, a pszichológiai-szociográfiai foglalatosság teljességének, totalizáló lehetőségének temporális záloga, mintsem valamiféle archeológiai visszatekintés, amely a nem-túl-régiségbe amúgy sem volna élő narratív/narrátori konnotációktól mentesen lehetséges. De minden retrospektív elbeszélés, szóljon bár az mindössze a tavalyi év, az éppen elmúlt hónapok eseményeiről, vagy netán a tegnapi napról, az imént elrepült óráról: szükségképpen *történelmi* látásmódúvá válik. (És ezen nem változtat a visszaidézés stílustechnikájának esetlegesen jelen idejű grammatikája sem.) Az említett zolai vállalkozás gyakorlati-szemléleti rádiusza 1871-ben nagyjából két évtized, szűk negyedszázad körül vevődik fel, 1890 táján pedig – nagyvonalúan számolva – még mindig ostromolja csak a „félszázados” nagyságrendet. Pontosan akkora tengelykilengés ez, átlagosan, mint amekkora az *Egy magyar nábob*, a Kárpáthy Zoltán alkotójának kortárs szerzői létét, aktivitását az általa elbeszélőileg vizsgált hagyományanyagtól elválasztja, illetve inkább vele összeköti. (Az *új földesúr* vagy a *Politikai divatok* esetében már jelentősen szűkebb, s így jóval pikánsabb ez a reláció.) A történelem ennek megfelelően minden valamire való regényben ott van, és még sincs ott feltétlenül.

Mit kezdünk azonban az olyan ténnyel, amikor valakinél úgy jelentkezik a história és a historicitás, hogy a saját regényírói hagyományát forgatja be kultúratörténet gyanánt az aktuális regényébe, annak elkészítésébe? A *Névtelen vár* egész cselekménye ugyanis mint-

ha a *Szezelem bolondjai* óriásira nagyított, országosan, kontinentálisan, univerzálisan felbővített újraírása volna. A II. rész *Az adomák hazája* címet viseli, itt érkeznek meg a figurák és a cselekmény Magyarországára... Stílszerűen megannyi anekdota építi fel ezt a fejezetet. Anekdotába illő, faxnisan különc ember úgy a gazdája, mint ahogyan a hőse is ezeknek az anekdotáknak: Drávakereszturi Görömbölyi Bernát alispán úr, egy igazán emlékezetes, penetránsan kedves mellékalak. A II. egység indítása az „új földes asszony” (*Az új földesúr* minden bizonnyal Jókainak magának is a fejében jár ekkor) helységbeli, fertőszegi fogadásáról szól, a nem kissé mulatságos notabilitások részéről, közülük az egyik természetesen Görömbölyi. A birtokos hölgy, a bárónő átsejltő módon a napóleoni titkosrendőrség ügynöke, aki a korábban a településre költöző királyi származású/rokonságú szökevényt és oltalmazóját kívánja becserkészni...

Majd a IX. rész erőteljesebben fogja tematizálni az asszonyban zajló belső tusát, miszerint teljesítse-e megbízatását, vagy adja meg magát szerelmi érzésének a délceg és hős oltalmazó irányában, illetve legyen ő is támasza a hozzá kedvesen ragaszkodó a royale-os sarjnak... Az elbeszélő a szöveg poetológiai szintjén számos utalást tesz arra, hogy ezzel vagy azzal a mozzanattal, motívumalakítással regénykliséket, a műfajjal kapcsolatos elvárásokat követi. Azt ugyan nem mondja, hogy mindez éppen a romantikus regény kritériumrendszere lenne, ám stílusirányzattól függetlenül ugyebár minden regény eleve „romantikus”, és a (próza) nagyepika zsánergenezise szintén a romantika korszakához kapcsolható. A jelenetek többnyire pszichológiai, indulatilag-hangulatilag elragadóak, plasztikusak, egymásra következésük sodró. A diszkurzív átkötések a szerzői elmondást változatosan, élénken változtatják. A fókuszáció többnyire szinte észrevétlenül, egyben indokoltan, plasztikusan ugr(atód)ik ki az auktorális alap-vonalvezetésből; a két szólam legalább annyira megkülönböztethető, mint amennyire az is lehetővé válik, hogy a férfi olvasó együtt gondolkozzon, figyeljen, lélegezzon, reflektáljon a délceg és erkölcsileg kifogástalan főhőssel. Hogy azonosulhasson vele. És még az is megtörténik, hogy a rengeteg fikción belüli írás (pl. levél, értekezés) mellett az újsághíradás, sőt, maga a historiográfia szövegmin-tázata sem marad le a stilizálás palettájáról. (1806-hoz képest úgy lesz egyszeriben 1808, hogy a Bonaparte elleni spanyolországi felkelés lesz tárgya bizonyos történelmi, történetfilozófiai eszmefuttatásoknak!)

Mi kell még? – egy regényhez, amely az új Jókai-regényforma prototípusa. Legalábbis papíron. Lehetne az. Csak az a baj, hogy végül is mindössze ez az egy, csak maga a prototípus készült el. Az összes utána következő Jókai-regény már mind más.

Kitekintés helyett: lezárás

A *Névtelen vár* nem kiemelkedően jó regény. Nem is csapnivalóan rossz regény. Regény. Mondhatnánk, egyszerűen regény. Csakhogy a műfaj lényegéhez tartozik, hogy nem egyszerű, hanem sokkal inkább rétegzett, összetett, akár a bonyolultságra is hajló poétikai építmény. A Centenáriumi Kiadás első kötetének fejezetei (részei) úgy következnek, fűződnek egymásra, hogy mindegyik egy-egy új, logikailag szükségszerű, a cselekményt szervesen, tágitó dimenzionalitással továbbvivő, azt fejlesztő szárazást jelent a narráció szövedékében. Az első kötet végén, a VI. rész befejezésénél aztán nemcsak a(z elbeszélő) történetben, hanem a történelemben is tempó- és ritmusváltás következik be: a nagy történelmi mozgáspályától addig leszakadó vagy jelentősen leválasztott egyéni sorsalakulások itt visszatorkoltnak az impériumszintbe, intenziválódva párhuzamosan futnak azzal, majd véget érnek. Kissé tragikusan, mélabúsan.

Többnyire gróf vagy *vicomte*, még inkább márki, de legalább báró(nő) az a lény, aki a főbb szereplők képében megjelenik a műben. No meg (talán) Madame Royale, azaz Mária Terézia Sarolta hercegnő, vagyis a kivégzett XVI. Lajos leánya. A királyi család egyetlen tagja, aki túlélte az 1790-es éveket. De talán mégsem ő az, hiszen életkorával kapcsolatban nem jön ki a matek. A regényben szereplő Marie a napóleoni császárság első éveiben 12 esztendő fruska, míg a (valódi) történelmi alak 1778-ban született. *Nem is akar kijönni az a matek!?* Valaki másról van szó? Vagy ennyire nem akarunk pontosak lenni? Akárhogyan is: Jókai emberfogalma így sem olyan demokratikus, mint Petőfié vagy Aranyé...

Kárpótlásul azonban fellépteti a nyugat-magyarországi népmondákából ismert Hany Istók alakját. Amivel antropológiai határhelyzeteket ostromol. A fiú emberként jött a világra, ám gnómszerű, és körülményei, környezete inkább állatívá formálják. Az, hogy Istók a magyar nemesi felkelő (torz)képét bírja megjeleníteni a színpadon, hatásos cáfolata annak a vádnak, hogy szerzőnk keveset tett volna „az időszerűtlen nemzeti illúziók eloszlatása terén” (Nagy Miklós).

A *Névtelen vár* tehát elkészült, és ezzel Jókai Mór, az eddigi leg-sikeresebb, legelismertebb és az egyik legtehetségesebb magyar regényszerző 51-52 éves korában befejezte az alkotást. (Ez a munkája jelentős részben tudatos, provokatív önisméltés, nem önkéntelen rutinizálás, de elhatározott rutinizáció volt.) Életműve véget ért. Ő azonban – a közönség múlhatatlan örömeire – ennek ellenére töretlenül dolgozott tovább. Még közel harminc évig.

Vaderna Gábor

A magyar irodalom üstököse

A Petőfi Irodalmi Múzeum Jókai-kiállítása

A Petőfi Irodalmi Múzeum *Az üstökös, kit önlángja a végtelenbe visz* című bicentenáriumi Jókai-kiállításának közepén van egy digitális képernyő: lehet venni papírt, tollat, s hajrá, ki lehet próbálni, hogy mennyi időbe telik ötszáz karakternyi szöveg papírra vetése. Most, hogy ezt a szöveget éppen képernyőre vetem (én is kaptam egy hozzávetőleges leütésszámot a szerkesztőtől), elmélázok, hogy valóban micsoda iszonyatos, már-már aszketikus odaadást, napi robotot igénylő tevékenység lehetett ez, s aligha lehetünk képesek arra, hogy Jókai Mór hihetetlen teljesítményét felfogjuk. A regények ott sorakoznak számos családi könyvespolcon még ma is – látjuk az ezer oldalakra rúgó eredményt. S ha utánajárunk, akkor tudjuk, hogy Jókai megannyi újságcikket, adomát, ismeretterjesztő írást jegyez még emellett, hogy odahaza csak magának vagy családjának is folyamatosan írt, hogy levelezett kortársaival, jegyzetelt, rajzolt. Írt és írt és írt. S ha tovább gondolkodunk, adódik a kérdés: vajon honnan e mérhetetlen tudás, ötlet, vélemény, idea, mely a papírlapra került? Honnan vette mindezt Jókai?

Az irodalmi évfordulók alkalmat adnak arra, hogy összegezzük, átgondoljuk mindazt, ami az elmúlt évtizedek irodalomtudományában történt, s elgondolkozzunk azon, hogy a tudomány eredményeit miként lehet olyan formába önteni, ahol az elképzelt „művelt nagyközönség” is találkozhat azokkal. Jókai Mór születésének bicentenáriuma ünnep, amikor egyszerre mutatkozik meg egy közösség kultikus tisztelete, s ahol egyúttal jelezni illik, hogy e kultusz nem a múltba rögzült, nem megújítható klasszikusnak, hanem az élő, eleven kultúrának szól: lám, itt van közöttünk még mindig, nyelvi ereje, teremtmő képzelete még mindig lenyűgöz minket. Egy irodalmi kiállítás látogatói feltehetően találkoztak már a Jókai névvel, feltételezzük, hogy vannak előismereteik, s bár ez a befogadói közösség természetesen egy elképzelt, a kurátorok által imaginált közösség, a magyar közoktatás évtizedes, sőt százados hagyományai rögzítették bizonyos szövegek ismeretét, s korábban nemzedékek alapműveltségéhez tartozott hozzá

a magyar televíziós kultúrában unos-untalan ismételt Jókai-adaptációk ismerete. Tehát egy Jókai-kiállítás esetén joggal számolhatunk valamiféle köztudalommal, amely bár mélységében ingadozik, sok kritika is éri, mégis lehetővé teszi, hogy egy kiállítás ne csak elmondjon, elmeséljen valamit, hanem már eleve viszonyuljon ehhez a társadalmi tudáshoz. Egy irodalmi kiállítás mindemellett pedagógiai céloknak is megfelel: az oda érkező iskolai csoportok számára olyan fogyasztható tartalmat kell kínálnia, amelyben van kapaszkodó, visszacsatolás az iskolai tananyaghoz. Márpedig – az utóbbi évek érzelmekkel teli, heves irodalompolitikai vitái erre mutatnak – ez egyre nehezebb feladat. A művelődés szerkezete átalakul, s komoly kihívás, hogy a nyelvileg és az ábrázolt világukban egyre távolodó szövegek miként és mire is használhatóak ma az iskolában, s milyen iskolatípusban mit is érdemes kezdeni a Jókai-olvasás kihívásaival. Merthogy – azért ne tagadjuk – komoly gond van azzal, hiszen időközben az is köztudalom lett, hogy Jókai szövegei telis-tele vannak „unalmas” leírásokkal, s lám – hallani ezt számtalanszor – ott van *Az arany ember* elején a Vaskapu leírása mint eklatáns, minden magyar középiskolást meggyötrő példa. Ennek emlegetése már-már a Jókai-olvasás állatorvosi lova: az olvasói emlékezet úgy őrzi, mint „hosszadalmas”, felesleges szenvedést, értelmetlen cifrázást, holott – lapozzunk oda bátran – a Nemzeti kiadás 1896-os kötetében mindössze négy darab oldalról van szó. Itt még csak meg sem mutatkozik Jókainak az elbeszélt idő sebességével játszó fantáziája, amikor azért lassít, húzza az időt, hogy annál nagyobb legyen a csattanó, hanem egyszerűen a természet küzdelme vészjósló, bajt hozó hangulatot teremt („A templomi zengés oly ítéletnap zajjára magasodik fel ilyenkor, hogy az elmerülő halálkiáltása nem hallik ki belőle.”), illetve a szűk hasadékon való áthaladás előre is vetíti a regény dilemmáját, hogy ti. át lehet-e lépni bizonyos morális határokat. A szöveg nyelvi megformálása, vizuális hatást keltő poétikai ereje olyannyira eltávolodott a kortárs kultúra nyelvétől, hogy úgy látszik, ez a négy oldal olyan kihívást jelent, amely hosszú árnyat vet a később igen kalandos regény olvashatóságára. A nyelvi kihíváson túl az utóbbi időben tartalmi kritika is érte Jókait regényeinek elavult értékvilága miatt – *Az arany ember* kapcsán például a nőalakok sematikus ábrázolása merült fel. S történt ez úgy, hogy nem volt világos, milyen olvasattal történik a vita: a szakirodalom éppen e téren s éppen e regény kapcsán is az utóbbi néhány évtizedben arra mutatott rá, hogy Jókai romantikus ábrázolásmódja minden, csak nem sematikus,

s bizony éppen a női karakterek azok, amelyeknek egymás mellé rendezett variabilitása zavarba hozhatja a dichotómiákban gondolkodó olvasót.¹

Amikor a Jókai Mór születésének bicentenáriumát ünneplő kiállítás mérlegre tesszük, érdemes tehát áttekinteni röviden, hogy hol is tart az irodalomtörténet jelenleg. A Jókai-olvasás a 19. század óta küzd azzal a kínzó dilemmával, hogy Jókai népszerűsége, széles körben való olvashatósága vajon a közönséget kiszolgáló sekélyességet vagy a nemzet széles körben önmagára ismerő, önmagát reflektáló démiurgoszát mutatja-e. Gyulai Pál vetette fel s Péterfy Jenő mélyítette el azt az olvasatot, amelyet ma is lépten-nyomon hallani: Jókai művészete lélektanilag nem indokolja kalandos cselekményvezetését, rendre lehetetlen túlzásokba esik, s szereplői szélsőségesen elrajzoltak. A Jókait méltató irodalom – Sőtér István 1941-es könyve kivételével (*Jókai Mór*) – nem cáfolta,² hanem inkább csak átértékelte ezt az olvasatot, s mintegy kényszeresen ismételte, hogy bár a regények karakterei valóban szélsőségesek, de a mellékalakok mégiscsak az életből vettek, hogy bár a regények kalandosak, mégis a nemzeti sors példázatként olvashatóak, hogy bár lélektani hitelről valóban szó sem eshet, de ennek oka csak a szerző végtelen fantáziájára vezethető vissza.³ Mindezt azért említem, mert ezek a dilemmák a fentebb említett köztudalmat, közoktatást és egyéb, Jókaival kapcsolatos vitát továbbra is meghatározzák. Pedig az utóbbi három évtizedben a szűkebb irodalomtörténeti szakmában éppen a Jókai-olvasás volt az egyik olyan terület, ahol szinte forradalmi átalakulás történt. Csak néhány példát említve: bemutatásra került, hogy a Jókai-olvasás mennyiben foglya önnön, éppen Jókai által gerjesztett kultuszának (Szilasi László); hogy a folytatásos tárcaregények sajtókörnyezete milyen mértékig határozzák meg a Jókai-regények poétikáját (Szajbély Mihály, Hansági Ágnes); hogy a kései Jókai-szövegek világirodalmi kontextusba illeszthető modern poétikai kísérletek (Fried István); hogy a kisprózák miként illeszkednek egy közép-európai sajtókörnyezetbe (Hansági Ágnes); hogy a Jókai-szövegek olvashatóak pszi-

1 Lásd például Margócsy István *Kalandorok és szirének* című tanulmányát. MARGÓCSY István, *Kalandorok és szirének*, 2000 2013/4., 50–64.

2 Vö. SÓTÉR István, *Jókai Mór*, szerk. ECKHARDT Sándor, Franklin Társulat, Budapest, 1941.

3 Nemrégiben Margócsy István állított össze kísérőtanulmánnyal ellátott szöveggyűjteményt e közelítésekbl: *Jókai Mór emlékezete*, szerk. MARGÓCSY István, Osiris, Budapest, 2022 (Osiris Irodalomtörténet).

chológiai esettanulmányokként is (Bényei Péter); hogy a fiatal Jókai Petőfivel együtt hogyan kötődik kora európai romantikájához (Szilágyi Márton); Hermann Zoltán és Hansági Ágnes tanulmánykötetek sorát tették közzé, miközben lassan, de mégiscsak csordogál tovább a kritikai kiadás köteteinek kiadása. E fejlemények nem egy másik Jókait mutattak meg, hanem voltaképpen egy olyan modern szerzőt, aki rendkívül adaptív volt azokra a legkülönbözőbb irodalmi, mediális, intézményi, társadalmi, tudományos kihívásokra, melyek elérték, miközben alapvetően nyitott volt arra is, hogy a modernitás fokozódó információáramlásában a lehető legtöbb dolog elérje őt.

A Petőfi Irodalmi Múzeum Jókai-kiállításának rendezői, Rózsa-falvi Zsuzsanna kurátor és segítői, Parragi Márta és Veres Miklós tehát azzal a komoly kihívással néztek szembe, hogy miként lehet a Jókai-olvasás folytonosságára építeni, s miként felhasználni-bemutatni azt a sok másik Jókait, akiket az irodalomtörténeti szakma járt körül az elmúlt időszakban. A Jókai-hagyaték nagy része a múzeum birtokában van kezdettől fogva, Jókai-val kapcsolatos tárgy történeti kutatások régóta folynak az intézményben – minden adott volt hát egy alapos újragondoláshoz.

A kiállítás az üstökös metaforát választotta hívószónak, ami mindenképpen szerencsés megoldás. Jókai a *Fekete gyémántok* hőseit, az aszkéta tudóst, Berend Ivánt jellemzi így: „ő volna az az üstökös, kit önlángja a végtelenbe visz”. Az üstökös csillagászati jelensége a 19. század derekán komolyan foglalkoztatta a tudományos és érdeklődő közvéleményt. Jókainak volt egy Bardou típusú csillagászati távcsöve (a kiállításban megtekinthető), regényeiben az üstökös rendre sorsfordító pillanatokban jelenik meg, élc lapját pedig arról a Donati-féle üstökösről nevezte el, melyről úgy vélték, esetleg a földdel is összeütközhet. Az *arany ember*ben Timár Mihály lelke úgy hasad ketté, mint nem sokkal korábban a Biela-üstökös, *A jövő század regényében* pedig a misztikát és tudományt egyesítve megistenülő ember győzi le a természetet. Az üstökös ilyenformán maga az élet: az egyéni tudat hasadása éppúgy benne van, miként az emberi létezés végessége. Az üstökös létezése megfoghatatlan titok: látványos, gyorsan mozog, egy röpké pillanatig uralkodik. Jókai írói és társadalmi karrierje maga a megfejtésre váró titok. Egyszerre tudományos és misztikus, egyszerre érthető és megfejthetetlen.

A kiállítás térben szerteágazik, mint Jókai Mór mindenre kiterjedő érdeklődése. A nyitó teremben kapott helyet a Jókai-pálya

felidézése. A falon Mikszáth Kálmánnak, Jókai egyik első biográfusának mondatai idézik fel a Jókai-pálya fontosabb fordulópontjait, dilemmáit artistikus megfogalmazásban, miközben alul az üstökös csóvájaként futnak a pálya fontosabb eseményei időrendben. Nem klasszikus életrajz ez, hanem a művészé válás folyamatát bemutató tárgysorozat. Mint az közismert, a fiatal Jókai még festőnek készült, s számos kép maradt fenn a keze nyomán. (Maga élcelődött azon, hogy a három pápai osztálytárs milyen művészi ambíciókat dédelgett: ő festő akart volna lenni, Petőfi színész, míg Orlai Petrics Soma költő.) A kiállítás a Jókai-képekből eleddig nem látott gazdagsággal válogat, s persze világos, hogy mindenki jobban járt, hogy ezek alkotója inkább írónak állt. Mégis – minden malícia mellett is – figyelemre méltó az a műgonddal készített sorozat, amely saját családjának tagjait ábrázolja, különösen az édesanya egymás mellé helyezett portréi mutatnak meg valamit abból a művészi érdeklődésből, mely már igen fiatalon jellemezte Jókait. Ahogy a rajzok, portréfestmények kikopnak, úgy jönnek a kéziratok, könyvkiadások, írói metszet (ezt már Barabás Miklós jegyzi persze), hogy az égen hirtelen feltűnő üstökös egyszerre bevilágítsa a magyar kultúra égét. S ahogy az író egyik pillanatról a másikra a társadalom elismert, a polgári társadalom sikeres tagja lesz (író, szerkesztő, politikus), úgy a könnyedebb tárgyakat súlyos, nagy, monstruózus tárgyak váltják fel: egy hatalmas üveges szekrény (benne ezüst babérkoszorú és kard), egy súlyos díszkabát, egy monumentális könyvszekrény, melyben az írói jubileumra született nemzeti kiadás súlyos díszkiadású kötetei sorakoznak. Közben a tárgyak által láttatott élet mögött rendre feltűnik az ekkor már fényképeken rögzített másik élet gazdagsága. A könyvszekrény, mely itt nem egy egyedileg megmutatott, a pályát szimbolizáló múzeumi tárgy, egy gazdagon berendezett dolgozószoba egyik tárgyaként ismerhető fel egy fotón. Ferraris Arthur ismert képe Tisza Kálmán tarokkpartijáról (1895) mögött ott van a festmény készítéséhez is használt fotográfia, s ilyenformán nemcsak az látszik, hogy a kibicek hadába kiket festett fel utólag a festő (például Mikszáth Kálmánt), hanem hogy a művészi emlékezet keze miként formálja kultikus eseménnyé a kártyaparti banalitását. Amit Ferraris csinál – egy partikuláris eseménynek szimbolikus jelentést tulajdonít –, azt csinálja velünk a kiállítás is, ahol állunk: partikuláris tárgyakból történetet épít, s azokat szimbolikus jelentéssel ruházza fel. Az életrajzi sorozat a Jókai-hagyaték gondosan eltett és megőrzött díszalbumai-

val, okleveleivel zárul, hogy a nagy író utáni nemzeti gyászt a kondoleáló kártyák megdöbrentő mennyiségével érzékeltesse.

A nyitó tér önmagában is értékes kiállítás lehetne – néhány tárgyban mutatja meg a Jókai-pálya elképesztő gazdagságát, példátlan jelentőségét. A középső dobogóra helyezett útiláda és íróasztal fölött Jókai-művekből vett motívumokat idéznek (vaspatkót az *Egy az Istenből*, a pütkösi király koszorúját az *Egy magyar nábob*ból stb.), a plafonról pedig fontos Jókai-idézetek szalagokon futnak alá. Élet, alkotófolyamat és művészet rétegződik és vetül egymásra. „Lélekcserélő idők járnak, fiam” – olvassuk Baradlayné intését fiához, s akaratlanul ráolvassuk Jókai pályájára a kérdést: vajon az íróvá lett festő, a Rudolf trónörökös barátjává lett negyvennyolcas forradalmár, a folyamatosan változó, alkalmazkodó történelmi ágens pályája mennyiben folytonos, következetes? E megoldás már itt felveti a kiállítás oldalsó tereinek nagy kérdését: Jókai Mór miként építette össze olvasott és átélt tapasztalatait műveiben?

A központi térből jobbra és balra két-két termet találunk. Jobbra a társadalom rezdüléseire érzékeny, balra a korának tudományos forradalmában elmélyedő művész világa lett kibontva. E termek kapcsán csak egy-egy mozzanatot fogok kiemelni egy-egy tárgy vagy installáció segítségével.

Induljunk először jobbra! A tárlat következő termében szembenéz egymással a kultúra két eltérő regisztere. Az egyik oldal a néprajz iránt érdeklődő Jókait mutatja meg. A 19. század népelet iránti érdeklődése persze szorosan összefügg azzal a kérdéssel, hogy mit is gondolunk a nemzeti kultúráról. A népi kultúra jelenti a nemzeti kultúra ősfarmáját – gondolták sokan ekkortájt. Jókai nemcsak gyűjtötte és kiadta a magyar népi kultúra adomáit, hanem az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* című nagyszabású sorozatának magyar társszerkesztőjeként maga vállalkozott arra, hogy az alföldi népi kultúráról szóló cikkeket megírja. Az egyik fotón az idős Jókai egy hortobágyi csárda tornácán ül, mellette, inkább mögötte egy népi húzza hegedűn a nótát, az asztalnál gulyások és csikósok. Ismert, hogy Jókai az 1889-es utazás élményeit *Sárga rózsa* című regényében írta meg, a társaságában utazó Feszty Árpád pedig vázlatokat készített a milleniumra tervezett nagy vállalkozásához, *A magyarok bejövételéhez*. Az út közvetett eredménye tehát egy nagy tablókép, Feszty képe, amely autentikus ősmagyar arcokat mutat valamiféle antropológiai tanulmány gyanánt, egy regény, amely azt az utolsó pillanatot

ábrázolja, amikor a volgai lovas nép örökösei még őszinték, értik a természet szavát, és néhány tudományos közlemény, mely bemutatja a térség népi kultúráját egy átfogó birodalmi vállalkozás keretében. A csárda előtt üldögélő író azonban már maga is idegen ettől az ősi-nek hitt magyar kultúrától, s ily módon már ő is csak visszaidézni tudja az elveszettnek hitt világot. A modern író városi turistaként tud e vidéki környezetbe csöppenni (ki ne látná, mint üt el a fényképen az író viselete?), hogy itt a saját kultúráját keresse, s képzelje vissza. Ezért van, hogy Jókai számára az autentikus néprajzi gyűjtő csakis az író lehet, hiszen itt szükség lesz a képzelet munkájára is, hogy visszanyerhessünk valamit abból, amit a történelmi idők elpusztítottak. Nem véletlenül beszél maga is arról, hogy a néprajz vagy – ahogy maga nevezte – a népisme a valóság és képzelet között lebeg.

A másik oldalról – pimasz módon – a modern városi kultúra egyik legfontosabb intézménye, a színház néz szembe Jókai etnográfusi érdeklődésével. Jókai ezer szálon kötődött a színház világához – hogy mást ne mondjak hirtelen, két színésznőt is feleségül vett, s mind a kettejüket botrányok közepette. Jókai maga is színházi szerző volt, regényeinek színi feldolgozásai népszerűek voltak, s ismeretes, hogy Johann Strauss *A cigánybárót* operetté dolgozta át. Tehát a Jókai-művek alkalmasnak látszottak a színi feldolgozásra, s maga Jókai sem ugrott el a lehetőség elől. Egy színeképet rögzítő metszeten, melyet August Alexius Canzi készített 1852-ben, s a *Délibáb* című divatlapban jelent meg, a *Dalma* színpadi jelenete látható, amint a férfinak öltözött Dalmát játszó Laborfalvi Róza dacosan nézi a vérével esküvő Elemért játszó Lendvai Mártont. A ruhacsere a színpadon az antikvitás óta bevett trükk, a modern színpadon, ahol a színész egyénisége is látvánnyá lesz a szerep mögött, a nemek cseréje már inkább az emberi individuummal való játék. S ha idevesszük, hogy Jókai darabja a népvándorlások korába vezet el bennünket, s a varchoniták népe mögött felsejlik a magyar őstörténet, a színpadon férfivá váló nő, s a férfi, aki ugyanitt beleszeret egy férfinak hitt (ám valójában női) karakterbe – olyan összezavarodása a természetesnek gondolt helyzeteknek, amit csak a modern színpad tudott megjeleníteni. Tehát míg az etnográfus Jókai éppen visszanyerni igyekszik valami ősit, a modern színházi szakember azt viszi színre, ahogy már a múltban összezavarodtak az emberi viszonylatok. Úgy is mondhatnánk, hogy egyszer a jelenben keresi a múlt nyomait, máskor modernné olvassa a misztikus múltat.

A következő terem a szélén van, s Jókai közéleti pályájának is a szélsőségét mutatja: a forradalmi, radikális gondolkodót. A sarokban a Petőfi-házaspárral közösen bérelt Dohány utcai lakás kályhája, a falon azok a metszetek, melyek ott függtek a falon. Néznek ránk a francia forradalmárok, többségük jakobinus. Tudvalévő, hogy a két fiatalember komolyan gondolta a forradalmi radikalizmust, a szabadságért – bár pontosan nem is tudni, hogy mit értettek alatta – a végletekig elmentek volna. A romantika rémséges, *gothic* iránti vonzalma kapcsolódott össze a mindent újraalakítani kívánó politikai aktivizmussal. De a forradalmi fellángolást hirtelen veszteségek követték, s Jókai azon túlélők egyike lehetett, aki a forradalom és szabadságharc emlékének ápolójaként, a forradalom kultuszának őrzőjeként írta műveit. Persze a történelem mítosszá alakítása önmagában is érdekes: A *kőszívű ember* fiaiban éppen a pesti forradalom nem jelenik meg, s a jó és rossz epikus harca egyáltalán nem nemzeti keretek között zajlik, a *Politikai divatok* a történelem alternatív lehetőségeit mutatja meg stb. A tárlatban ezt remekül érzékelteti, hogy két negyvennyolc emlékét ápoló rendezvény fényképe között egy komáromi menlevél lett kiállítva – egy olyan menlevél, mely a Jókai-önmitológia (de csak annak) alapján az írónak is volt.

A terem összenyitja a Jókai-kiállítást a múzeum állandó Petőfi-tárlatával. (Disclaimer: jelen sorok szerzője elfoglalt, mert abban társkurátorként dolgozott.) Ott az utolsó terem a radikális, erőt felmutató és egyszerre erőszakot óhajtó, forradalmi Petőfit mutatta be, itt a közös lakás mintegy átvezet egy másik, rokon művész világába. A Petőfi-kiállítás látogatója tehát innen is közelíthet Jókaihoz, s mindenképpen méltánylandó ez az összedolgozása a kiállítási tereknek.

Ha a Jókai-kiállítás nyitó terméből a másik irányba, balra indulunk, akkor egy tudományokban elmélyülő korabeli értelmiségi világába csöppenünk. A két terem egy amatőrt mutat, de egy olyan amatőrt, aki hajlandó volt a legkomolyabban elmélyedni a legkülönbözőbb technikai, természettani tudományokban. A kezdődő polgári kultúra világa ez: a világot feltáró, megismerő modern emberé, aki tudósok szakmunkáit forgatja, aki maga is kísérletezik, aki szenvedélyesen gyűjti az érdekes tárgyakat, technikai eszközöket, természeti kincseket. A heurisztikus modernitásé, amely a technika, a tudás bővületében él, s hisz abban, hogy a tudás felhalmozása előbbre viszi az emberiséget.

Láthatók itt az eget kémlelő amatőr csillagász drága pénzen vett távcsöve, a hajózás technikájában elmerülő művész jegyzetei, az elhagyott svábhegyi kőbányát tudós munkával rekultiváló kertész földművelő eszközei, a természettani gyűjtő gigantikus kagylója, vásárolt tengeri kincsei, a föld mélyének kutatásakor használt karbidlámpa. Lenyűgöző Jókai világának e tárgyi gazdagsága. Aki olvasta regényeit (s esetleg még hozzáolvasta a kritikai kiadás jegyzeteit is), eddig is tudta, hogy Jókai tudományos ismeretei meglehetősen gazdagok, ám hogy az ismeretszerzésnek ilyen mélységei volnának, csak most látható igazán. Berend Iván nemcsak irodalmi klisékből lett összedobva, hanem a modernizmus üstököse, a tiszta tudomány apostola annak a heurisztikus modern tapasztalatnak a képviselője, amelynek talán a szerző is részese lehetett. (Persze e tárgyi kultúra gazdagsága kapcsán felmerül ugyanaz a dilemma, amely a *Fekete gyémántokban* is ott feszül: a modern haladás mítosza, a technika, a gép mítosza mennyiben függetleníthető a kapitalista ipari termeléstől – s Jókai gazdag gyűjteménye mennyiben attól, hogy az író időközben igencsak megszede magát.)

A kiállítás nagy hangsúlyt helyez arra, hogy ez az elszánt önművelés, folytonos kutatómunka Jókai írásaiba is átkerült. A csillagok tanulmányozása Timár Mihályt *Az arany emberben* segíti, hogy felismerje önnön meghasonlottságát, s egy kis dobozba bepillantva ránk néz Sina György és Domokos János tudósok portréja, akik a hős mintái lehettek; Berend Iván mintái – Zsigmondy Vilmos és Hantken Miksa bányamérnökök, valamint Vidacs János gépgyáros – tudós eszközök fölött néznek szembe a látogatóval; Konkoly-Thege Miklós, Jókai csillagász unokatestvérének fotóit a mesterséges intelligenciával bemozgatva, ál-dokumentumfilmes formában látjuk, hogy miként lehetett akkor elképzelni a Vaskapu környékét, amikor a Szent Borbála arra szelte a habokat (amely hajótípusról pedig *von Haus aus*, Komáromból hozhatott magával tudást). A kiállítás nagy erőket mozgósít, hogy feltárja azokat az összefüggéseket, melyek Jókai művelődése, társas kapcsolatai és művei között fennállnak. Miként lesz a tudásból művészet? Az egyik falon egy érintőképernyős táblán információk szerepelnek a regényhősök és mintáik kapcsolatairól – egy másik érintőképernyőn viszont önmagunk alkotói lehetünk egy játékban: tizenöt kérdésre bizonyos lehetőségek közül választva (például: „Mit jelent számodra a szerelem?” vagy „Milyen típusú emberrel érzed magad a legjobban?”) megkapjuk, hogy milyen szempontok

alapján lehet egy regényhőst összegyűrni. (Hogy én az utóbbi játékban miért lettem háromszor egymás után Edit *A kőszívű ember fiaiból*, nem tudom mire vélni – természetesen az eredmény nem is annyira fontos. A lényeg az, hogy miként dolgozhat az író fantáziája.) Külön sarkot kapott az utópikus képzelet problémája, *A jövő század regényé*-nek merész fantazmagóriái arról a korról, ahol éppen mi, a kiállítás látogatói élünk. A heurisztikus, technikai modernizmus e zavarba ejtő – mert egyszerre a racionális és misztikus tudományokban bízó – utópiája mintegy a végpontja annak, hogy tudás és képzelet miként kapcsolódhat össze, s milyen következményei vannak annak, ha a kettő együttes működését tételezzük. (Nem mellesleg a *Fekete gyémántok* mellé került ez az installációs sarok – mintegy annak ellenpontjaként.)

Az üstökös, kit önlángja a végtelenbe visz című kiállítás gazdagsága e hevenyészett elmélkedésben csak alig volt érzékeltethető. (Kemény Gyula mindig megbízható látványvilága, Bogdándy Gábor grafikai tervezése pedig egy ilyesfajta prózai értekezésben aligha dicsérhető rendesen.) Talán a legnagyobb hozadéka a tárlatnak az, hogy képes megmutatni Jókait mint modern polgárt. Annak a *Bildungsbürger*-tumnak a hazai példajaként, amelyik folyamatosan műveli magát, s amely hisz abban, hogy e művelődés kumulatív felhalmozása nyit utat a társadalmi haladás jövőjébe. Ennek során látjuk meg azt a Jókait, aki szinte aszketikus odaadással szenteli idejét és energiáját annak, hogy a modern haladás teljességét valóban átfogja. Mivel gyakran szokták őt úgy látni, mint aki egy modernség előtti művészi világ képviselője, aki romantikus túlzásokra hajlamos, talán elsikkadt eleddig, hogy – nem tagadván a szerző messzire ragadó fantáziáját – a Jókai-szövegek akár olvashatók úgy is, mint a modernség hol heurisztikus, hol kritikus önreflexiói.

(A kiállítás megtekinthető 2025. szeptember 11. és 2026. december 31. között.)

Dudás Győző **AZ ARANY PATKÁNY**

Miután tegnap nagyszabású ünnepségen átvette életműdíját, ma délelőtt már, mintha mi sem történt volna, szeretett rózsái közt, kertészkedés közben találtuk az írófejedelmet.

Kedves Mester, üzenne valamit nézőinknek, az olvasóinak?

Milyen bölcsességet osztana meg velünk, hosszú és termékeny élete tanulságaként?

Hát, hm! Hosszú életem volt, valóban. Megértem sikereket és kudarccokat... Akárhogy is, azt mondom, élni jó!

És szeretni! Mert én aztán szerettem! Huhú!

Szerettem húszévesen ötvenéves asszonyt, és szerettem hetvenévesen húszéveset.

Szerettem a szőkéket, vöröseket, barnákat, feketéket! A karcsúakat és a teltkarcsúakat! Nyamm!

És akárhol máshol keresem az élet értelmét, csak ide lyukadok ki.

Khmm, az alkotásról, a művészetről esetleg, ha valamit...

Hát ez az, erről szól az alkotás is! Végül is a művészetekkel a halált akarjuk kicselezni, nemde!? És egyben a szépséget keressük kétségbeesetten, eltántoríthatatlanul.

Mindegy, író, költő, festő, szobrász, vagy zenész a patkány.

Hát köszönjük, Mester!

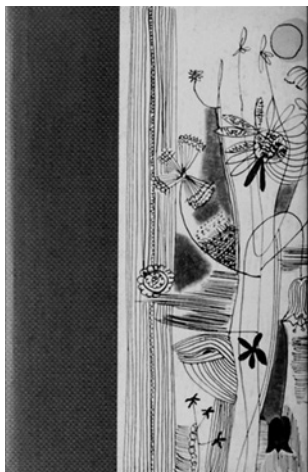

Vén hülye! Jön itt a kártékony heteró, fehér férfienergiáival! Még hogy az egész patkányság művészettörténete a dugásról szól...! Szerencse, hogy nem előztünk, kivágjuk az egészet a fenébe!

Szerintem aranyos!

KORTÁRS OLVASATOK

HERVAY Gizella:
Reggeltől halálig,
Irodalmi Könyvkiadó,
Bukarest, 1966

„S hogy mindjárt elejét vegyem egy meglehetősen elterjedt előítéletnek, amelybe hol leplezve, hol nyíltan vegyül a férfigóg, sietek leszögezni: Hervay Gizella költészete nem *női líra*. Korántsem azért, mert. . . Hanem még ennyit se! Hiszen a világ legtermészetesebb dolga, hogy a költő, aki nyelvével megvallja egy kultúrához való tartozását, képeivel és gondolataival az egyéniségét, s ezzel együtt nemét is. Csakhogy a legögölt női lírát nem feminin vonásaiban éri marasztalás, hanem abban a költői világában, melyben a szerelmen, vágyakozáson és epekedésen, anyaságon kívül vajmi kevésre talál szót a lírai érzékenység. [...] Az egyenrangúság persze nem az efféle szerepcseréken múlik. Lényege szerint a kérdés csakis a humánium szemszögéből szemlélhető. A nő ugyanis egyenrangú ember. Az oszthatatlan emberség – hadd kanyarodjam most már vissza – közérzete és gondolatisága sugárzik Hervay Gizella új verseiből. De valóban így sugárzik, tiszta fényeiben boldogan föllélegzik az ember.”

SZÁSZ János, *Egy asszony énekel*, Igaz Szó 1967/1., 108.

Sárkány Tímea

A líra mint megláttatott jövő

Gondolatfutamok Hervay Gizella költészete kapcsán

Hervay Gizella költészetének befogadástörténetét szemügyre véve több kérdés is felmerülhet az olvasóban: miért került perifériára ez az életmű, milyen kulturális hatások fedték el eddig a szerző láthatóságát, hogyan hatott rá a korabeli irodalompolitika, mennyire befolyásolta ismeretségét az országváltás, miként bélyegezte meg betegsége és traumatizáltsága az irodalmi közéletben való részvételét? Ezek a kérdések az életmű kanonizáltságának problematikusságára, hiányosságaira hívják fel a figyelmet. Viszont mégis történt valami az elmúlt tíz-tizenöt évben, talán az irodalmi mező határai mozdultak el, talán más olvasói attitűddel és érzékenységgel vettük újból kézbe a verseket, de azt láthatjuk, hogy egyre nagyobb figyelem övezi az életművet. A napjainkban zajló rekanonizációs folyamatok főként az életmű kései verseit tartják szem előtt, a nagy tragédiákat felmutató, traumaköltészetként is címkézhető lírai monológokat, amelyek befogadására mintha csak most érett volna meg az olvasóközönség, mintha mostanra született volna meg az a kollektív érzékenység, ami a versek megértéséhez szükségeltetik.

Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy újraolvasva az életmű korai szakaszát, bemutassam Hervay Gizella 1966-ban megjelent *Reggeltől halálig*¹ című második verseskötetét, megvizsgálva a kötet recepciótörténetét, értelmezési lehetőségeit, illetve rámutassak a versek aktualitására, kapcsolódási pontokat keresve a kortárs költészet irányvonalaival.

„Nem női líra” – a recepciótörténetről

1966 termékeny év volt Hervay Gizella számára, mert a második verseskötet mellett ebben az évben jelent meg a *Kobak könyve* is. A mesekönyv recepciójához képest a verseskötetről elenyésző számú reflexió született, a kortársak közül Szász János és Láng Gusztáv

1 HERVAY Gizella, *Reggeltől halálig*, Irodalmi, Bukarest, 1966.

jegyez kritikát az Utunkban² és az Igaz Szóban,³ ezt követően 2003-ban Balázs Imre József ír a könyvről hosszabban a Hervay életművét bemutató kismonográfiájában.⁴ Ezzel meg is szakad a kritikák sora, pedig kiemelt fontosságú ez a kötet, s erre még Kántor Lajos is rámutat a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* Hervay-szócikkében: „Költőnőből költővé azonban a *Reggeltől halálig* (1966), majd a *Tőmondatok* (1968) verseiben érik.”⁵

Hervay pályakezdésének kontextusában értelmezve ezt a mondatot, kissé zavarban érezheti magát az olvasó, hiszen többször is felmerül Hervay munkássága kapcsán, hogy ez most női költészet-e, amit művel, vagy sem. De mi alapján próbálják őt ennek mentén kategorizálni?

Méliusz József Hervay első kötetének, a *Virág a végtelenben* előszavában Kaffka Margit költői alkotásának folytatójaként hivatkozik rá, aki az ösztönbenyomásokat varázsolja lírává: „Hervay társadalmi fogékonysága ilyképp egyetlen fókuszba gyűjti a ráható impressziókat, s ezek nála lírai szóként olyanok, ahogyan *csak asszony fogalmazhatja őket*.”⁶

Kántor a nőiséggel azonosítja Hervay kezdő költőkre jellemző témaválasztásait. Szász János viszont már kiemeli az 1967-es kritikájában, hogy „Hervay Gizella költészete nem női líra”.⁷ Szász kritikájánál elidőzve megérthetjük, hogy mire gondoltak a hatvanas évek irodalomkritikusai a „női” költészetről: Szász írásából azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az „asszony”, amikor „csak úgy énekel; dúdol, dudorász, a maga dallamait dalolja a maga szövegével, ahogy általában az asszonyok szoktak volt munka közben, súlykolva a folyóparton vagy túvétéve a házat egy elveszett semmiséért, dalolni arról, amit éppen tesznek, amit gondolnak és éreznek”,⁸ vagyis lealacsonyítja azt a megélést, mely a női létezés sajátosságaként artikulálódik, csupán abból kifolyólag, hogy nyelvileg egyszerű, önreflexiót mellőző és hozzáférhetetlenül személyes, ami főként a népdalokhoz teszi

2 LÁNG Gusztáv, *Értelmes ének*, Utunk 1966/47., 4.

3 SZÁSZ János, *Egy asszony énekel*, Igaz Szó 1967/1., 107–109.

4 BALÁZS Imre József, *Hervay Gizella*, Kriterion, Kolozsvár, 2003, 41–48.

5 *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. KÁNTOR Lajos, <https://mek.oszk.hu/03600/03628/html/h.htm> (utolsó hozzáférés: 2025. 09. 28.)

6 MÉLIUSZ József, *Egy asszonyköltő első verseskönyve elé* = HERVAY Gizella, *Virág a végtelenben*, Irodalmi, Bukarest, 1963, 6. [Kiemelés tőlem, S. T.]

7 SZÁSZ, I. m., 107.

8 Uo.

hasonlatossá. Tehát a női költészetet egy beszűkült, belső érzelmi világ viszonylagos voltának megmutatásával azonosítja, az érzelmek centralizálásával, mely szembeállítható a 20. századi racionalitásközpontú, késő modern/posztmodern megnyilvánulásaival, illetve lefokozható volt. Kántor és Szász is arra utal, hogy ettől a második kötettől számítva Hervay kilép ebből az egyszerű, (megtévesztő és leredukáló módon) nőinek titulált témaválasztásból (konyha, mosogatás, varrás, gyereknevelés, szülés stb.), és elindul a nagybetűs, univerzális, emberi témák felé, kilép időből és térből, mitikussá nagyítja magát, a kollektív felé fordítja arcát, a teljes világot érzékeli egy történelmi ívű karmozdulatban – ahogyan Szász fogalmaz. Csakhogy mindkét kritikus megfelelkezik arról, hogy ami dilettánsnak és nőinek van címkézve, az életmű későbbi verseiben pont ez az érzékenység fogja biztosítani azt az erőteret, amelyben ez a költészet kibontakozhat, amely által olyan belső megéléseket tud kifejezésre juttatni ezen a jól begyakorolt versnyelven, amelyeket kortársai közül kevesen voltak képesek megragadni.

Láng Gusztáv és Balázs Imre József is hasonlóképpen vélekedik arról, hogy még csak kísérleti fázisban jár ennél a kötetnél az a törekvés, mely a későbbiekben autentikussá, eredetivé teszi Hervay verseit. Láng szerint „az ilyen kaotikus sodrású érzelmek, ha rezonálnak is az olvasóban, viszolygást is keltenek, amit a fegyelemhiány, a rációnak a káosz előtti fegyverletétele okoz. Ezekben a versekben Hervay csak a modern hangvételt találta meg, de nem saját énjének belső élményvilágából fakadó korszerűségét”,⁹ vagyis hangulatilag és tematikusan imitálja a divatos lírajelenségeket, de hiányzik még belőle az a zsigeri őszinteség, ráhangolódás, jelenlét, ami a későbbi költészetének jellegét adja. Balázs Imre József pedig így vélekedik: „az értelem a Hervay-költészetben ekkortájt magának a megismerhetőségnek az irányába fordul, ennek a problémának a felvetése azonban a *Reggeltől halálig* szótárával még nem valósítható meg radikális módon”¹⁰ – ebben a megjegyzésben ugyancsak az értelemkultusznak a virágzását, divatos jelenlétét érthetjük, amelynek működtetéséhez még nem rendelkezik Hervay azzal a nyelvi eszköztárral (szótárral), amellyel megvalósítható lenne az az avantgárd törekvés, melyet a kortársai közül már Szilágyi Domokos vagy Lászlóffy Aladár meglépett a hatvanas évek közepén.

9 LÁNG, I. m., 4.

10 BALÁZS, I. m., 48.

„A szétesés, elidegenedés, magány, tehetetlenség és visszhangtalan-ság tüneteit kezdettől fogva nagyjából két különféle módon fogadja a líra. [...] megmutatkozik az a kétféle attitűd, amely a XX. századi líra legsajátosabb paradoxonához, az értelemellenesség és az értelem-kultusz együttéléséhez vezet”¹¹ – írja Cs. Gyimesi Éva egyik esszé-kötetében, amelyben a korabeli lírák értelmezésére tesz kísérletet, kontextualizálva az erdélyi irodalmi törekvéseket. Az *értelemkultusz* létjoga Hervay költészetében is tetten érhető tematikusan, Láng sze-rint a *Reggeltől halálig* című verseskötet tétje az önmegismerés, amely-nek eszköze a beszéd, a szó, az értelem. Különböző idősíkokon, törté-nelmi korokon, kulturális hatásokon, viszonyrendszereken keresztül igyekszik definiálni önmagát ez a mindig változásban lévő lírai én, aki az értelem felszabadításán keresztül próbálja újraépíteni identi-tását, feloldást nyerve a szorongás alól. Az illúziókkal, a részegséggel, az ösztönvilággal szemben az értelem erejével szeretne megküzdeni a versbeszélő, de ez a vállalat gyakran ellehetetlenítődik, mert nem tud megvalósulni két ember között az igazi kapcsolódás, mely létfelté-tele lehetne ennek, így a beszélő csalódik, egyedül marad, szegyenben és megalázottságban. A versekben megfogalmazódó egyik alapvető tapasztalat ez, helykeresés, hangkeresés, társkeresés, de a folyamatos kiábrándulásnak, reményvesztésnek lesz az egyik következménye a nyelvi lecsupaszodás, amit a későbbi kötetek legfőbb erősségeként tart majd számon a kritika. A kötet záróverse, az *Étellel, csenddel...* egyik kiemelkedő sora ez: „a nagy szavakat, mint olcsó ruhát, levetet-tem”, vagyis ezzel előkészíti a *Tőmondatok* (1968) és az *Úrlap* (1973) nyelvi önreflexióját.

Az öröm és szorongás versei – kötetszerkezet és témaválasztása

Szerkezetileg három ciklusból épül fel a kötet, amelyekben a köz-ponti témák más-más nézőpontból kerülnek megvilágításra. Az első ciklus (*Föld csillaga*) verseit Balázs Imre József a „problémátlan(abb) öröm versei”-nek nevezte, a kismonográfia ezen fejezetében onnan közelíti meg a kötet elemzését is, hogy az *öröm-lehetőségek viszonyla-gosságát*¹² vizsgálja a versekben. „Az öröm a gondolat, a fegyelem esz-kozeivel építhető fel, termelhető ki”,¹³ ezt az állítást az *Ének három*

11 CS. GYIMESI ÉVA, *Találkozás az egyszerűvel*, Kriterion, Bukarest, 1978, 15.

12 BALÁZS, I. m., 41.

13 Uo., 42.

hangra című verssel bizonyítja: „csak az ember énekel: / örömet teremt a fájdalomból”.¹⁴ Hervay első kötetéhez képest a túlzott lelkesedés és optimizmus is megfakul, realiztikusabban érzékelteti a világot, de még ott a törekvés a megélések pozitívvá transzformálására. A kötet verseiben megfigyelhető, hogy a mindennapok szorongására, félelmeire mintegy tudatos válaszként jön létre az öröm megteremtésére irányuló gesztusrendszer. Az akarat, a választás lehetősége hozza létre azokat az ellentétpárokat, amelyek a kötet egészében működtetik ezt az oszcillálást: józanság és részegség, értelem és értelmetlenség, rend és káosz, tisztaság és mocskosság váltakozik. Az első ciklus könnyedebb hangvétele után a második ciklusban (*Krumplivirág*) már a *szorongás versei*¹⁵ jelennek meg, amelyek főbb témái a gyermek- és ifjúkori tapasztalatok, háborús emlékek, a transzgenerációs sebek, a kiszolgáltatottság és bizonytalanság. Az első ciklus mintha megoldást próbálna kínálni a második ciklus által körülrajzolt sérülékenységre, mintha a választásaink képesek lennének felülírni a hozott nehézségeket, új identitást tudnánk teremteni az értelem által. A harmadik ciklus (*Késsel-kenyérrel*) a szerelem megvalósulásának nehezítettségéről tanúskodik, a magányról, a csalódásról, a valódi találkozás lehetetlenségéről. Test és arc megteremtésére, azon Másik megalkotására tett kísérletet ebben a ciklusban, aki csillapítani tudná azt a nagymértékű szorongást, a beszélő belső bizonytalanságát képes lenne feloldani, akivel megosztható lenne ez a teremtett öröm.

Szabadvers és kaotikus érzelmek – a kötet formavilága, nyelvezete, képalkotása

„Nézd: Szász Jánosék szónokoltak, ti prédikáltatok. Mi beszélni akarunk. A világmegváltás nekünk póz. Mi megérteni akarjuk a világot”¹⁶ – mondja Hervay Gizella a Huszár-interjújában. Ez a *beszélni akarás* implikálja a Hervay által választott formavilágot is: a szabadvers tágassága jól belakhatóvá válik, az értelemre és tiszta, szabad, józan beszédre való igény mindebben szenvedéllyel párosul. Ez a szenvedélyes jelen való lét meghatározza a beszélő pozícióját is: nem fedi el magát, nem kívülről beszél, nem tárgyasít, nem tart távolságot, nem

14 HERVAY, I. m., 12.

15 BALÁZS, I. m., 45.

16 HUSZÁR Sándor, *Proféta voltam a Balta Albán. Interjú Hervay Gizellával*, A Hét 1982/28., 7–8.

pózol, hanem átszűri magán a tapasztalt világot, ráhangolódik, érzelmileg osztozik, behelyezkedik, felelősséget vállal, és ebből a zsigeri jelenlétből igyekszik az értelem erejével egy világmagyarázó keretrendszert teremteni, amelyben elmondhatóvá válik az, amit a költészet erejével képes feldolgozni, újrendezni az elme, például a *Szígórodó-szemű* című versben.

Kísérletezés és hangsúlykeresés jellemzi ezt a kötetet, amelyre a korabeli kritika éles megjegyzéseket tett. Láng Gusztáv például azt írja a szabadversei kapcsán, hogy „Ernyesztő zsongás, mondom, mert van ennek a formának egy réme: a bőbeszédűség, alig van szabadvers a kötetben, amelyben ne akadna fölösleges sor vagy részlet; fölösleges abban az értelemben, hogy az olvasó nem tud mit kezdeni vele, vagy azért, mert a költő ugyanazt a gondolatot variálja bennük, vagy azért, mert hiányzik a versből a kompozíció.”¹⁷ Ez a bőbeszédűség viszont hozzájárul ahhoz, hogy megszülessenek olyan kép- és gondolatkompozíciók, amelyek a későbbi kötetekben új variációkban térnek vissza, sokkal letisztultabb formában. Ilyen például a *Vigyázó* című vers „kiülök a szemek kapujába” sora,¹⁸ vagy a *Reggeltől halálig* című versből a „halál rácsa a számon” vagy „szögesdrót szerelem” fogalomtársítás,¹⁹ amely már a kései versek képalkotási módszerére emlékeztet minket. Amikor Láng számonkéri rajta „saját énjének belső élményvilágából fakadó korszerűségét”,²⁰ megértjük, hogy a teljes életmű ismeretében miért érezhetünk hiányt a korai költészetét olvasva: hiányzik még belőle az az autentikus, elvitathatatlanul egyéni dikció, amely nélkül elmondhatatlan az egyéni traumatapasztalat és a képviseléséből fakadó közösségvállalás. Már ennél a kötetnél kibukik, hogy az öröm poétikájára Hervay alkatilag nem képes, bárhogyan is próbálkozik, sokkal könnyebben tud megszólalni és érvényeset mondani a fájdalomról. Láng kissé szkeptikusan vélekedik erről, szerinte „sokszor nehéz eldönteni a versben kiömlő fájdalomról, hogy divatos lelki hipochondria-e, vagy csakugyan a lélek egészségvédő riadója”,²¹ a teljes életmű és kortörténet ismeretében viszont felmerülhet a mai olvasóban, hogy a 20. század tapasztalatai (háború, diktatúra, elidegenedés) nem teszik-e elég indokolttá a fájdalom és szorongás ilyen

17 LÁNG, I. m., 4.

18 HERVAY, I. m., 52.

19 Uo., 17.

20 LÁNG, I. m., 4.

21 Uo., 4.

szintű verbalizálását. A *fehér tó városa* című versében írja Hervay, hogy a fegyelem a fájdalom megragadásához elengedhetetlen, amivel lényegében egyetért Láng is, csak ő éppen a nyelvi kivitelezést problematizálja, hogy nem elég az érzések feltérképezéséhez a fegyelem, kompozícióra, nyelvi és képi rendszerre van szükség, hogy ez elmondhatóvá váljon. Helytálló a kritika ezen része, mivel találunk a kötetben olyan túlírásokat, amelyek a fájdalom megmutatását nyelvileg gyengítik, mint például a *Krumplivirág* című vers nyitósora: „A boldogság tiszta dallamába / belecsikordul a fájdalom zöreje”,²² vagy a *Mámore* című vers kezdete: „Mámore szavakba fullad / a csikorgó fájdalom”.²³ Mindettől eltekintve, a hatvanas évek második felétől már egyre jobban megy Hervaynak a szabadversben megvalósuló sűrítés.

Érdeemes megjegyezni, hogy pályája elején még bátran kísérletezik az iróniával, a *Reggeltől halálig* verseiben többször is előfordul, hogy játékosan kiszól az olvasóhoz, összekacsint vele, például a *Repülőzúgásra* vagy a *Zöld április* című versekben, amelyek a szerelmi tematikába ágyazódnak be, így próbálva oldani például a kapcsolati nehézségeket. A *Cinizmus?* című versben némi gúnnyal és iróniával rajzolja meg az öntudatra ébredő fiatal lány portréját, aki épp felocsúdik a rászabott illúziók alól: „Felsikolt, a púderdoboz szétmállik könnyeiben, / védtelen szívvel marad, s most először befelé figyel, / s harisnyahalmaz alól kibukkan merészen / rúztalan arca, s felsugárzik az éjben”,²⁴ a *Mozi után* című vers ironikus hangvétele pedig a fikció és realitás között feszülő különbségből tételeződik, ezzel kritika alá vonva a film, a művészet által kínált illúziókat. Ez a fajta ironikus, csattanószerű megközelítésmód már nem lesz jellemző a későbbi versekre, hangvételében inkább a balladák és siratók népies hatását fedezhetjük fel, amely által kifejezőbbé és direktebbé válik a fájdalomról alkotott diskurzus.

Visszakanyarodva ahhoz a korábbi gondolathoz, hogy a korabeli kulturális-szociális helyzet mennyire nyomatékosítja a fájdalomról szóló diskurzusokat, arra a megállapításra juthatunk, hogy az eddigi értelmezésekben nem igazán merül fel annak a megfogalmazása, hogy Hervay fokozatosan jut el a rendszerkritikáig, kötetről kötetre egyre többet vállal be, egyre nyíltabban és bátrabban problematizál,

22 HERVAY, I. m., 55.

23 Uo., 99.

24 Uo., 83.

világít meg összefüggéseket, nevez meg okokat, tételelesen mutat rá a létezésüket ellehetetlenítő körülményekre. Nyilván ez a korabeli kritikai öncenzúra egyik hatásmechanizmusa. Az 1970-ben készült, Hervay által letiltott Huszár-interjúban is arról beszélgetnek, hogy hogyan, milyen indokkal lehetetlenítik el a fiatal költőket, vonják meg a publikálási lehetőségeiket, kritizálják esztétikai ízlésüket. Hervayról például olyan messzemenő következtetéseket vonnak le, hogy mivel Apollinaire-t olvas, ezért biztosan megveti a munkásosztályt, és ezzel a kritikával sikerült is évekre elhallgattatni a fiatal költőt. „Azért nem közöltek, csak nagyon szórványosan, mert mondani akartam valamit, ami nem csak az én mondanivalóm”²⁵ – írja később Huszárnak abban a levélben, melyben az interjú visszavonását kéri. Már a *Reggeltől halálig* verseiben megjelenik ez a képviselőség és közéletiség, ami miatt problémássá és rendszerellenessé válik több megszólalása, ez viszont a későbbi kötetek központi témája lesz, ez segít neki megtalálni azt a költői nyelvet, amelyben kiteljesedhet. „Nem az a fontos, hogy mit él át az ember, hanem hogy annak alapján tud-e olyasmit mondani, ami másoknak is fontos. Nekem ez a létigazolásom, ezért írok”²⁶ – vallja Hervay, és ebben érhető tetten az az autentikusság és önazonosság, amit Láng és az olvasó egyaránt elvár ettől a költészettől.

Cs. Gyimesi Éva írja a depoetizáló tárgyiasság kapcsán, hogy „kielegítette az esztéticizmusból kiábrándult, közvetlenségre, közvetlen társadalmi üzenetre igényt tartó olvasók elvárásait”,²⁷ ezáltal tudták felszámolni a Hervay által is kritizált, kiüresedett, hamis pózokat a költők. Maga a tárgyiasság nem úgy jelenik meg Hervaynál, mint például Nemes Nagy Ágnes költészetében, a tárgy csupán anyag a költő számára egy benső lényegösszefüggés kifejezéséhez,²⁸ de továbbra is fontos a beszélő személyes jelenléte. Balázs Imre József is hasonlóképp gondolkodik: „a tárgyak szinte tapintható jelenléte a versekben egyfajta absztrakttá válást is megenged. A tárgy nemcsak önmaga a Hervay-versekben. Nem is feltétlenül »jelkép«. Valami más is, mint önmaga, azáltal, hogy belekerül a nyelvbe, mint nyelvi tény”.²⁹ Az *Álom a történelemben* című verset emelném ki, amelyben egyidejűleg

25 HUSZÁR, I. m., 8.

26 Uo., 7.

27 CS. GYIMESI, I. m., 37.

28 Uo., 37.

29 BALÁZS Imre József, „Ki emlékszik a holnapi napra?” = HERVAY Gizella, *Az idő körei*, Kriterion, Bukarest–Kolozsvár, 1999, 10.

mutatkozik meg a személyesség („az alvók biztonságával gondolom végig / tágra nyílt szemű életem”), a tárgyiasság („nagy piros labdává váltan pattannak gondolataink”) és a kollektív felelősségvállalás, amelyben a test őszintébben van jelen, mint a kimondott szavak, az agyonmagyarázott múlt („de látod, tenyereink értőbbek, / mint agyongyötört szavaink”).³⁰

„Költészet = megláttatott jövő”

Hervay így ír Szász Jánosnak egyik levelében: „A költő, aki meglátja a világban a költészetet, a versben lebontja a költészetről a világot, helyesebben, az esetleges valóságot a lényegesről, hogy így megláttassa a lényeget: a lehetőséget, a jövőt, a költészetet... Költészet = megláttatott jövő.”³¹ Hervay – a maga korában kevésbé megértett költő – irodalomtörténeti pozíciója egyre inkább átalakulóban van az elmúlt év(tized)ekben. Az irodalmi mező tágulása, korunk eseményei olyan irányba mozdítják el a befogadót, ahol Hervay versei hitelessé és őszintévé válnak, szellemileg és érzelmileg is kapcsolódni tudunk hozzájuk.

Balázs Imre József írja a *Virág a végtelenben* címet viselő első kötetről, hogy „a kötet egyik ciklusának címe: *Gyermekkorom – háború*. Háborúellenes verseket tartalmaz, mondhatni első megközelítésben. De ez ma valamiért nem hangzik jól. Nem elég meggyőző. Az a háború, amely elvont fogalomként is valóságos volt Hervay és a nála idősebb generáció számára, azóta több nemzedék számára – és szerencséjére – egyre elvontabbá vált. A konkrétumok mutathatják meg mégis, hogy mi a háború.”³² Napjainkban Hervay háborúellenes versei (sajnos) újból elnyerik létjogosultságukat, kapcsolódási pontokat kínálnak az olvasó számára, miközben lebontják a valóságot a lényegesről, felmutatva azokat az igazságokat, amelyekhez érzelmiileg is viszonyulni tudunk. A kortárs irodalom háborúellenes poétikája egyfelől képviselési költészet is egyben, így lényegében nem tér el látványosan attól a megszólalásmódtól, melyet Hervay képvisel, így követendő mintaként is tekinthetünk rá.

A *Reggeltől halálig* című kötet egy másik figyelemfelkeltő témája, amely a kortárs közbeszéd központi elemévé vált az elmúlt években, nem más, mint a transzgenerációs terhekről szóló diskurzus.

30 HERVAY, I. m., 19.

31 SZÁSZ, I. m., 109.

32 BALÁZS, Hervay Gizella, 35.

A könyvesbolti sikerlisták vezető kiadványai ugyanazokat a mechanizmusokat tárgyalják, amelyek a kötet harmadik ciklusában is ciklikusan visszatérnek. Az örökölt sorsról, a generációkon átívelő tapasztalatokról, a kimondatlan, fojtogató, sokszor tudattalan nehézségekről nem csak napjainkban divatos beszélni, Hervay ugyanezzel az érzékenységgel láttatja meg ezeket a belső folyamatokat: „anyám riadt szemével nézlek. / Örökölt és tanult hisztériák zilálják szét értelmes napjainkat, / visszahullatnak újra s újra, s a magányban elveszítjük magunkat” (*Intermezzo*).³³ Az elveszített gyermekkor, a kiüresített, meglopott ifjúság, a nemzedéki helykeresés nehézségei, az örökölt szegény és félelem, a test gyötrődései, az otthontalanság és kiszolgáltatottság mind olyan témák, amelyek a kortárs lírában is rendre felbukkannak, így Hervay poétikája értő fülekre lel a mai olvasó érzékenységét tekintve, méltó fogadtatásban részesül, még akkor is, ha maga a befogadás folyamata gyakran érzelmileg megterhelő, és nagy áldozatot kíván.

33 HERVAY, I. m., 93.

F. Bátori Gyopár

Hervay Gizella *Reggeltől halálig* című kötetéről

Hervay Gizella neve gyakran elhangzott a családukban, hiszen személyes ismeretség is fűz minket hozzá: 1954-ben anyai nagymamám, Biró Mária szobatársa volt a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem internátusában, a Marianumban.¹ Íme egy részlet nagymamám megemlékezéséből: „Az egyetemen a tantárgyak különlegesen voltak, csak a marxizmussal nem voltam kibékülve. Mi, elsőévesek a 35. hálóban laktunk. Egyformán ágrólszakadtak voltunk. Pénzünk, ruhánk minimális. Hangulatunk ragyogó. Magyar, orosz, matek szakosok vegyítve jogászokkal, jó társaság. Hervai² Gizi is köztük volt. Szerettem hallgatni, ha szülőföldjéről beszélt. Összetartó csapat voltunk. Ha közülünk valaki találkozóra készült, a többi felruházta, hogy ne látszódjék a szegénysége.”³ Hervay Gizella tragikus életútját⁴ már kisgyermekként ismertem, a Kobakról szóló mesékkel a Napsugár gyermekirodalmi lapban találkoztam. A *Kobak könyve*⁵ 1966-ban jelent meg, akárcsak a *Reggeltől halálig*⁶.

A kötet áttekintésekor a dimenzionalitás szempontját választottam, azt kívánom bemutatni, hogy milyen módokon reprezentálódik a tér, az idő és a társadalom. Kiindulópontom a címadó vers, mely kapcsán felmerül az az egyszerű kérdés, hogy vajon értelmezhető-e a kötet olvasókulcsaként. A *Reggeltől halálig*⁷ című versben a szabadság és a rabság közötti ellentét „tánca” (lásd a *Tánc*⁸ című verset) bontakozik ki. Az ellentét nemcsak a két fogalom között jelenik meg, hanem a kifejezés módjában is. A „Szabad vagyok!” egyszerű felkiáltás

1 Ma a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészkarának az épülete, Kolozsvár, Horea utca 31.

2 A *Hervai* név nem elírás, hanem feltételezhetően a korszak szokásrendjével magyarázható módosítás. 1954-ben az Utunk folyóiratban például ugyancsak *i*-vel jelenik meg a családnév: HERVAI GIZELLA, *Biró Panna*, Utunk 1954/11., 3.

3 BIRÓ MÁRIA, *Emlékek*. Kézirat, Biharvajda, 2022.

4 Az életrajz áttekintését lásd: BALÁZS Imre József, *Hervay Gizella. Kisonográfia*, Kriterion, Kolozsvár, 2003, 171–172.

5 HERVAY GIZELLA, *Kobak könyve*, Ifjúsági, Bukarest, 1966.

6 HERVAY GIZELLA, *Reggeltől halálig*, Irodalmi, Bukarest, 1966.

7 *Uo.*, 17–18.

8 *Uo.*, 124.

a rabság különböző lehetőségeivel társul: „Szabad vagyok! / Reggeltől halálig ezt kiabálom.” – a szabadság végtelenített igazolása, mintegy életfogytig tartó rabsággént jelenik meg. A következő sorban a „rács” egyértelművé teszi az ellentétet: „Szabad vagyok! / Napfény rácsait rázom.” Hervay Gizella írásaiban gyakran előfordulnak József Attila-i párhuzamok.⁹ Ez a sor az *Eszmélet* című vers 8. szakaszát idézi: „[...] S hát amint fölállok, / a csillagok, a Göncölök / úgy fénylenek fönt, mint a rácsok / a hallgatag cella fölött.”¹⁰ Alkalmasint nemcsak a tartalom, hanem a keretes szerkesztés is – mint általános költői megoldás – hasonlóságként jelenik meg. Az *Eszmélet*ben a keretet a nappal és az éjszaka ellentéte képezi, Hervaynál a keret a strófák ismétlése által valósul meg. Ennélfogva nyílik lehetőség a vers keretes olvasatára is, melyben a harmadik szakasz „Halál rácsa a számon!” sora a hetedik szakasz „Éles kard kivont életem.” sorával állítható relációba, melyekben a „halál” és a „rács”, a „kard” és az „élet” kiélezett ellentéteként jelenik meg. A negyedik szakasz „Szögesdrót-szerelem szememben.” sora és a hatodik „Ellenem vonul a félelem.” sora sajátos képet idéz, mintha a „szögesdrót-szerelem” szolgálna pajzsként a „félelem”-mel szemben. A „szögesdrót” ugyanakkor negatív jelentéstöltéssel rendelkezik: a szerelmet rabsággént tünteti fel. A mű központi helyét elfoglaló ötödik sor az ellentétek feloldásaként és magyarázataként tűnik fel: „Századok sziszegnek szívemben!” A kötet egyik olvasati kulcsaként én ezt a sort emelném ki, s a következőkben a kötet azon versei közül szemelgetek, melyekben az idővel, az egyetemes/kollektív múlttal, történelemmel kapcsolatos gondolatok, látomások kerülnek elő.

A *Reggeltől halálig* című verset az *Emléktelenül*¹¹ és az *Álom a történelemben*¹² című versek ölelik körbe. Az „Emléktelenül / ebben a húszezer éves jelenben” kezdetű vers az egyetemes tudatalattit foglalja egybe, melynek során a föld teremtetésétől indulva az emberiség általános, generációkon átívelő történésein keresztül érkezik meg a közelmúlt jelenébe: „Emléktelenül, / ebben a húszezeréves jelenben, / kezemben kő volt, atomok, / atomok nyitott kezemben. / Sugárzó kezem, merre vagy? / Sugárzó világ kezemben. / Sugárzó bolygóm, merre

9 BALÁZS, I. m., 46.

10 JÓZSEF ATTILA, *Eszmélet* = JÓZSEF Attila *Összes költeménye*, 1934, 288, <https://mek.oszk.hu/00700/00708/00708.pdf>

11 HERVAY, I. m., 15–16.

12 Uo., 19–20.

vagy? / Sugárzó szerelem, te ments meg!” A sorok minden bizonnyal a kötet megjelenéséhez képest húsz évvel korábbi atombomba-támadásokra utalnak. A megoldást, feloldozást, megmentést itt is – akárcsak a *Reggeltől haláligban* – a „szerelem” hozhatja el, de kérdés marad, hogy a „szerelem”-nek melyik változata. A vers erejét a benne összefoglalt „húszezer év” eseményeinek a sűrítése adja, a képek gyors egymásutánisága ugyanis meghatározza a vers dinamikáját. A vers értelmezhető akár az egyetemes emberi élet halála előtt lepergett filmjeként is. Az *Álom a történelemben* című versben az egyetemes emlékezetet (vagy emléktelenséget) felváltja az egyéni múlt áttekintése, mely az álomban valósulhat meg: „az alvók biztonságával gondolom végig / tágra nyílt szemű életem”. Az egyetemes történet és az egyéni élettörténet kapcsolata a *Történelem tenyerén* című versben válik explicitté: „Lám, a történelem tenyerén / összezsugorodik az emberi fájdalom, / összezsugorodik a végtelen egyéni fájdalom.” A történelmi versek közé tartozik a *Gondolatok Anne Frankról*¹³ című vers is, melyet az „*Anne Frank naplója*” című film margójára írt. Ez a vers is keretes szerkezetű, az első szakasz a „szerelem” szó betoldásával ismétlődik meg a vers végén: „Az embertelenségről semmi sem vall / megrendítőbben és pontosabban, / mint a gyermeksikoly-szerelem.” A „szerelem” itt is feloldozásként jelenik meg, de ez egy másfajta szerelem, talán a „gyermeksikoly” mögött álló életigenlő szerelemé. A vers egyébként számos kötőjellel összekapcsolt szót tartalmaz, melyek így a tartalom tömörítése által válnak komplex képekké: „bakancs-szívű hadsereg”, „szögesdrót-gondolatok hadserege”, „halálfej-hadsereg”, „kék-eres halánték”, „szárnyaló sirály-gondolatai”, „virág-fehér mosoly”, „emlék-sikoly”. A „szögesdrót-gondolat” – mely egyértelműen a munkatáborokra utal – ismét felidézi a kötet címadó versét („szögesdrót-szerelem”). A két költői kép egyféle azonosulást sejtet, melyben Hervay anyaként tekint a fiatal Anne Frankra. Az *Anne Frank*-vers két másik verssel alkot bokrot, melyeket a festészet ihletett: *A Derkovits-kiállításon*¹⁴ és *A Tuculescu-kiállításon*.¹⁵ Az anya-gyermek kapcsolat a *Derkovits* versben ugyancsak a történetiséggel összefüggésben jelenik meg: „Piros kendőbe köti gyermekét az anya, / piros kendőbe kötve viszed / a világ álmait – a jövőbe – haza. / Ujjaid oly gyengéden fogják a könyvet Marx portréja alatt, / ahogy a nagymama

13 Uo., 23–24.

14 Uo., 20–21.

15 Uo., 22.

merev ujjai közt a kiskanalat, / hogy nőjön a gyermek.” A „piros kendő” egyrészt utalhat a magzati lét oltalmazó színére, a versben ugyanakkor egyértelmű a politikai-ideológiai meghatározottság, mely a gyermek álmait és jövőjét is meghatározhatja. A gyermek nem csupán az egyéni, hanem a kollektív jövő hordozója is. A *Țuculescu*-vers utolsó szakaszát idézem, melyben az idő végtelenségével kapcsolatos gondolatok fogalmazódnak meg; s a művészet az, mely beláthatóvá teheti az évezredek: „Pillangó-tenyerű ember indul, / eljátszadzik évezredekkel. / Egy képet fest, és két sarkában / két nap egyszerre kel fel.” A kiállítások ihlette versek hüpótíposzisként is olvashatók, mely alakzat intermedialis váltás eredményeként egy konkrét kép nyelvi megformálását jelenti.¹⁶ Felvetődhet a kérdés, vajon e két Hervay-vers csak egy-egy festményre, vagy a kiállítás több darabjára is vonatkozik? Vajon lehet-e ezekre a versekre a festménykiállítás térképeként tekinteni?

E ponton fordulok a tér dimenziójának a kérdésköréhez. Számos kérdés megfogalmazható, mindenekelőtt, hogy miként formálódik meg a kötet lapjain a tér élménye, milyen helyek jelennek meg, illetve milyen élmények, jelenségek köthetők a különféle terekhez. Mint ahogyan az idő síkján is megjelenik a végtelenség („húszezer éves jelen”), úgy a tér is végtelenített. Az *Űrhajósként, magányosan*¹⁷ című vers, szakítva, de nem elfeledkezve a földi élet történetiségbe ágyazottságáról, megérkezik a végtelenbe:

Századom ege alól, gondjaink nehézkedését legyőzve,
űrhajósként kiröppen néha egy-egy gondolatom –
oly védtelenül, magányosan és csupaszon,
ahogy valamikor villámló ég alatt állt az ősemlék –
és mégis olyan különös új szemmel
nézek szét az ismeretlen tereken,
mintha tekintetemben villámlana a végtelen.

A vers illeszkedik az erdélyi líra azon versei közé, melyek a területi átrendeződést követően ingoványosnak érzik maguk alatt a talajt, s inkább az idegenség és a megismerhetetlen felé fordulnak.¹⁸ S mivel

16 TARNAY LÁSZLÓ, *Az esztétika tapasztalati alapja*, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2011.

17 HERVAY, I. m., 15–16.

18 VÖ. KARÁCSONYI ZSOLT, *Az idegen kép. Űr és idegenség a magyar lírában*, Bárka 2014/5., 57–59.

e kötet nem is az otthonos erdélyi közegben, hanem Bukarestben születik, a kirekesztettség érzete még inkább kiélezett lehet, s a végtelenség jelentheti inkább a szabadságot. A végtelenség tehát az eddigi szerelem mellett ugyancsak feloldozást adhat. Értelmezhető-e ez a vers a költőnő ars poeticájaként? A költőnő a hétköznapi valóság fölél emelkedve, „úrhajósként” saját korának a terhei alól szabadítja ki a gondolatait. Az „ismeretlen terekben” ugyanakkor a gondolatok új dimenzióba kerülve a magánnyal szembesülnek. Az ismeretlen végtelent egy perspektívaváltással a szemben rejtőzködő mindenség teheti ismerőssé. A „kint” és a „bent” sejtelmes találkozásának lehetünk a tanúi. Hervay későbbi írásaiban is megjelenik ez a találkozás, az *Űrlap*¹⁹ kötet *Hold* című versében olvashatjuk a következő sorokat: „Feljön a nap odakünn / és lemegy idebent.” A *Kobak* harmadik könyvében²⁰ a *Rakéta-mese* gyermeki egyszerűséggel tárja elénk a végtelenség tapasztalatát. A történetben Kobak egy rakétára vágyik, de Gabika kapja meg azt. Kobak végül papírból készít rakétát, s a kalandozás során Gabika rakétájával ellentétben, aki mindent fel akar robbantani, ő beszélgetni és énekelni akar a földgömbbel és a földgömről: „– De az én rakétám repül és énekel! – Nagy dolog. Jön az én rakétám és – bumm – felrobbantja. – De az én rakétám beszélget a földgömbbel. Reggel azt mondja neki, hogy »Jó reggelt, földgömb!«, és akkor a földgömb pördül egyet örömeiben, és a tengerekből kiintegetnek a halak az uszonyukkal. És a tengericsikók kidugják a fejüket. [...]”²¹ A mesében a rakéta nem pusztá játék, hanem a valóság és a képzel, a föld és a végtelen közötti mediátor. A mediátort ugyanakkor jó és rossz szándék egyaránt vezérelheti. A mese így végződik: „– És akkor jön az én rakétám, és – sutty! – lekasabolja a tengericsikók fejét! – Unalmas vagy – mondta Kobak, és – puff! – kiütötte Gabika kezéből a rakétát.”²² A képzeletből, a végtelenségből visszatérve Kobak rakétája már nem képes az ének módszerével győzedelmeskedni, itt a támadás eszközével kénytelen helytállni a valóság rendjében.

Visszatérve tehát a földre, tekintsük át a kötet azon verseit, melyek konkrét, immár ismerős földi helyszíneket idéznek fel. A *Táj*²³ című vers a magyarság többségének számára ismeretlen tájat, Dobrudzsát

19 HERVAY GIZELLA, *Űrlap*, Kriterion, Bukarest, 1973.

20 Uő., *Kobak könyve*, Kriterion, Bukarest, 1973.

21 Uo., 125.

22 Uo.

23 HERVAY, *Reggeltől halálig*, 117.

eleveníti meg. A vers ugyanakkor, túlmutatva a tájleírás klasszikus módozatain, általuk igyekszik megfogalmazhatatlan érzéseket képekben megfesteni. A vers kezdetén képek sora halmozódik: „Nézem a nyitott ablakot, / a tó fölött kék fényben a pengeblokkokat, / a víz és az út és a fák mind sürgetnek, nyugtalanítanak.” S jön a fordulat, melyből kiderül, hogy ezt a nyugtalanságot valójában egy pozitív erő okozza: „a kajakok kisuhannak látókörömből – olyan tanácstalan vagyok, / olyan védtelen, mint fákra a virágözön / úgy hullott rám estétől reggelig / a fehéren villogó életöröm”. A vers cikázik a képek között, a pozitív és negatív minőségek sorra váltakozva teremtik a feszültséget, mint egy mérleg, mely ide-oda billenve nem találja helyét a térben. A „táj” mint valóságos helyszín csak a vers második felében válik explicitté: „egy poros dobrudzsai utat látok, egyre távolodik / egy asszony, karján kosárral, és hamarabb bealkonyodik, / mint ahogy eltűnne az asszony karján a nehéz kosárral, / viszi magával Dobrudzsát felkavart arany porával.” A vers súlypontja itt az asszonyi lét milyenségére helyeződik, az asszony sorra végzi a hétköznapi tevékenységeit, a feladatok súlya azonban jóval túlmutat a látszaton, hiszen nem csupán a saját, hanem a környezete terheit is hordozza. A vers végén választ kapunk a nyugtalanság okára: „Mi lesz még ezen a tavaszon? Mosolyod megfoghatatlan, / és hiába próbálkozom, nem villan föl a szavakban.” A szavak itt, ebben a térben, ebben a helyzetben nem képesek rendet teremteni, s megmarad a képek mágikus világa.

A kötetben verscímként még két román város, Tulcsa (*Temetés Tulcsán*)²⁴ és Suceava (*Suceavai freskó*)²⁵ jelenik meg. Talán van mondanivalója annak is, hogy a magyarsághoz köthető helyszínek, mint Kolozsvár (a *Szégyen és szánalom*)²⁶ című versben) és Szilágyság (a *Kilenc-halál balladában*)²⁷ nincsenek címbe foglalva. A dobrudzsaihoz hasonló világot idéz A *dombon napraforgótányér*²⁸ című vers, mely noha valóságos dűlőkön indul, a táj elemei, a „bivalyok lábnyoma”, a „napraforgótányér”, a „kukorica érdes tenyere” meglevenednek, s az egyszerű táj is az élmények kaotikus helyszínévé változik. Hervay kötetében a városi helyszínek is hasonló elevenességgel jelennek meg. A *fehér tó városa*²⁹ című versben egy utazásélménynek lehetünk

²⁴ Uo., 73.

²⁵ Uo., 76.

²⁶ Uo., 102–104.

²⁷ Uo., 121–122.

²⁸ Uo., 126.

²⁹ Uo., 29–31.

tanúi, az autóbuszos utazás során mindegyre a múlt, a történelem idéződik fel. Fontos eleme a versnek a „nylon”:³⁰ „Menni, menni, gyalog, autóbuszon, / villamoson, egyedül, nylonszatyorral”, Az ifjúság zsúfolt autóbuszán / nylonszatyorral, benne hús, kenyér, / nylonszatyorral, benne újságpapírba csomagolt szerelem”, „Ez még csak a tétova ifjúság nylonszatyorban” stb. A „nylon” gyakran előkerülő városi motívum a kötetben, megjelenik a *Gondolkozz el velem!*³¹ című versben: „az öcséd ezüstsín acélpillérek alatt füttyörészik, / nylonzacskóban vágja zsebre a reggelit”; továbbá a *Fák között üvegutakon*³² soraiban: „uzsonna a nylonzacskóban”; a *Jajgató*³³ című versben „nylonköpenyben” jelenik meg az édesanya; a *Kirakat*³⁴ című versben: „Meglóbálom piros nylonszatyromat, / benne a ma esti parizer-adag / elszedül. Ragyog a kirakatüveg. / Indulok. Népdalt énekelek.” A sors ironiája talán, hogy a kötetet nejlonszatyorba helyezett fénymásolt lapokon kaptam meg, s a játszótéren két hintáztatás között kezdtem el olvasni. Amint a *Gondolkozz el velem!*³⁵ című vershez értem, azon töprengtem, hogy mennyire beleillik a szituáció a Hervay-világba, még akkor is, ha a vers nem éppen ezt az olvasói helyzetet vetíti előre:

Nem tudom, hogy kávézva vagy ingujjban az ablak mellett
olvasod majd e verset,
ahonnan messzi kilátni az épülő negyedre, a toronyblokkra,
talán az autóbuszon böngészed e sorokat,
miközben egyet-egyet döccen,
döccen majd a vers is,
vagy diszsonáns rímként dühösen félbeszakítanak. [...]

A „döcögés” képe a *Villamos-döcögésre*³⁶ című versben kerül ismét elő, melyben a „villamos-döcögés” csupán a vers monoton ritmusát adja, tematikájában nem kapcsolódik a városi szituációhoz: „[...] Tenyered

30 A „nylon” szó az erdélyi köznyelvben „nájlon”-ként, a magyarországi köznyelvben „nejlon”-ként honosult meg, s ma a helyesírási szabályzat kizárólag a magyarországi változatot fogadja el. (Vö. SZILÁGYI N. SÁNDOR, *A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban = Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*, szerk. FEDINEC CSILLA, MTA, Budapest, 2008, 105–117.)

31 Uo., 35–36.

32 Uo., 46–47.

33 Uo., 63–64.

34 Uo., 88.

35 Uo., 35–36.

36 Uo., 133.

tenyeremre: / egyetlen otthonára, / tenyerem tenyeredre: / egyetlen otthonára. / De életed távoli / érthetetlen láрма, / de életem távoli / érthetetlen láрма.” A *Repülőzúgásra*³⁷ című vers is idekapcsolódik, a repülőgép magasba emelkedése helyett a zuhanásának, majd robbanásának lehetünk tanúi – a vers végén világossá válik, hogy a „repülő” a vers metaforája: „Tompán kattán a szó. / Védj magad hiszékeny olvasó!”

Szokatlan helyszínre vezet a *Gyermekek a rendelőben*³⁸ című vers, melyben az egyéni gyermeki tapasztalatban az emberiség kollektív félelme bukkan fel: „[...] Reszket rózsaszín, pici tüdejük, / a hűvös nikkal műszerek előtt. / Hozzák homlokukon a halvány vérereket, / szemükben millió éves félelmeket.” A gyermekek számára a felnőttek a félelem forrásaként is megjelenhetnek (Anne Frank a „bakancsszívű hadsereg” felnőttjeivel állt szemben), a világ rendje ugyanakkor azt kívánja, hogy a felnőttek a félelem érzete helyett a megnyugvást biztosítsák: „s az orvos nyugodt tekintetében / kapaszkodnak végül szépen”. Hervay Gizella költészetében meghatározó szerepet kap az anya és a gyermek kapcsolata, ezért a társadalmi dimenzió jelenségei közül erre a viszonyra is kitérek. A kötet *Balladája*³⁹ egy észak-moldvai sötét erdőben játszódik, melyben egy fiatalasszonnyal találkozunk, aki az éjszakai holdfényben karjában tartva védelmezi kisfiát. A ballada valójában csupán egyetlen pillanatot örökít meg, a teljes háttértörténet a homályban marad. A rövid történet tanulságaként ugyanakkor megfogalmazható, hogy az anya-gyermek kapcsolat ereje a veszélyes helyzetben is megmutatkozik.

József Attila híres gyermekversét idézi az *Altató*⁴⁰ cím – de a vers teljesen más tartalmat elevenít meg, a versbeli történések balladai hangulatot idéznek. A vers kezdetén megjelenő „gyalulatlan bölcső” a befejezetlenség fájó érzését sugallja, s tragikus kimenetelt vetíthet elő: a szövegben egy magzat halálának a története bontakozik ki. S talán ez a halál nem a véletlen, hanem egy abortusz következménye: „Bordáim közt ring a bölcső, / szíven szúr a szalma, / hétszázéves szépnagyanyám ... / testem takargattya. [...] Meghalsz, meghalsz, szentem, / megmarad a bőcső, / elszáradó lábaimmal / rengetgetem: hő, hő! [...]” Az abortusz napjainkban is tabu – Hervay ezen verse

37 Uo., 54.

38 Uo., 57.

39 Uo., 78.

40 Uo., 65.

sokak számára kimondhatatlan/kimondatlan témát szólaltat meg. Az *Altató* egy anya végső álmot hozó éneke, s ki tudja, hány anya hangja szólal meg ebben a versben.

A gyermeki lét a felnőttek számára már elfeledett oldalát eleve-níti meg a *Sárkányeregető*⁴¹ című vers: „A gyermekek kacagása olyan egyszerű: / repülő papírsárkányokkal kígyózik át / a tiszta őszi égen. / Cérnaszálon is fel tudják eregetni vágyaikat, / egy kicsi négyszögű papírba sűríteni / a sóvárgást a távolságok felé, / a tiszta mély egek felé. / A felnőtt embert úgy ledönti a lábáról / a sóvárgás, hogy le kell ülnie egy kőre / a hűvös napsütésben melegedni egy szusszanásnyit.” Értelmezésemben a gyermekek tiszta szabadságvágya áll szemben a felnőttek megfáradt terheivel, melyet lehet, hogy a felnőttkor elfeledtet, de talán rövid pillanatokra újratanulható.

Hervay kötetében a tér, az idő és a társadalom szempontjai szorosán összefonódva jelennek meg. Az idő végtelenített, melyben egyaránt fontos jelentőséget kap a „húszezeréves múlt”, mint a pillanat. A terek ugyancsak tág értelmezést nyerne, dimenziókon átívelően ábrázolják ezt a szövegek: a terek magukban hordozzák a történetiség jegyét is, de arra is alkalmasak lehetnek, hogy más médiumba vigyene- nek át, például a villamos döcögése a vers ritmusának az alaphang- jaként jelenik meg. Véleményem szerint Hervay a mai olvasó számára is tartogat meglepetéseket: az általa megfogalmazott művészi képek egy alternatív világba röpítenek, amely nem attól más, hogy teljesen idegen, hanem attól, hogy lírai módon képes hétköznapi és rendhagyó, mégis alapvető emberi kérdésekről írni.

KRITIKA

HERVAY GIZELLA
Siratók és keservek
Napkút
Budapest, 2025

Nánia Hanna
**Szomjaztam.
Innom adtatok?**

Hervay Gizella versei életkinyilatkoztatások. Magunkra vesszük őket, mint egy (lóden)kabátot, mert nekünk, rólunk, értünk szólnak. Azt hisszük, nincs új a szabásmintában, mindegyik verset olvastuk, hallottuk, sőt mi több: értelmeztük már. Önsajnálatba torkolló élvezettel kiveséztük a mondatok időtállóságát, és megjegyeztük, hol viselik magukon a sorok a korszak sajátos varrásnyomait. Azt feltételezzük, befogadói, szemlélői voltunk már mindennek, amit közölni akart a versbeszélő – maga Hervay –, s az életmű lezárása után aligha vár már ránk több ólomszó vagy meglepetés. És akkor előkerül valami ismerősen új, ismeretlenül régi. Némelyikünk örül, másokat hidegen hagy, ismét mások soha nem veszik kézbe a szóban forgó újdonságot. Egyáltalán fér-e még fájdalom és gondolat az olvasói óvatossággal gyomlált Hervay-térbe? Mennyi sorcsapást bírjon el az ember? Hol húzódnak a szolidaritás határai?

Siratók – keservek. Kiadatlanok. Frissen kiadottak. Hozzáférhetők. Tapinthatók. Ez idáig is létezők egy vékony füzet lapjain, asztal-

fiókban felejtve. Negyvenhárom évvel a halál után feltámadottak. A Napkút Kiadó gondozásában, Szakolczay Lajos szerkesztésében megjelent *Siratók és keservek* Hervay Gizella második posztumusz verseskötete. Egyetlen fő ciklusból és egy mellékletből áll. A versek nagyobbik része eddig homályban volt, csupán néhány alkotás olvasható századvégi folyóiratok hasábjain, illetve *színes kavicsok*ként az *Idő körei* címet viselő gyűjtésben – eredeti egységben azonban most látjuk először együtt ezt az elvarratlan szálát. A verseket írójuk ennyi idő elteltével sem adja ki egészen a kezéből, Hervay Gizella egész lényével tartja tenyerében számunkra még alig felfedezett, de ismerősen csengő szövegeit, és egy kulturális örökséggel hímzett ölben ringatja mindet. Így mutatja, dúdolja: nézd, ő (is) a gyermekem.

A kiadatlan versekkel gyakran óvatosabb a befogadó. A titok sejtelmességével számol, teóriákat szül a fejében – vajon biztosan így akarta volna a szerző? Így álmodta meg? Ezt a kötetet látta maga előtt az utolsó vers megírásakor? Rejteni akarta a szövegeket, vagy publikálni őket? Miért bízta másra? Vajon megbánta-e volna, vajon utólag talált-e volna helyet a könyvnek az életművében? A találgatás helyett az intimitás titokzatos gesztusát nyújtja a címlapon felvilanó női arc. Valami személyes, valami fontos rejlik a bézs borítólap mögött, és ezt komolyan kell venni – figyelmeztet Hervay pillantása. A szempár, mint egy vadállaté. Szelíd és mélyre látó. Folytonos kénszenléti állapotban van. Néhol feltűnik a sorok között és figyelmeztet: a könyvben leírtak annyira személyesek, annyira bensőségesek és annyira közösségiek a megtapasztalás és emberi örökség révén, hogy nem szabad egyetlen mondatát sem félvállról venni. Nem a verset – az életet. Egymást.

A megszólalás tehát nem idegen, és ahogy az életmű legtöbb darabja, az itt sorakozó versek is számba vesznek: embert és tájat. Leltárt készítenek – mi az, ami volt, és mi maradt. A számbavétel után mentik, ami menthető. Nem tudjuk és nem is tudhatjuk meg már, hogy Hervay mihez kezdett volna életében ezekkel a verseivel, ha nem barátjának adja őket. A rábízás gesztusa nem csupán a kézirat hagyatékozásában rejlik – átjárja az egész kötetet. Befejezetlen, nem a teljességet akarja tükrözni. A fő ciklus (*Siratók és keservek*) kilencvenkilenc számozott szöveget tartalmaz – soknak címe sincs. A cikluson belül kisebb verscsoportok tűnnek fel néhol, de ez nem bontja meg azt az egységes lélegzetvételt, ami a képződő egységre jellemző, amit a címtelenség is magában hordoz. Az intimitásba való belépést

segítik a közbeékelte kézirat-fotók, a karcsú betűk finomítják és még személyesebbé teszik a kötetet. Naplószerűvé, még emberségesebbé válik a korpusz. A záró tanulmány elolvasása előtt ezekből a képekből látjuk, hogy számozva voltak a versek egytől kilencvenkilencig. De mintha elveszett volna a századik. Mintha elkészült volna az az egy. Az a fiú. Az a lány. Az a szerelem. Az az élet. A lehetőség. És nincsen többé. A mellékletben közölt tizenhét vers sem tudja pótolni azt az egyet.

„amit reggel írok / széttépem estére // írok szerelemmel / hamu lesz estére // szívárvány ívéről / gyere le a földre // itt van a mi helyünk / nem menekülhetünk” (98)

Ebben a kötetben hiányvers valamennyi darab. Nem a ritmus, nem a megszerkesztettség, nem a rím hiányzik, hanem valami, ami után elindul a pásztor. Elmegy a századikért, otthagya a kilencvenkilencet, de nem tudjuk meg, hogy hazatér-e. A hazatérés pillanatát az olvasó feladata lesz megírni. A kötet íve a körhöz hasonlít, melynek érdekes módon az indító vers áll a középpontjában. A feltámasztás, az újra életre hívás vágya és folyamata a rigmusok, siratók révén vezérmotívuma lesz a műnek. „tisztá lappal / tiszta tollal / kék nappal / fehér holddal // fehér csonttal / kék szemekkel / tisztavízű / szerelemmel // fiam lányom / feltámasztom / feltámasztom / feltámasztom!” (19) Ilyenformán ez egy bentről kifelé rajzolódó kört idéz, mintha a szerző egyetlen vonallal kanyarítaná, fűzné minden versét. A fel-fűzés azonban korántsem jelenti azt, hogy a formában, a hangulatban, néhol pedig a témában ne lenne eltérés az egyes művek között. A második két vers szintén a vallomásosság hangján szól, létösszegzést igyekszik végezni az olajágot hozó galamb és a magányos cédrus motívumai mentén, aztán rögtön szembesülünk a címadó szavak hangulatával. A versbeszélő a fiáért, lányáért, hazájáért, gyermekeiért, szerelméért sóhajt fel, s ezeket az ébrenléti sóhajtásokat tűzdelik azok a versek, melyek mintha egy beteg lázalmából felriadó kiáltásai lennének. „menekülj! / menekülj! / megöllek / fiam!” (33) Ezek a kiáltások az elkerülhetetlennel, önnön ítéletünkkel állítanak szembe. „meghalok inkább / csak ne száműzzetek!” (77)

A cikluson belül két kisebb verscsoport rajzolódik ki, tíz számozott keserves és három sirató. Ezek a kötet elején szereplő kiáltásokkal, sóhajtásokkal ellentétben már jóval szigorúbb ítéletet hordoznak, és ebben az egyre tágabbá gyarapodó felelősségvállalásban summázzák a múltat, a jelent és a jövőt. A legtöbb vers a rigmusok, balladák, népi

énekek világát idézi, bár olyan költők sorai is feltűnnek, akik valószínűleg hatással voltak Hervay munkásságára, és ők maguk is az egyetemesség hangján írtak: „magunkban bízunk / eleitől fogva” (30); „akasszátok fel a hóhért!” (48); „huzzon a holnap / szerencsét // kötevényemben harmat / szemed szép” (80). József Attila, Petőfi Sándor, Nagy László és megannyi költői hagyomány sorait csillantja fel a kötet a közös (rá)hangolás érdekében. Itt nem olyasfajta közösségiség a tét, mint mondjuk egy tetszőleges csoporttagsággal járó bizonyosság, hanem az egymásra utaltság ablaküvegén keresztül meglesett rendültség, ami táplálja, illetve belülről rengeti meg a kapcsolódási kísérleteink alapjait.

A vers mellett természetesen a (nép)dal képes erre a világformáló gesztusra. A Hervay által játékba hozott páros valami teljesen újat alkot – 21. századi módon hívja párbeszédbe az irodalmi és zenei textusokat, feltételezett tudatossággal mozdítja ki saját mozgásteréből mind a verset, mind a népdalt. Játékba hívja a balladát, örökségünk ismert vagy néhol ismeretlen kezdősorait: „hazám hazám édes hazám / bárcsak hangodat láthatnám / látom látom de csak elig / hogy az égen zengedezik” (65); vagy: „csak folyik csak folyik / a szép tiszta forrás // csak jönnek / csak jönnek // a csodaszarvasok” (87). Helyenként kényelmetlen lesz az olvasás és kényelmetlen az ének, mert kényelmetlen a mű igazsága is.

A versek állapota az állandó fészkelődés. Hervay Gizella az önváddal, a szenvedéllyel, a teljesen és egészen megélt élethelyzetekkel zsonglörködik mind az első, mind a második ciklus verseiben. Olyan motívumokkal bővíti az egyén horizontját a kollektív felé, mint a napfű, a holdleány, az őz, a szarvas, a madárka, egy pohár tiszta víz, a galamb, a cédrusfa, az ág, az ég, az istenanya, élet és halál, tavasz és tél, valamint a vérré vált víz. A megszólaló gyermekmondókákra hajazó ritmusossággal beszél néhány versben önmagához és a világhoz is: „serkenj fel serkenj fel / egyetlen gyermekem” (85); „hóttan hótt gyere ki / ég a házad ideki” (91). Hogy tehát visszaálljon a világ rendje, tömondati egyszerűséggel a hagyományokhoz, a kollektív tapasztalathoz kell visszanyújtanunk kezünket, visszaállítanunk figyelmünket. Abba az egységbe, amiben a fájdalmak közösen cipelhetők, megoszthatók és (el)énekelhetők.

„akinek nincs egy virága / minek is jött a világra / engem anyám megátkozott / mikor a világra hozott // azt az átkot mondta reám / ország-világ legyen tanyám / ott se legyen nyugovásom / csipkebokor

a szállásom / / ... ki megveszi halálomat / óvja meg kisleányomat / leányomat kisfiamat / egyetlenegy virágomat!” (66)

A népi merítés dominanciája olyan ellenpontok segítségével alkotja meg a kört, mint a számológépek, a texasi pepita-vagányok, a parfümös lucifer jelenidejűségei. A melléklet versei pedig szépen belesimulnak az első ciklus hangulatába, olyan kitekintéseket és szembesítéseket engedve meg, mint a kórházakba bevonuló katonák, vagy a kórház mint otthon megrázó szimbóluma. A számonkérés kétségkívül mindenkit érint. Nem csupán Hervay Gizella életének sötét eseményei csenghetnek vissza a sorok mögül, és nem is lenne szerencsés csupán az önsiratás gesztusát látni a megszólaló szándéka mögött. Figyelemfelhívás és számonkérés valamennyi vers: „semmi a négyzetten hány halál? / ki adott pisztolyt a gyerekek kezébe? / szemüket ki vakította meg? / ki mer hallgatni a világhuzatban / ki mondja ki a csendet a lakatra zárt ruhában?” (51)

Számonkéri a mindenkori emberen a történelem sötét foltjait, kikerülhetetlenül szembe akar nézni a felelősökkel, mindannyiunkkal, mert mindannyian elvakítjuk önnön háborúink és kényszerhelyzeteink alatt a másik felet, a szolidaritás luxustermékké vált, ha egyáltalán érzünk némi érintettséget a másik iránt. De nemcsak azért vagyunk felelősek, amit megérintettünk, amihez, akihez oda-léptünk, hanem azért is, akihez nem. Nem bújhatunk ki olcsó vádakkal a testvériség és közös lét kabátja alól csak azért, mert azt nehéz viselni. És ahogy a versek beszélője nem szakad teljesen bele mindabba, ami megszületik benne, ahogy ő maga képes közösséget vállalni a szóban a világgal, úgy nekünk, mindenkori olvasóknak is ugyanígy részt kell vállalni a nagy egészből, mindenki egészéből. Ha nem így teszünk, elvesz a közösségiség megélésének lehetősége, a kelet-közép-európaiságunk okán megélhető közös jelen. A létélmény, ami segít(het) a jövőben olyan döntéseket hozni, amiket a későbbiek folyamán nem kell megint szégyenfoltként jegyezni a történelemkönyvekbe. Visszafordíthatatlanul és teljesen felelősek vagyunk egymásért – erre figyelmeztetnek Hervay Gizella sorai. Egészen és folytonos megújulásban kell odaadnunk a másiknak magunkat. Mint egy édesanya.

Szakolczay Lajos záró tanulmányában teljesebb szenvedésélményről ír – hogy ezek a versek bár nem mutatnak új Hervay-arcot, hozzájárulnak az eddigi teljesebb értéséhez. Ezt a teljességet segít a bevezető rész is megérteni: az első posztumusz kötet visszhangja szintén Szakolczay tollából, még 1984-ből. Hervay Gizellát, a nőt, az

édesanyát, a költőt sorsával együtt kell észrevenni, de nem szabad csupán sorsának tragikumába zárni. Már csak azért sem, mert élet-igenlése és érzékenysége sokkal nagyobb örömről és bátorságról tanúskodik, mint az a mi emlékezetünkben dereng. Számomra ezek a versek nem csupán Hervayról mondanak többet. Nem csak a személyesen megélt szenvedéseinek terápiás reflexiója ez a közel százhusz szöveg. Siratója és keserve valamennyi vers annak az emberiségnek, amely engedte a népiértést csupán véletlen megbicsaklásnak tekinteni, amely akkor és ma sem képes önmagát meghaladva egységként szolidaritást vállalni, amelynek rákfenéje lett a magány és a bezárkózás. Hervay saját belső univerzumából, el nem tagadott bűnösségéből kiáltja ki olvasójának saját gyarlóságát: a kapcsolódás marcangoló kihívásait és azt, hogy bár ez a legnehezebb feladatunk, ezzel az eggyel nem lehetünk soha közömbösek és lemondók. Feloldozást kér a szavaktól, és talán talál is.

Ismert és a közös tudásból elhalványuló rigmusok ütemére írt verseiből kicsordul a megbocsátás és megértés utáni közösségvágy. Mert mindannyian erre vágyunk. És Hervay soraiban a megbocsátás jelenti az új életet. Szerelmét, fiát, lányát, a határ és haza szabadságát kívánja újra megrajzolni. Ha magunkra vesszük, kínlódás az olvasás. Ha eltávolítjuk magunkat a versektől, akkor nem nézünk igazán Hervay és a világ szemébe. A közösségiség, amire ezekben a versekben a figyelmünk irányul, sokkal inkább vonatkozik az ember gyökereiből, emberi mivoltából származó szolidáris attitűdre és felelősségvállalásra, mintsem a közösségeink iránt vállalt kisebb-nagyobb szeretetmorzsák hintésére. A lírai hang négykezeset játszik az első posztumusz kötet versbeszélőjével, csupán a feltámasztás vágyának versbeli dörömbölése hangosabb. „nem elég a szó a szónak / nem elég virág virágnak / nem elég étellel élni / halálra is meg kell érni” (151). Kopogtat, üti, ököllel püföli az ajtót ő, ami ismerős. Az élő nyelv tölti meg valamiféle folytatási gesztussal a sorokat. Még talán lehetne javítani, még van lehetőség, még utána lehet nyúlni, még ki lehet rántani, még fel lehet támasztani. A lódenkabát már szegre van akasztva. De a szél, az eső, a napfény, a világ örökös mozgásban tartja.

„álljon hát mellém / akinek van mersze! / újraírni a jövőt / zenére szerelemre / kiállni a jégverést / a tűzőzönt lenyelve / betörni a kirakatokat / s a táncoltatott medve / helyére lépni józanul / vár a munka a ránk szabott / vigyázzunk lássuk meg / egymás szemében / a holnapot! / a holdat a napot” (143).

KIRÁLY LÁSZLÓ
Tisztamocsok feketefehér
 Erdélyi Híradó
 Kolozsvár, 2024

Tófalvi Előd

Hovalett fekete kakaskürt, idelent fehér az éjszaka

A *Tisztamocsok feketefehér* formai és nyelvi kísérletekkel, fanyar kedélyességgel, öniróniával, önreflexióval, önanalízissel teli, de fojtogató magánytól és bizakodó intelmektől sem mentes kötet. Diktatúra utáni ütemes helyzetjelentés a kollektív emlékezet haláltáncában.

Aki elejétől kezdi olvasni a könyvet, a *Bejárathoz* érkezik, és ha beleveti magát a szövegbe, lidércce, szekussá, hovaletté, moirává válhat, akik fontos kérdéseket tesznek fel: „ez ki” (7), „szívatsz” (7), „hülyéskedsz” (7), ráadásul „mit keres itt” (7), értve ez alatt Király Lászlót. A kötet ezzel az alkotóra tett határozott utalással mindekelőtt leszögezi, hogy Király László, a költő állandó, szerves része a szövegkorpusznak, amelybe belépünk, és amelyet végigolvasva azt a következtetést vonhatjuk le, hogy valóban szükségszerű és elengedhetetlen alkotórésznek bizonyul.

Már a kötet első versénél erős kompozíciós eszközök jelenléte észlelhető. A *Bejárat* igyekszik kijelölni a *Tisztamocsok feketefehér* hangulati irányvonalait, és megágyaz az utána következő számos versbeszélői pozíciónak. Felmerül a kérdés, hogy tulajdonképpen minek a bejárata a vers? A szükségszerű első oldalon található szöveg pusztán a könyvhöz kínál ajtót, vagy ennél többről van szó? Ha Király

László ennyire szervesen integrálódik a kötetbe, ezek a sorok az ő életébe, múltjába, költészetébe vezetnek? Vagy a poézis hátsó bejárata ez, ahol másnapos falvédők között „seggnyalás” (16) gondolatszekusok lézengenek? Esetleg a „hovalettekhez” (62) vezető út első lépcsőfoka a szöveg? A válasz nem egyszerű és nem is egyértelmű, de bizonyos fókig mindegyik elképzelhető, sőt sok más olvasat is lehetséges.

Ahogy fentebb említettem, a *Tisztamocok feketefehérben* szereplő versek jellemzően önironikusak, ez a fanyar kedélyesség pedig felszabadítóan hat a kötet egészére, még a „leheletszikkasztó” (62) sorok között, a „rikoltó hajnal” (62) csendjében, a „Farkasnyomon, / nyúlcsapáson” (35) lépdelve is jelen van az önreflexió és a humoros önvizsgálat. Az önanalízis tehát a korpusz egészét tekintve hangsúlyos marad, mindemellett súlyos veszteségek feldolgozására, a velük való szembenézésre és a kényszerű elfogadásukra is kísérletet tesznek a szövegek. A kötetet lapozgatva Maurits Cornelis Escher kezei juthatnak eszünkbe, jobban mondva talán Escher Esterházyn átszűrt kezei, tehát „saját hajunknál fogva emeljük föl magunkat, vagyis kezünket Escher keze rajzolja, melyet kezünk rajzol”.¹ Hozzátenném: erdélyi kéz.

A *Tisztamocok feketefehér* három ciklusból áll, a *Le-felé*, a *Cifrázatlan*, *Dísztelen* és a *Gyűjtőzsinór*, sorrendben tizenhat, tizenhét és tizenhárom verset tartalmaz. Mindhárom cikluscím kifejező, olyan lelkiállapotokat mutatnak meg, amelyek összefüggenek egymással, nem szorosan kapcsolódva, de mégis érezzük – ívet rajzolnak elénk.

A szövegek tematikái a ciklusokon belül is szerteágazók, de három olyan kérdéskör emelkedik ki belőlük, amelyek újra meg újra felbukkannak. A tematikus horgonyzók segíthetik az olvasó figyelmének megtartását, amíg végigér a formailag egyébként változatos anyagon. Ha már változatosság, fontosnak tartom kiemelni az első ciklus felépítését, amely a másodikhoz és harmadikhoz képest is eltérést mutat. A *Le-felé*ben minden versnek sorszáma van, ezek mellett szerepelnek a címek. A sorszámozás tudatos szerkesztésre enged következtetni, kapcsolódva ezzel az elemzés elején hangsúlyozott bejárat-allegóriához. Az az érzésünk támadhat végigolvasva a címeket, mintha egy teljes élet tartalomjegyzékét lapozgatnánk – fragmentált visszagondolást, a számadás, a fájdalmas elmúlás és a létezés kimerevített képeit.

1 ESTERHÁZY Péter, *A bermuda háromszög – A 21. század nyelvéről*, Élet és Irodalom 2002. január 18., www.es.hu/cikk/2003-01-03/esterhazy-peter/a-bermuda-haromszog.html.

Mindezt persze a már említett ironia és humor szövi át, a költői én tudja, meddig vegye és veheti magát komolyan, így a már-már magasztosnak, pátoszosan ható sorok könnyedséggel és kedélyességgel telnek meg. Jó példa erre a szándékos helyesírási hibákkal teli *Másnapos falvédők* („HitRemény / Szeretett / EKető / Kelnekem” [11]) vagy a *Házsongárd* fejfa alakú képverse, ami arról szól, hogy a lírai én jó néhányszor meghalt már, de mindig közbejött valami.

Az első tematikus horgonyzó a költő, illetve a költőiség mibenléte, a vers, a versírás folyamatára, szerepére, mikéntjére, jelentőségére irányuló reflexió. Ez olyannyira része a *Tisztamocsok feketefehérnek*, hogy szinte bármelyik verset emelnénk ki, találánánk rá utalásokat, félmondatokat vagy egészen konkrét, intelemszerű megszólalásokat, mint például az *Idők tűnése* című vers harmadik szakaszának első pár sorában, ami így szól:

Őt kell faggatni kitartón – a Költőt.
Aki vezet, föl-föl, nyaktörő ösvényeken;
s **ügyeli**² az eltévelyedőket
a riasztó, csapdás világok útjain,
süvöltő, elragadó szélvészeken idején,
azazhogy mindenkoron” (52)

Még éppen csak átléptük a kötet „küszöbét”, máris a 3. *Fedélzeten* érezhetjük magunkat, ahonnan láthatjuk a versbeszélő „karcsú / büszke / hajóit” (9) és a falra szögelt *Másnapos falvédőit*, kicsivel hátrébb pedig egy kimerevített látképet az ifjúságról. Itt ismét a költői létről való játékos gondolkodással találkozunk – „[...] vannak (voltak), akik ezerszer jobb költők (voltak), mint amilyen verset írtak” (15) –, mintha csak azt boncolgatná a szöveg, kell-e ahhoz valaki verset írjon, hogy költő legyen, és a költőséghez elég-e, ha valaki verset ír. A *Tisztamocsok* ilyen kérdések megvitatására, felülvizsgálatára, vagyis gondolkodásra hív. Az együtt gondolkodás ugyanakkor néha megbicsaklik, hiszen sokszor didaktizálónak válik a jó szándékú tanítás, mint például A *jó modorért* című versben, ugyanakkor a *Láthatár*. A *tavaly(előtt)i hó*, vagy a már említett *Idők tűnése* című szövegekben nyoma sincs a didaxisnak.

2 Kiemelés az eredetiben.

A második kérdéskör a Ceaușescu-diktatúrára való visszaemlékezés, annak utólagos és folyamatos értelmezése, a miatta kialakult beidegződések, önkorlátozások, bizalmatlanságok, a tanult tehetetlenség megvizsgálása, átkeretezése egy posztkommunista világban, valamint a rendszerváltozásban való csalódás. Példaként említem a 16. *Emléktúra* címet viselő művet. Ugyanakkor olyan verseket is tartalmaz a kötet, mint a 12. A „csábítók” című költemény, amely esetében nem lehetünk biztosak abban, hogy a „bőragacsos mosolyú »csábítók«” (18) egy tekintélyelvű rendszer szolgálatában állnak, vagy a jelenlegi világ új, de hasonlóan hűséges pártszolgálatosai, rosszakarói környékezik meg a költői ént. A vers ránk bízta e kettősségben rejlő tanulság felfedezését, és rávilágít olyan egyetemes emberi attribútumokra, mint a gyengeség, az önzés, a gyarlóság, az álnokság, melyek rendszertől és korszaktól függetlenül mindig is jelen voltak, és valószínűsíthetően a jövőben is jelen lesznek, hogy aláássák függetlenségünket és szabadságunkat.

Egy 2022-ben készült interjújában Király László arról beszél, hogy a rendszerváltás előtt „A jó erdélyi magyar versben két vers volt: egy a sorokban, egy a sorok között”.³ Bár az akkori rendszerből eredő fenyegetettség megszűnt, ezt a mögöttes, kettős jelentést Király László költészete a rendszerváltás óta is tartani látszik. Hogy megértsük a lassan negyven éve megbukott, több mint negyven éven át tartó diktatúra okozta megrázkódtatást, szükséges tudnunk, hogyan viszonyuljunk hozzá, hogyan és honnan nézzük, hogy minél szélesebb perspektívából vizsgálhassuk meg. Habár nosztalgiáról ez esetben szó sincs, mégis kulcsmondatnak tűnik idézni Dan Lungu a *Literának* adott interjújából, hogy „a viszonyulás egy ilyen hosszú időszakhoz másképp történik, mint egy pontszerű eseményhez”,⁴ főként akkor, ha az „befurakodott a bőr alá”⁵ is. Azt gondolom, a *Tisztamocskok feketefehér* segít kívülről rálátni a diktatúra nehézségeire. Mi, akik már nem tapasztaltuk meg, hogy milyen érzés hosszú éveken át félelemben, állandó fenyegetettségben, bizonytalanságban élni, nem tudhatjuk, milyen sorok közötti lenyomatokat hagyna bennünk egy

3 SZÁVA Enikő, *Ha nem képzelte volna maga elé az olvasót, nem írt volna egy sort sem – Interjú Király László íróval*, kultura.hu/ha-nem-kepzelte-volna-maga-ele-az-olvasot-nem-irt-volna-egy-sort-sem-interju-kiraly-laszlo-iroval.

4 TAMÁS Etelka, *Dan Lungu: Nosztalgiát érezni egy diktatúra iránt – interjú*, litera.hu/magazin/interju/dan-lungu-nosztalgiat-erezni-egy-diktatura-irant.html.

5 Uo.

elnyomórendszer gépezete, és ezek a lenyomatok milyen hosszan maradnának bennünk, miután az a rendszer összeomlana. A versek által azonban képesek lehetünk párbeszédet kezdeni a súlyról, ami a traumák átöröklése miatt ránk is nehezedik.

A harmadik kérdéskör az elmúlás, a veszteség kegyetlen valósága köré csoportosul. A versek jelentős részébe beszüremkedik a pályatársak, barátok, szeretők, rokonok, emlékek elvesztése. Még a kedélyesnek mondható *Két pengetős citerára* című szöveg is, amelyben a költői én Lövetei Lázár Lászlót képzei közeledni, a magány iszonytató sűrűjébe vezet. A versbeszélő veszteségérzése ciklusról ciklusra erősödik, olyannyira, hogy a harmadik, *Gyújtózsínór* címűben ez válik a legerősebb szervezőelvvé. A *Cifrázatlan, dísztelen* ciklus záró- és a kötet címadó verse egy vad, izgatott, lázálomszerű tombolás, haláltánc. A költői én *hovalettjei* jönnek vele szembe, kapkodva, sietve, dühösen nézi őket, jön „Bogdán, Csiki, Farkas, KAF, Mózes, Vári...” (65), és az emlékek „öröklét-illattal balzsamozzák” (65). Az első két ciklus tudatos szerkesztése után a harmadik kevésbé érezhető szikárnak, sokkal inkább tűnik úgy, mintha az elmúlás érzésének megfoghatatlan csöndje rendezné a verseket. Ebből a megfoghatatlan csöndből leginkább a *Szelíd szombat délelőtt. A tiszta beszéd* című költemény emelkedik ki, amely egy rövidtávúmemória-vizsgálat történéseit rögzíti, szinte lépésről lépésre. A költői ént megrendíti a rövid távú memóriájának lehetséges elvesztése, az eshetőségre mégis fanyar humorral reagál. Annak ellenére, hogy reflexszerűen lekicsinyli a problémát, ezzel széles körű társadalmi jelenségekre mutatva rá, mégis képes végül azt mondani: „Nem is volt olyan rossz” (97). A kötet egyik legszórakoztatóbb sora is ebben a versben található, ugyanis a vizsgálatot végző nő nem ismeri fel a nyolcvanadik évében járó költőt, és terápiaként azt javasolja neki, hogy olvasson és tanuljon meg verseket fejből, mert az segíteni fog: „szokott-e verseket olvasni amúgy, Király úr? Sose késő!” (96)

Az elmúlás letaglózó példajaként emelhető ki a *Takarodó*, amely a ciklus címadó verse után következik, és azon kevés szöveg közé tartozik, melyekben a lírai én úgy beszél elképzelt végzetéről („Megfújják – úgy hallom – nemsokára” [83]), felismert gyöngeségeiről, sorsáról („Becsukhatom – csukom! – végre a gonosz ajtót” [83]), hogy a sorokban a humor egyáltalán nincs jelen. A szembesülés végén kizárólag némi bizakodás jelenik meg, hogy bár innen sehová sem vezet tovább az út, itt még fájdalom sincsen, azért mégis „VAGY / KI /

TUDJA!...” (85) A kötet utolsó előtti verseként helyet kapott Király László Al. Nyezvanov álnéven írt eddig ismeretlen költeménye, amelyet Al. New, vagyis Csiki László emlékének ajánl.

A hovalettek között nem botorkálni nehéz a „lomha ködben” (62), hanem emlékezni rájuk, minden lépésük helyére, minden általuk letaposott, tőlük elhajlott, belőlük újranozott fűszálra. Nem felejteni őket, vagyis mindenre figyelni embert próbáló feladat. Ez a mindenre figyelés lengi körül a kötet címadó szövegét, a *Tisztamocsok fekete-fehéret*. Annak ellenére, hogy az érkező hovalettek ártalmatlansága egyértelműnek látszik, mégis van valami egészen hátborzongató a megteremtett atmoszférában. Az emlékezés különös, mozgó, hovalett-panoptikumot teremt. A teljes kétségbeesés határán a lírai megszólaló képes felülemelkedni egy pillanatra a letargián, és humoros önmérsékletet gyakorol, amikor pedig hangos kiáltás szakadna ki belőle, megtorpan és azt mondja: „Ordítanék – ámde hátha Ők / éppen verset írnának, írnak?!” (66)

Nem utolsósorban szeretnék megemlíteni egy olyan szöveget, amely merőben eltér a kötet stílusától, nyelvi regiszterétől. Ez a *Vers szabáj nélkül (hejes írás előtti időből)* című szöveg. Itt a versbeszélő egy profánabb, kevésbé összetett, a maga egyszerűsége miatt mégis költői hangnemben szólal meg. A szándékolt helyesírási hibákkal teletűzdelt szöveg jellegzetes, köznyelvi, élőbeszédszerű hatást kelt, de archaizáló marad. A megalkotott nyelvezet érezhetően rendkívül közel áll Király Lászlóhoz, a soraiban felfedezhetjük azt a fajta érzelmi áramlást, amelyre Szemlér Ferenc⁶ már Király korai lírájában felfigyelt. Bár a költő akkori és mostani versei között jó néhány év eltelt, ez a fajta frissesség, az összes érzékünkre ható mindenség megverselése nemcsak megmaradt, hanem a maga sokféleségében kiteljesedett.

A *Tisztamocsok fekete-fehér* keretes szerkezetbe ágyazott. Az *In aeternum* utolsó versként a sehova érkezés érzését igyekszik megragadni, már-már testen kívüli állapotot jelenít meg, így a *Bejárat* ígéretével ellentétbe állítható.

6 SZEMPLÉR Ferenc, *Egy rendhagyó költő rendes versei*, Utunk 1969/9., 6.

MARKÓ BÉLA
A nem létező ország
 Kalligram
 Budapest, 2025

Moklovsky Réka
**A nyelv mint
 történelemkönyv**

A 2025-ös Ünnepi Könyvhétre megjelent *A nem létező ország* Markó Béla sorban tizenegyedik kötete a Kalligram Kiadónál. 2015 óta megbízhatóan minden évben kiadnak egy könyvet a Kézdivásárhelyen született költő-író-szerkesztő-politikus tollából: esszét, publicisztikát, verset, vagy ebben az esetben „prózá”t. A huszonegy tárcanovellából húsz eredetileg az Élet és Irodalom hasábjain jelent meg, Markó ugyanis Grecsó Krisztián felkérésére rendszeresen írt a *Tárcatár* rovatba. *A nem létező ország* ideális olvasmány a szerző kedvelői számára, akik bizonyára örülnek, hogy összegyűjtve láthatják az írásokat, valamint azoknak is, akik csak most ismerkednek Markó írói munkásságával. Továbbá a 20. század második felének magyar-román történelmi, politikai, kulturális eseményeiről és alakjairól, az akkori hétköznapiakról szívesen olvasók érdeklődésére is számot tarthat.

Az olvasás élményét leginkább ahhoz tudnám hasonlítani, amikor leülünk meghallgatni egy idős rokonunk vagy kedves ismerősünk anekdotáit. Mesélni tudni kell – és Markó mesél: felmenőiről, szűkebb-tágabb családjáról, gyermekkoráról, a diák- és katonaévekről, költői ambícióiról és politikai pályafutásáról, a kortársakról és a román-magyar viszonyokról. Ahogy egyik szót, majd mondatot a másikba fűzi, hol előreszalad a történetben, hol elkalandozó figyelme téríti el a tárgytól, de ezzel tisztában is van, ahogyan azzal is, hogy ismét,

bizonyos eseteket újra meg újra. Kedvencét – amikor a pionírszervezet egységelnőkeként az egységgyűlés elején tévedésből zászlóbehozatal helyett zászlókitvített vezényelt – sokat „elemlegeti”, és ténylegesen kétszer szerepel a kötetben, az ötvenhatodik oldalon, majd a százharmincnycadikon. Ez azonban nem jelent számára problémát: Markó tudja, amit már a nagyanyja is tudott, hogy egy történetet addig kell ismételni, amíg akad olyan, aki még nem hallotta. Humora, a gyakori elbeszélői kiszólások, az (ön)ironikus-(ön)reflektív megjegyzések és az alkotói folyamatának közvetítése még személyesebbé teszik a szövegeket, még közelebb hozzák azokat az olvasókhoz.

Markó nem a képzeletére támaszkodik, saját bevallása szerint a fikciónál jobban érdekli a valóság. Az, ami egykor volt, amit látott, hallott, átélt. Az erdélyi irodalmi és politikai élet nagy hatású alakjának háta mögött álló évek számát, ennek az élettapasztatnak a gazdagságát nézve aligha találja bárki meglepőnek, hogy egy múltba visszatekintő, arra építő, nosztalgikus, a különböző események és emberi viselkedések között összefüggéseket felfedező, ezekből tanulságokat levonó könyvet tartunk a kezünkben. Ugyanakkor számos közelmúltbéli eseményre is utal a Covid-járványtól a befóliázott könyveken át a pedofilbotrányig. Markó emlékeket idéz fel, szórakoztat, megjegyzéseket tesz, magyaráz és tanít, és mindeközben kirajzolódik a gondolkodásmódja, az érzelmi világa és az értékrendje is. A történetek nem összefüggően, szigorú időrendbe szedve követik egymást, céljuk nem a szerző életállomásainak rekonstruálása, hanem inkább mozaikszerűen villantanak fel meghatározó pillanatok, személyeket, információkat. Emberi, és ezért rokonszenves, hogy nem tesz különbséget a rendszerváltás utáni román államfők irodái és a magyar diplomata-festőművész barátainak macskája között, amely kettős életet élve hol Jánosként náluk pihent a kosarában, hol Doruként egy román úriasszony ablakában szúrták ki – mindkettőről egyforma odaadással mesél.

Ahogy az eddigi példák is mutatják, az írások szereplői valós személyek, a történetek a realitás talaján mozognak – ettől csupán a *Görög haza* című szöveg rugaszkodik el némileg, amely teret ad a misztikumnak is a „halálból visszatérő” ismerős felbukkanásával. Szintén nem meglepő, hogy a hetvennégy éves szerzőt foglalkoztatja az elmúlás gondolata, az, hogy hová kerülünk a halálunk után, mi marad belőlünk, és mi lesz az emlékeinkkel – mindezt igen szépen közelíti meg az említett tárcanovellában. Kifejező, hogy az öregedés

szóval szemben a közeledést preferálja – közeledik, de nem csak a jövőhöz, a múlthoz is: ahogy az ember egyre több mindenre tekint-het vissza, az emlékezés mind fontosabbá válik.

Markó írói stílusa józan, de nincs híján az érzelmeknek. Könnyen érthető és követhető, élőbeszédszerű, közvetlen. Ugyanakkor a rövid mondatok – amelyekre ő maga is utal: „Tőmondatokban írom ezt az egészet. Vagy egyszerű mondatokban. Ilyen volt az életünk. Tőmon-datos. Egyszerű mondatos.” (25) – „darabosságukkal” néha pont hogy nehezkesebbé teszik az olvasást, egy idő után hiányozni kezd a szöveg szabad áramlása.

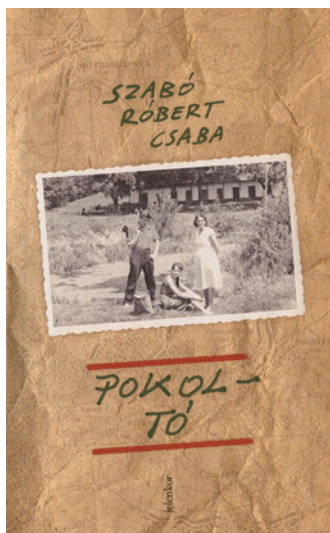
A megszokás, a régi beidegződések és az óhatatlanul működésbe lépő előítéletek szemet szűrnak az olvasónak, gondolok itt az olyan részekre, mint amikor a lánygyermeket kevesebbre tartja, mint a fiút („Sokat beszélt keresztapám, anyám le-leintette, keresztanyám is gyakran. Én nem. A keresztfia voltam. Nem volt gyermekük. Később örökbe fogadták az egyik unokatestvéretem. De az lány volt. Csak mondom. Lehet, ma már nem kellene mondanom.” [32–33]), negatív-an megkülönbözteti a román származásúakat („Megjegyeztem, ki a román. Van velük valami bajom ezek szerint. Vagy volt.” [38]), vagy a szellemi munkát a fizikai erőfeszítésnél kevesebbre értékeli („Hol-nap otthon dolgozom, mondták később a szerkesztőségben az írókol-légák, amikor éppen írtak valamit. Megértettem, de én nem tudtam így mondani. Dolgozik az ember, ha fát vag.” [63]). Szerencsére maga a szerző is detektálja és kommentálja ezeket, mi több, egy egész tár-canovellát szentel három rossz tapasztalataiból és sztereotípiákból eredő előítéletének, melyeket mára felszámolt. A *Kutyaharapásból* megtudjuk, hogyan szerette meg a kutyákat, lett jobb véleményrel a Facebookról, és értékelte át azt a meggyőződését, hogy a cigányok ellopják a kutyákat. Az elmúlt években, évtizedekben sokat változott, hogy mit mondhatunk ki és írhatunk le, a közvélemény mit ítél érthe-tőnek és elfogadhatónak, és mi az, ami már átlépi a határokat, ezért megengedhetetlen. Ha az idősebb generáció tagjaként Markó nem is tudja teljes mértékben átérezni, mindenesetre felméri, milyen súlyuk és következményük lehet a hímsovinizta, rasszista vagy xenofób meg-jegyzéseknek, és igyekszik ezt szem előtt tartva alakítani a szövegeit. Ez a fajta érzékenység, odafigyelés, tapintat és tisztelet nem egyik napról a másikra alakul ki, a szemléletváltásnak megvannak a maga buktatói, és ezt rögzíti is: „Közben Balázssal a cigányok felé kanya-rodunk, először a nagy fához, adok egy ötvenlejest a férfinak. Majd arrébb megyünk, ugyanannyit a segítőkész asszonynak is. Bőkezű

vagyok. Elégedett. És megint előítéletes. Hogy aztán szégyellhessem magam. Mert úgy teszek, mintha pénzért segítettek volna. Bűvös kör ez, ha jó vagy, ha rossz. Hogy lehet ebből kijönni?” (45)

Azt írja az édesanyjáról (és a nagyanyjáról): „Szóval ő is mesélte a családi emlékeket. Minden asszony krónikás volt annak idején, tőlük függött a múlt. Így győzték le a férfiakat” (17) – mégis ő lesz a családi titkok és történetek örököse, férfi létére ő viszi tovább a mesélés hagyományát. „Talán tényleg költőnek születtem. Pontosabban: nem születtem prózaírónak” (20). Az írások egyik visszatérő témája a szerző-elbeszélő gyerekkorától jelen lévő vágya, hogy költő váljon belőle. Elmondása szerint szerencséje, hogy nem úgy hívják, mint a keresztapját, a Költő Béla név ugyanis nem segítette volna a terve megvalósításában. A környéken gyakori Költő név eredetének kutatása a „költőség” fejtegetéséhez vezet: „Költeni azt is jelentette egykor, hogy fantáziálni. Ne szépítsünk: füllenteni. Vagyis: hazudni. Kel, megkel. Nem is rossz. Megdagasztani az igazságot, mint a kenyeret. Elkölteni, tehát eltüntetni. [...] Persze olyasmit is jelent a szó, hogy ébresztetni. Lehetett hajdanában egy ilyen mesterség: az ébresztő” (31). Markót láthatóan még ennyi év és ennyi kötet után is lenyűgözik a szavak és azok jelentései, a nyelv működésmódjai, az, ahogyan az emberek a fantáziájukat használják, legendás személyiségeket és történeteket alkotnak, majd ezeket továbbadják egymásnak, hogy végül szinte kibogozhatatlan legyen, mi tény és mi pusztán a képzelet műve. Mindent nyelvi kérdésnek tart, aminek tétje van, és a költőkre különösen nagy szerepet és felelősséget oszt a nyelv formálódásának folyamatában, hiszen ők módosíthatják a szavak jelentését, sőt akár új értelmet is adhatnak azoknak.

A nyelvi kérdés nem csupán személyes szinten, hanem a történelem és a politika színterén, a magyarok és a románok, illetve az erdélyi, valamint a magyarországi magyarok együttélésének, kapcsolatának szempontjából is kiemelt jelentőséggel bír. Markó többször is utal arra, hogy az egyik fél nem érti meg a másikat, hiszen mást értenek az adott szó alatt, ugyanaz mást jelenthet Erdélyben, mint Magyarországon, ezért szinte szótárra lenne szükség az eredményes kommunikációhoz.

A kötet végére érve érezzük, hogy vannak még ott történetek, ahonnan ezek jöttek, és ezt Markó is megerősíti: „Szerencsére sok minden megesett velem, egy ideig van még mesélnivalóm” (108). Minden biztonnyal jövőre olvashatjuk is a folytatást, csak az kérdés, milyen műfajt választ a szerző, hogyan lesz az életből irodalom.

SZABÓ RÓBERT CSABA

Pokoltó

Jelenkor

Budapest, 2025

Biró Annamária

A hely, az egyén és a történet töredezettségből építkező regényvilág

Szabó Róbert Csaba 2025-ben megjelent *Pokoltó* című könyvéről több helyen nyilatkoznak úgy, mint újabb, Erdély 20. századi múltját feldolgozó regényről, olyan szövegekkel állítva párhuzamba, amelyeknek története Kolozsváron, a Székelyföldön, Marosvásárhelyen (ritka esetekben a Partiumban, Aradon vagy Szatmáron) játszódik. Egy átlagember mentális Erdély-térképén Szilágysomlyó legtöbbször nem szerepel (és még a helyesírás-ellenőrző is aláhúzza mint téves gépelést), az egyik ismerősöm minden alkalommal úgy emlegeti, hogy az a város, ahol az az óriási zsinagóga van, és hasonlít a neve a székelyek szent helyéhez (Csíksomlyót értve alatta). Pedig Szilágysomlyó időnként fontossá vált a magyar (és erdélyi) történelem során, a Báthory család központja volt, a legszörnyűbb erdélyi gettót is itt alakították ki, melynek emlékét a zsinagógában működő Holokauszt-múzeum igyekszik fenntartani. Egy időben kereskedelmi központ volt, és az is külön regény vagy tanulmány tárgya lehetne, kik születtek itt, mert a régió sajátos feszültsége az itt gyerekeskedő, s aztán életútjukban radikálisan szétváló személyek sorstörténetéből is gyönyörűen kirajzolódna. (A Báthoryakon kívül innen származik például Iuliu Maniu, aki mindent megtett a II. bécsi döntés visszavonásáért, Joe Pasternak filmproducer és Nyiszli Miklós memoáriró orvos, Bölöni György, Ady

életrajzírója és Mózes Teréz, aki erdélyi művészettörténész, írói karrierje ellenére végül Tel Avivba emigrált.) De ahogy egyébként a teljes Szilágyság, úgy legtöbbször Somlyó is kimarad az irodalmi emlékezetből (Ady hepehupás, vén Szilágyát is leginkább a helyiek vagy innen elszármazottak emlegetik), ezért is lehetünk hajlamosak szimbolikusnak tekinteni, hogy éppen ötven évvel Szilágyi István *Kő hull apadó kútba* című, Zilah városát Jajdonként az irodalmi köztudatba égető regénye után jelent meg Szabó Róbert Csaba második regénye (előtte novelláskötetek és gyerekkönyvek szép számban), melynek egyik központi problémája a hely, valamint a hozzá tartozó történetek, mítoszok és személyek.

A *Pokoltó* szerzője visszanyúl az ismertnek vélt hagyományhoz, a szövegben helyet kapnak a Magura nevű hegy környékén tanyázó sárkányok (akik a Báthory-címerre is felkerültek), Szendy Ilka háza is feltűnik egy jelenetben, mintha csak véletlenül kerülne az egyik szereplő útjába, de Szilágyi István figurája a főszereplő Ila nevében, tetteiben, szokásaiban is gyakran felsejlik. A szerző által működtetett névváltoztatásokban az előző, 2016-os *Alakváltó* című regény narrációs eszközei is felismerhetővé válnak, Szabó Róbert Csaba szereplői az egyes történelmi események hatására többnyire nem identitásváltságba kerülnek, hanem nevet, ezzel pedig sorsot is váltanak. A főszereplő a történet elején önként mond le arról, hogy környezete néven nevezze. Anyja árulásként felfogott tette után (aminek révén egyedül marad az elszigeteltnek érzékelt városban) szállásadóinak nem, csak egy hozzá hasonlóan kitaszított sorsú libának árulja el a nevét, amit viszont szimpátia alapján fogadott pótanyja, Eller Gizi valahonnan mégis tud, így a névvel az élhető sorsot is visszaadja a lánynak. Későbbi férjének van zsidó beceneve (Bimbi), választott rajongói neve (Heci) és a háborút, munkaszolgálatot és Kolozsvár bombázását túlélő, örökké viselt neve (Laci). Jelentéses a névvel való játék (a családnevek szinte teljesen kimaradnak a főszereplők esetében), mert jelzi a háború utáni ember szétdaraboltságát, ahogyan jelezte ezt Ady is lírában, úgy itt emberi sorsokban válik nyilvánvalóvá: „Bimbi azért tudott annyi nevet viselni. Szét tudta darabolni magát, külön skatulyákba helyezni mindazt, amit önmagáról tudott” (192). A szerző történelmi, irodalmi hagyományokat mozgat, ezért az olvasó úgy érezheti, ismerős terepre érkezett, legalábbis olyanra, amelyiknek vannak felidézhető eseménysorai, amelyek nemcsak a szűkebb régióban, hanem a tágabb térképen is elhelyezhetők – de azért a szereplők életteréül választott városnak

mégis odahelyezi Bukarestet, hogy a jól ismert erdélyi világtól elütő törvények alapján szerveződő közegben is találkozhatunk az életüket folyton újrakezdeni kényszerülő szereplőkkel.

A regény tehát Bukarestben indul. A magyar nyelvű olvasók számára kevésbé ismert a hely, bár az 1977-es pusztító földrengés talán képes előhívni irodalmi emlékeket is: ekkor vesztette – sok közéleti és hétköznapi, művész és civil foglalkozású személy mellett – életét Szilágyi Domokos és Hervay Gizella gyermekkönyvhósként is ismert fia, Kobak. A regény történetei nagyon szoros kapcsolatban állnak a helyekkel, a helyek jellege a narrációt is meghatározza, de a szereplők sorsát ebben a regényben a természeti vagy ember által előidézett kataklizmák mozgatják. Iláét főleg a természeti erők: az 1940-es években egy váratlanul érkező, hatalmas árvíz miatt nem tud anyja után indulni Kolozsvárra, 1977-ben pedig a bukaresti földrengés hiúsítja meg az általa nem is annyira akart válást, és késlelteti a haldokló Eller Gizi felkeresését. A mindent elsőprő természeti erők leírása remekül sikerült, pedig a narrátor, Ilá révén a szerző többször is kitér rá, hogy olyan történelmi korszakokról ír, amelyekben háttérbe szorultak a színek, amiket a szürkeség dominált. A Magura hegyén található Pokoltó feketesége egyrészt gyilkosságokat, holttesteket rejthet, de nemcsak a főszereplő múltját vagy emlékeit, hanem a városban felállított gettó elfeledni és elfeledtetni kívánt borzalmait is. Másrészt a több utca mellett a Magherut is felszántó földrengés képei, ezzel együtt a kor, amiben él, azért válnak Ilá számára elmondhatatlanná, mert nem léteznek azok a színek, amelyek révén hallgatója, Eller Gizi elképzelhetné a képeket. Szilágyi Istvánnál a kútba dobott kövek arra hivatottak, hogy elfedjék a múltat, itt viszont éppen az ellenkezője történik, a Bimbi által a Pokoltóba dobott kő hatására a víztükör nem körkörös hullámokat vet, hanem darabjaira törik. Ez idézi elő Ilá felismerését a történetek, akár traumák elmesélhetőségéről: „A követ dobó mozdulata a magunkról elmondható történet szétdarabolását jelenti, döbbsentem rá. És hogy nem kell félni a széteséstől, mert csakis a darabjaira szakított idő az, ami félretehető, megmenthető” (192).

Elmondhatóság, felidézhetőség, valóság és illúzió, történetek, emlékek és elképzelt életsorsok szervezik a regény narrációját, amelynek jelentős eleme az elbizonytalanítás. Somlyói Eller Gizella, a regény egyik főszereplője valóságos személy volt, Erdély első újságírónőjének is nevezhető, független szellem, a regény emlékéllítási szándéka a hely mellett az ő alakjának is szól. Sok minden kideríthető róla (a szerző

más jellegű írásokban is értekezett már alakjáról), még több dolog maradt viszont homályban az életéről: főképpen az, miért hallgatott el 1944 után az addig a társadalmi igazságtalanságokra érzékeny nő. Miért tűnik el előbb Szilágyssomlyó Szőlő utcájában, majd miért tűnteti el magát a köztudatból? Lehetnek persze válaszaink, hogy miért nem tud valaki megszólalni nyilvánosan 1944 után, aki látta az első világháborút, az ország szétesését, a románok, majd a magyarok bevonulását, a gettók embertelenségét, végül pedig addigi folyamatosan széttöredező világának jelentéktelenségbe fulladását.

A „mi történt a világunkkal?” kérdésre nem lehet egyetlen választ adni, sőt a valóságosan megtörtént események felidézése sem magyarázza a szétesést, darabokra hullást (sem a szereplőket, sem pedig a helyét). Egyedül talán az a narrációs forma teheti meg ezt, amit Szabó Róbert Csaba választott. Egyrészt ismert ez a technika: két idő-síkban játszódó történet (az 1940-es évek Szilágyssomlyóján, illetve az 1970-es évek Bukarestjében és Máramarosszigetén, kisebb kitérőkkel más romániai településekre és Bécsbe), melynek felidézését 1977-ben kezdi el a haldokló Eller Gizit látogató Ila. Nem derül ki, miért szakadt meg kettejük között a kapcsolat, a fontos az, hogy Gizi Ilát tartja az egyetlen olyan személynek, aki el tudja intézni, hogy halála éveként mindenhol 1944 szerepeljen majd. Hogy miért Ila az egyetlen erre alkalmas személy, az az 1940 és 1944 között történt eseményekről szóló részekben körvonalazódik, amelyek narrátora szintén Ila, de nem a felnőtt, bukaresti nő, hanem önmaga fiatalabb mása. Eller Gizi nem hétköznapi figura ugyan, de az őket körülvevő világ mégis kisemberekből áll, akiknek a sorsát a történelem irányítja, életüket a nagy események teszik folytathatóvá, vagy éppen ezekbe az eseményekbe halnak bele.

Nem kérdés, ezt a világot a nők irányítják, ahogyan Ila lakóhelyét, a pokoltói fürdőt Danilovicsné – még akkor is, ha a városi zsinagógába a nők be sem tehetik a lábukat. Ilyen szempontból indokolt a női narrátorok dominanciája, ők azok, akik nemcsak egymást látják, hanem az egymás által elképzelt lényeket, embereket is. A kapcsolat kettejük között azért válhat olyan erőssé, mert mindketten hajlamosak valóság és képzelet összemosására. Már a regény legelején kiderül, hogy Ila eltanulja ugyan pótanyjától érzelmei kontroll alatt tartását, de túlságosan hasonlóan látja magukat abban, ahogyan a valóság és képzelet világát kezelik: „De nem az álmaidtól félttem, hanem attól, hogy nem tudom megkülönböztetni, mi az álom és mi a valóság, és ez

olyannyira fojtogatott, hogy olykor sírás helyett felnevettem, ahogy Eller Gizitől, a fogadott anyámtól tanultam” (8). Ila sárkányokat lát, szőlőindák szorítják le testét, miközben talán éppen erőszak áldozata lesz, Gizi viszont azt is tudja, hogy Ila nemcsak saját teremtményeit, hanem az ő képzelete által teremtetett lényeket is látja. Innentől kezdve képlékennyé válik, hogy a regényvalóság szereplői, vagy valamelyik nő képzeletének lényei jelennek-e meg az olvasó előtt. Elképzelt történeteik valósággá válnak a nyelv révén, ahogyan ez Gizi szerelme, Szabó Rumó esetében is történik: kitalálják, hogy nem halt meg: „[...] amint megérkezett Rumó halálának híre, vagy kicsivel később, megpróbáltuk kitalálni, szavakba önteni életének utolsó napjait” (33).

Amennyiben a narrátor, Ila a valóságot mesélné el, azt, amennyi felfogható belőle számára, akkor valóban hibaként lehetne felróni – ahogyan egyébként a kritika meg is teszi –, hogy honnan tud annyit a munkaszolgálatos zsidókat kísérő magyar tiszt érzelmeiről, vágyairól, szerelme, Bimbi szenvedéseiről Kolozsvár bombázásakor, vagy Szabó Rumó hadszíntéri megpróbáltatásairól. A regény utolsó fejezete viszont világosan jelzi, hogy a történetet a két nő kreálja: ebben a részben Szabó Rumó megmenekül, és éppen így is történhetett volna, azaz azt olvassuk, amit többször is jelez a narrátor: kettejük kitalált történeteit: „És miután megtudtuk, hogy elesett, egy vagy két héttel később úgy gyászoltuk, hogy elmeséltük egymásnak, egymás szavába kapva, Rumó hogyan éli túl mégis a tordai csatát, és hogyan jön haza Somlyóra. Így gyászoltuk el, azt hiszem” (90).

A regény mindkét női főszereplője újságíró, tényekre alapuló szövegeket írnak professzionálisan, világukat viszont a tényeket megmásítva is felépíthetik – ebből az építményből jöhet létre a regény valósága. Ez a valóság mindig törekeny, nincsenek benne biztos faktumok, látható ez Ila saját életeseményeiben, illetve az ezekről szóló eltérő történetekben: a regény valóságában egyedül az tűnik biztosnak, hogy volt egy vetélése, melynek a Pokoltó rejti a nyomait. Hogy ki volt a magzat apja, arról eltérő tudása van Ilának, valamint Gizinek és Lacinak, és kérdés az is, hogy ki kinek beszélhet erről a felforgató tapasztalatról. Lehet, hogy az elhallgatás az egyetlen módja annak, hogy felépíthetővé váljon a közös élet, lehet, hogy az erőszaktevő megnevezése és meggyilkolása kínálhat módot a továbbléésre. Történet- és emlékezetfoslányok vannak, a megértés pedig akkor lehetséges, ha azt az egyén történeté tudja kerekíteni, a hiányokat is kitöltve. Ahogyan Ila ehhez a feltételhez köti a Laci döntéseit befolyásoló

megértést: „van valami, amiről nem tud, amit ha kellőképpen össze tudok rakni, akkor talán egy történet kerekedik ki belőle, és megért végre” (13). Ez csupán a regény legvégén válik lehetségessé, de nem okoz sem megkönnyebbülést, sem feloldódást, az eseményről ugyanis a másik félnek másik, biztosnak gondolt tudása van.

Az egyén életének folytathatósága, a menni vagy maradni kérdése így kötődik össze a hely sorsával: mit és hogyan tud felmutatni saját múltjából ahhoz, hogy újra (legalább az érdeklődés) centrum(á)ba kerülhessen. Szabó Róbert Csaba regénye jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy az eddig kevésbé favorizált helyek és történetek felszínre kerüljenek, ugyanakkor a történetek mesélhetőségének soha le nem záruló problémakörét is tágítja a saját válaszadási kísérletével. Izgalmas olvasmány, éppen töredezettsége révén éri el hatását: kíváncsivá tesz szereplőire, helyszíneire, valamint a történetek mondhatóságára.

ANDRÉ FERENC

Sz zh sz csikorgó télen  t

– *Hangj te ok József Attilára*

Gutenberg

Csikszereda, 2025

Szekernyés Tünde

Hány az egyben ez a költő?

Van-e ma nehezebb és hálátlanabb feladat költő számára, mint József Attila-verseket  jra r ni? Azt gondolom, nemigen, André Ferenc mégis valami hasonlóra vállalkozik, és egy bravúros trükkel százhúsz csikorgó télen kalauzolja végig az olvasót. Ez a százhúsz t l, ami a magyar irodalomban József Attilával telt, b r, ha belemegyünk a játékba, és hiszünk a kötetbe foglalt Ovidius-  s Ady- tiratoknak, a költő kiterjedése olykor az idő múlását is felborítja.

A Gutenberg Kiadó gondozásában 2025-ben megjelent kötet  nre sz nt ajándéktárgy: elvitathatatlan érdeme van ebben a nép-szerű  rd lyi illusztr tornak, Hatházi Rebekának, akinek a kollázsai vir gd mpingbe vonják a szigorú tekintet  József Attilát. De ajándék ez a sz zh szadik születésnapját  nnepl nek is – csecsebecse –, akit valójában egy feltételezett és megkre lt sorsközösség köszönt. El-k pz lhetetlen és kissé zavart is keltő dimenziója ez a tragikus sorsú költőnek, akit az utókor nehezen l t az ünneplőt vagy az ünneplő szerepében. A szerző, az illusztrátor, Vajna  d m szerkesztő és a kiadó is érzékeli ezt a zavart, és a kötet megfelelő egyens ly rz kkel lépdel  t a jól ismert József Attila-s zalakon, melyekbe André Ferenc a saját fonalát is beles vi. Természetesen kiindulópont ehhez a rendkívüli poétikai eszköztárral rendelkező, szerepversekben gyakorlott

és kísérletező kedvű szerző, akinek eredeti szándéka egy játékba hívás – „De vérre megy” (102).

André Ferenc költészetében bejáratott műfaj a szerepvers, de korábbi köteteihez képest kardinális különbség, hogy a *Százhusz csikorgó télen* át két szűrőn keresztül mutatja meg a József Attila-versek lehetséges esszenciáját. Első pillanatra azonban korántsem egyértelmű, hogy André maga milyen pozícióból közelít a kanonizálthoz, arról nem is beszélve, hogy ő maga hogyan kanonizál. Orbán Ottó József Attila analíziséből kölcsönzött mottóval indít, és a kollektív tudatból súlyos előfeltevésként hívja életre a 21. század mindent agyonpszichologizáló szempontrendszerét: itt bizony feltárul az elme működése! Nem ismeretlen, sőt egy, a popkultúrán és szakmán keresztül is megszokott viszonyulási mód ez József Attilához, akit a mindenkori elemzők szüntelenül és ellentmondást nem tűrve analízis alá akarnak vetni. Ennek hangos példája volt a megrökönyödést, illetve szemérmesebb irodalmi körökben felháborodást keltő *Szabad ötletek jegyzéke*, melyet végül tökéletesen beolvasztottak az analízis-narratívába, de hogy kortárssal is érveljek: ilyen a 2025-ben Rózsa Gábor rendezésében készült *Reménytelenül – József Attila pszichoanalízise* című film is, mely szintén az elme feltárásán keresztül igyekszik megérteni a megérthetetlen költőt. A szakmától sem idegen ez a hozzáállás, elemzők, irodalomtörténészek konszenzusosan, a tragikus sorsú szerző hívószavához kapcsolódva egymásból vezetik le az életrajzot és az életművet. Nem meglepő tehát a mechanizmus, amely a *Százhusz csikorgó télen* át mottójának hatására aktiválja az olvasóban a pszichoanalitikust. Ha viszont eggyel továbbmegyünk, rögtön feltűnik a csel: Orbán Ottó megközelítése távol áll a korábban bemutatott elemzőkétől, sőt, a verseiben, de az André-féle átiratban is annyira túljáratja a József Attila-kultuszt, hogy le is pattan róla mindez.

Nem véletlen tehát, hogy André Ferenc, bár számos József Attila-interpretációból választhatott volna, éppen egy Orbán Ottó-idézetet tett meg könyve origójának, és ezzel a gesztussal pozicionálta is magát: az általa írt ünnepi kötetben József Attila nem (csak) az utánoszahatatlan, kikezdehetetlen mélység, hanem (minimum) százhusz éve élő közös kulturális tudás. Hasonlóan erős állítás a tartalomjegyzék, amelyben látszik, hogy Weöres Sándortól Hervay Gizellán át Kovács András Ferencig sokakban megszólal a személyes józsefattila, de a kortárs popzene képviselői (Beck Zoli, Beton.Hofi) sem maradnak

érintetlenek, ahogy a ChatGPT-nek és a mozdonynak is van némi tudása a költőről – vagy legalábbis kapcsolata vele.

A szinergia többféleképpen valósul meg az egyes versekben. Érdekes ebből a szempontból a kötetkezdő *Jó fiú dala*, mely Weöres Sándor *Bóbitáját* tölti meg József Attilá-s tematikával. Könnyen dekódolható szöveg ez, így pedig olyan hatást ér el, mintha kézen fogná és játékba hívná az olvasót: „Jó fiú, jó fiú, játszik: / otthona pince, a padlás. / Nyelve alatt kusza lépcsők. / Mondata angyali botlás” (7). Innen már tudjuk, mire számíthatunk: a szemünknek megszokott formákra, fülünknek ismerős dallamra és a jól bejáratott József Attila-trópusra, vagyis, hogy azokon a nevezetes lépcsőkön, illetve padláson kell majd tájékozódnunk. Kimondottan üdítő viszont, hogy nem mindegyik vers építkezik hasonlóan, az Ovidius-változatban például inkább fordítva valósul meg a játék, és a *Tiszta szívvel* ismert sorai közé ékelődik be a honvágy a hét domb iránt: „Elfognak, felkötnek, s barbár földbe temetnek. / Még testem se nyugodhat békén római sírban” (11). Van, ahol József Attila nem a háttér- vagy vezérhang, hanem a megszólított, a korábban említett Orbán Ottó-verzióban például kicsit össze is kavarodva a versbeszélővel: „Attilám, szeretném hinni, hogy olykor már-már / egyek vagyunk. Én kócosabb, te bajzosabb, te fatalistább / én cinikusabb” (68).

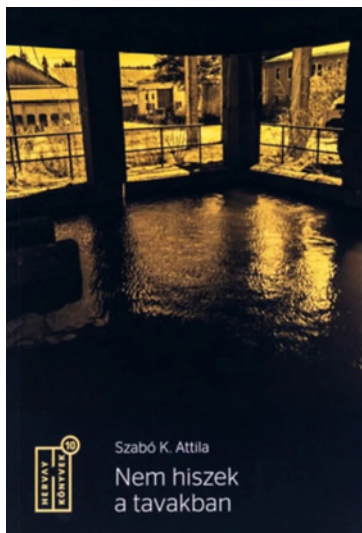
A sorból kilógó megoldásoknak tűnnek az előzőkkel szemben a Radnóti-féle változatok, melyekben nem is annyira az válik izgalmassá, hogy József Attila milyen szövegszerű-tematikai résekben bukkan elő, hanem ahogy kinyílik ezeken a szövegeken keresztül a Radnóti-életrajz. Ez a kivételesség nem véletlenszerű, ezt pedig rögtön megérti az olvasó, ha André Ferenc eddig megjelent műveire gondol. Léven, hogy jelen kritika egy erdélyi tematikus blokkban jelenik meg, kár lenne figyelmen kívül hagyni a kortárs román költő, Radu Vancu kötetét, melyet André fordított magyarra. A *Kaddisban* Radnóti Miklós versei íródnak meg, de nem egyfajta imitációként, hanem egy fiatalon lezárult életmű folytatásaként, újragondolásaként és vancusításaként. A fordítónak szem előtt kell tartania egyrészt az újrairó szerző eredetiségét, másrészt pedig figyelnie kell a kultúrák különbözőségére, és arra, ahogyan a célkultúrában már egyébként kanonizált Radnóti-kép ezek által formálódik. Tehát valójában nem csupán egy oda-, illetve visszafordításról van szó a *Kaddisban*, hanem szerep- és hangjátékról, ahogy André Ferenc magyar nyelvű tolmácsolásán keresztül szólal meg az a Radnóti Miklós, amelyet Radu Vancu feltámasztott.

Ilyen poétikai manővereket precíz kézzel végrehajtó költőtől nem meglepő lépés, hogy egy teljes kötetet szentel hasonló gyakorlatoknak, és feltehetőleg ezzel magyarázható az is, hogy a *Százhusz csikorgó télen át* Radnóti-átirataiban kevésbé József Attilára, mint inkább Radu Vancu ötletére ismerünk rá. A *Kilencedik eclogában*, akárcsak a *Kaddisban*, a pusztulás fölött merengő költő szólal meg, és egyfajta sorsközösséget felmutatva idézi meg József Attilát: „García Lorca halott! Igaz is, hova futhat a költő? / Nem menekült el a drága Attila se, csak nemet intett / folyton e rendre, de mondd, ki siratja, hogy így belepusztult?” (20) Rendkívül erős a következő, *Vihar után* című vers is, mely éppen arra épít, amire Radu Vancunak nem volt lehetősége, és a magyar kultúrában otthonosan mozgóak számára gondolkodás nélkül a *Bájoló* (legtöbbünknek kifejezetten a Szabó Balázs Bandája-féle) dallamára vezet rá: „Porladó testtel / fekszem a földben, / trappol a hadtest / nyája fölöttem” (22). Az erőszakos halál, tömegsír képei ebben a dúdolható, ritmusos keretben kimondottan bizarr hatást keltenek, ugyanakkor reflexióra is hívják az olvasót a forma és tartalom örök kérdését illetően.

A Radnóti-változatok mellett a *Százhusz csikorgó télen át* fontos elemei azok a versek, amelyek a nemrég elhunyt Kovács András Ferenc hangján szólalnak meg. KAF hatása André versnyelvére nem ismeretlen a szakma számára, várható volt, hogy ezeknek a szövegeknek kitüntetett szerepük lesz a kötetben. Ezzel a háttértudással nem is lehet másképp olvasni a *Reinventaire* sorait, mint amelyben egymásra épül a két vallomás: a versbeszélő Kovács András Ferenc elképzelt szavai József Attilához, és André Ferenc szerzői hangja KAF-hoz, a mesterhez: „ő volt a fülkefény, ő volt a mozdony, / ő volt a vers, ő volt a kéziszótár, / mint büszke bálvány, szörnyű szárnyasoltár, / s kopott freskón a könnyező ikon” (31). Hasonló a megszólítás szempontjából a *Csillagmarasztaló* kérése: „ne lépj ma át a síneken / könnyörgés ez nem intelem” (35), az *Utóirat: Tört ragyogásban* viszont már József Attila búcsúzik KAF-osítva.

Gazdag viszonyrendszert és versbeszélői helyzeteket hoznak játékba a Kovács András Ferenc-féle változatok is, de a *Százhusz csikorgó télen át* további meghökkentő ötleteket és megoldásokat is tartogat. Ilyen például a teljesség igénye nélkül a ChatGPT verziója, amely a József Attilával kapcsolatos digitális tudásunkat kódolja át egy levéllé, de a magyar zenei kultúrában jártas André Ferenc Beck Zolit, a 30Y frontemberét és Beton.Hofit is felsorakoztatja a tartalom-

jegyzékben. Bár joggal gondoljuk, hogy a kötetben olvasható különböző változatok kevés teret engednek André saját hangjának, a megoldásokon, technikán és az ezekből adódó metapoétikai kérdéseken keresztül mégis igen sok kideríthető a szerző költészetfelfogásáról és arról, ami őt az irodalomban érdekli – például, hogy mitől lesz felismerhető és megismételhetetlen egy vers? Ez pedig továbbmozdítja az olvasót: leírható-e törvényszerűen egy vers létrejötte, kifürkészhető-e egy költő következő lépése? A kötet ezekre igennel válaszol, de játékról lévén szó, engedjük meg magunknak, hogy nem hisszük el minden állítását. Amit viszont ez a kollázsszerűen építkező gyűjtemény biztosan elárul: József Attila egyszerre tragikus sorsú költő, kortárs ikonná stilizált figura, ironikusan, reflexíven kezelhető hívószó, kicsit André Feri, és kicsit az olvasó. Aki bár mindössze harminckét évet élt, de százhusz éve élő.

SZABÓ K. ATTILA
Nem hiszek a tavakban
Erdélyi Híradó Kiadó – FISZ
Budapest, 2025

Szarvas Melinda

Álmok, valóság, rokonok, ismerősök

Szabó K. Attila első kötete nem könnyed olvasmány. Ennek pedig nem is annyira az írásokban megjelenő témák borongóssága az oka, hanem sokkal inkább a műfaj nem szokványos színezete és az a narrációs technika, építkezés, amely e kilenc szöveget jellemzi. Merthogy Szabó K. novellái a látszólagos műfaji egyezés ellenére nem olyan könnyen és gyorsan befogadható, történetközpontú textusok, mint amilyeneket a folyóiratok és online irodalmi portálok prózái között manapság találni. A *Nem hiszek a tavakban* című kötetben olvasható alkotások egytől egyig összetett prózai művek, melyek terjedelmük és sűrűségük okán egyaránt megkövetelik az elkötelezett figyelmet. Fontos leszögezni: megéri ez az olvasói befektetés. Feltéve, hogy a szokatlan narrációs megoldások, valamint a szövegbéli világok szándékoltnak kibogozhatatlan összefonódása izgalmas irodalmi élményt jelent az adott befogadó számára.

Hogy nem a *mit*, hanem a *hogyan* lehet érdekes Szabó K. kötetében, a hátsó borítón olvasható, meglepően zavaros Selyem Zsuzsamondatok is sejtetik: „Szabó K. Attila novelláit olvasva az lehet az ember érzése, hogy semmit nem ismer igazán. Egyszerre hozza szóba és hallgatja el a dolgokat. Az ismeretlen helyeket, ahol élünk, a történeteink múltba rejtettségét, aláaknázott emberi viszonyainkat. Szür-

reális családtagok érzékeltetik, hogy fogalmunk sincs, kik vagyunk. Hogy ki tudja, mi lebeg a gyanús vizek felett.” Adódik a kérdés, hogy egy ilyen kísérszöveg mennyiben segíti a kötet és a benne szereplő szövegek eladhatóságát, az olvasó érdeklődésének felkeltését. A probléma különösen élesen vetődik fel egy első kötetes, még nem, vagy csak kevéssé ismert szerző esetében. Ez a pár mondat nem lelkesít olvasásra, inkább elidegenít.

Csakhogy az a kötet elolvasása után nyilvánvaló, hogy felelőtlenül ajánlani Szabó K. könyvét valóban nem lehet. Így tehát az a nehézség, amit Selyem Zsuzsa mondatai közvetítenek, abszolút jogos. Noha a hátsó borító szövege önmagában nem tűnik szerencsésen megfogalmazottnak, az vitathatatlan, hogy a *Nem hiszek a tavakban* novelláihoz jó bemelegítő a Selyem-féle pár mondat. Ez a könyv nem azoknak készült, akik könnyen élvezhető olvasmányra vágynak. Inkább azok számára, akik a kortárs próza szokatlan irányjaiban is otthonosan mozognak. A novellák megírásának módja számomra azt mutatja, hogy szerzőjük sem céloz széles közönséget. Ebből adódóan pedig a továbbiakban mérlegelendő kérdés elsősorban nem az, hogy esztétikai vagy olvasói szempontból jó vagy rossz-e a kötet, hanem hogy a saját vállalásait mennyiben teljesíti, illetve szakmailag mennyiben jól megoldottak a benne közreadott írások.

A kötet első mondata a későbbi szövegek főbb alkotóelemeit is azonnal az olvasó elé tárja: „Már egy hete a nappaliban alszom, és a nagyanyám válásáról álmodok” (5). Az álom és a családi viszonyok sérülékenységének tapasztalata határozza meg Szabó K. prózájának e kötetbeli világát. „Mióta anyám nem halt meg, mindig ezzel álmodok” (13) – így szól a második szöveg első mondata. Mind a kilenc írásból lehetne idézni olyan szöveghelyet, amely az álmot említi. Sőt, a *Nem hiszek a tavakban* nemcsak említ álmokat, hanem gyakran hosszan részletezi is azokat. Az álmok irracionális világa ekképpen összefolyik a novellákban felépített realitással, amely hatást tehát az olykor oldalnyi hosszú leírások csak erősítik, meghatározhatatlanná téve a két világ közti határt. „Este kezdte a pakolást, de a mozdulatai túl darabosak voltak. [...] Lefeküdt aludni, és hagyta a francba az egészet. [...] Az álom meg, ami mindig kidobta magából, folytatódott, hogy pakol, de alig halad [...]” (91). A rétegzettséget több novellában is fokozza az *álmodozás* jelensége („Akkor már ősz volt, és a Dögös fiú végleg lemondott az álmairól” [55]).

A világok nem hierarchizáltak, ami azért okoz gondot az olvasás során, mert a befogadó sok esetben nem kap biztos fogódzókat annak követéséhez, hogy mihez képest történik az elidegenítés. Így viszont az erre irányuló szakadatlan retorikai-narrációs játék el lehetetleníteni az értelmező befogadást, s könnyen öncélúvá válik. Ezt a benyomást, a szerzői kontrollvesztettség gyanúját keltik a sután túlbonyolított, összetett mondatok, valamint a karakterek kidolgozatlansága és funkciótlan szerepeltetése (például az első szövegben az üresen, valós karakterrel fel nem ruházott Árpi és Éva név), továbbá több szövegben a párbeszédek helyett ügyetlenül használt szabad függő beszéd.

Noha a hátsó borító novelláskötetként definiálja Szabó K. Attila debütkönyvét, a *Nem hiszek a tavakban* szövegei sok esetben inkább kisregények. Amennyiben a novella műfaji követelményeit sorra vesszük, nem csak a szövegek terjedelme utal arra, hogy az Erdélyi Híradó Kiadó és a FISZ közös kiadványa nem a megnevezett rövidprózai műfajba sorolható írásokat tartalmaz. Az már talán a korábban említett világrétegzésből is kitűnik, hogy ezek a történetek nem szűk keretek között játszódnak (legyen szó tér- vagy időbeli korlátokról). Emellett hiányzik az a lezáró csattanó is, amely a novella műfajának sajátja, s ami az addigi történet logikáját megtöri vagy új végvágányra terelné. Szabó K. szövegeiben ez a kikököntés folyamatos, s épp ezért válik ez a narrációs megoldás sok esetben már jelentésnélkülivé (ha olvasói frusztrációt okozó hatásossága nem is elvitatható). Vannak olyan szövegek is (például *A nagyanyám akartam lenni* vagy az *Invezív*), amelyek megmutatják, hogy nem csak a műfaji különbség miatt hiányzik a csattanó vagy az előkészített zárlat. A szerző ugyanis sok esetben nem ad el- vagy kidolgozott zárlatot a szövegeinek, nincs kifutásuk, így az ívük egy ponton csak megtörik.

Hiába a kisregény adta bővebb terjedelem, Szabó K. nem kerekíti a történeteit. A jelenetek organikus összekötése helyett csupán egy sorkihagyással jelzi a váltást, ami ugyancsak az írások világának töredezettségét hangsúlyozza. Hol a jelenet-, hol a nézőpontváltást érzékelteti ilyen módon a szerző, így az olvasónak újra és újra fel kell vennie egy korábban letett fonalat, megkeresve a korábbi fragmentumok alapján az aktuális elbeszélőt. E szempontból a legösszetettebb a *Dögös című*, ugyancsak hosszabb szöveg. Már az első oldalon bekezdésenként más szereplőn van az elbeszélői fókusz – akár olyanon is, aki

aztán a szöveg további részében nem is bukkan fel újra. A perspektíva tág: a Hargita hegyeit, az azok között utazó szereplőket mutatja. Majd drasztikusan leszűkül, s egy istálló körüli „lágyszárúak elegyedő illatát” (63) érzi egy következő jelenet szereplője. A természetközeli leírás egy tehén szempontjából van megfogalmazva. „Talán meg is feledkezne, hogy a szájának teste is van, de időről időre hagyja, hogy a többi érzéke is teret kapjon, olyankor élesebben érzi a napot, a lankás vidék légáramlatait és a böglyöket, a farka olyan kiszámíthatatlanul csap, hogy néha tényleg megöl valamit” (64). Közel kétoldalmi szöveg után derül ki, hogy ez a leírás az egyik szereplő, egy fiú álmát közvetíti, amelyben ő mint tehén tapasztalja meg a világot.

A gyakori és éles perspektíaváltások egyértelműen írói szándék szerinti, így a sikerültségük mérlegelése fontos kritikai szempont. Szerkezetileg a leginkább letisztult szöveg a másodikként szereplő *Fekete lyukak* című. Ebben is olvashatók hosszas álomleírások, többször változik a perspektíva az egyes szám első személyű elbeszélő narrációja és belső monológja között. Mégis, a kétféle szövegrész megkülönböztetése – a belső monológ bekezdései kurzívák – olyan olvasóbarát gesztus, amely mégsem csorbít a szöveg összetettségén.

A Szabó K. írásaiban felépített valóságok realitását – a narrációs és szerkezeti megoldások mellett – kikezdi a Selyem Zsuzsa által „szürreális családtagoknak” nevezett szereplők is. Egy szűk családi viszonyrendszer működésébe enged betekintést az imént is említett *Fekete lyukak* című szöveg. Véleményem szerint messze ez a kötet legjobban sikerült írása. Épp az az érzékenység teszi erőssé, amelyet a többi szövegben elnyom a narrációs bravúroskodásra, a folyamatos elidegenítésre tett, sokszor öncélú kísérlet. A történet középpontjában egy fiatal fiú áll, aki rákgyógyult édesanyja falujába utazik, hogy többet megtudjon arról a nőről, aki később az édesanyja lett. A körülményes megfogalmazás nem véletlen: a szülő mint ember válik szereplővé és megismerendő figurává. A *Fekete lyukak* elbeszélője azt fedezte fel anyjával kapcsolatban, hogy „egyáltalán nem ismerem őt. Mintha hamarabb lenne az anyám, mint ember” (24). Kimondottan izgalmas elgondolás egy karaktert úgy felépíteni vagy legalábbis árnyalni, hogy elveszünk belőle alapvetőnek gondolt *funkciókat*. Ebben az esetben megvan az az alap, amelyhez képest az elidegenítés megtörténik, s egy új ismeret kialakul. Szabó K. elbeszélője finoman és átélhetően tolmácsolja az anya mint ember megismerésének folyama-

tát. Hasonlót fogalmaz meg a *Camal fia*i című, ugyancsak a jobbakközül való írás, amely a *Fekete lyukak* párjának is tekinthető: ugyanaz az elbeszélői hang hallatszik, s ugyanazon családi viszonyokról halunk. „Sokat képzelődtem azon, hogy apám hol lehet, mit csinálhat, [...] de abba nem gondoltam bele, hogy fogalmam sincs, anyám mit csinál egész nap. Mintha tényleg csak egydimenzióban élne, ahol én vagyok ez az egyetlen dimenzió” (97–98).

A *Camal fia*iban az apa, pontosabban az ő hiányának kitöltése határozza meg a szövegvilágot. Itt nem a szülő múltjában fellelt információkkal bizonytalanítja el a szerző az addigi identitást. Az anyjával egyedül maradt fiatal fiú számára egy sorozat szereplője idézi meg az apja alakját. „Furcsa, hogy anyámmal nem a színészt hasonlítjuk apámhoz [...], hanem kizárólag Camalt, mintha létezne” (90). A karakter kvázi irracionalitását itt tehát fokozza, hogy egy, az olvasó számára eleve fikciós karakter (az elbeszélő apja) egy, a fikció világán belül is fikciós karakterhez hasonlít. A *Camal fia*i még a sokszorosan egymásra rétegzett világok ellenére is az élvezetesebb írások egyike.

Hasonló módon új vagy más fényben feltűnő rokont mutat be a kötet záró *Cseppkőbarlang* is. Ez a nagymama múltjának felelevenítésével keretet is ad a könyvnek, mivel az első szöveg ugyancsak az ő emlékét idézi meg az elbeszélő álma révén. A *Nem hiszek a tavakban* zárószövegében az efféle újradefiniált kapcsolatokhoz értelmezői útmutatót is ad az elbeszélő: „mert nem az azonosításban, hanem a viszonyban van az igazi értelem, abban, hogy két létező mivé válik az egymással történő megismételhetetlen találkozásukban” (141). E szövegek, a *Fekete lyukak*, a *Camal fia*i és a *Cseppkőbarlang* mutatják meg leginkább, hogy Szabó K. akkor a legerősebb, amikor a történet emberi súlypontjaira koncentrál, nem a narrációs technikára.

Szabó K. Attila kötetének kilenc szövege nem tárul fel könnyen. A szerzőnek az olvasó aktív közreműködésére kell számítania, több írás értelmezése komoly figyelmet kíván. Az elidegenítés és a homályban hagyás tudatosan alkalmazott eszközök a feszültség fenntartására. Ezek a legerősebb darabokban kiegyensúlyozottan működnek. A kötetben a realista s az irracionalitásba hajló elbeszélői hang szövegei keverednek. A *Nem hiszek a tavakban* egyedi nehézsége ellenére sem kontextus nélküli. Nem csak a Hargita mint újból és újból felbukkanó díszlet köti az erdélyi közegbe a művet. A közeli fókuszú, részletes természetleírások az erdélyi irodalom romantizáló műveit

idézik. Szabó K. helyenként a mágikus realizmussal is rokonítható írásmódja és a címben is megjelenített vizes, „elmosott” világ pedig egy kortársabb kapcsolódást is lehetővé tesz. Potozky László 2013-as *Nappá lett lámpafény* című novellakötete sok hasonlóságot mutat a most bemutatott debütkönyvvvel. Részletes összevetésre itt és most nem kerülhet sor, noha tanulságokkal járó lenne.

A *Nem hiszek a tavakban* nehéz olvasmány. Szabó K. Attila prózája nem kínál sok kapaszkodót, de aki vállalja a bizonytalanságot, annak különös, összetett világot mutat.

REPERTÓRIUM

2025. július–augusztus

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2025. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent köteteiben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratszámok

Alföld, 2025. 7., 8.

Apokrif, 2025. 1., 2.

Bárka, 2025. 3., 4.

Élet és Irodalom, 2025. június 27.,
július 4., július 11., július 18.,
július 25., augusztus 1., augusztus 8.,
augusztus 15., augusztus 22.,
augusztus 29.

Eső, 2025. 2.

Forrás, 2025. 7–8.

Hitel, 2025. 7., 8.

Irodalmi Jelen, 2025. 7., 8.

Jelenkor, 2025. 7–8.

Kortárs, 2025. 7–8.

Látó (Marosvásárhely), 2025. 1., 2., 3.,
4., 5., 6., 7.

Liget, 2025. 6., 7., 8.

Lyukasóra, 2025. 5.

Magyar Napló, 2025. 7., 8.

Mozgó Világ, 2025. 7–8.

Műhely, 2025. 1.

Műút, 2025. 1.

Somogy, 2025. 2.

Székelyföld (Csíkszereda), 2025. 7., 8.

Szépirodalmi Figyelő, 2025. 3.

Tiszatáj, 2025. 7.

Új Forrás, 2025. 5., 6.

Várad (Nagyvárad), 2025. 6.

Vigilia, 2025. 7., 8.

Vers

1. ACÉL Frida: *Fotel-lét.* = Látó, 3/61. p.
2. ACÉL Frida: *Vége.* = Látó, 3/61. p.
3. ÁCS József: *Búcsúzás helyett.* = Liget, 6/48–51. p.
4. ACSAI Roland: *Esti diszharmonia.* = Vigilia, 7/619. p.
5. ACSAI Roland: *Gergely Ágnes két sorára.* = Alföld, 7/28. p.
6. ACSAI Roland: *Régen.* = Hitel, 8/32–33. p.
7. ACSAI Roland: *Tücsöktelen zsoltár.* = Alföld, 7/28–29. p.
8. ACSAI Roland: *Vajon mit álmodott?* = Vigilia, 7/619. p.
9. ADY András: *Dei in machina.* = Látó, 2/69. p.
10. ADY András: *Ernyő.* = Székelyföld, 7/47. p.
11. ADY András: *Idényvég?* = Látó, 2/69. p.
12. ADY András: *Kellő?* = Székelyföld, 7/47–48. p.
13. ADY András: *Reminess.* = Székelyföld, 7/48. p.
14. ADY András: *Szerető fiatalok.* = Látó, 2/68. p.
15. ADY András: *Ugyan!* = Látó, 2/68. p.
16. ÁFRA János: *Az ég szülte gyermek.* = Látó, 2/5. p.
17. ÁFRA János: *Megtestesülés.* = Látó, 2/5. p.
18. ÁGH István: *Előcentenáriumi.* = Lyukasóra, 5/22. p.
19. [ALTRICHTER Zita] ALETTA Vid: *Csábítás.* = Élet és Irodalom, június 27. 14. p.
20. [ALTRICHTER Zita] ALETTA Vid: *Karolva tartalak.* = Élet és Irodalom, június 27. 14. p.
21. [ALTRICHTER Zita] ALETTA Vid: *Ő.* = Élet és Irodalom, június 27. 14. p.
22. AMBRUS Máté: *Arabica.* = Apokrif, 2/11. p.
23. AMBRUS Máté: *Vancouver mögött.* = Apokrif, 2/10. p.
24. ANDRÉ Ferenc: *Gyónás. Százhusz csikorgó télen át. Hangjátékok József Attilára. A Babits-változat.* = Látó, 2/6–10. p.
25. ARATÓ Zsófia: *Diftéria.* = Látó, 2/37–38. p.
26. ARATÓ Zsófia: *Egy napló margójára.* = Látó, 2/37. p.
27. AYHAN Gökhan: *Állatok.* = Látó, 3/29–30. p.
28. AYHAN Gökhan: *Madárbegy.* = Látó, 3/30. p.
29. AYHAN Gökhan: *Meglepi a kikötő a hajót.* = Látó, 3/29. p.
30. AYHAN Gökhan: *Óvj, Héraklész, a hajóstól!* = Székelyföld, 8/58. p.
31. BAKOS András: *Erőművész.* = Élet és Irodalom, június 27. 17. p.
32. BAKOS András: *Lepedő.* = Élet és Irodalom, június 27. 17. p.
33. BALATON László: *Disszonancia.* = Látó, 1/69. p.
34. BALATON László: *Életfogytig.* = Látó, 1/69–70. p.
35. BALÁZS F. Attila: *A fa.* = Irodalmi Jelen, 8/15. p.
36. BALÁZS F. Attila: *Klip.* = Irodalmi Jelen, 8/17. p.
37. BALÁZS F. Attila: *Visszaszámlálás.* = Irodalmi Jelen, 8/15–16. p.
38. BALI Anikó: *ami hull.* = Élet és Irodalom, július 18. 14. p.
39. BALI Anikó: *amikor havazni kezdett.* = Élet és Irodalom, július 18. 14. p.
40. BALI Anikó: *találni egy szigetet.* = Élet és Irodalom, július 18. 14. p.
41. BALOGH Ádám: *Route 44.* = Eső, 2/65. p.
42. BALOGH Ádám – KABAI Lóránt: *A' csábításról és egyebekről.* = Apokrif, 1/8–10. p.
43. BALOGH Attila: *Klára.* = Forrás, 7–8/5. p.
44. BALOGH Endre: *Egymás ufói.* = Látó, 2/11–12. p.
45. BALOGH Endre: *Mobilfüggő.* = Látó, 2/11. p.
46. BALOGH Endre: *Mozdul.* = Apokrif, 2/40–41. p.
47. BALOGH Robert: *72 sorban az ajtóról.* = Élet és Irodalom, június 27. 17. p.
48. BALOGH Robert: *Ha elbír még az ág.* = Látó, 5/54–55. p.
49. BALOGH Robert: *Keréksattogás '47-ből.* = Alföld, 7/36–37. p.
50. BALOGH Robert: *A könyv illata.* = Látó, 5/55–56. p.
51. BALOGH Robert: *Ópapa meséje Szibériáról.* = Alföld, 7/36. p.
52. BALOGH Robert: *Ómama imája az almafához. Ómamák és ópapak ciklusból.* = Új Forrás, 5/29. p.
53. BALOGH Robert: *Ómama imája boszorkány ellen. Ómamák és ópapak ciklusból.* = Új Forrás, 5/29. p.
54. BALOGH Robert: *Ómama imája a hal-doklora. Ómamák és ópapak ciklusból.* = Új Forrás, 5/30. p.

55. BALOGH Robert: *Ómama imája rontás ellen*. Ómamák és ópapák ciklusból. = Új Forrás, 5/28. p.
56. BENDE Tamás: *Kővé vált korall*. = Alföld, 7/25–26. p.
57. BENDE Tamás: *Mare Tranquillitatis*. = Alföld, 7/24–25. p.
58. BENDE Tamás: *Négy sor*. = Alföld, 7/26. p.
59. BENESÓCZKY László: *Tizenegy év*. = Székelyföld, 7/49. p.
60. BENKŐ Attila: *Gyógyhely*. = Élet és Irodalom, július 25. 14. p.
61. BENKŐ Attila: *A Temzéről*. = Élet és Irodalom, július 25. 14. p.
62. BENKŐ Attila: *Vallomás*. = Élet és Irodalom, július 25. 14. p.
63. BENKŐ Imola Orsolya: *Búgócsiga*. = Látó, 3/6–7. p.
64. BENKŐ Imola Orsolya: *Szabadság utca 24*. = Látó, 3/5–6. p.
65. BENYÓ Tamás: *Lámpaoltás*. = Látó, 4/58–59. p.
66. BENYÓ Tamás: *Lelepleződés*. = Látó, 4/58. p.
67. BÍRÓ József: 137/75. = Tiszatáj, 7/20. p.
68. BÍRÓ József: 157/85. = Tiszatáj, 7/20. p.
69. BÍRÓ József: *Életvonal*. = Bárka, 4/33. p.
70. BÍRÓ József: *Megérkezés*. = Bárka, 4/34. p.
71. BÍRÓ József: *Text/1*. = Székelyföld, 8/59. p.
72. BÍRÓ József: *Text/2*. = Székelyföld, 8/59. p.
73. BÍRÓ József: *Text/3*. = Székelyföld, 8/60. p.
74. BÍRÓ József: *Text/4*. = Székelyföld, 8/60–61. p.
75. BÍRÓ József: *Text/5*. = Székelyföld, 8/61–62. p.
76. BÍRÓ József: *Text/6*. = Székelyföld, 8/62. p.
77. BÍRÓ József: *Text/7*. = Székelyföld, 8/63. p.
78. BÍRÓ József: *Text/8*. = Székelyföld, 8/63–64. p.
79. BÍRÓ József: *Text/9*. = Székelyföld, 8/64–65. p.
80. BOKROS Judit: *Átvilágítás rétegenként*. = Műhely, 1/39. p.
81. BOKROS Judit: *Kávé befőttesüvegben*. = Élet és Irodalom, július 25. 17. p.
82. BOKROS Judit: *Még nem tudod*. = Műhely, 1/39–40. p.
83. BORSODI L. László: *Csődeljárás*. = Kortárs, 7–8/59. p.
84. BORSODI L. László: *Ejtőernyő nélkül*. = Látó, 4/22–23. p.
85. BORSODI L. László: *Füstcsóva, szilánkok*. = Kortárs, 7–8/58. p.
86. BORSODI L. László: *Posztvulkáni*. = Látó, 4/23. p.
87. BORSODI L. László: *Üzenet a barlangból*. = Látó, 4/22. p.
88. BORSODI L. László: *Visszabontás*. = Kortárs, 7–8/58–59. p.
89. BOTH Balázs: *Ars poetica*. = Bárka, 3/43. p.
90. BOTH Balázs: *Aszkéta*. = Lyukasóra, 5/2. p.
91. BOTH Balázs: *Badacsony, 1987*. = Magyar Napló, 8/5. p.
92. BOTH Balázs: *A Bak jegyében*. = Lyukasóra, 5/2. p.
93. BOTH Balázs: *Gyerekkor, Alsólővér utca*. = Magyar Napló, 8/4. p.
94. BOTH Balázs: *Három haiku*. = Bárka, 3/43. p.
95. BOTH Balázs: *Herman Lipót: Ezékiel látomása*. (1940 k.) = Lyukasóra, 5/3. p.
96. BOTH Balázs: *Kínai selyemkép*. = Bárka, 3/42. p.
97. BOTH Balázs: *Marcus Aurelius*. = Bárka, 3/42. p.
98. BOTH Balázs: *Második évforduló*. = Lyukasóra, 5/2. p.
99. BOTH Balázs: *Mednyánszky László: Holdas téli táj*. = Lyukasóra, 5/3. p.
100. BOTH Balázs: *Mint láprét felett...* = Magyar Napló, 8/4. p.
101. BOTH Balázs: *Monológ egy kőfal előtt*. = Lyukasóra, 5/2. p.
102. BOTH Balázs: *Nagymamánál*. = Magyar Napló, 8/5. p.
103. BOTH Balázs: *Passió*. = Lyukasóra, 5/4. p.
104. BOTH Balázs: *A soproni Szent Orsolya-templom 150. évfordulójára*. = Lyukasóra, 5/4. p.
105. BOTH Balázs: *Szénpor-sötét és tűztelen...* = Lyukasóra, 5/4. p.
106. BOTH Balázs: *Az utolsó infúzió után*. = Lyukasóra, 5/3. p.
107. BOTH Balázs: *Úton*. = Lyukasóra, 5/4. p.
108. BÖDECS László: *Békejobb*. = Bárka, 3/44–45. p.
109. BÖDECS László: *Cellarácsok*. = Apokrif, 1/24–25. p.
110. BÖDECS László: *Latordal*. = Apokrif, 1/23. p.
111. BÖDECS László: *A szív alatti kert*. = Bárka, 3/45–46. p.
112. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Heidegger apokrif levele Hannah Arendtnek Párizsba*. = Irodalmi Jelen, 8/3–4. p.

113. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Savas éjjelek.* = Irodalmi Jelen, 7/3. p.
114. BÚTH Emília: *Gyöngyöt rejt.* = Liget, 7/79–80. p.
115. CZILCZER Olga: *Mégis a tű.* = Liget, 6/43–44. p.
116. CZILLI Aranka: *Adósság.* = Várad, 6/44. p.
117. CZILLI Aranka: *Szövegrészek.* = Várad, 6/44–45. p.
118. CSABAY-TÓTH Bálint: *Nárciszos.* = Bárka, 3/51. p.
119. CSÁK Gyöngyi: *Kivet magából.* = Hítel, 8/42. p.
120. CSÁK Gyöngyi: *Valahányszor.* = Hítel, 8/41. p.
121. CSANÁDI Szilvia: *Hűtött fémfalak.* = Új Forrás, 6/92. p.
122. CSANÁDI Szilvia: *Mintha ájulás után.* = Új Forrás, 6/92. p.
123. CSANÁDI Szilvia: *Tudni akartam.* = Új Forrás, 6/91. p.
124. CSANÁDI Szilvia: *Újjászületés.* = Liget, 7/75–76. p.
125. CSATÓ Anita: *vihar.* = Apokrif, 2/21. p.
126. CSEH Katalin: *Búcsú.* = Látó, 1/15–16. p.
127. CSEH Katalin: *Kiruccanás.* = Látó, 1/15. p.
128. CSEH Katalin: *Transzcendens játék.* = Látó, 1/16. p.
129. CSEH Katalin: *Utak.* = Látó, 1/14. p.
130. CSEHY Zoltán: *Az állam hajójához.* = Alföld, 7/9. p.
131. CSEHY Zoltán: *Prágából hazafelé.* = Alföld, 7/7. p.
132. CSEHY Zoltán: *A rómaiakhoz.* = Alföld, 7/8. p.
133. CSEHY Zoltán: *Triumphus és áldáskérés.* (Catullusi hendecasyllabusok parádéja). = Élet és Irodalom, augusztus 22. 17. p.
134. CSONGOR István: *Önbecsapás.* = Liget, 8/65–66. p.
135. CSONTOS Márta: *Andante megszakításokkal.* = Várad, 6/25. p.
136. CSONTOS Márta: *Átrostált holnapok.* = Várad, 6/27. p.
137. CSONTOS Márta: *Kalandparkban unokámmal.* = Várad, 6/26–27. p.
138. CSORDÁS Kata: *Exoszkeleton.* = Látó, 7/38. p.
139. CSORDÁS Kata: *Többiek.* = Látó, 7/38. p.
140. CSŐSZ Gergő: *Home run.* = Látó, 3/60. p.
141. CSŐSZ Gergő: *Huss.* = Látó, 3/59. p.
142. CSŐSZ Gergő: *Márta néni.* = Látó, 3/59. p.
143. CSŐSZ Gergő: *Pesti hiba.* = Látó, 3/58–59. p.
144. CSŐSZ Gergő: *Spotlight.* = Látó, 3/60. p.
145. CSUDAY Csaba: *Három Szotyory-kép.* Országút. Tájélmények. Magányos farkas. = Élet és Irodalom, július 11. 14. p.
146. DEBRECZENY György: *Láttalak.* = Látó, 2/64. p.
147. DEBRECZENY György: *a lélek határokat nem ismer.* = Somogy, 2/39–40. p.
148. DEBRECZENY György: *Nem fontos már.* = Látó, 2/63. p.
149. DEBRECZENY György: *Örök jelenidőben.* = Vigilia, 8/715. p.
150. DEBRECZENY György: *Az voltam aki.* = Látó, 2/64–65. p.
151. DEBRECZY Csenge Kata: *Anna néni szerint.* = Új Forrás, 6/84. p.
152. DEMÉNY Péter: *Elvonó.* = Látó, 7/61. p.
153. DEMÉNY Péter: *Hotel.* = Jelenkor, 7–8/62. p.
154. DEMÉNY Péter: *Műveltség.* = Látó, 7/62. p.
155. DEMÉNY Péter: *Pikámer.* = Látó, 7/61–62. p.
156. DEMÉNY Péter: *Vers a zöldágról.* = Jelenkor, 7–8/651–652. p.
157. DÉRI Anna: *hazafelé.* = Tiszatáj, 7/19. p.
158. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Aba.* = Székelyföld, 8/15. p.
159. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Dinynye.* = Székelyföld, 8/19. p.
160. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Édeshármás.* = Székelyföld, 8/20. p.
161. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Lovak könyve.* = Irodalmi Jelen, 7/7–8. p.
162. DIMÉNY-HASZMANN Árpád: *Csendben.* = Látó, 1/48–49. p.
163. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Előtej.* = Székelyföld, 8/15–16. p.
164. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *A nyár amikor megtanulsz majd úszni.* = Székelyföld, 8/16–17. p.
165. DIMÉNY-HASZMANN Árpád: *Perpence.* = Látó, 1/48. p.
166. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Mese a csillagokról.* = Székelyföld, 8/18–19. p.
167. DIMÉNY-HASZMANN Árpád: *Olvasmány az építőkről.* = Látó, 1/47. p.
168. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Özönvíz előtt.* = Irodalmi Jelen, 7/8–9. p.
169. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Tanítások Abának.* = Székelyföld, 8/17. p.

170. DOBAI Lili: *Bevéstek.* = Élet és Irodalom, július 4. 17. p.
171. DOBAI Lili: *Utcahossz.* = Élet és Irodalom, július 4. 17. p.
172. DUKAY Barnabás: *Minden virágos.* = Új Forrás, 5/21–24. p.
173. ECSÉDI Orsolya: *Borg.* = Bárka, 3/62–63. p.
174. ECSÉDI Orsolya: *Egészséges táplálkozás.* = Bárka, 3/59–61. p.
175. ECSÉDI Orsolya: *Mekkora nagy.* = Bárka, 3/61–62. p.
176. ENDREY-NAGY Ágoston: *Anyám nehézlégzései.* = Látó, 1/33–34. p.
177. ENDREY-NAGY Ágoston: *Levélasztás.* = Látó, 1/34–35. p.
178. ESZTERÓ István: *Ég-föld fia.* = Látó, 7/58–59. p.
179. ESZTERÓ István: *Extra modell.* = Várad, 6/15. p.
180. ESZTERÓ István: *Galilei.* = Látó, 7/59–60. p.
181. ESZTERÓ István: *Kaktuszhölg.* = Várad, 6/16. p.
182. ESZTERÓ István: *Kész vágyódás.* = Látó, 1/40–41. p.
183. ESZTERÓ István: *Naiv modell.* = Várad, 6/14. p.
184. ESZTERÓ István: *Nem vagyok.* = Látó, 1/39–40. p.
185. ESZTERÓ István: *Utolsó kívánság.* = Látó, 7/57–58. p.
186. FANCSALI Kinga: *A jós meghal a kórház hetedik emeletén.* = Látó, 1/6–7. p.
187. FANCSALI Kinga: *Vásárhelyi skizo.* = Látó, 1/5–6. p.
188. FARKAS Arnold Levente: *A patak nevében.* = Látó, 2/59–62. p.
189. FARKAS Gábor: *ereszkedés.* = Bárka, 4/35. p.
190. FARKAS Gábor: *...imánkban ránk feszül...* = Székelyföld, 7/20–21. p.
191. FARKAS Gábor: *mama.* = Bárka, 4/36. p.
192. FARKAS Gábor: *stroke.* = Bárka, 4/35–36. p.
193. FÁTYOL Zoltán: *Ikarosz bukása, Pieter Breughel után.* = Vigilia, 8/714. p.
194. FÁTYOL Zoltán: *Mozart és a kerti poszta.* = Vigilia, 8/715. p.
195. FECSKE Csaba: *Ami a nyárból megmaradt.* = Hítel, 8/19. p.
196. FECSKE Csaba: *Anyám kertje.* = Hítel, 8/18. p.
197. FECSKE Csaba: *Hogyan múlhatott el.* = Hítel, 8/18–19. p.
198. FELLINGER Károly: *Barométer.* = Látó, 2/49. p.
199. FELLINGER Károly: *Chaplin sétabotja.* = Látó, 2/50. p.
200. FELLINGER Károly: *A csendtől bogni tudnék.* = Látó, 2/49. p.
201. FELLINGER Károly: *Estike.* = Várad, 6/63. p.
202. FELLINGER Károly: *Jácint.* = Várad, 6/60. p.
203. FELLINGER Károly: *Kannavirág, rózsánád.* = Várad, 6/60. p.
204. FELLINGER Károly: *Ligetszépe.* = Várad, 6/59. p.
205. FELLINGER Károly: *Nárcisz.* = Várad, 6/61. p.
206. FELLINGER Károly: *Nebáncsvirág.* = Várad, 6/59. p.
207. FELLINGER Károly: *Nefejejs.* = Várad, 6/62. p.
208. FELLINGER Károly: *Százszorszép* = Várad, 6/61. p.
209. FELLINGER Károly: *Törökrózsa, mályvacserje.* = Várad, 6/61–62. p.
210. FELLINGER Károly: *Törökszegfű, barát-szegfű.* = Várad, 6/59. p.
211. FENYVESI Orsolya: *Csillagarcú férfiak.* = Élet és Irodalom, augusztus 8. 14. p.
212. FENYVESI Orsolya: *Nyári lepkék.* = Élet és Irodalom, augusztus 8. 14. p.
213. FERENCZ Csaba: *(Donkanyar).* = Székelyföld, 7/51. p.
214. FERENCZ Csaba: *(Murgó).* = Székelyföld, 7/51. p.
215. FERENCZ Csaba: *(Pillanat).* = Székelyföld, 7/51. p.
216. FERENCZ Csaba: *(Téli reggel).* = Székelyföld, 7/51. p.
217. FERENCZ Orsolya: *Advent.* = Látó, 4/35. p.
218. FERENCZ Orsolya: *Menyegző.* = Látó, 4/34. p.
219. FERENCZ Orsolya: *Szövegperforálás.* = Látó, 4/34. p.
220. FERENCZFI János: *Hallgass meg!* = Várad, 6/33–34. p.
221. FERENCZFI János: *Hantold ki!* = Várad, 6/36. p.

222. FERENCZFI János: *Közérdektelenség.* = Várad, 6/34–36. p.
223. FILIP-KÉGL Ildikó: *Isten színe előtt.* = Bárka, 3/54–55. p.
224. FILIP-KÉGL Ildikó: *Keselyű.* = Bárka, 3/55. p.
225. FILIP-KÉGL Ildikó: *A kórus énekel.* = Bárka, 3/55. p.
226. FILOTÁS Karina: *Játszma.* = Látó, 6/29. p.
227. FILOTÁS Karina: *Rendben van.* = Látó, 6/28–29. p.
228. FINTA Éva: *Boldogok.* = Bárka, 3/3–4. p.
229. FINTA Éva: *Célvonal, célkereszt.* = Bárka, 3/4. p.
230. FINTA Éva: *Hogy nincs halál.* = Bárka, 3/5. p.
231. FODOR Balázs: *Horgászok.* = Látó, 6/65–66. p.
232. FODOR Balázs: *Járásra várakozó halak.* = Látó, 6/67. p.
233. FODOR Balázs: *Megtekintők.* = Látó, 6/66–67. p.
234. FODOR Balázs: *A ritmusról.* = Látó, 6/64. p.
235. FODOR Balázs: *A tehetetlenségről.* = Látó, 6/64–65. p.
236. FÖLDES T. Lili: *Azt hittem.* = Apokrif, 1/33. p.
237. FÖLDES T. Lili: *Találkozás.* = Apokrif, 1/32. p.
238. GÉCZI János: *Vers arról, aki mindent szüntelen hall.* = Látó, 2/36. p.
239. GÉCZI János: *Vers a mézgáról, ami töprengésre ad okot.* = Látó, 2/35. p.
240. GÉCZI János: *Vers a vásárlásról.* = Látó, 2/35. p.
241. G[ÉHER]. István László: *Ima egy láng körül.* = Alföld, 7/26–27. p.
242. G[ÉHER]. István László: *Legyen az ima.* = Székelyföld, 8/53. p.
243. G[ÉHER]. István László: *A kondenzcsík.* = Alföld, 7/27–28. p.
244. G[ÉHER]. István László: *Szakállnyírás közben.* = Székelyföld, 8/55–56. p.
245. G[ÉHER]. István László: *Tavaszi.* = Új Forrás, 6/18. p.
246. G[ÉHER]. István László: *Védetlen.* = Székelyföld, 8/54–55. p.
247. G[ÉHER]. István László: *Vitorla.* = Új Forrás, 6/19. p.
248. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *Ainigma.* = Műhely, 1/34. p.
249. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *Elengedte, magára hagyta.* = Vigilia, 8/731. p.
250. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *Megalázott fekete csend.* = Műhely, 1/30. p.
251. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *A párna sem igaz.* = Műhely, 1/30. p.
252. GERGELY Ágnes: *Térkép nélkül.* = Élet és Irodalom, július 25. 17. p.
253. GYETVAI Balázs: *Egyedül.* = Liget, 8/90–91. p.
254. GYÖREI Zsolt: *Amint költőhöz illő.* = Bárka, 3/28–29. p.
255. GYŐRI-SIMON Dóra: *Szem a láncban.* = Liget, 6/62–63. p.
256. GYUKICS Gábor: *antiszoliszizmus.* = Alföld, 7/30. p.
257. GYUKICS Gábor: *Ártatlan hermetika.* = Látó, 4/42. p.
258. GYUKICS Gábor: *belsőségek.* = Alföld, 7/30. p.
259. GYUKICS Gábor: *Elkerülök szemed.* = Látó, 4/43. p.
260. GYUKICS Gábor: *Télremélők.* = Látó, 4/42–43. p.
261. GYUKICS Gábor: *utalás.* = Alföld, 7/30–31. p.
262. GYURIS Fruzsina: *Felnővestörténet.* = Látó, 7/77. p.
263. GYURIS Fruzsina: *Nyílt levél a haraghoz.* = Látó, 7/77–78. p.
264. GYURIS Fruzsina: *Túlélő.* = Látó, 7/78. p.
265. HACSEK Zsófia: *Narcissus megtalálása.* (A negyedik zene). = Új Forrás, 6/72–74. p.
266. HAJDU Levente Zsigmond: *Mondom a szeméttelről.* = Látó, 7/68–69. p.
267. HAJDU Levente Zsigmond: *Piritószag a lépcsőházban.* = Látó, 7/68. p.
268. HAJDU Levente Zsigmond: *Tárgyasult líra.* = Látó, 7/70. p.
269. HALMAI Tamás: *Argaman.* = Vigilia, 7/607. p.
270. HALMAI Tamás: *Átvilág.* = Vigilia, 7/607. p.
271. HALMAI Tamás: *Igazak sírja.* = Vigilia, 7/607. p.
272. HALMAI Tamás: *Jazz.* = Vigilia, 7/607. p.
273. HARTAY Csaba: *Emlékszel a hintára.* = Bárka, 3/7. p.
274. HARTAY Csaba: *Gyertek haza.* = Bárka, 3/6–7. p.
275. HARTAY Csaba: *Hívja a kapaszkodást.* = Bárka, 3/6. p.

276. HEGEDŰS Anna: *az ég peremén*. = Kortárs, 7–8/46. p.
277. HEGEDŰS Anna: *Novemberben négykor már sötét van*. = Kortárs, 7–8/47. p.
278. HEGEDŰS Anna: *pesti paysage*. = Kortárs, 7–8/47. p.
279. HEGEDŰS Anna: *tulipánföldek*. = Kortárs, 7–8/46. p.
280. HERBERT Fruzsina: *Válasz mindenre*. = Látó, 1/61–62. p.
281. HODOSSY Gyula: *A labdarózsa újjászülete*. = Irodalmi Jelen, 7/47. p.
282. HOLCZER Dávid: *Megőrülés ellen*. = Látó, 6/63. p.
283. HOLCZER Dávid: *Tűzgyújtási tilalom*. = Látó, 6/62. p.
284. HOLLÓSVÖLGYI Iván: *Egyperces néma gyász*. = Élet és Irodalom, augusztus 8. 17. p.
285. HOLLÓSVÖLGYI Iván: *A hómadár*. = Élet és Irodalom, augusztus 8. 17. p.
286. HOLLÓSVÖLGYI Iván: *Mi végre hull*. = Élet és Irodalom, augusztus 8. 17. p.
287. HOLLÓSVÖLGYI Iván: *Ragyogás*. = Élet és Irodalom, augusztus 8. 17. p.
288. HOLLÓSVÖLGYI Iván: *Rókaszerelem*. = Élet és Irodalom, augusztus 8. 17. p.
289. HOLLÓSVÖLGYI Iván: *A szerelem nagyobb nálam*. = Élet és Irodalom, augusztus 8. 17. p.
290. HOLLÓSVÖLGYI Iván: *Teleki tér*. = Élet és Irodalom, augusztus 8. 17. p.
291. HOLLÓSVÖLGYI Iván: *Tisztítóűzőn át*. = Élet és Irodalom, augusztus 8. 17. p.
292. HOLLÓSVÖLGYI Iván: *Várnak ma rám*. = Élet és Irodalom, augusztus 8. 17. p.
293. HUDY Árpád: *Hetven év, hetven mondat*. = Irodalmi Jelen, 8/46–48. p.
294. ILOSVAI Eszter: *Fordul a test, és angyallá lesz*. = Látó, 5/69–70. p.
295. ILOSVAI Eszter: *Lawnchair Larry*. = Látó, 5/71. p.
296. ILOSVAI Eszter: *Szép álmokat, Lord Bolton*. = Látó, 5/70–71. p.
297. ILYÉS Krisztinka: *A boldogtalanok szépsége*. = Irodalmi Jelen, 7/16. p.
298. ILYÉS Krisztinka: *Mária küzdelme*. = Bárka, 4/49. p.
299. ILYÉS Krisztinka: *Rövidzárlat*. = Bárka, 4/48. p.
300. ILYÉS Krisztinka: *Segélykiáltás*. = Irodalmi Jelen, 7/15. p.
301. IVÁNYI Bence: *Karmazsin kód*. = Apokrif, 1/34–43. p.
302. IZSÓ Zita: *Indulási oldal*. = Apokrif, 1/45. p.
303. IZSÓ Zita: *Kimondatlan*. = Apokrif, 1/46. p.
304. IZSÓ Zita: *Libikóka*. = Eső, 2/32. p.
305. IZSÓ Zita: *Oththon*. = Apokrif, 1/47. p.
306. IZSÓ Zita: *Puncstorta*. = Eső, 2/31–32. p.
307. JANCSÓ Lula: *Ablakban*. = Irodalmi Jelen, 8/32. p.
308. JANCSÓ Lula: *Fásultan időző (f)alak*. = Irodalmi Jelen, 7/140–141. p.
309. JANCSÓ Lula: *Gondolatok egy arckép előtt*. = Irodalmi Jelen, 7/141. p.
310. JANCSÓ Lula: *Útszéli vers*. = Irodalmi Jelen, 7/141–142. p.
311. JENEI Gyula: *Látletet*. = Bárka, 3/40–41. p.
312. JENEI Gyula: *Mecénások, munkanélküliek*. = Kortárs, 7–8/19–20. p.
313. JENEY Andrea: *Bördzseki*. = Székelyföld, 8/74–75. p.
314. JENEY Andrea: *Női táska*. = Székelyföld, 8/74. p.
315. JENEY Andrea Zsuzsanna: *Hunyorgó pixelek*. = Látó, 5/52–53. p.
316. JENEY Andrea Zsuzsanna: *Kavics*. = Látó, 5/51. p.
317. JENEY Andrea Zsuzsanna: *Tóparti este*. = Látó, 5/51–52. p.
318. JÓNÁS Tamás: *Önvédelem*. = Eső, 2/4. p.
319. JÓZSEF Attila: *Dagadt hentes*. = Látó, 4/110. p.
320. JÓZSEF Attila: *Könnýű, fehér ruhában*. = Látó, 4/110. p.
321. JUHÁSZ Tibor: *Léppéssel hátrébb*. = Eső, 2/11–12. p.
322. JUNG István: *Horáciuszok*. = Apokrif, 2/29–30. p.
323. JUNG István: *Torino*. = Apokrif, 2/30–31. p.
324. KAFKA Margit: *Himnusz*. = Látó, 6/110. p.
325. KALI Ágnes: *Férfitekintet helyett*. = Látó, 5/32–. p.
326. KALI Ágnes: *Posztputgatórium gőg*. = Látó, 5/31–32. p.
327. KARÁCSONYI Zsolt: *Hullámtörésben*. = Látó, 4/5. p.
328. KARÁCSONYI Zsolt: *A számla kifizetése*. = Látó, 4/5–6. p.

329. KISS Dániel: *Beléd kötöttem.* = Liget, 8/94–95. p.
330. KISS Dániel: *Önarckép.* = Liget, 7/77–78. p.
331. KISS Ottó: *Erősek.* = Bárka, 4/55. p.
332. KISS Ottó: *Hónapsoroló.* = Bárka, 4/55. p.
333. KISS Ottó: *Lesz neki.* = Bárka, 4/53–54. p.
334. KISS Ottó: *Ma trükköket csináltam.* = Bárka, 4/54. p.
335. KISS Ottó: *Mihályom.* = Bárka, 3/10–12. p.
336. KISS Ottó: *Mit mutat magából?* = Bárka, 4/54. p.
337. KISS Ottó: *Nagycirkusz.* = Bárka, 4/55. p.
338. KISS Ottó: *Ülni a földön.* = Bárka, 3/13. p.
339. KISS Ottó: *Zöldségeket beszélek.* = Bárka, 4/54. p.
340. KOPRIVA Nikolett: *Minden reggel több száz lepke születik nyelvünk alá.* = Hítel, 8/60–61. p.
341. KOPRIVA Nikolett: *Mitraka utca.* = Hítel, 8/57–58. p.
342. KOPRIVA Nikolett: *Nyilatkozat.* = Hítel, 8/58–59. p.
343. KOPRIVA Nikolett: *Varázslók.* = Eső, 2/8–9. p.
344. KORPA Tamás: *Tranzakciók VIII.* = Szépirodalmi Figyelő, 3/15–18. p.
345. KÖRÖSSI P. József: *Amiben éltem.* = Vigilia, 7/610. p.
346. KÖRÖSSI P. József: *Magammal viszem. Hová is?* = Vigilia, 7/610. p.
347. KOVÁCS Boglárka: *És a szó hiánya hunyt szemed.* = Székelyföld, 7/52–53. p.
348. KOVÁCS Boglárka: *És kék színű bőröd felveszem.* = Székelyföld, 7/52. p.
349. KOVÁCS Edward: *A fullánk enigmája.* = Látó, 6/40. p.
350. KOVÁCS Edward: *Meditáció az ürességről.* = Látó, 6/41. p.
351. KOVÁCS Edward: *Paían a kímélethez.* = Látó, 6/40–41. p.
352. KOVÁCS István: *A történetész mágiájának mozaikképe.* = Magyar Napló, 8/23–26. p.
353. KOVÁCS ÚJSZÁSZY Péter: *Játék.* = Látó, 3/48. p.
354. KOVÁCS ÚJSZÁSZY Péter: *Meghívó.* = Látó, 3/48–49. p.
355. KOVÁCS ÚJSZÁSZY Péter: *Szálás virág.* = Látó, 3/48. p.
356. KRIPNER Gábor: *Hunyad.* = Tiszatáj, 7/49. p.
357. KRIPNER Gábor: *Őszülő.* = Tiszatáj, 7/49. p.
358. KUGLER Viktor: *ábel.* = Magyar Napló, 8/47. p.
359. KUGLER Viktor: *káin.* = Magyar Napló, 8/47. p.
360. KUGLER Viktor: *láthatatlanok kontúrjai.* = Apokrif, 2/39. p.
361. KUGLER Viktor: *memóriatej.* = Apokrif, 2/38. p.
362. KUGLER Viktor: *mózes.* = Bárka, 4/41–42. p.
363. KUGLER Viktor: *noé.* = Bárka, 4/41. p.
364. KUGLER Viktor: *sámson.* = Bárka, 4/42. p.
365. KUKORELLY Endre: *Don Giovanni morog. Néha abbahagyja. Végleg abbahagyja.* = Apokrif, 2/7. p.
366. KUKORELLY Endre: *Kis autobus opus* = Apokrif, 2/8. p.
367. KUKORELLY Endre: *A tagdíjakat, akinek hátraléka van, az tessék és sürgősen fizesse be.* = Apokrif, 2/8–9. p.
368. KUKUCSKA Szabolcs: *a köztétlenség állapota.* = Élet és Irodalom, augusztus 22. 14. p.
369. KUKUCSKA Szabolcs: *a metabolizmus-axiómája.* = Tiszatáj, 7/47–48. p.
370. KUKUCSKA Szabolcs: *okkult parafrázis.* = Élet és Irodalom, augusztus 22. 14. p.
371. KUKUCSKA Szabolcs: *A tétlenség szélesedő gyújtópontja.* = Látó, 2/77–78. p.
372. KUSTOS Júlia: *Bűnrész.* = Látó, 3/16. p.
373. KÜRTI László: *bizalom.* = Bárka, 4/19. p.
374. KÜRTI László: *látkép.* = Bárka, 4/18. p.
375. KÜRTI László: *mount everest sötét oldalán.* = Magyar Napló, 7/17. p.
376. KÜRTI László: *nyaralás.* = Bárka, 4/18. p.
377. KÜRTI László: *Szamszára.* = Eső, 2/25–26. p.
378. KÜRTI László: *zilah.* = Magyar Napló, 7/17. p.
379. LACKFI János: *Felhőnéző.* = Bárka, 4/6–7. p.
380. LACKFI János: *Felnőttbőr.* = Liget. 6/59–61. p.
381. LACKFI János: *Szakáll-ráncigáló.* = Látó, 2/22–24. p.
382. LACKFI János: *Szégycmentjes.* = Bárka, 4/7. p.
383. LÁGY Kornél: *Bűvésztükk.* = Műhely, 1/38. p.
384. LÁGY Kornél: *Éjszaka a 4-es 6-oson hiányozni kezd.* = Műhely, 1/35–36. p.
385. LÁGY Kornél: *Fekete macska egy sikátor bejáratánál.* = Székelyföld, 7/11–12. p.

386. LÁGY Kornél: *Félve tegeződöm*. = Székelyföld, 7/9–10. p.
387. LÁGY Kornél: *Havonta egy*. = Székelyföld, 7/10–11. p.
388. LÁGY Kornél: *Hód a Kwai folyón*. = Székelyföld, 7/14–15. p.
389. LÁGY Kornél: *Kolonc*. = Székelyföld, 7/13. p.
390. LÁGY Kornél: *Megérkeztünk*. = Székelyföld, 7/8–9. p.
391. LÁGY Kornél: *Sörbe dobott pezsgőtabletta*. = Műhely, 1/37. p.
392. LÁGY Kornél: *Tanúhegy*. = Székelyföld, 7/12–13. p.
393. LÁGY Kornél: *Valahol a befejezés*. = Székelyföld, 7/13–14. p.
394. LAJTOS Nóra: *Jégetűd h-mollban*. = Irodalmi Jelen, 8/41. p.
395. LAJTOS Nóra: *Sziszüphosz a sárga házban*. = Magyar Napló, 7/50. p.
396. LAJTOS Nóra: *Sziszüphosz az Operában*. = Magyar Napló, 7/50. p.
397. LAJTOS Nóra: *Sziszüphosz egy romkocsmában*. = Magyar Napló, 7/50. p.
398. LÁRAI Eszter: *Baleset*. = Bárka, 4/39. p.
399. LÁRAI Eszter: *Halál után*. = Bárka, 4/39–40. p.
400. LÁRAI Eszter: *Követlek*. = Bárka, 4/40. p.
401. LÁSZLÓFFY Anna: *(Merengő)*. = Látó, 3/25. p.
402. LÁSZLÓFFY Anna: *Naplóm*. = Látó, 3/25–27. p.
403. LÁSZLÓFFY Anna: *Szeretet*. = Látó, 3/27–28. p.
404. LÁZÁR Balázs: *Helsingöri feljegyzések*. = Eső, 2/68–69. p.
405. LÁZÁR Balázs: *Ötven év*. = Magyar Napló, 7/31. p.
406. LÁZÁR Balázs: *Pünkösdhétjői hazaut*. = Magyar Napló, 7/32. p.
407. LENCSE Károly: *Element a nyár után*. = Műhely, 1/41. p.
408. LESITÓTH Csaba: *Végelszámolás*. = Tiszatáj, 7/3–5. p.
409. LÉVAI Aliz Mária: *Nincs elég kezünk*. = Látó, 7/17–18. p.
410. LÉVAI Aliz Mária: *Pont a mondat végén*. = Látó, 7/17. p.
411. LÉVAI Aliz Mária: *Az utolsó húr*. = Látó, 7/16. p.
412. LIPCSEI Márta: *Élet*. = Várad, 6/52. p.
413. LIPCSEI Márta: *Feltámadások*. = Várad, 6/51. p.
414. LIPCSEI Márta: *Koronázás*. = Várad, 6/51–52. p.
415. LIPCSEI Márta: *Tapasztalat*. = Várad, 6/52. p.
416. LIPCSEI Márta: *Tavaszi*. = Várad, 6/51. p.
417. LÖVÉTEI LÁZÁR László: *Bevezetés: 1,1–3. Szervraktár*. [Részletek egy készülő kötetből.] = Látó, 5/5. p.
418. LÖVÉTEI LÁZÁR László: *Bevezetés: 1,1–3. Szervraktár*. [Részletek egy készülő kötetből.] = Székelyföld, 7/5. p.¹
419. LÖVÉTEI LÁZÁR László: *Égi tárna, pokolbéli akna: 41,1–13. Szervraktár*. [Részletek egy készülő kötetből.] = Látó, 5/5–6. p.
420. LÖVÉTEI LÁZÁR László: *Hírnévről: 47,1–7. Szervraktár*. [Részletek egy készülő kötetből.] = Székelyföld, 7/5–6. p.
421. LÖVÉTEI LÁZÁR László: *Kb. negyvenbílő: 43,1–8. Szervraktár*. [Részletek egy készülő kötetből.] = Látó, 5/8. p.
422. LÖVÉTEI LÁZÁR László: *A lélekről: 49,1–3. Szervraktár*. [Részletek egy készülő kötetből.] = Székelyföld, 7/7. p.
423. LÖVÉTEI LÁZÁR László: *A Nagy Pokolreformról, röviden: 42,1–9. Szervraktár*. [Részletek egy készülő kötetből.] = Látó, 5/7. p.
424. LÖVÉTEI LÁZÁR László: *Nagy, súlyos dolgok: 48,1–5. Szervraktár*. [Részletek egy készülő kötetből.] = Székelyföld, 7/6. p.
425. LUKÁCS Bernadett: 366. = Látó, 6/82–83. p.
426. LUKÁCS Bernadett: *Bűkkerdő*. = Látó, 6/83. p.
427. LUKÁCS Bernadett: *Hajnal*. = Látó, 6/84. p.
428. LUKÁCS Bernadett: *Vacsora*. = Látó, 6/83–84. p.
429. LUKÁCS Flóra: *Kuvik*. = Vigilia, 7/607–609. p.
430. MAKÓ Ágnes: *Kicsit még maradok*. = Liget, 7/14–15. p.
431. MALEJKÓ Norbert: *Kő-pataki-tó*. = Látó, 3/37–38. p.
432. MALEJKÓ Norbert: *A megrendülés katókombái*. = Látó, 3/37. p.
433. MARKÓ Béla: *Amikor kész a mű*. = Kortárs, 7–8/3. p.

1 Szövege nem egyezik meg az előző tétel szövegével.

434. MARKÓ Béla: *Csak mintázat.* = Kortárs, 7–8/4. p.
435. MARKÓ Béla: *Az utolsó sor.* = Kortárs, 7–8/3. p.
436. MARTZY Réka: *lányok.* = Szépirodalmi Figyelő, 3/11. p.
437. MECHIAT Zina: *Ezerkettedik éjszaka.* = Látó, 2/43–44. p.
438. MECHIAT Zina: *Pávafarok.* = Látó, 2/45. p.
439. MELHARDT Gergő: *a böhom nagy szar.* = Jelenkor, 7–8/714. p.
440. MELHARDT Gergő: *mit csinálsz velem ha elkapsz.* = Jelenkor, 7–8/711. p.
441. MELHARDT Gergő: *Pasztorál.* = Jelenkor, 7–8/712–713. p.
442. MELIORISZ Béla: *Hetek óta.* = Jelenkor, 7–8/705. p.
443. MELIORISZ Béla: *Hintáznak nemsokára.* = Jelenkor, 7–8/705. p.
444. MELIORISZ Béla: *Így lesz-e.* = Jelenkor, 7–8/706. p.
445. MELIORISZ Béla: *Jártunk arra.* = Bárka, 4/50. p.
446. MELIORISZ Béla: *Mindig ég.* = Bárka, 4/50. p.
447. MELIORISZ Béla: *Talán már.* = Bárka, 4/51. p.
448. MIZSUR Dániel: *Mintastrófák lakótelepen.* = Apokrif, 1/12–13. p.
449. MOLNÁR H. Magor: *Elégia.* = Eső, 2/52–57. p.
450. MOLNÁR H. Magor: *Küldetés.* = Látó, 1/21–23. p.
451. MOLNÁR Krisztina Rita: *Halott lepkék.* = Bárka, 3/20–21. p.
452. MOLNÁR Krisztina Rita: *Oldalsó szárny.* = Bárka, 3/21. p.
453. MOLNÁR Krisztina Rita: *Szökőkút.* = Bárka, 3/20. p.
454. MURÁNYI Zita: *ablak.* = Kortárs, 7–8/41. p.
455. MURÁNYI Zita: *cédrus.* = Kortárs, 7–8/40. p.
456. MURÁNYI Zita: *Elkülönülés.* = Látó, 4/60. p.
457. MURÁNYI Zita: *faun.* = Kortárs, 7–8/40–41. p.
458. MURÁNYI Zita: *Hrabal.* = Kortárs, 7–8/39. p.
459. MURÁNYI Zita: *inguji.* = Magyar Napló, 7/28. p.
460. MURÁNYI Zita: *kagyló.* = Magyar Napló, 7/28. p.
461. MURÁNYI Zita: *kócsag.* = Magyar Napló, 7/28. p.
462. MURÁNYI Zita: *krematórium.* = Kortárs, 7–8/41. p.
463. MURÁNYI Zita: *Lignano.* = Látó, 4/61. p.
464. MURÁNYI Zita: *nap.* = Apokrif, 2/19. p.
465. MURÁNYI Zita: *posta.* = Kortárs, 7–8/40. p.
466. MURÁNYI Zita: *rétegek.* = Kortárs, 7–8/39. p.
467. MURÁNYI Zita: *térkép.* = Apokrif, 2/18. p.
468. MURÁNYI Zita: *Tövisék.* = Látó, 4/60. p.
469. NÁDASDI Éva: *Kiűrités. A Fezyeto kolónia útja.* = Alföld, 7/6–7. p.
470. NÁDASDI Éva: *Mi már soha többet nem megyünk a strandra.* = Alföld, 7/5. p.
471. NAGY Attila: *Füst lengedez.* = Látó, 6/76. p.
472. NAGY Attila: *Maticska-táj.* = Látó, 6/76. p.
473. NAGY Balázs Péter: *Vicces fiúk.* = Látó, 3/39–40. p.
474. NAGY Benedek Máté: *Bőr.* = Látó, 2/29. p.
475. NAGY Benedek Máté: *Egy irányban.* = Látó, 2/29–30. p.
476. NAGY Benedek Máté: *Mikor karambolba kerültünk.* = Látó, 2/28. p.
477. NAGY-BENUS Viktor: *Jeff Dahmer egy vidéki vendégházban.* = Látó, 2/66–67. p.
478. NAGY-BENUS Viktor: *Vermeert sem ismerték kortársai.* = Látó, 2/66. p.
479. NAGY István, P.: *Anyaföld.* = Bárka, 4/15–17. p.
480. NAGY Kinga: *felszántottam.* Száműzetésben. = Élet és Irodalom, július 11. 17. p.
481. NAGY Kinga: *Ferdvélág imája.* Száműzetésben. = Élet és Irodalom, július 11. 17. p.
482. NAGY Kinga: *hírek.* Száműzetésben. = Élet és Irodalom, július 11. 17. p.
483. NAGY Kinga: *hoztam.* Száműzetésben. = Élet és Irodalom, július 11. 17. p.
484. NAGY Kinga: *Khádvisé hazatér.* Száműzetésben. = Élet és Irodalom, július 11. 17. p.
485. NAGY Kinga: *Pusztá test.* Száműzetésben. = Élet és Irodalom, július 11. 17. p.
486. NAGY KOPPÁNY Zsolt: *Baleset.* = Irodalmi Jelen, 8/26. p.

487. NAGY KOPPÁNY Zsolt: *Curiculus vitiosus*. = Irodalmi Jelen, 8/25. p.
488. NAGY KOPPÁNY Zsolt: *Edzőterem*. = Irodalmi Jelen, 8/24–25. p.
489. NAGY KOPPÁNY Zsolt: *Az örökkévalóság*. = Irodalmi Jelen, 8/23. p.
490. NAGY KOPPÁNY Zsolt: *A rettegett telefonhívás*. = Irodalmi Jelen, 8/24. p.
491. NAGY KOPPÁNY Zsolt: *Tücsökzene*. = Irodalmi Jelen, 8/26. p.
492. NAGY László: *Én vacogok már*. = Látó, 7/110. p.
493. NAGY László: *Medvezsoltár*. = Látó, 7/108–110. p.
494. NAGY Márta Júlia: *Áldozati állatok*. = Szépirodalmi Figyelő, 3/13–14. p.
495. NAGY Márta Júlia: *Gyakorló szkeptikusok átlagos napnyugtái*. = Szépirodalmi Figyelő, 3/12. p.
496. NAGY Sára: *Bardo*. = Új forrás, 6/95. p.
497. NAGY Sára: *Cím nélkül*. = Új forrás, 6/95. p.
498. NAGY Sára: *Csöngetés*. = Új forrás, 6/94. p.
499. NAGY Sára: *Az éjszaka*. = Új forrás, 6/93. p.
500. NAGY Sára: *Farkas anyád szólít*. = Új forrás, 6/94. p.
501. NAGY Sára: *Hegy*. = Új forrás, 6/95. p.
502. NAGY Sára: *Lilith*. = Új forrás, 6/93. p.
503. NAGY Sára: *Szentől szemben*. = Új forrás, 6/94. p.
504. NAGY Sára: *Út*. = Új forrás, 6/93. p.
505. NAGY Sára: *Vaku villan*. = Új forrás, 6/95. p.
506. NAGY Sára: *Valóság*. = Új forrás, 6/93. p.
507. NAGYPÁL István: *Ahol a gém megpihen*. = Látó, 7/5. p.
508. NAGYPÁL István: *Fotográfia holdfényben*. = Apokrif, 1/27. p.
509. NAGYPÁL István: *Homokvárak*. = Irodalmi Jelen, 8/36. p.
510. NAGYPÁL István: *Meditáció a metaforáról*. = Apokrif, 1/27. p.
511. NAGYPÁL István: *Önarckép császárfával*. = Látó, 7/5. p.
512. NEMES Z. Márió: *Dungeon keeper*. = Látó, 5/39. p.
513. NEMES Z. Márió: *Glory hole*. = Látó, 5/38–39. p.
514. NEMES Z. Márió: *Kukorelly trikója*. = Műút, 1/7–8. p.
515. NEMES Z. Márió: *Öcsike*. = Műút, 1/9. p.
516. NEMES Z. Márió: *Számoló betegség*. = Látó, 5/40. p.
517. NÉMETH István Péter: *3 dunántúli anizis*. = Somogy, 2/74–75. p.
518. NYÉKI VÖRÖS Máttyás: XXXVII. zsltár. = Látó, 5/109–110. p.
519. NYERGES Gábor Ádám: *Az Álomügyi Hivatal nem nyilvános kartotékjaiból*. = Bárka, 3/37–39. p.
520. NYERGES Gábor Ádám: *budai anizis, átmeneti zárzavar*. = Apokrif, 1/14. p.
521. NYERGES Gábor Ádám: *Újra együtt*. = Élet és Irodalom, augusztus 15. 17. p.
522. NYILAS Attila: *Itiner*. = Látó, 6/26–27. p.
523. NYILAS Attila: *A lustaságról*. = Élet és Irodalom, július 18. 17. p.
524. NYILAS Attila: *Május 13*. = Látó, 6/24. p.
525. NYILAS Attila: *November*. = Látó, 6/27. p.
526. NYILAS Attila: *A szabaduláshoz*. = Műút, 1/20. p.
527. NYILAS Attila: *Szingularitás*. = Műút, 1/21. p.
528. NYILAS Attila: *Vörös mágia*. = Látó, 6/25–26. p.
529. NYILAS Attila: *Zongorasírató*. = Élet és Irodalom, július 18. 17. p.
530. OLÁH András: *eltévedt pillanat*. = Bárka, 4/31. p.
531. OLÁH András: *foltozott múlt*. = Somogy, 2/72. p.
532. OLÁH András: *az idő*. = Somogy, 2/73. p.
533. OLÁH András: *Még tudom*. = Látó, 4/37. p.
534. OLÁH András: *mintha élne*. = Bárka, 4/31–32. p.
535. OLÁH András: *mulasztásaink*. = Somogy, 2/72. p.
536. OLÁH András: *Odafönn a hídon*. = Látó, 4/36. p.
537. OLÁH András: *Pedig már nem*. = Látó, 4/37–38. p.
538. OLÁH András: *Rejtvényeink*. = Látó, 4/38. p.
539. OLÁH András: *utolsó lélegzet*. = Somogy, 2/73. p.
540. PAPP-SEBŐK Attila: *És látom, hogy*. = Látó, 4/8. p.
541. PAPP-SEBŐK Attila: *Héj*. = Székelyföld, 8/57. p.
542. PAPP-SEBŐK Attila: *Jogunkban áll*. = Látó, 4/7. p.

543. PAPP-SEBŐK Attila: *A visszacsatolt időről.* = Látó, 4/9. p.
544. PAPP Vera: *Az anyag mindentudó.* = Irodalmi Jelen, 7/40. p.
545. PAPP Vera: *Vérző ujjak.* (Digitalis spp.) = Irodalmi Jelen, 7/41–43. p.
546. PÁSZTOR Andrea: *jogosultság.* = Műhely, 1/44. p.
547. PÁSZTOR Andrea: *Saját térkép.* = Műhely, 1/44. p.
548. PÁSZTOR Andrea: *sarjadás.* = Műhely, 1/45. p.
549. PETŐCZ András: *annyira nincs kedv.* = Élet és Irodalom, július 4. 14. p.
550. PETŐCZ András: *Fuldokolva.* = Eső, 2/3. p.
551. PETŐCZ András: *megint menek.* = Jelenkor, 7–8/707. p.
552. PETŐCZ András: *nem tudom – visszafelé.* = Élet és Irodalom, július 4. 14. p.
553. PETŐCZ András: *a szép megtagadása.* = Élet és Irodalom, július 4. 14. p.
554. PETŐCZ András: *töredezett.* = Jelenkor, 7–8/708. p.
555. PETRIK Iván: *Robbantott pazarlás.* = Műút, 1/12. p.
556. PETRIK Iván: *Téli töredék.* = Műút, 1/13. p.
557. PREDÁK Anna: *Angyal kartonpapírból.* = Irodalmi Jelen, 8/152. p.
558. PREDÁK Anna: *Pára.* = Irodalmi Jelen, 8/151. p.
559. PINTÉR Lajos: *Graffiti (Rajz egy tavaszi tűzfalon).* Versek egy régi füzetből. [Versciklus]. = Bárka, 3/26. p.
560. PINTÉR Lajos: *Graffiti (Színes nyári rajzolat).* Versek egy régi füzetből. [Versciklus]. = Bárka, 3/27. p.
561. PINTÉR Lajos: *Mellékdal.* = Székelyföld, 8/6. p.
562. PINTÉR Lajos: *A tengerzöld füzet leírása.* = Székelyföld, 8/5–6. p.
563. RADÁN Nóra: *Álmomban oposszum vagyok megint.* = Székelyföld, 7/17. p.
564. RADÁN Nóra: *Dada.* = Székelyföld, 7/17–19. p.
565. RADÁN Nóra: *Osztokodás.* = Székelyföld, 7/16. p.
566. RADNAI István: *Kiterjed a félelem.* = Vigilia, 8/735. p.
567. RAKOVSKY Zsuzsa: *Egyirányú utca.* = Vigilia, 7/632. p.
568. RÉFI János: *Aratás a világ végőráján.* = Lyukasóra, 5/45. p.
569. RÉFI János: *Aratás a világ végőráján – Parafrázis.* = Lyukasóra, 5/45. p.
570. REVICZKY Gyula: *Semper idem.* = Várad, 6/3–4. p.
571. ROSTÁS Mihály: *Bábozódás okozta stressz.* = Műhely, 1/48. p.
572. ROSTÁS Mihály: *A füst régen gőz volt.* = Műhely, 1/47. p.
573. ROSTÁS Mihály: *A zsebem volt.* = Műhely, 1/46. p.
574. RÖHRIG Géza: *Semmike csujogat.* = Látó, 4/24–25. p.
575. RÖHRIG Géza: *Semmike hite.* = Látó, 4/26. p.
576. SAÁD Anna: *Cselló.* = Irodalmi Jelen, 7/21. p.
577. SAÁD Anna: *Mentsvár.* = Irodalmi Jelen, 7/21–22. p.
578. SAJÓ László: *119-es.* = Jelenkor, 7–8/643–644. p.
579. SAJÓ László: *Marszüds panasza Dianáért.* = Jelenkor, 7–8/642. p.
580. SCHEIN Gábor: *Lennénk mámoros.* = Látó, 6/23. p.
581. SCHNEIDER Éva: *Wanda.* = Látó, 3/68–69. p.
582. SERESTÉLY Zalán: *A csillagoktól mit.* = Látó, 1/30–31. p.
583. SERESTÉLY Zalán: *El sueño de la razón.* = Látó, 1/31–32. p.
584. SERESTÉLY Zalán: *Mi a szem.* = Látó, 1/29–30. p.
585. SIMAI Mihály: *Arcok, érmek.* = Bárka, 4/9. p.
586. SIMAI Mihály: *Haiku.* = Bárka, 4/8. p.
587. SIMAI Mihály: *A kérdések kérdése.* = Bárka, 4/10. p.
588. SIMAI Mihály: *Metszek hazát.* = Bárka, 4/8. p.
589. SIMAI Mihály: *Mozgószobor.* = Bárka, 4/10. p.
590. SIMAI Mihály: *Póttéttségi tételek.* = Bárka, 4/9. p.
591. SIMAI Mihály: *Tavasza-haiku.* = Bárka, 4/10. p.
592. SIMAI Mihály: *Van tovább.* = Bárka, 4/9. p.
593. SIROKAI Mátyás: *Hajtogatás.* = Élet és Irodalom, augusztus 22. 17. p.

594. SIROKAI Mátyás: *Innél hová mennél.* = Élet és Irodalom, augusztus 22. 17. p.
595. SIROKAI Mátyás: *Kinek szájában madár lakik.* = Élet és Irodalom, augusztus 22. 17. p.
596. SIROKAI Mátyás: *Tandoris.* = Élet és Irodalom, augusztus 22. 17. p.
597. SOÓS Gábor: *betűkbe öltöztetek.* = Magyar Napló, 7/47. p.
598. SOÓS Gábor: *Galambfoci.* = Magyar Napló, 7/46. p.
599. SORBÁN Angella: *Kati.* Straniera. Gondozónő-balladák. = Székelyföld, 7/54. p.
600. SORBÁN Angella: *Munkaköri leírás.* Straniera. Gondozónő-balladák. = Székelyföld, 7/56. p.
601. SORBÁN Angella: *Óvó néni.* Straniera. Gondozónő-balladák. = Székelyföld, 7/55. p.
602. SORBÁN Angella: *Tenger.* Straniera. Gondozónő-balladák. = Székelyföld, 7/55. p.
603. STERMECZKY Zsolt Gábor: *Glasstown.* = Látó, 3/70–71. p.
604. STERMECZKY Zsolt Gábor: *Napraforgórémálom.* = Látó, 3/72. p.
605. STERMECZKY Zsolt Gábor: *Történet a nagyfa tövéből.* = Látó, 3/71. p.
606. SÜTŐ Csaba András: *embernek ember, aszálynak folyó a halottja.* = Hítel, 7/62–66. p.
607. SÜVEG Szilvia: *Eb.* = Apokrif, 1/15–16. p.
608. SÜVEG Szilvia: *Fogom-e majd hallani, ha újra szólsz?* = Látó, 6/55–56. p.
609. SÜVEG Szilvia: *Legfőbbidejehogy.* = Látó, 6/52–54. p.
610. SZABADOS Attila: *Barátaim!* = Jelenkor, 7–8/710. p.
611. SZABADOS Attila: *Találkozás a pornográfiaival.* = Jelenkor, 7–8/709. p.
612. SZABADOS Attila: *A vallomásos költészet szerepe korunkban.* = Jelenkor, 7–8/709–710. p.
613. SZABÓ Lőrinc: *Gombák.* = Látó, 3/110. p.
614. SZABÓ Lőrinc: *Meccs a folyosón.* = Látó, 3/108. p.
615. SZABÓ Lőrinc: *A megszűnt én.* = Látó, 3/109. p.
616. SZABÓ Lőrinc: *A nagyerdőn.* = Látó, 3/108–109. p.
617. SZABOLCSI Alexander: *Behatolás.* = Látó, 1/54. p.
618. SZABOLCSI Viktória: *Esőmadár.* = Látó, 5/28–29. p.
619. SZABOLCSI Viktória: *Holló.* = Látó, 5/27–28. p.
620. SZABOLCSI Viktória: *Térkép.* = Látó, 5/29–30. p.
621. SZAKOLCZY Lajos: *A madarak, a madarak.* = Kortárs, 7–8/57. p.
622. SZALLÓS KISS Csaba: *^ ^ ak röpte.* = Látó, 2/79. p.
623. SZALLÓS KISS Csaba: *A *szemű.* = Látó, 2/79. p.
624. SZALLÓS KISS Csaba: *~terítő.* = Látó, 2/80. p.
625. SZALLÓS KISS Csaba: *Analóg hajlamok.* = Látó, 2/80. p.
626. SZÁNTAI János: *Egy talicskányi földbe.* = Székelyföld, 8/50–52. p.
627. SZÁVA Csanád: *(Fájdalomdíj).* = Látó, 6/42. p.
628. SZÁVA Csanád: *(Fekete-fehér).* = Látó, 6/43–44. p.
629. SZÁVA Csanád: *(Kulcs).* = Látó, 6/42–43. p.
630. SZÁVA Csanád: *(A piaristáknál elmondta utolsó imáját).* = Látó, 6/44–45. p.
631. SZEDER Réka: *Anti-tézis.* = Magyar Napló, 7/27. p.
632. SZEDER Réka: *Esténként.* = Magyar Napló, 7/27. p.
633. SZEDER Réka: *Tézis.* = Magyar Napló, 7/27. p.
634. SZEGEDI KOVÁCS György: *Szarvasbogár.* = Vigilia, 8/726. p.
635. SZEGEDI KOVÁCS György: *Tűz.* = Vigilia, 8/726. p.
636. SZENTGYÖRGYI László: *Erények.* Palackposta. = Székelyföld, 7/57. p.
637. SZENTGYÖRGYI László: *Megoldás.* Palackposta. = Székelyföld, 7/57. p.
638. SZENTGYÖRGYI László: *Portré.* Palackposta. = Székelyföld, 7/57. p.
639. SZENTGYÖRGYI László: *Szerénység.* Palackposta. = Székelyföld, 7/58. p.
640. SZENTGYÖRGYI László: *Új kezdet.* Palackposta. = Székelyföld, 7/57. p.
641. SZIKRA János: *Az éjszaka vére.* = Hítel, 7/42. p.
642. SZIKRA János: *A haraszi Holt-Duna ágban.* = Hítel, 7/43. p.

643. SZIKRA János: *Interjú az Adrián.* = Hítel, 7/40. p.
644. SZIKRA János: *Midőn a derék székelek...* = Hítel, 7/41. p.
645. SZIKRA János: *Péntek naplójából.* = Hítel, 7/39. p.
646. SZIKRA János: *Távirat a túlvilágra.* = Székelyföld, 8/7–14. p.
647. SZIKRA János: *Tósrátó.* = Hítel, 7/41–42. p.
648. SZILÁGYI András: *Iramost.* = Bárka, 3/53. p.
649. SZILÁGYI András: *Peregrináció.* = Bárka, 3/52. p.
650. SZILÁGYI Máté: *kép.* = Műhely, 1/42. p.
651. SZILÁGYI Máté: *mozaik.* = Műhely, 1/42–43. p.
652. SZILÁGYI Máté: *Oláh.* = Műhely, 1/43. p.
653. SZITA Szilvia: *Ábécé.* = Látó, 7/19. p.
654. SZITA Szilvia: *Az akarat elárverezése.* = Látó, 7/20–21. p.
655. SZITA Szilvia: *Beavatás.* = Bárka, 4/43–44. p.
656. SZITA Szilvia: *Játék.* = Bárka, 4/43. p.
657. SZITA Szilvia: *Kilátó.* = Látó, 7/21. p.
658. SZITA Szilvia: *Kísérlet.* = Látó, 7/19–20. p.
659. SZITA Szilvia: *Rebeka.* = Bárka, 4/44–45. p.
660. SZONDY-ADORJÁN György: *A csiklandósságról.* = Székelyföld, 7/22–23. p.
661. SZONDY-ADORJÁN György: *Én, Jákob.* = Látó, 3/14. p.
662. SZONDY-ADORJÁN György: *Hajnalidő.* = Látó, 3/15. p.
663. SZONDY-ADORJÁN György: *Név.* = Székelyföld, 7/22. p.
664. SZTÁSKÓ Richard: *Hiányod súly alatt.* = Látó, 4/18–21. p.
665. TÁBOR Ádám: *Égi actum.* = Élet és Irodalom, augusztus 29. 14. p.
666. TÁBOR Ádám: *A kérdés.* = Élet és Irodalom, augusztus 29. 14. p.
667. TÁBOR Ádám: *Természet előtt.* = Élet és Irodalom, augusztus 29. 14. p.
668. TAIZS Gergő: *Cseréphalom.* = Liget, 6/18–19. p.
669. TAIZS Gergő: *Mint önmagát horgoló.* = Liget, 8/92–93. p.
670. TAKÁCS Nándor: *Az elátkozott erdő.* Bakonyicum. = Látó, 1/12. p.
671. TAKÁCS Nándor: *Iszalg.* Bakonyicum. = Látó, 1/12–13. p.
672. [TANNER Ilona] TÖRÖK Sophie: *Asszony a karosszékekben.* = Látó, 2/109–110. p.
673. TATÁR Sándor: *De miért pátriárkaszakáll és busa szemöldök.* = Bárka, 3/50. p.
674. TATÁR Sándor: *Előzmény – következmény.* = Bárka, 3/49–50. p.
675. TATÁR Sándor: *És akkor mi van?* = Bárka, 3/49. p.
676. TATÁR Sándor: *Itt? Bármi látnivaló??* = Látó, 7/39–40. p.
677. TATÁR Sándor: *Kösz, nincs vágottdohány-hiányom.* = Látó, 7/39. p.
678. TATÁR Sándor: *A lényegről.* = Bárka, 3/49. p.
679. TERÉK Anna: *Száz forró tű.* = Eső, 2/63–64. p.
680. TIBÉLY Orsolya: *Képmás.* = Műút, 1/22–23. p.
681. TOLVAJ Zoltán: *Nyáklap.* = Élet és Irodalom, augusztus 29. 17. p.
682. TOMAJI Attila: *Adriai négyes.* = Eső, 2/61–62. p.
683. TOMAJI Attila: *Ballada.* = Látó, 5/41. p.
684. TOMAJI Attila: *Csak néznének.* = Látó, 5/43–44. p.
685. TOMAJI Attila: *Eltelt.* = Látó, 5/41–42. p.
686. TOMAJI Attila: *Fohász a testhez.* = Látó, 5/42–43. p.
687. TOMAJI Attila: *Muggia.* = Eső, 2/62. p.
688. TOROCZKAY András: *Jób II.* = Élet és Irodalom, augusztus 1. 17. p.
689. TOROCZKAY András: *Jól érezni magam.* = Élet és Irodalom, augusztus 1. 17. p.
690. TOROCZKAY András: *Kapuk.* = Élet és Irodalom, augusztus 1. 17. p.
691. TOROCZKAY András: *Nem megy ez nekünk.* = Eső, 2/67. p.
692. TOROCZKAY András: *Rövid vers a technológia fejlődéséről.* = Élet és Irodalom, augusztus 1. 17. p.
693. TOROCZKAY András: *Visszapillantó tükrök.* = Eső, 2/66. p.
694. TÓTH Kitti: *„Érkezettek meg”.* = Új Forrás, 6/70. p.
695. TÓTH Kitti: *Futás az élet felé.* = Új Forrás, 6/71. p.
696. TÓTH Kitti: *Az ünnep emlékében.* = Új Forrás, 6/68–69. p.
697. TÓTH Krisztina: *Nyárfahó.* = Jelenkor, 7–8/641. p.
698. TÓTH Krisztina: *Öt hiba, amit reggelizéssel elkövethetsz.* = Eső, 2/16. p.

699. TŐZSÉR Árpád: *Szeccesszióim*. = Élet és Irodalom, július 25. 17. p.
700. TŐZSÉR Árpád: *A tékozló Én megértése*. = Élet és Irodalom, július 25. 17. p.
701. TURCZI István: *Aquamanile*. I. Hervay Gizella. II. Pinczési Judit. = Hitel, 7/47–48. p.
702. TURCZI István: *Hagyjatok minket*. = Bárka, 3/8. p.
703. TURCZI István: *Luciferhez*. 4. változat. = Bárka, 3/9. p.
704. TURCZI István: *Mondjátok meg Fortinbrasnak*. = Bárka, 3/9. p.
705. TURCZI István: *Poezia dzisiáj*. Felszállás utáni koccintás Bella Pistával a varsói gépen kétezernégy áprilisában. = Hitel, 7/49–50. p.
706. TURCZI István: *A tanítvány első és utolsó verse barátaihoz*. = Magyar Napló, 8/39. p.
707. TURCZI István: *A tanítvány monológja (hazatérése után)*. = Magyar Napló, 8/37–38. p.
708. UNGÁR Péter: *Éjjeli őrség*. = Látó, 2/75–76. p.
709. UNGÁR Péter: *Történelmietlen idők*. = Látó, 2/76. p.
710. VÁRADY Szabolcs: *Adalék*. = Alföld, 7/41. p.
711. VÁRADY Szabolcs: *Kabátária*. = Alföld, 7/40. p.
712. VARGA Balázs: *Álom nr. n*. = Látó, 2/48. p.
713. VARGA Balázs: *Craterellus tubeformis*. = Látó, 2/47. p.
714. VARGA Balázs: *Szenteste, a fényről*. = Látó, 2/46. p.
715. VÁRI Fábián László: *Ádám*. A háború négy sorosai. = Bárka, 4/5. p.
716. VÁRI Fábián László: *Béke*. A háború négy sorosai. = Bárka, 4/5. p.
717. VÁRI Fábián László: *Borral emlékezni*. A háború négy sorosai. = Bárka, 4/4. p.
718. VÁRI Fábián László: *Az ember*. A háború négy sorosai. = Bárka, 4/5. p.
719. VÁRI Fábián László: *Nem vagyok*. A háború négy sorosai. = Bárka, 4/5. p.
720. VÁRI Fábián László: *Ördögsekér*. = Bárka, 4/3–4. p.
721. VÁRI Fábián László: *Vén szállott*. A háború négy sorosai. = Bárka, 4/5. p.
722. VÉGH Attila: *Átlagos vers*. = Irodalmi Jelen, 7/28. p.
723. VEDRES Ági: 0-24. = Élet és Irodalom, augusztus 15. 14. p.
724. VEDRES Ági: *bjutiful*. = Élet és Irodalom, augusztus 15. 14. p.
725. VEDRES Ági: *elhagyatott vágy* = Élet és Irodalom, augusztus 15. 14. p.
726. VEDRES Ági: *nincs szó*. = Élet és Irodalom, augusztus 15. 14. p.
727. VEDRES Ági: *szerelmes levél*. = Élet és Irodalom, augusztus 15. 14. p.
728. VEDRES Ági: *végtelen*. = Élet és Irodalom, augusztus 15. 14. p.
729. VERES G. András: *Átkísérni*. = Új Forrás, 5/49. p.
730. VERES G. András: *A szeretet-utálat*. = Új Forrás, 5/48. p.
731. VERES Tamás: *Áldással dorgállak*. = Bárka, 4/20–26. p.
732. VERMESSER Levente: *Bédekker*. = Látó, 6/5–8. p.
733. VERMESSER Levente: *Fantoméj*. = Látó, 6/5. p.
734. VERMESSER Levente: *Négy mozaik*. = Látó, 6/8–10. p.
735. VÉSSEY Miklós: *Csak a hátatokat láttuk*. = Látó, 7/26–28. p.
736. VÉSSEY Miklós: *Az én apukám*. = Látó, 7/28–30. p.
737. VESZPRÉMI Szilveszter: *Az emlékek helyét egyszer csak átveszik az olcsó viccek, de anyám nem ezt nem bánja*. = Forrás, 7/3–4. p.
738. VÖRÖS István: *Aminek nem is volt eredetije*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/80–81. p.
739. VÖRÖS István: *Békétlenek klubja*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/80. p.
740. VÖRÖS István: *Empiropolisz*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/72–73. p.
741. VÖRÖS István: *Félreértések könyve*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 6/25–27. p.
742. VÖRÖS István: *Félrevezetés*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 6/28–29. p.
743. VÖRÖS István: *Figyelmeztetők kasztja*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 6/29–30. p.
744. VÖRÖS István: *Az igazság harapása*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 6/38. p.
745. VÖRÖS István: *Ízgúny*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/74–75. p.

746. VÖRÖS István: *Harsány tudás*. Az egyetemsgiget. [Vercsiklus]. = Liget, 6/37. p.
747. VÖRÖS István: *Hermész menekülése*. Az egyetemsgiget. [Vercsiklus]. = Liget, 6/40. p.
748. VÖRÖS István: *Két vendég*. Az egyetemsgiget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/78–79. p.
749. VÖRÖS István: *A könyvtolvaj*. Az egyetemsgiget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/82–83. p.
750. VÖRÖS István: *Kudarc*. Az egyetemsgiget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/81. p.
751. VÖRÖS István: *Leértékelés*. Az egyetemsgiget. [Vercsiklus]. = Liget, 6/32–33. p.
752. VÖRÖS István: *A lélekvandorlásról*. Az egyetemsgiget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/82. p.
753. VÖRÖS István: *A megfenyegetett büszkeség*. = Liget, 7/4–6. p.
754. VÖRÖS István: *Mit tehetek én?* = Bárka, 3/22–23. p.
755. VÖRÖS István: *Mióta figyel a szöveg?* Az egyetemsgiget. [Vercsiklus]. = Liget, 6/31. p.
756. VÖRÖS István: *A neve elhallgatását kérő*. Az egyetemsgiget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/77–78. p.
757. VÖRÖS István: *Rabszolgák*. Az egyetemsgiget. [Vercsiklus]. = Liget, 6/41–42. p.
758. VÖRÖS István: *Sehonna*. Az egyetemsgiget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/71–72. p.
759. VÖRÖS István: *Sumér földön*. Az egyetemsgiget. [Vercsiklus]. = Liget, 6/39–40. p.
760. VÖRÖS István: *A szemtanú keresése*. Az egyetemsgiget. [Vercsiklus]. = Liget, 6/34–35. p.
761. VÖRÖS István: *A tudáslopó*. Az egyetemsgiget. [Vercsiklus]. = Liget, 6/35–36. p.
762. VÖRÖS István: *Unalomfajták*. Az egyetemsgiget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/75–76. p.
763. VÖRÖS István: *Vedd kölcsön a világot*. = Bárka, 3/24–25. p.
764. WATHAY Ferenc: *Áldott vénség*. = Látó, 1/108–110. p.
765. ZAKARIÁS Cecília: *Bárki ugyanígy*. = Élet és Irodalom, augusztus 1. 14. p.
766. ZAKARIÁS Cecília: *Felnyitják szemüket*. = Élet és Irodalom, augusztus 1. 14. p.
767. ZAKARIÁS Cecília: *Karcoló*. = Élet és Irodalom, augusztus 1. 14. p.
768. ZALÁN Tibor: *[Asszonyom ma hullócsilagos az ég ma megint túl sok a megalvadt vér...]* = Vigilia, 8/736. p.
769. ZALÁN Tibor: *Fáradt zománc*. A Versek a hagyatékból ciklus hiányai – avagy régi motívumok felélesztése. = Alföld, 7/3–4. p.
770. ZALÁN Tibor: *Kuporgó telihold*. A Versek a hagyatékból ciklus hiányai – avagy régi motívumok felélesztése. = Alföld, 7/4. p.
771. ZALÁN Tibor: *Szenvedélyeltolás*. A Versek a hagyatékból ciklus hiányai – avagy régi motívumok felélesztése. = Alföld, 7/3. p.
772. ZALÁN Tibor: *Várakozóra várakozott*. A Versek a hagyatékból ciklus hiányai – avagy régi motívumok felélesztése. = Alföld, 7/3. p.
773. ZÁVADA Péter: *Éngép*. (Részlet). = Látó, 4/16–17. p.

Rövidprózák

774. ACSAI Roland: *Azt mondják*. = Bárka, 4/46–47. p.
775. ÁDÁM Szilamér: *Buba*. = Székelyföld, 8/68–69. p.
776. ÁDÁM Szilamér: *Kraszna*. = Székelyföld, 8/66–68. p.
777. ALEXANDROV Anna: *Még egy kiköltöztetés*. = Műút, 1/10–11. p.
778. BAKÓ Enikő, F.: *Góbkék*. = Látó, 3/64–65. p.
779. BAKÓ Enikő, F.: *Reggel*. = Látó, 3/62–63. p.
780. BAKÓ Enikő, F.: *Újraértelmezett öregkor*. = Látó, 3/66–67. p.
781. BALOGH István: *Fédlalomban*. = Hítel, 8/27–31. p.
782. BALOGH István: *Virágvédelemből*. = Hítel, 8/20–27. p.
783. BÁNKI Éva: *Marci*. = Eső, 2/22–25. p.
784. BANKÓ-ERDŐSI Viktória: *Zombik*. = Élet és Irodalom, július 25. 16. p.
785. BECSY András: *Fabulon*. = Székelyföld, 7/59–62. p.
786. BECSY András: *Kiállítás*. = Székelyföld, 7/62–65. p.
787. BECSY András: *Sztorik*. = Székelyföld, 7/67–71. p.
788. BECSY András: *The three-day blow*. = Székelyföld, 7/66–67. p.
789. BENCsik Orsolya: *Az Édes Cseléd élekkamrája*. = Bárka, 3/47–48. p.
790. BENE Zoltán: *Mutáns cukkini*. = Liget, 6/45–47. p.

791. BENE Zoltán: *Szent hely.* = Székelyföld, 8/70–73. p.
792. BENE Zoltán: *Vihar.* = Liget, 7/23–26. p.
793. BENEDEK Szabolcs: *Úristen, hogy pucolod már azt az avokádót?* = Eső, 2/17–18. p.
794. BENKŐ Imola Orsolya: *Az első.* = Székelyföld, 7/42–43. p.
795. BENKŐ Imola Orsolya: *Jöjjetek énhozzám.* = Székelyföld, 7/45–46. p.
796. BENKŐ Imola Orsolya: *Oratorio.* = Székelyföld, 7/43–45. p.
797. BÉRCZES László: *Diéta.* = Bárka, 4/37–38. p.
798. BERTA Ádám: *A táncverseny.* = Alföld, 7/32–35. p.
799. BIKÁCSY Gergely: *Wagner és a Mózesék.* = Élet és Irodalom, augusztus 15. 16. p.
800. BODONCZI Emese: *Borostyán.* = Székelyföld, 7/84–88. p.
801. BODONCZI Emese: *Párbaj.* = Magyar Napló, 7/29–30. p.
802. BORCSA Imola: *Gyűjtőzsinór.* = Látó, 3/8–13. p.
803. BOTOS Máté: *Az idézet.* = Irodalmi Jelen, 8/37–40. p.
804. BÖRÖCZKI Csaba: *Lepanto.* = Élet és Irodalom, június 27. 15. p.
805. BURNS Katalin: *Szent Iván éji megállóhely.* = Magyar Napló, 7/51–54. p.
806. CSABAI László: *Az ördög markában.* = Élet és Irodalom, augusztus 15. 15. p.
807. CSABAI László: *Sorsüldözött.* = Eső, 2/45–48. p.
808. CSÁNYI István: *Ezüstös csillogás.* = Új Forrás, 5/37–40. p.
809. CSERNA-SZABÓ András – KÁCSOR Zsolt: *Négykezes párnovella.* Ha ágyat terítenék az alvilágban. Elhatározási magasság. = Látó, 6/11–22. p.
810. CSOLLÁN Tamara: *A mostoha.* = Irodalmi Jelen, 8/33–35. p.
811. CSÓTI György: *Salamon bácsi, a redőnyár.* = Hítel, 7/44–46. p.
812. CSURY Balázs: *Palaiologosz András Rómban.* = Liget, 8/42–64. p.
813. [DARVASI László] SZÍV Ernő: *Bob, aki mindig olvas.* = Élet és Irodalom, július 18. 14. p.
814. [DARVASI László] SZÍV Ernő: *Koriander.* = Élet és Irodalom, augusztus 15. 14. p.
815. DÁVID Péter: *Az alteregő.* = Bárka, 3/56–58. p.
816. DOBOSI Bea: *Jöhetne már a Lali.* = Liget, 6/52–58. p.
817. DOMOKOS Dominika: *hatszámjegykétbétű.* = Élet és Irodalom, augusztus 8. 15. p.
818. DÖME Barbara: *Doboznyi üzenet.* = Irodalmi Jelen, 7/4–6. p.
819. ERDŐDI-JUHÁSZ Ágnes: *Antares.* = Élet és Irodalom, június 27. 16. p.
820. FARKAS Arnold Levente: *A tetoválás éredek, de a test attól még jellegtelen.* = Élet és Irodalom, július 25. 16. p.
821. FEHÉR Imola – TAMÁS Kincső: *Nyolcadik levél (Pozitív visszacsatolás).* = Élet és Irodalom, július 11. 16. p.
822. FEKETE I. Alfonz: *Götterdämmerung.* = Látó, 4/44–57. p.
823. FRIDECZKY Katalin: *Körbeér.* = Élet és Irodalom, június 4. 16. p.
824. GAJDÓ Ágnes: *Úr a háznál.* = Élet és Irodalom, június 27. 16. p.
825. GERENCSÉR Anna: *Éj, mint a szén fekete szemei.* = Kortárs, 7–8/42–45. p.
826. GERENCSÉR Anna: *Szigetek.* = Élet és Irodalom, augusztus 22. 16. p.
827. GERŐCS Péter: *A gazda két felesége.* = Látó, 5/33–37. p.
828. GERZSENYI Gabriella: *Gépelési hiba.* = Látó, 1/26–28. p.
829. GERZSENYI Gabriella: *Nyolc sör.* = Látó, 1/24–25. p.
830. GURUBI Ágnes: *Hogyan (ne) írjunk a meditációról.* = Élet és Irodalom, augusztus 1. 14. p.
831. GURUBI Ágnes: *Hogyan (ne) írjunk a válásról.* = Élet és Irodalom, augusztus 29. 14. p.
832. GURUBI Ágnes: *Hogyan (ne) írjunk az irodalmi ösztöndíjakról.* = Élet és Irodalom, július 4. 14. p.
833. GYŐRI Domonkos: *A moszkvai fajansz.* = Élet és Irodalom, július 4. 15. p.
834. HALÁSZ Bálint: *Hogyan lehet csodát tenni.* = Bárka, 4/56–57. p.
835. HEINTINGER Bence János: *Jobban fáj a küszöb.* = Apokrif, 1/18–22. p.
836. HIPPI Katalin: *Barbara.* = Tiszatáj, 7/22–46. p.
837. HORVÁTH Péter: *Szarba a bocsánatával.* = Élet és Irodalom, augusztus 22. 15. p.
838. HUSZTI Viola: *Berlin: Kelet.* = Látó, 2/31–34. p.

839. INCZÉDY Tamás: *Elmellőzte egymást.* = *Liget*, 6/13–17. p.
840. JÁMBORNÉ BALOGH Tünde: *Medvetánc.* = *Liget*, 7/7–13. p.
841. JANECSKÓ Kata: *Fehér és piros.* = *Liget*, 6/64–65. p.
842. JÁNOKI-KIS Viktória: *A királykéek fotel.* = *Eső*, 2/26–31. p.
843. JEZSÓ Ákos: *Bátorságpróba.* = *Somogy*, 2/67–71. p.
844. JÓNÁS Tamás: *A trauma mint trauma.* = *Eső*, 2/4–7. p.
845. JUHÁSZ Tibor: *Mindenkit máshogy visel meg.* = *Forrás*, 7–8/14–20. p.
846. KESZTHELYI György: *A balfasz és mások.* = *Látó*, 3/20–21. p.
847. KESZTHELYI György: *Sorsvonat.* = *Látó*, 3/17–19. p.
848. KESZTHELYI György: *Egy születésnap végkifejlete.* = *Látó*, 3/21–24. p.
849. KISS Noémi: *Szent Margit legendája.* = *Élet és Irodalom*, augusztus 1. 15. p.
850. KÓKAI János: *Mozart és a koncertember.* = *Magyar Napló*, 7/48–49. p.
851. KOLLÁR János Miklós: *Bevezetés egy családtörténetbe.* = *Forrás*, 7–8/40–49. p.
852. KOVÁCS Bálint: *Illegál rave a költészet hatalmáról.* = *Eső*, 2/86–90. p.
853. KOVÁCS R. Andrea: *Mocsok.* = *Várad*, 6/29–31. p.
854. KOZMA Ani: *A harmadik vonat.* = *Élet és Irodalom*, augusztus 29. 15. p.
855. KÖTTER Tamás: *Élőképek.* = *Látó*, 3/41–47. p.
856. KRISTOFICS Kata: *Nők.* = *Apokrif*, 1/28–31. p.
857. KRULIK Zoltán: *A dizőz.* = *Új Forrás*, 6/23–24. p.
858. KRULIK Zoltán: *Meztelen lány.* = *Új Forrás*, 6/21–22. p.
859. KRULIK Zoltán: *Performansz.* = *Új Forrás*, 6/20–21. p.
860. KULIN Borbála: *Az első cigaretta.* = *Élet és Irodalom*, augusztus 1. 16. p.
861. KUSTOS Júlia: *Atlanta 400,21,3.* = *Élet és Irodalom*, július 18. 16. p.
862. LACZKÓ Mária: *Mindenért...* = *Látó*, 1/63–68. p.
863. LACZKÓ Mária: *Szerelem.* = *Irodalmi Jelen*, 8/5–14. p.
864. LÁZÁR Kinga: *Azon a nyáron megtaláljuk egy kisvad szinte hibátlan gerincét.* = *Eső*, 2/10–11. p.
865. LESITÓTH Csaba: *Örökség.* = *Tiszatáj*, 7/6–8. p.
866. LÉVAI Júlia Míra: *Lelki halmazállapotok.* = *Élet és Irodalom*, augusztus 8. 15. p.
867. LITNER Zsolt: *Gimnazisták.* = *Új Forrás*, 5/41–47. p.
868. LOKODI Imre: *A Komjáth-patak farkasai.* = *Székegyföld*, 7/72–83. p.
869. LONDON Katalin: *Jucika néni és János bácsi.* = *Élet és Irodalom*, július 4. 16. p.
870. LOVÁSZ Krisztina: *Koordináták.* *Hely. Idő.* = *Látó*, 1/36–37. p.
871. LOVÁSZ Krisztina: *Mese a meg nem születettől.* = *Látó*, 1/38. p.
872. LŐRINCZ György: *Azon az estén.* = *Várad*, 6/22–24. p.
873. LŐRINCZ György: *Az életművész.* = *Várad*, 6/17–22. p.
874. MACZÁK Orsolya Rita: *Először menni kell.* = *Liget*, 7/81–85. p.
875. MAGOLA Roland: *Fátyolfoszlás.* = *Liget*, 7/18–22. p.
876. MÁI Attila: *Imágó.* = *Élet és Irodalom*, augusztus 22. 16. p.
877. MERKÓSZKI Csilla: *Ha most meghalnék.* = *Élet és Irodalom*, július 18. 15. p.
878. MERKÓSZKI Csilla: *Nem vagyok elég jó.* = *Liget*, 8/84–89. p.
879. MOLNÁR Erzsébet: *Ej, mi a kő.* = *Élet és Irodalom*, július 25. 10. p.
880. MOLNÁR Erzsébet: *Három zsömle.* = *Élet és Irodalom*, július 4. 12. p.
881. MOLNÁR Erzsébet: *Jövőre veled ugyanitt.* = *Élet és Irodalom*, július 11. 8. p.
882. MOLNÁR Erzsébet: *Kapuzárás pánik.* = *Élet és Irodalom*, augusztus 1. 12. p.
883. MOLNÁR Erzsébet: *Ki viszi át a cseresznyét?* = *Élet és Irodalom*, június 27. 10. p.
884. MOLNÁR Erzsébet: *Ki viszi át a kredencet.* = *Élet és Irodalom*, augusztus 15. 10. p.
885. MOLNÁR Erzsébet: *Oda a nyugati szélhez.* = *Élet és Irodalom*, augusztus 29. 8. p.
886. MOLNÁR Erzsébet: *Sírókkő.* = *Élet és Irodalom*, július 18. 12. p.
887. MOLNÁR Erzsébet: *Szívelékvár.* = *Élet és Irodalom*, augusztus 8. 9. p.
888. MOLNÁR Erzsébet: *Üvegkoporsó.* = *Élet és Irodalom*, augusztus 22. 2. p.
889. MÓRITZ László: *Világgraszoló gyorsvonat...* = *Irodalmi Jelen*, 8/18–22. p.
890. NAGY-LACZKÓ Balázs: *Sodrás.* = *Hitel*, 7/59–61. p.

891. NAGY Zopán: *Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. VI.* = Irodalmi Jelen, 7/44–46. p.
892. NAGY Zopán: *Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. VII.* = Irodalmi Jelen, 8/42–45. p.
893. NYIRÁN Ferenc: *Küzdelmes idők.* = Élet és Irodalom, augusztus 1. 16. p.
894. OBERCZIÁN Géza: *Paula.* = Székelyföld, 7/24–41. p.
895. OCSÉNÁS Péter Bence: *Libikóka.* = Látó, 2/39–42. p.
896. PAPP István: *Hó.* = Forrás, 7–8/30–39. p.
897. PÁSZTOR Andrea: *Felszín.* = Élet és Irodalom, augusztus 8. 16. p.
898. PATAK Márta: *Két zebra, három szurikáta.* = Látó, 6/77–81. p.
899. PÉNZES Kincső: *Az apa.* = Liget, 8/67–70. p.
900. PÉTER János: *Szabadbölcész.* = Élet és Irodalom, augusztus 1. 15. p.
901. PINTÉR Lajos: *Szekér tanár úr.* = Forrás, 7–8/142–148. p.
902. PÓSA Zoltán: *Téglák és kőművesek.* = Várad, 6/5–13. p.
903. PRAX Levente: *Pálinka.* = Látó, 6/68–75. p.
904. REKE Balázs: *Kistérség.* = Eső, 2/37–45. p.
905. ROSS Károly: *Parkolópályán.* = Műhely, 1/57–61. p.
906. SÁRFI N. Adrienn: *Te akaratod.* = Magyar Napló, 7/18–26. p.
907. SCHILLINGER Gyöngyvér: *Kis istenek.* = Eső, 2/19–21. p.
908. SCHILLINGER Gyöngyvér: *Kísérleti program.* = Élet és Irodalom, július 4. 15. p.
909. SEBŐK László: *Maxim.* Lehet egy angyalt klónozni? = Kortárs, 7–8/48–56. p.
910. SIMON Réka Zsuzsanna: *És az üveggyölköl mi lesz?* = Bárka, 3/66–67. p.
911. SIMON Réka Zsuzsanna: *Tojások a hóban.* = Bárka, 3/64–65. p.
912. SIMON Tamás: *Korbács.* = Liget, 6/20–24. p.
913. SIMON Tamás: *Testvérek.* = Liget, 7/70–74. p.
914. SÓTONYI Gábor: *Másik élet.* = Székelyföld, 8/43–49. p.
915. SZABÓ Máté Mihály: *Karolina szájából kiesik a krumpli.* = Látó, 1/19–20. p.
916. SZABÓ Máté Mihály: *Otto Herbert elindul.* = Látó, 1/17–19. p.
917. SZARVAS Ferenc: *Három temetés.* = Látó, 7/31–37. p.
918. SZEGŐFI Ákos: *Elyvert veszteségek.* = Élet és Irodalom, augusztus 29. 15. p.
919. SZELES Judit: *Legendás emberek és megfigyelésük.* Az ukrán vashasú. = Élet és Irodalom, július 18. 16. p.
920. SZENTGYÖRGYI László: *Angyal Bandi mennybemenetele.* = Várad, 6/48–49. p.
921. SZENTGYÖRGYI László: *Terápia.* = Várad, 6/47–48. p.
922. SZENTPÁLI GAVALLÉR Zsuzsa: *Bölcsek.* = Várad, 6/41–42. p.
923. SZENTPÁLI GAVALLÉR Zsuzsa: *Julka.* = Várad, 6/38–39. p.
924. SZENTPÁLI GAVALLÉR Zsuzsa: *Niki lauda.* = Várad, 6/39–40. p.
925. SZENTPÁLI GAVALLÉR Zsuzsa: *Ugrótorony.* = Várad, 6/40–41. p.
926. SZERÉNYI Tamás: *Mefisztó.* = Látó, 7/6–15. p.
927. SZIL Ágnes: *Camera obscura.* = Élet és Irodalom, augusztus 22. 14. p.
928. SZIL Ágnes: *Az eltűnés sorrendjében.* = Élet és Irodalom, június 27. 14. p.
929. SZIL Ágnes: *Nagyret.* = Élet és Irodalom, július 25. 14. p.
930. SZILVESZTER Andrea: *Bocsi, anyu!* = Látó, 1/52–53. p.
931. SZILVESZTER Andrea: *Gyermekkorem málnaszedői.* = Látó, 1/50–52. p.
932. SZÖLLŐSI Mátyás: *Ébredés.* = Élet és Irodalom, augusztus 29. 16. p.
933. SZÖLLŐSI Tamás: *Patrik elhívása.* = Látó, 3/31–36. p.
934. SZÖLLŐSI Tamás: *Sorbanállítás.* = Látó, 1/55–60. p.
935. SZŐNYI Judit: *Barbara.* = Élet és Irodalom, július 11. 15. p.
936. SZŐNYI Judit: *Örkölés.* = Apokrif, 2/33–36. p.
937. SZTÁSKÓ Richard: *Válasz helyett.* = Irodalmi Jelen, 7/23–27. p.
938. SZTÁSKÓ Richard: *Válasz helyett.* = Irodalmi Jelen, 8/27–31. p.²
939. TAUBER Ákos: *Balra az ablak a vörös függönyel.* = Új Forrás, 5/50–56. p.
940. TÓTH B. Judit: *Szűz.* = Élet és Irodalom, július 11. 15. p.

2 Szövege megegyezik az előző tétel szövegével.

941. TÓTH Marcsi: *A templom most is csak olyan volt.* = Látó, 4/10–15. p.
942. TÓTH Péter: *A névkereskedő.* = Irodalmi Jelen, 7/10–14. p.
943. ÚJLAKI-NAGY Júlia: *Garat út.* = Látó, 2/71–72. p.
944. ÚJLAKI-NAGY Júlia: *Hosszú távú apa.* = Látó, 2/70–71. p.
945. ÚJLAKI-NAGY Júlia: *Regnum plantae.* = Látó, 2/72–74. p.
946. UNGVÁRY Rudolf: *Az út.* = Jelenkor, 7–8/653–663. p.
947. VÁMOS Miklós: *Fehér eső.* = Élet és Irodalom, július 18. 15. p.
948. VÁMOS Miklós: *Iga.* = Eső, 2/33–36. p.
949. VÉGH Kata: *Reneszánsz.* = Élet és Irodalom, július 25. 15. p.
950. VERMES Ráhel: *Dordogne.* = Apokrif, 2/13–16. p.
951. VÖRÖS István: *A szomszéd ház utolsó lakója.* = Mozgó Világ, 7–8/166–173. p.
952. ZAKARIÁS Cecília: *A küldetés.* = Eső, 2/81–86. p.
953. ZALÁN Tibor: *A széttépett levél.* = Élet és Irodalom, július 11. 14. p.
954. ZALÁN Tibor: *A telefonkönyv.* = Élet és Irodalom, augusztus 8. 14. p.
955. ZECK Julianna: *Minden álom ilyen.* = Látó, 1/8–11. p.
956. ZENTAI Adél: *Hazai pályán.* = Eső, 2/49–52. p.
957. ZSIDÓ Ferenc: *K(ék).* = Eső, 2/72–75. p.
964. BENEDEK Szabolcs: *Két vagy három kupica snapsz.* [Regényrészlet – Hídváros]. = Bárka, 3/30–36. p.
965. BENEDEK Szabolcs: *A marhakereskedő feleségének testamentuma.* [Regényrészlet – Hídváros]. = Látó, 2/13–21. p.
966. BÓDI Péter: *Mindenmentes.* [Regényrészlet – Mindenmentes]. = Magyar Napló, 8/13–18. p.
967. DARÁNYI Sándor: *Az utolsó szalmaszál.* (Részlet egy regényből). = Műút, 1/14–19. p.
968. HÁY János: *Karácsony.* [Regényrészlet – A csokimikulásos lány]. = Látó, 5/57–68. p.
969. HÁY János: *A kardiológus.* [Regényrészlet]. = Eső, 2/13–16. p.
970. HÁY János: *Miért félnek.* [Regényrészlet – A csokimikulásos lány]. = Forrás, 7–8/6–13. p.
971. HÁY János: *Tavaszi szünet.* (részlet A csokimikulásos lány című regényből). = Szépirodalmi Figyelő, 3/19–29. p.
972. IMRE Eszter: *Tarot-regény.* I. A Mágus. [Regényrészlet]. = Látó, 3/50–57. p.
973. JÁSZ Attila: *Feltámadásgyakorlatok.* Avagy egy életem és több halálom Szofi Márszóval. regényrészlet. Királykoppanás. = Jelenkor, 7–8/691–696. p.
974. KIRÁLY Kinga Júlia: *Méhemnek gyümölcse.* [Regényrészlet]. = Látó, 6/30–39. p.
975. KIS Tibor Noé: *Olvadás.* [Regényrészlet]. = Látó, 4/39–41. p.
976. KOSZTOLÁNCZY Tibor: *Barnabás.* A Szentimentális „rakenroll” című sorozatból. = Új Forrás, 6/25–28. p.
977. KOSZTOLÁNCZY Tibor: *Rei Momo.* igazán szentimentális „rakenroll”. = Új Forrás, 5/31–33. p.
978. KUKORELLY Endre: *Egy úrilány.* Szeretet, Halál és Szerencse. [Regényrészlet]. = Jelenkor, 7–8/677–684. p.
979. KUKORELLY Endre: *Egy úrilány.* Szeretet, Halál és Szerencse. [Regényrészlet]. = Látó, 5/45–50. p.
980. KULIN Borbála: *Meglepett horizont.* [Regényrészlet]. = Eső, 2/75–81. p.
981. LORASZKO Bálint: *A yachtklub.* (részlet) Ingek. = Műhely, 1/53–55. p.
982. MAGYARY Ágnes: *Buda felett az ég.* [Regényrészlet]. = Látó, 7/71–76. p.

Hosszúprózák

958. BALÁSSY Fanni: *Aludni kell.* [Regényrészlet]. = Látó, 7/22–25. p.
959. BALOGH Robert: *Hárman az ágyban.* [Regényrészlet – Hárman az ágyban]. = Magyar Napló, 8/49–53. p.
960. BÁRÁNY László: *Írók kiegyezésekor.* 3. A sólyom és a pacsirta. = Hitel, 8/34–40. p.
961. BARNÁS Ferenc: *A tenger Boetungnál.* [Regényrészlet – Most és halála óráján]. = Bárka, 4/27–30. p.
962. BARNÁS Ferenc: *Az út Tianganba.* [Regényrészlet – Most és halála óráján]. = Új Forrás, 5/25–27. p.
963. BARTÓK Imre: *Damien.* [Regényrészlet]. = Látó, 4/62–68. p.

983. MÁRTON László: *Hópehely*. [Regényrészlet]. = Látó, 5/9–26. p.
984. MÁRTON László: *Hópehely, a barcelonai albínó gorilla*. Egy készülő kisregényből. = Bárka, 4/11–14. p.
985. MASRI Mona Aicha: *Nem kell mindenbe belepusztulni II.* = Látó, 7/63–67. p.
986. MÉNES Attila: *Tűz, tűz*. [Regényrészlet]. = Látó, 6/57–61. p.
987. MOLNÁR Krisztina Rita: *Öt titok, mert nincs olyan titok, ami ki ne tudódna*. [Regényrészlet]. = Vigilia, 8/716–725. p.
988. MURÁNYI Sándor Olivér: *Balassagyarmatról Kosdra*. (Részlet egy 21. századi lovagregényből). = Irodalmi Jelen, 7/17–20. p.
989. NEMESKÜRTY István: *Requiem egy hadsergért*. [Regényrészlet]. = Lyukasóra, 5/9. p.
990. ORAVECZ Imre: *Alkonynapló II.* = Eső, 2/59–61. p.
991. POMÁZI Adél: *Egy jósnő vallomásai*. [Regényrészlet]. = Látó, 2/51–58. p.
992. PUSKÁS Panni: *Börtön*. [Regényrészlet]. = Látó, 6/46–51. p.
993. SZABÓ Virág: *Hamuvadászat*. [Regényrészlet]. = Alföld, 7/38–39. p.
994. SZEIFERT Natália: *Hőember a Naprendszerben*. (regényrészlet). = Szépirodalmi Figyelő, 3/4–10. p.
995. SZVOREN Edina: *Passepied*. Ohrwurm-jegyzetek X. = Műút, 1/5–6. p.

Közönség előtti előadásra szánt mű

996. DÉRI Anna: *Más vidékre*. [Dráma]. = Új Forrás, 6/75–83. p.
997. EGRESSY Zoltán: *Terepasztal*. [Dráma]. = Mozgó Világ, 7–8/136–155. p.
998. GYÓRI László: *Parókás angyal*. Kis paródia, amely paródiának akar látszani. = Élet és Irodalom, július 25. 15. p.

999. KELECSÉNYI László: *Maszkok és perszónák*. [Dráma]. = Alföld, 7/10–23. p.
1000. ZALÁN Tibor: *Az ügyelő*. (Hosszú jeletsor drámái felhangokkal). = Kortárs, 7–8/21–38. p.

Átmeneti műfajok

1001. KERESZTESI József: *János vitéz*. Harmadik fejezet. [Átirat]. = Jelenkor, 7–8/645–650. p.

Kevert műfajok

1002. KARAMÁN Hunor: *(Freischwimmer)*. [Prózavers]. = Látó, 2/25–26. p.
1003. KARAMÁN Hunor: *(Újratervezés)*. [Prózavers]. = Látó, 2/26–27. p.
1004. RÉDER Ferenc: *Felfedezés*. [Prózavers]. = Új Forrás, 5/36. p.
1005. RÉDER Ferenc: *Jelen*. [Prózavers]. = Új Forrás, 5/35. p.
1006. RÉDER Ferenc: *Útközben*. [Prózavers]. = Új Forrás, 5/34. p.
1007. SZABÓ Imola Julianna: *Liszka hintája*. (Részlet). [Prózavers]. = Látó, 1/42–46. p.
1008. SZILASI László: *Szoloszma és mantra*. [18:48 telefon]. (Naplóregény; El nem hangzott beszélgetések anyámmal). = Látó, 4/27–33. p.

Irodalmi képregény

1009. DUDÁS Győző: *Zabhegyezés*. = Szépirodalmi Figyelő, 3/140–141. p.
1010. HAJÓS-SZABÓ Dóra: *Növények hőbörögnek*. 3. rész. = Szépirodalmi Figyelő, 3/54–65. p.

Összeállította: ZAHARI ISTVÁN

SZÁMUNK SZERZŐI

Bíró Annamária (1980) irodalomtörténész, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem oktatója

Dudás Győző (1971) grafikus, illusztrátor

F. Bátori Gyopár (1993) nyelvész, a KKM Magyar Diplomáciai Akadémia és a Partiumi Keresztény Egyetem oktatója

Farkas Arnold Levente (1979) tanár, költő.

Fellinger Károly (1963) író, költő, helytörténész, agronómus

Hajós-Szabó Dóra (1998) grafikusművész, képregényalkotó

Hansági Ágnes (1968) irodalomtörténész, a Szegedi Tudományegyetem egyetemi tanára

Miroslav Kirin (1965) horvát költő, prózaíró

Kubus Kata Virág (2001) a Szegedi Tudományegyetem hallgatója, a Jókai 200 kutatócsoport tagja

Markó Dalma (2001) a Szegedi Tudományegyetem hallgatója, a Jókai 200 kutatócsoport tagja

Moklovsky Réka (1994) kritikus, a KULTer litKULT rovatának szerkesztője

Nánia Hanna (2003) az Eötvös Loránd Tudományegyetem hallgatója

Orcsik Roland (1975) író, költő, műfordító

Rakovszky Zsuzsa (1950) költő, író, műfordító

Ana Ristović (1972) szerb költő, műfordító

Pirkko Saisio (1949) finn író, rendező, színész, dramaturg

Sárkány Tímea (1995) költő, a Szegedi Tudományegyetem doktorandája

Szarvas Melinda (1988) kritikus

Szekernyés Tünde (1999) rádiós műsorvezető, irodalomkritikus

Tófalvi Előd (1996) író, építőmérnök

Vaderna Gábor (1979) irodalomtörténész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója

Varga P. Ildikó (1977) műfordító, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem oktatója

Veréb Árnika (1995) író, a szifonline.hu és a Szépirodalmi Figyelő szerkesztője

Zsávolya Zoltán (1968) író, költő, irodalomtörténész, a Szépirodalmi Figyelő szerkesztője

SZÉPIRODALMI FIGYELŐ ALAPÍTVÁNY

2025
222 oldal
3400 Ft

A kötet olyan 16–17. századi román nyelvű szövegek előszavainak fordítását tartalmazza, amelyek a reformáció hatására születtek, és betekintést adnak a korabeli magyar–román irodalmi kapcsolatokba, valamint azokba a kísérletekbe, amelyek révén az akkori erdélyi kálvinista egyházi vezetők és értelmiségiek megpróbálták eljuttatni a románokhoz is a reformáció eszméit. A szövegek egy része (főleg a katekizmusok) már akkor is iskolai használatra készült. Fő céljuk nem ideológiai, de még csak nem is szorosan vett teológiai volt. Elsősorban ugyanis azt szerették volna, hogy az erdélyi románok számára anyanyelvükön is elérhetővé tegyék a kereszténység, valamint a református felekezetek alapszövegeit: a Bibliát, katekizmusokat, prédikációkat, imádságokat, egyházi énekeket és ezen belül elsősorban a zsoltárokat.

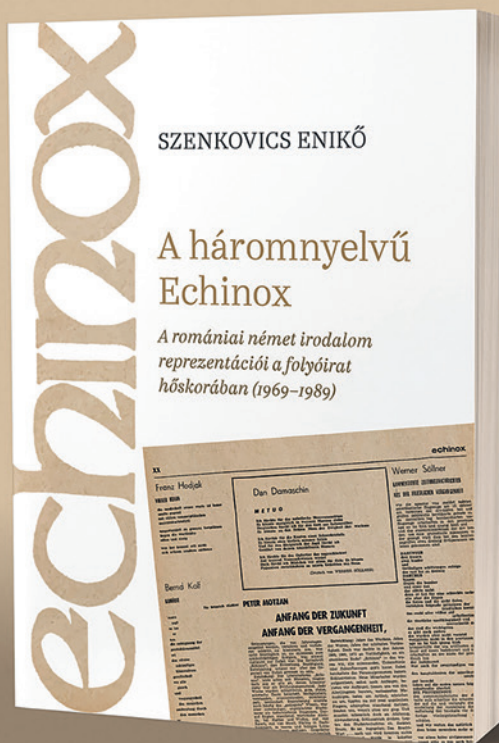
A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a Szépirodalmi Figyelő szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20. • Telefon: 06-1 321-8023
e-mail: szif.szerk@gmail.com • www.szepirodalmifigyelo.hu

SZÉPIRODALMI FIGYELŐ ALAPÍTVÁNY

2025

288 oldal

4500 Ft

Szenkovics Enikő *A háromnyelvű Echinox* című kötetének fókuszában a háromnyelvű (román, magyar, német), Kolozsváron megjelenő Echinox folyóirat 1969–1989 között publikált lapszámai állnak. Ez az időszak tekinthető a lap hőskorának: a '89-es fordulatot megelőzően a folyóirat a többiekhez képest nagyobb közlési szabadságával, példátlan transzkulturális gyakorlataival, s nem utolsósorban háromnyelvűségével vívott ki elismerést a diákok és a szakmabeliek körében. A folyóirat hasábjain eredetiben, német nyelven, illetve magyar és román fordításban közölt anyagok feltérképezése, műfaji szempontok szerinti csoportosítása, szerzők és szerkesztők bemutatása mellett tágabb összefüggéseket keresett a szerző.

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a Szépirodalmi Figyelő szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20. • Telefon: 06-1 321-8023
e-mail: szif.szerk@gmail.com • www.szepirodalmifigyelo.hu

SZÉPIRODALMI FIGYELŐ ALAPÍTVÁNY

**Hamarosan megjelenik
és kapható a boltokban!**

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a Szépirodalmi Figyelő szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20. • Telefon: 06-1 321-8023
e-mail: szif.szerk@gmail.com • www.szepirodalmifigyelo.hu

